

BYGD OCH NATUR

Nr 1 Årg. 45 1964

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136

Ordf.: Fil. dr John Nihlén

V. ordf.: Riksdagsman Ragnar Lassinantti

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

★ ★ ★

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembygdsstudier

Ungdomsmedlemmar

erhåller ett specialhäfte av
Bygd och Natur för kr 3:– pr år

★ ★ ★

Samfundet utger BYGD och NATUR
tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:– pr år

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Sten Åke Nilsson

Bygga och bevara

En sympatisk grundinställning till den äldre bebyggelsen och ett medvetande om de värden den representerar pläderar fil lic Sten Åke Nilsson för i denna artikel om den allt viktigare stadsplaneringen. Nilsson menar att en rad viktiga problem blev aktualiserade på höstens stora utställning i Göteborg under parollen Bygga och bevara.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3 x 3 = 3 kronor årligen under tre år
1964—66

Använd inbetalningskortet i detta häfte

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsegatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 90 06 89

Omslagsbilden: Foto Håsonbild.

Våra städer förändras snabbt. Kända stråk och träffpunkter försvinner, hela kvarter rivs för att ge plats för ny bebyggelse. Det är en sak som angår oss alla.

Hur ska man göra för att klara av den förändringen, för att fortsätta trivas och känna en viss säkerhet i det invanda och oförändrade och samtidigt få rum för allt det nya, som vi behöver och längtar efter? Får man exempelvis bredda en gata för trafikens skull och därmed slå sönder den miljö som finns?

Dessa problem var ämnet för en utställning i Göteborg förra året. Den sysslade alltså med stadsplanering och byggnation och intresset gällde i första hand innerstaden, dvs. staden med en gammal kärna av arkitektur. Parollen var *Bygga och bevara*. Redan i titeln låg en del av svaret på många frågor. Och i en följd centrala exempel, genom fotografier av planer, ritningar och modeller, visade man på svårigheterna härvidlag och gav därmed också riktlinjer för hur de skulle övervinnas.

Utställningen hade fått plats i en högeligen kulturell miljö — Röhsska konstsöjdmuseet — men initiativet kom egentligen inte från allmänt

"kulturbevarande" håll utan från en stor grupp nordiska arkitekter. Det är en sak som är viktigt att betona. Det är stadsplanerarna och den enskilde arkitekten som mest handgripligt får brottas med dessa problem, och för dem gäller det inte bara att få de nya projekten genomförda. De har också en vilja att slå vakt om arkitektoniska värden som redan finns. De ser inte fientligt på den gamla bebyggelsen. De har lärt känna den, och de försöker ta vara på den — så långt det går. Att deras intentioner sedan strandar på ekonomiska skär och bastanta klippor av okunighet är en annan sak. Och den är beklaglig.

Men mycket tyder på att det håller på att ske en förändring, även där. I Lund har man gett lite pengar åt en inventering av stadens äldre bebyggelse. I Malmö har man inte kommit riktigt så långt, men stadens museinämnd har bett att få en betydligt större summa för samma ändamål. Man vill ha ett konkret underlag att arbeta med för att försöka åstadkomma "en stadsmiljö där det gamla på ett pietetsfullt och konstruktivt sätt förenas med det nya".

Utställningens material var rikt, och exemplen valda från hela Norden. I den stora och bråkiga staden *Stockholm* är problemen många. Gamla stan har länge samlat intresset kring sig. I somras antog stadsfullmäktige följande riktlinjer för sanering: "Inga ingrepp bör göras i gatusystemet och kvartersindelningen, och de nu existerande gatuhusen bör bevaras genom ombyggnad och restaureringar". Man vill alltså så långt möjligt hålla kvar gränderna, hela gatunätet, som är medeltida, och husens fasader så länge de betyder något för denna allmänt trafikerade del av miljön. Skeppsbrons långa rad mot Blasie- och Skeppsholmarna, den röda och gula putsen, luckorna och ankarjärn, skulpturportaler och Prästgatans höga rumsbildning, allt detta måste bevaras. De som bor här får nöja sig med en del sanitära och andra olägenheter; de historiska och estetiska aspekterna har definitivt fått bestämma över denna stadsbildning.

När det gäller Gamla stan har gränserna — utefter vattnet — varit lätta att dra; betydligt svårare är det på malmarna. Kritiken mot den stora cityplanen har haft en viss effekt. Generalplaneberedningen har i sitt fortsatta arbete tagit större hänsyn till miljön: en större del av de livsdugliga husen kommer att få stå kvar. Trafikströmmarna får ledas i nya banor. Det är inte heller längre så, att man försöker bagatellisera förändringarna. Den gamla "äckliga" Strandvägen med sin väldiga fil av 1800-talsarkitektur har hunnit bli lite äldre och därmed också lite mindre äcklig. Den får troligtvis leva vidare och växa, estetiskt sett; i sitt sociala sammanhang är den redan inaktuell.

Utställningen visade också omändringar i en annan del av Stockholm, kring Klara kyrka. Kyrkogården verkar sedan länge som ett stilla park-

*Hötorgscity i Stockholm är ett av de mest omstridda ombyggnadsprojekten.
Foto W. Pöppel.*

rum i en omgivning av febrilt arbete och trafik. Den har fått behålla denna karaktär; två låga byggnader skiljer den från Klarabergsgatan, som breddats från 8 till 36 meter! Närmast kyrkan finns grönska, svalka och en stor tystnad. Därutöver och under jord byggs ett nytt centrum för stadens näringsliv, nya kommunikationer och nya tekniska anläggningar. — Här har man verkligen lyckats med att lösa ett problem, som kan förefalla paradoxalt och orimligt svårt.

Även de andra nordiska huvudstäderna förändras. I *Helsingfors* ligger det gamla centrum vid Senats- och Salutorgen. Bebyggelsen är mycket enhetlig: kejsartidens klassicism, dominant och praktfull eller mera sirlig, i gult och vitt, uppförd av Engel och andra. För det moderna Finland vill man nu ha ett nytt samlande område, och Alvar Aalto har gjort upp en gigantisk plan för den förändringen. Förslaget har som förbindande centrum ett mycket stort torg, som är byggt i terrasser och under sig döljer parkeringsområden. Kring detta torg och Tölövikens grupperas offentliga byggnader och affärshus. Järnvägsområdet ser på planen ut som smidig och svällande skelettmuskel; så ska det också fungera, medan en väg för motortrafik parallellt med och över dessa spår snabbt leder in i stadens hjärta.

Som helhet är Aaltos plan grandios; den öppnar och sluter staden kring ett inre panorama, och den är ekonomiskt genomförbar därför att den rymmer affärer och parkeringsmöjligheter. Men många anser, att det kommer att blåsa på torget, att hela anläggningen ska samla vindarna som i en strut.

För Karl Johan-kvarteret i *Oslo* utlyste man för något år sedan en idé-tävling. Det var tomtägarna i kvarteret som slog sig samman och bad alla intresserade arkitekter om hjälp. På programmet stod bland annat, att den redan existerande miljön skulle utvidgas och berikas, både estetiskt och *socialt*. Karl Johan var en gång ett representativt bostadsområde av typ Strandvägen. Nu ska det slutgiltigt förvandlas till ett administrativt och affärsbetonat centrum.

60 arkitektförslag lämnades in för bedömning. Tävlingen slutfördes i januari i år, och två av förslagen fick andra pris, men därmed är ingenting avgjort. Man tänker sig emellertid behålla de gamla fasaderna mot Karl Johan och bebyggelsen därbakom ska hållas relativt låg. Inga tornhus får störa den solenna arkitekturmarschen upp mot slottet på backen.

Det är inte bara de stora städerna som förändras. *Fredrikshamn* i Finland, som nu har ungefär 10.000 invånare, anlades i början av 1700-talet och har bevarat sin ursprungliga plan, som är stjärnformig med ett åttkantigt torg i mitten; här ligger rådhuset och härifrån löper gatorna ut. Bebyggelsen innanför vallarna är utpräglad småstadsmässig med låga trähus, staket och träd mellan dem.

En av principerna, när man nu ska bygga nytt, är att trafiken i själva stadskärnan radikalt minskas. All trafiksamlade verksamhet avlägsnas därifrån, och motorfordon dirigeras runt kärnan och det nya köpcentrum — som inte ligger i mitten — längs en ringväg. Efter samma riktlinjer håller man på att förändra *Stavanger* i Norge; i anslutning till den yttre trafikringen lägger man ett antal parkeringsplatser. Ungefär så har man

Våra städer förändras snabbt. Gamla kvarter rivs för att ge plats för ny bebyggelse. Här ses gammalt och nytt i Gävle. — Foto H. Backofen.

ju också tänkt ordna Lund, där man räknar med ett bilfritt centrum innanför två koncentriskt trafikcirkel.

Hur ska man nu sammanfatta de förslag och lösningar jag här gått igenom?

Finns det någon gemensam princip? Jag skulle vilja formulera saken så, att det finns en princip, men att den inte ligger i ett generellt handlingsprogram utan i en *sympatisk grundinställning* till den äldre bebyggelsen och ett medvetande om de värden den representerar. En sådan inställning finns redan på sina håll. I *Ystad* fullföljer man sedan 1945 med stor konsekvens en plan för sanering av den medeltida stadskärnan. Drätselkammaren och dess ordförande har här varit oerhört betydelsefulla.

En annan sak, som kan sägas någorlunda generellt är, att det som brukar kallas för teknik — "bilen" eller vad det nu kan vara — inte utan vidare kan tvinga oss eller "utvecklingen" i någon viss riktning. Sven Silow skriver om det i katalogen från Göteborgsutställningen: "Våra funderingar kring miljöproblemen — inte minst trafikfrågor — är ofta bemängda med oklara föreställningar om 'tekniska nödvändigheter', 'ofrånkomliga utvecklingstendenser' och liknande. Utvecklingen framstår som ett mekaniskt sorgespel, ödesbestämt och omöjligt att påverka genom vår egen vilja. Samtidigt vet vi, att det inte förhåller sig så. Vi vet att ingenting kommer till utan att vi planerar och bygger det, att ingenting rivs utan att vi beslutar det. Vi måste göra rent hus med varje vidskeplig föreställning om en teknisk determinism och inse att vi själva bär hela ansvaret för hur de tekniska hjälpmedlen används och hur samhällena ser ut."

Samfundet för Hembygdsvård

avhåller sin RIKSSTÄMMA söndagen den 19 april 1964 kl. 15.00 på Byggnadsföreningen, Norrlandsgatan 11, Stockholm.

FÖRTROENDERÅDET (ombud för hembygdsförbund och distrikt) sammanträder samma dag kl. 13.00 på Byggnadsföreningen.

ÅRSHÖGTID i närvaro av H. M. Konungen anordnas lördagen den 18 april kl. 19.30 i Svenska Akademiens högtidssal på Börsen.

Den stora fågeldöden och andra biocidproblem

Trumelden mot "Tyst vår"

När Rachel Carsons bok "Tyst vår" kom ut i vårt land för snart två år sedan väckte den som på så många andra håll i världen en våldsam uppmärksamhet. Men den möttes mycket hastigt av en trumeld från den kemiska giftbekämpningens försvarare. Man framhöll vilka värden på miljontals kronor årligen som den räddade åt landet. Vi hade helt enkelt inte råd att avstå från den. Och vad speciellt vårt land beträffade, så var förhållandena här inte desamma som i USA. Vi hade betydligt strängare lagstiftning mot giftbehandlingen än vad man hade där. De skador som kunde påvisas i USA hade inte någon motsvarighet i Sverige. Bevisen för att den allvarligt ökade fågeldöd som i alla fall förekom hos oss förorsakades av den kemiska bekämpningen var inte starka nog för att vi skulle slå så hårt som Rachel Carson slog i USA. Man medgav emellertid att Carsons bok trots allt klart och tydligt hade påvisat behovet av en ökad och intensifierad forskning.

Inför denna trumeld, denna indignationsstorm mot den kemiska bekämpningens motståndare, bröts udden av deras protester. Det var som om en skymmande ridå drogs ner framför det svenska landskapet bakom vilken fågelmorden kunde fortgå tämligen ostört.

Betningen av utsädet

Det var först genom laborator Georg Otterlinds alarmerande artikel i Dagens Nyheter hösten 1963 som den stora chockverkan med full kraft satte in bland landets naturvänner. Där lämnar han den uppseendeväckande upplysningen att vi "torde vara helt ledande i världen när det gäller betning av utsädet mot parasitsvampar med organiska kvicksilverföreningar. — — — Och detta har bl. a. allvarligt skadat den svenska fågel-faunan".

"Beståndet av gulsparv", fortsätter förf., "som tidigare lågt skattat räknade 1—2 milj. par — — — har reducerats med kanske i genomsnitt 90—99

En 2-årig havsörn funnen död på Järlemossen i Närke den 3 juli 1963. Öرنen hade fångats och ringmärkts den 11 mars 1963 i Wolmersdorff bei Meldorff/Holstein. Statens veterinärmedicinska anstalt fann vid kemisk undersökning en kvicksilverhalt av 5 mg/kg i blandning av lever och njure. — Foto Knut Borg.

procent i södra och mellersta Sverige". Bland svårt drabbade fåglar nämner han också uven, havsörnen, blå kärrhöken och andra rov- eller gripfåglar, t. ex. ormvråken och särskilt kattugglan. Dessutom bofink, grönfink, råka, stare, kaja, nötskrika, rapphöna, fasan.

Det är med förbittring i sinnet man läser om detta och tänker på hur detta problem bagatelliserats av den kemiska bekämpningens försvarare. Vi som är fågelvänner har svårt att förlåta dem härför.

Gulsparvens problem har jag redan behandlat i ett föregående nummer av Bygd och Natur.

Kravet på forskning får inte hindra nuets åtgärder

Nu har frågan varit under diskussion i TV, och därmed har den gjorts aktuell för en stor del av svenska folket. Också här kom man till det

resultatet att frågan inte är tillräckligt utforskad. Därom är vi väl alla som intresserar oss för problemet fullt ense fastän av olika bevekelsegrunder. Men denna insikt får inte ge till resultat att frågan om fågellivets räddning läggs på is, tills de vetenskapliga problemen är lösta. Det kan dröja årtionden, och under den tiden kan många av våra mest älskade fåglar hinna att dö. Det borde vara självklart att så länge en så väl grundad misstanke om de kemiska gifterna som orsak till fågeldöden finns och inte kan bortförklaras får man inte låta fåglarna ta den risken. Otterlind har rätt, när han framhåller att de negativa sidorna av biocidproblemet i mycket erbjuder en parallell till neurosedynkatastrofen, eftersom det ofta förekommer att fåglarna inte dödas, åtminstone tills vidare, men väl groddskivan i deras ägg.

Den standardhungriga allmänheten

Han kräver också att man ersätter de svåra gifterna med mindre farliga sådana. Visserligen måste vi då vänta oss en minskning av skördeutfallet. "En sådan minskning leder förmodligen till högre priser vilket vi väl får finna oss i." Prishöjningen blir nödvändig för att kompensera jordbrukarna för deras förluster. Man kan inte begära att de som ev. inte är intresserade av fågellivet ska för fåglarnas skull avstå från den vinst som kanske behövs för att göra jordbruket räntabelt. Vi står här inför samma problem som man alltid råkar på, när man analyserar rationaliseringens och ekonomiseringens konflikt med naturvården. Bakom teknikerna, ekonomerna och rationaliseringsivrarna reser sig en större och våldigare makt än de, nämligen den standardhungriga allmänheten. Många av dem som utan att blinka angriper jordbrukaren för att han sprider gift och död ut över markerna skulle säkert tveka och kanske tystna, när det plötsligt går upp för dem att de, vi alla, ska hjälpa till med att betala för den kostnadsaktion som krävs för det hotade fågellivets bestånd.

Giftbesprutningarna

Det är här fråga om betningen där man enligt det nyss nämnda citatet av Otterlind borde kunna ersätta de giftigare ämnena med mindre giftiga vilket inte skulle behöva ge anledning till en alltför hög prishöjning. Anorlunda ligger det till med de allmänna besprutningarna. Det har talats om en vinst för jordbruket genom dem på flera hundra miljoner kronor, ja t. o. m. ända till 500 miljoner, "hälften av vad vi lägger ner på tobak eller snask", säger Carl Fries i en intervju i "Sveriges Natur". Då blir saken genast allvarigare. Men vi får inte inför de kostnadskrav som reses här glömma att detta inte endast är en fråga som ensidigt berör giftbesprutningen och fåglarna utan också andra levande varelser, bl. a.

också de betydelsefulla mikroorganismerna och naturens hela jämvikts-system. Särskilt här brister det mycket i fråga om forskningsarbetet.

Anrikningen i marken av de kemiska gifterna

Det har visat sig att de kemiska bekämpningsmedlen, biociderna, kan anrikas i marken och i olika växter och djur. Dr Bengt Lundholm har i ett föredrag på SNF:s naturvårdskonferens i Stockholm hösten 1963 givit ett exempel på anrikningen från Tule Lake National Wildlife Refuge. Man rapporterade där 1960 en ovanligt stor dödlighet hos fiskätande flyttfåglar. En undersökning av de döda fåglarna visade en hög halt av DDT och toxafen. Någon annan förklaring till dödligheten än dessa gifter kunde man inte finna. I vattnet var DDT-mängden låg, men i planktonorganismerna var den betydligt högre. I dessa små växter och djur hade således giftet koncentrerats och därpå ytterligare i de fiskar som åtminstone i sitt ungdomsstadium förtärt plankton. Genom att äta sådana fiskar drabbades fåglarna av förgiftningsdöden.

De döda fåglarna och daggmaskarna

Rachel Carson berättar i "Tyst vår" om det öde som drabbade en med vår rödhake besläktad sångare på universitetsområdet vid Michigan State University. Där växte rikligt med almar och dessa hade, liksom fallet är också i Europa, angripits av en svår sjukdom, almsjukan. År 1954 började man att helt lätt bespruta almarna med DDT och fortsatte därmed under årens lopp. År 1955 infann sig rödhakarna som vanligt, men snart började de att dö, och detta upprepades de följande åren. "Universitetsområdet", skriver professorn i ornitologi vid universitetet Georg Wallace, "har förändrats till en kyrkogård för större delen av de 'rödhakesångare' som försöker att bosätta sig där, när våren kommer". Döden förmedlades till stor del av daggmaskar som åt de nedfallna, giftbesprutade bladen och sedan åts av fåglarna.

Mikroorganismerna

En mycket viktig fråga är till vilken grad de för naturens hushållning så betydelsefulla daggmaskarna påverkas av giftet. Minst lika betydelsefullt är det som nyss nämndes att få reda på hur mikroorganismerna i jorden påverkas. Härom framhöll dr Lundholm: "Vi vet hur vissa mikroorganismer reagerar för biociderna men vi saknar upplysningar om hur detta kan påverka hela mikroorganismvärlden i våra jordar och vatten." I den år 1963 utgivna boken "Biocidproblem. Informationskonferens anordnad på Wenner-Gren Center av Kommittén för forskning rörande våra naturresursers bevarande och utnyttjande", skriver Lundholm: "Många undersökningar rapporterar om störningar i dessa samband. Dessa störningar har framför allt åstadkommit av insekticider. I USA har i vissa

Bland svårt drabbade fåglar nämnes särskilt kattugglan. — Foto I. Holmåsen.

fall t. o. m. reducerad avkastning ansetts bero på förändringar i mikroorganismbalansen, orsakade av insekticider. Tyvärr har vi här i dag inte experter som kan belysa insekticidernas verkan på våra jordar. Vi har heller ingen expert på de förändringar som eventuellt kan uppträda i jordens mikrofauna."

Vart tar vinsten på den kemiska bekämpningen vägen?

Det är således inte otänkbart att de hundratals miljoner vi vinner genom att bespruta fälten till sist kan förvandlas till en ändå större förlust. Den frågan måste naturligtvis utforskas, men dr Lundholm har till sin förvåning funnit att anhängarna av biocidbekämpningen visat ett visst motstånd mot en närmare undersökning av dessa högaktuella problem. Det är möjligt att redan nu i väntan på de noggranna vetenskapliga forskningarna utföra vissa jämförande försök inom det praktiska jordbrukets ram som kan ge oss en fingervisning. Några få jordbrukare har faktiskt tagit itu med uppgiften på egen hand. De behöver vetenskapens stöd.

Ökade kostnader och resistens

Ett annat problem som är av betydelse vid bedömningen av de vinster besprutningarna ger är den kostnadsökning som de ger upphov till. Ju

mer man sprutar desto mer måste man spruta. I tyska fruktträdgårdar är man redan uppe i tiotalet besprutningar per år. Orsaken är den att samtidigt som skadeinsekterna dödas, dödas också deras naturliga fiender, varigenom balansen i naturens hushållning kan rubbas och vi blir ensidigt beroende av de kemiska ämnena.

Ändå besvärligare för den kemiska bekämpningen är kanske uppkomsten av mot giftet motståndskraftiga, resistenta, stammar. De tvingar industrierna att oavbrutet framställa nya kemiska ämnen. Ökat arbete, ökade kostnader och därmed också minskade vinster genom besprutningen.

Andra bekämpningsmetoder

Det finns andra metoder att komma åt skadeinsekter och svampsjukdomar, t. ex. den biologiska bekämpningsmetoden åt vilken alltför liten uppmärksamhet ägnas här i landet. Statens Växtskyddsanstalt borde få ett rejält anslag för att i sin mån bidra till att bygga ut denna metod.

Också växtförädlingen, framskapandet av immuna raser bland kulturväxterna, är en betydelsefull metod.

Den för ögonblicket viktigaste frågan

Men det för ögonblicket mest brinnande aktuella problemet är fågeldöden genom betning av utsädet. Betningen måste inskränkas tills vi får klarhet i frågan om dess inverkan på fågellivet och hur den ska kunna genomföras på ett för fåglarna tillfredsställande sätt. Det är tragiskt att nu, när vi fått en naturvårdsnämnd som ska offra miljoner på naturvården, ska den stora fågeldöden gå fram över landet och skapa svårslösliga problem. Otterlind har rätt, när han framhåller att *"våra fridlysningsbestämmelser och andra åtgärder för att åt eftervärlden lämna en någorlunda oskadad natur just nu verkar mycket illusoriska"*.

Jämförelse med utlandet

Just nu i dagarna läser man och diskuterar med harm uppflammandet av fågelmorden i Belgien för att skaffa gourmanderna kramsfågel samt om statens vinst därpå. Och det är inte länge sedan turister uppmanades att bojkotta vissa områden i Italien där fågelfångariet florerade som värst. Där nere gör man affärer med fågelliv — men här hos oss massförgiftar man fåglarna ute på fälten? Är det bättre?

Många ställer sig fullkomligt likgiltiga gentemot problemet. Men en hel del av dem skulle kanske komma till en annan uppfattning, om också lärksången som gläder oss under den tidiga våren plötsligt skulle tystna.

Biocider = kemiska ämnen som används för att döda levande organismer.

Insekticider = mot insekter verksamma gifter.

Mikrofauna = den mikroskopiska djurvärlden.

Minnesgård i Alsterns dal

För inte så länge sedan bildades den 75:te hembygdsföreningen i Värmland, som nu klart ligger i teten bland landets hembygdsförbund. Den som vill se hembygdsrörelsen leva skall fara till Gösta Berlings land. Där händer alltid något av intresse, nya uppslag ser dagen och omfattande aktioner sker titt och tätt. Det kan vara en gård som räddas, ett gammalt kapell som behöver sättas istånd eller en konferens som sammankallas för att rädda det hotade landskapet. Samtidigt hinner man med täta kontakter med stamfränder på andra sidan haven och här har man satt igång med ett verkligt forskningsarbete i emigrantfrågor.

Det behöver inte sägas att det är *en* man som inspirerar, Sigurd Gustavson, men han har också ett fint instrument att spela på. Och man känner ännu hur arbetet präglas av det folkliga intresset, har rörelsekaraktär.

Värmland har sannerligen mycket att lära oss andra som söker bygga upp eller bevara en folkrörelse av denna verksamhet. På sina håll har hembygdsrörelsen stagnerat — även om den lever friskare än många tror — och anledningen härtill är den vanliga: bristande idéintresse, små resurser, frånvaron av ledande och inspirerande ledare. Men stagnationen beror också på för hård bundenhet vid statliga och andra organ, ämbetsmannavälde, bristande frihet i föreningsarbetet. Men vi har som sagt Värmland som ett inspirerande föredöme.

Vad som föranleder dessa rader är en aktion som man nyligen igångsatt för att skapa en minnesgård vid Tällered i Alsterns sköna dal och därvid bevara inte endast en vacker byggnad utan också slå vakt kring det landskap i Alsterns dal som inspirerade Fröding till några av hans vackraste naturlyriska dikter.

Vi tillåter oss att ur en ortstidning (Värmlands Folkblad) återge referatet från den lyckade stämman:

Föreningen Tällereds Minnesgård bildades vid Hembygdsstämman i Alsters sockenstuga. Därmed har grunden lagts för den av många värml-

länningar länge efterlängtade fasta punkten kring Frödingsminnet. Den vackra Alsterns dal skall vårdas för att motsvara landskapets lyriska karaktär som tolkas av Fröding. Många är inte de personliga ägodelar skalden efterlämnade. Det är därför mycket angeläget att bevara den miljö som inspirerade honom till den diktning som för hela folket blivit en kär ägodel.

Stämman öppnades av v. ordf. i Värmlands Hembygdsförbund, landstingsdirektör Petrus Jansson.

Sedan följde ett mycket uppskattat föredrag av fil. dr John Nihlén under titeln "Vår plikt att vårda". I en tid då städerna alltmer byggs ut på landsbygdens bekostnad är det av största vikt, att kulturens vårdare slår vakt om de minnen vi har från det förgångna, påpekade dr Nihlén.

Ingen får underskatta vad hembygden och dess särart betyder för inspirationen. I en tid då människan i sin tekniska iver går så långt att standard hotar med att få likriktning som slutmål måste vi slå vakt om bygdernas särdrag. Varje bygd har sitt ansikte. Det gäller att skapa individuella ansikten som visar kulturpersonligheten.

Ni är att lyckönska sade dr Nihlén, som får den vackra Tällerdugården att ta hand om och vårda. Och inte bara gården med dess byggnader utan Frödings miljö, den vackra Alsterns dal. Det är en viktig räddningsaktion att ställa i ordning detta stycke av lyrisk, värmländsk natur. Säkert kommer också denna fasta punkt för Frödings minne att dra många turister till socknen.

Efter att ordf. Petrus Jansson redogjort för bildandet av Föreningen Tällerdus Minnesgård lämnades ordet fritt.

Riksdagsman Leif Cassel tolkade de pessimistiska rösterna i socknen. Kunde det bli ekonomiskt bärkraftigt att överta en gård som Tällerdug? Utöver köpesumman 35.000 kr. fick man kalkylera med kostnader för vatten och avlopp, räntor, underhåll m. m.

Inget dystert siande om framtida ekonomiska förvecklingar kunde dock påverka stämmans deltagare att avstå från bildandet av föreningen och från att ikläda sig det ansvar som följer.

Eldsjälen i Alster Hembygdsförening, hr Sigurd Gustavson, som med stor energi deltagit i förberedelserna för bildandet av föreningen, fick efter sitt agitationsanförande utmärkt stöd av ordföranden i Alsters Bruks hembygdsförening, distr.-chef. I. Rosenblad, som talade lugnande ord beträffande de ekonomiska riskerna. Han utlovade dessutom sin förenings vilja till gott samarbete då de båda föreningarna har Alsterns dal som gemensam nämnare.

Ett 60-tal medlemmar i den nya föreningen antecknade sig omedelbart. Anslutning skedde till såväl Värmlands Hembygdsförbund som Samfundet för Hembygdsvård.

Fritidsbyarna och skatten

Samfundet för Hembygdsvård har till Statens naturvårdsnämnd överlämnat följande skrivelse i en aktuell skattefråga:

I samband med de konferenser för kommunalmän som Samfundet under detta år haft på ett flertal platser i Skåne, har frågan vid flera tillfällen varit föremål för diskussion hur man skulle kunna åstadkomma en mera tillfredsställande fördelning kommuner emellan, när det gäller kostnaderna för fritidsbebyggelsen. Vid den senast hållna konferensen i Borby var diskussionen i detta ämne särskilt livlig och konferensen antog enhälligt en resolution som Samfundet härmed ber att få överlämna till Statens Naturvårdsnämnd med förhoppning att lämpliga åtgärder skall vidtagas:

"Kommunkonferensen i Borby, med representanter för ett flertal strandägande kommuner i sydöstra Skåne, uttalar som ett bestämt önskemål att kostnaderna för den alltmer ökade fritidsbebyggelsen på ett mer rättvist sätt fördelas mellan kommunerna. Nuvarande förhållanden i skattehänseenden är ej tillfredsställande. Den dubbla bosättningen blir allt vanligare och därmed ökar för varje år fritidsbebyggelsen särskilt inom strandregionen. Detta medför ständigt ökade krav på kommunerna, framför allt i fråga om planläggning och serviceanordningar av olika slag för den nya bebyggelsen.

De människor som bor i sommarbyar och liknande betalar i allmänhet skatt endast i den kommun där de har sin vinterbostad.

Vi här representerade kommuner och — vi är övertygade därom — de flesta kommuner i vår situation anser att en utredning snarast bör verkställas ang. möjligheterna att på ett rättvist sätt fördela skatten mellan sommar- och vinterbostad. Vi vill i detta sammanhang hänvisa till den motion som väcktes i andra kammaren föregående år av riksdagsman Einar Larsson i Borby (motion 1962:607). Denna motion fick ett i stort sett välvilligt mottagande, men föranledde icke någon riksdagens åtgärd. Beredningsutskottet ansåg att frågan skulle kunna finna sin lösning i ett vidare sammanhang och hänvisade till 1958 års skatteutjämningskommitté.

Vi kommunalmän anser denna fråga så betydelsefull och dess lösning så brådskande att en remittering till den stora skatteutjämningskommittén icke är motiverad. Utvecklingen när det gäller fritidsbebyggelsen sker så snabbt att en speciell utredning snarast måste komma till stånd, varvid jämförelsematerial bör inhämtas även från Danmark."

Fritiof Hazelius

När Fritiof Hazelius gick bort strax före jul 1963, åttio år gammal, bröts sista kontakten med den skara fängslade personer med Karl Starbäck i täten som Hazelius tillhörde och som på 10-talet förde ut den nya hembygdstanken i Sverige.

Samfundet vill på detta enkla sätt hylla minnet av en hängiven, heroiskt kämpande ande, vars initiativ främst när det gäller den byggnadskulturella verksamheten burit rik frukt.

Hans vän och kollega i Samfundets första styrelse Erik Wettergren skrev för några år sedan ett memoarkåseri i Bygd och Natur och ur detta låter vi några citat forma sig till en minnesruna:

"Den levande traditionen satt trångt redan under 1900-talets första två årtionden och det var därför med entusiasm jag lyssnade till signalerna från de män och den kvinna som ville göra Samfundet för Hembygdsvård till ett verktyg för bl. a. strävan att åter knyta samman byggenskap med omgivande landskap med större livsduglig tradition.

Jag tar för givet att det var Fritiof Hazelius som lockade mig dit så att jag blev medlem av de första årens styrelse. Jag är glad åt de kontakter jag fick med en livskraftig strävan och sällsynt fängslade personligheter.

Samfundet var ju en gren på samma nationalromantiska träd från vilket utgick Skansen, Handarbetets Vänner, Heidenstams dikt, Konstnärsförbundets tavlor, Westman och Östbergs hus. Därför var det ett frihetstecken att det blev så lite av antikvarisk romantik och sen-

timentalitet i själva starten. Dessa traditionsvårdare grep sig an med klara nutidsproblem — jag tänker nu närmast på byggmästarkurserna och utvecklingen har ju gått i samma verklighetsbetonade riktning sedan. Det var heller ingen svärmande drömmare som skrev Samfundets tidigaste historia. Det var ordföranden själv, Karl Starbäck, romantisk nog till det yttre med sin väldiga kroppshydda av blond viking, ur vilken strömmade mäktiga och manande toner i sång och tal. Men som gammal riksdagsman och flitigt anlita kommittémänniska kände han den taktiska metodiken för att nå fram till ett allmännyttigt mål. Det var han som tog sig an Samfundet och därmed fullföljde ett initiativ som han tog redan vid 1904 års riksdag då han motionerade för vårt lands natur.

Närmast vid sin sida hade han två män som inte heller led av verklighetsfrämmande sentimentalitet. Fritiof Hazelius hade gjort valet mellan konstvetenskap och folkbildning och såsom lärare vid Hvilans folkhögskola i Skåne hade han kommit landsbygdens byggnadsproblem tätare in på livet och själv blivit ledare för många av Samfundets byggmästarkurser och annan yrkesutbildande verksamhet. Alltjämt en idéernas man hade han därtill vunnit ett praktiskt handlag i vars användande han inte lät hindra sig av svår sjukdom. Det ligger mycket tyst heroism bakom Fritiof Hazelius gärning, som långa tider utkämpades i rullstol och säng. Det får Samfundet aldrig glömma."

Skärgårdens landskapsvård

Den livaktiga Delegationen för hembygdsvård anordnade tillsammans med Åbolands Ungdomsförbund i Finland ett välbesökt informationsmöte i Nagu den 6 oktober 1963.

Mötet öppnades av fil. dr C. J. Gardberg vars inledningsanförande visade hur likartade problemen är på båda sidor Bottenhavet. Han yttrade bl. a.:

"Man kan säga att skärgården länge varit ett naturreservat. Numera har skärgården erhållit såväl färjor som landsvägar och detta har haft både för- och nackdelar. Skärgårdsborna har från att ha haft ansiktet s.a.s. vänt mot vattnet istället sökt sig till landsvägen. På detta sätt har landskapet fått en ändrad karaktär. Stadsborna söker sig ut till skärgården och bland dem också sådana som inte har förståelse för skärgårdsnaturen och landskapet. Huru skall vi sköta landskapsvården i skärgården? För att diskutera denna och liknande frågor har detta möte ordnats."

Föreläsningen för dagen hölls av Samfundets landskapsarkitekt Carl Olov Orback vars uppskattade inlägg i koncentrerad form innehöll följande:

De nordiska skärgårdarna är nästan unika i sitt slag. Men under vår tid undergår skärgården en snabb och oroande förändring. Innerskärgården togs tidigt i bruk för bosättning. Mellanskärgården är nu den del som exploateras av stadsborna. Ytterskärgården är numera den enda representativa formen för ursprungsnaturen. Varje holme och kobbe är ett miniatyrlandskap, som är synnerligen ömtåligt för påverkan. Förr var det endast naturälskare och forskare,

vilka sökte sig ut till skärgården. Numera är det både sommargäster och friluftsmänniskor. Ägoförhållandena är mycket viktiga och dessa synes gå i en osund riktning. I en del fall dominerar de utsocknes ägoinnehaven. En livskraftig bosatt befolkning är av utomordentlig betydelse för skärgårdens utveckling. Ungdomen söker sig bort och flyttar till tätorterna. Det finns allt mindre ungdom som tar upp de gamla näringarna i skärgården. Fler och fler personer har med eller utan markägarens tillstånd sökt rekreation i skärgården. Bebyggelsen måste regleras genom planläggning. Olämpligt och planlöst byggda stugor ger ett dåligt intryck av hela trakten.

Med dessa fakta för ögonen måste vi räkna med att skärgården kommer att fyllas med små fritidsstugor, som till en stor del är vanvårdade. Nedskräpning av naturen och utarmning av floran kommer också att bli en följd. Åtgärder borde vidtagas för upplysning om skärgården och om hur man bör uppföra sig där. Kontakter mellan kommunalmän, sommargäster, båtfolk, friluftsfolk och andra av skärgården intresserade borde upprättas. Det gäller att slå vakt om våra länders märkligaste natur.

Arkitekt Orback visade därefter en serie ljusbilder om skärgårdsproblem och landskapsvård i allmänhet. Han redogjorde också för en del praktiska lösningar som man kommit till i Sverige.

Bevara bokskogen!

Landskapsbilden förändras snabbt i vårt land. Bara på några få årtionden har landskapet genom den ekonomiska exploateringen genomgått en så snabb omdaning att hela vår yttre miljö blivit en annan. Det ljusa hag- och ängslandskapet är snart ett minne blott, det öppna åkerlandskapet håller på att gå samma väg — granåkrarna drar in över gammal kulturmark.

Björken, "den sköna synderskan", har på många håll fått vika för mera lönsamma träd. Nu tycks på allvar turen ha kommit till boken och man måste räkna med att ett av de mest dekorativa inslagen i den sydsvenska skogen är dömt att försvinna. Samfundet har vid flera tillfällen gjort framställningar till myndigheter och enskilda att i syfte att få åtminstone några av dessa utsökt vackra, ofta även historiskt och botaniskt intressanta skogar bevarade. Så har en framställning gjorts att bevara den utomordentligt fina bokskogen inom Brösarp-Maglehem. Ledningen av Christinehofs förvaltning har ställt sig välvillig till framställningen och därmed finns det gott hopp om att en av våra vackraste florer skulle kunna bevaras.

Saken har även observerats i Riksdagen. En motionär, herr Nils B. Hansson i Ronneby, har begärt utredning i frågan. "Att söka bevara boken i den sydsvenska landskapsbilden", säger han, "får räknas som ett av den svenska naturvårdens ofrånkomliga krav." Herr Hansson erinrar om att i Skåne, Halland och Blekinge ger boken flerstädes landskapet ännu dess prägel.

I dag får emellertid boken väl närmast betraktas som en relik, vilken synes dömd att försvinna på grund av bokskogsskötselns f. n. dåliga lönsamhet. Utan tvivel kommer ersättande med andra trädslag, framför allt gran, att fortsätta i accelererad takt, om åtgärder ej vidtas för att bevara boken i vår trädflora. Har den en gång utrotats, torde den vara borta för alltid.

Ur landskapsvården och friluftslivets synpunkt är det av stort intresse att boken bevaras på områden, där den äger förutsättning att trivas, fortsätter herr Hansson. Inget annat trädslag kan där ersätta den med avseende på vad bokskogen särskilt under vår och höst skänker i sig själv och genom den rika blomstrande markflora boken uppammar. Om boken försvinner, skulle detta innebära en utarmning av landskapet utan återvänder.

Vad som bör företas på längre sikt för att bevara boken i den svenska trädfloran, kräver ett omsorgsfullt övervägande, och en snar utredning av denna vara påkallat med ett omedelbart ingripande i någon form. Att f. n. bevara bokbestånd innebär för den enskilde skogsägaren en uppoffring i allmänt intresse, då bokens rotvärde är obetydligt i jämförelse med andra trädslag.

En nära till hands liggande åtgärd, som i avvaktan på andra mått och steg kunde stimulera de sydsvenska skogsägarna till återhållsamhet vid bokens decimering, skulle vara, att vid den förestående skogstaxeringen ej åsätta bokskogen något skogsvärde.

Skrotbilen — ett samhällsproblem

Vad skall jag göra med min nerskrotade bil? Se där ett av dagens stora miljöproblem.

Erland Jacobson berättar i Arbetet den sanna historien om en skrotbil: Den hade varit snabb och vacker när den var ny 1953. Nu stod den där den stod och var nästan förtärd av rosten.

Vår man ringde polisen: sälj vraket till skrothandlaren, på parkeringsplatsen får den inte stå.

Skrothandlaren: köper inte bilar äldre än 1955 års modell. Hör med renhållningsverket.

Renhållningsverket: det är förbjudet att slänga bilar på soptippen. Har ni hört med polisen och skrothandlaren?

Vår man funderar nu på att montera ned sitt vrak och slänga delarna i sop-tunnan.

Läget är detta i dag fortsätter författaren: ingen myndighet kan berätta för ägaren till en skrotbil vad vederbörande ska göra av den. En princip förefaller klar, nämligen den att skrotbilens ägare själv ska svara för kostnaderna för transport och skrotning av bilen. Men det räcker inte. Ingen kan anvisa någon som tar hand om skrotet.

Detta har blivit ett samhällsproblem, som nu i första hand måste tas upp av den nya Statens naturvårdsnämnd.

Skrotbilarna har blivit ett samhällsproblem — Foto Bo Rosén.

Landskapet blir fattigare

Enligt sakkunnig uppskattning kommer inte mindre än 500.000 har åkerjord att läggas igen och planteras med skog fram till 1975, d. v. s. en sjundedel av den nuvarande åkerarealen.

Med utgångspunkt från dessa fakta har professor Gerhard Larsson nyligen framhållit följande:

"Mycket av den åker som nu brukas kommer oundvikligen att läggas igen. Inte alltid är plantering med skog därvid den självklara lösningen. Inte minst från naturvårdssynpunkt skulle det många gånger vara en fördel om landskapets öppna karaktär bevarades genom att marken överfördes till bete. Även om den inte lämpar sig som bete för mjölkkor, skulle den dock fortfarande kunna utnyttjas för köttproducerande nötkreatur eller får."

Redaktionschefen i RLF-tidningen Hans Davidson har tagit upp detta spörsmål och skriver bl. a.:

"Man frågar sig hur många som har klart för sig vilken ovärderlig betydelse som jordbruksdriften har från naturvårdssynpunkt. Det är ett så självklart och urgammalt faktum att de flesta sannolikt inte ägnar det en tanke. Men när våra blickar med välbehag suger åt sig bilden av det sköna landskapet, vad är det då de fångar in? Jo, skog, berg och sjöar — men också och inte minst åkrar med vajande säd och vänliga ängsmarker med betande djur.

Tänk bort de båda sistnämnda inslagen och bilden blir en helt annan och

enormt mycket mera torftig. Och ändå är detta just vad som nu håller på att ske. I stora delar av vårt land försvinner successivt åkrar och betesmarker, helt enkelt därför att det inte längre lönar sig att nyttja dem. På en del marker planteras skog, andra får bara växa igen. Av det agrara kulturlandskapet, som så fågnar även stadsbons öga under sommarhalvåret, kommer om ett antal år stora områden att bli skräpmarker. Med vildväxande buskar och träd och en gräs- eller ogräsflora som knappast smeker blicken. Efter ytterligare några år har det hela vuxit igen till ogeträngliga snår. I bästa fall växer det en välskött skog på forna åkrar, men att plantera skog på åker är inte alls så enkelt som det låter. Det är ofta förenat med så mycket kostnader och arbete och kan ge sådana bakslag att många kommer att dra sig för den operationen och hellre låter ödegårdens marker växa igen vilt. Naturen får återta det uppodlade, men resultatet därav blir för det mesta inte särskilt uppmuntrande.

I båda fallen blir följden att den vackra öppna bygden, i århundraden försvarad av bonden och hans arbete och kreatur mot en icke önskvärd växtlighet, försvinner. Det är ett dystert perspektiv, men ett realistiskt. Den lösning professor Larsson pekar på, att åker som icke längre brukas skall användas till betesmark, vore givetvis från naturvårdssynpunkt en nåd att stilla bedja om. Men det är högst tveklaktigt om den lösningen är realistisk.

Det vore naivt i överkant att tänka

Hänt i bygden

Ny hembygdsförening i Visnums Kil

Hembygdsintresserade inom Visnums Kil och Visnums församlingar har vid en offentlig sammankomst i Nya skolan Visnums Kil beslutat bilda en hembygdsförening för bygden. Vid mötet medverkade folkskollärare Sigurd Gustavson, Karlstad, sekr. i Värmlands Hembygdsförbund, med ett uppskattat föredrag om hembygdsvärden. Denne berättade, att den i Visnums Kil nu bildade föreningen är den 75-te i raden av föreningar inom hembygdsförbundets verksamhetsområde. Intresset för hembygdsvärd är i Visnums Kils-bygden mycket stort och man hoppas nu kunna iordningställa den 1700-talsgård i Kärr, som föreningen förväntar att kommunen skall skänka för ändamålet. Han berättade vidare i

sitt föredrag om hur en hembygdsförening arbetar, varefter han redogjorde för en rad lokala föreningar i länet och deras sätt att organisera hembygdsvärden — arbetet är nämligen avsevärt varierande. Bl. a. talade han om Väse, St. Kil och Värmskogs livaktiga hembygdsföreningar vid sidan av Brunnskog och Ransäter.

Sammankomsten avslutades med att pastor Thybell uttalade förhoppningar om att den nya föreningen måtte få bli ett hembygdsvärdande organ, som samlar alla grupper omkring fädernas arv. Det kan också nämnas, att den nya föreningen kommer att ansluta sig till Värmlands Hembygdsförbund och Samfundet för hembygdsvärd.

sig att en lantbrukare skulle hålla en gård i gång och hålla en stor betande kreatursstam bara för att skänka svenska folket en vacker landskapsbild . . .

Det är ingenting annat än ekonomisk bärkraft som kan få en företagare, vilken näringsgren han än ägnar sig åt, att fortsätta sitt verk. Skall lantbrukaren även i fortsättningen ägna sig åt djurskötsel och därmed samtidigt göra en betydelsefull insats för naturvärden, måste det finnas ekonomi bakom projektet. Och observera att en betande kreatursstam med nödvändighet innebär att regelrätt lantbruk drivs inom nägorlunda räckhåll därifrån, med spannmåls- och foderodling och det hela. De sommarbetande djuren måste ha något

att äta och någonstans att vara på vintern också!

Det är ett odiskutabelt faktum att även jordbrukspolitikerna har sin direkta inverkan på hur landskapsbilden kommer att se ut i framtiden. Och här vill man gärna överlåta åt en var att dra egna slutsatser av detta faktum. Vill man att den svenska landskapsbilden skall förfulas på ett sätt som vi i dag knappast kan göra oss en föreställning om, eller önskar man att bonden även i de vackra s. k. avfolkningsbygderna skall fortsätta med sin indirekta naturvårdande gärning? Ja, det är en fråga som det finns anledning att ställa inte minst nu när jordbruket åter befinner sig i utredningskvarten.

Vad är hembygdsvård?

Så lydde temat för en lyckad kursdag som Daga Villåttinge Hembygdsrets ny-ligen höll i Malmköping, Sörmland.

Mänskligheten håller successivt på att förgifta sig själv, sade direktör Arvid Reuterskiöld i sitt anförande om Hembygdsvård. Vad han menade var att all kemisk bekämpning som utföres mot skadedjur m. m. av främst jordbrukarna, sakta medför att kvicksilvergiftet och andra farliga gifter tränger in i människosläktet med dess föda. — Det är emellertid inte jordbrukarnas fel detta, fortsatte hr Reuterskiöld, utan kemister och företagare, som finner god affär i produktion av detta slag och med reklamens hjälp också lyckas med att distribuera farligheterna. Men det är inte enbart människan som hotas. Redan kan vi med sorg konstatera att fåglararterna sjunker. Hela naturen plågas. Vi hembygdsvårdare har här skyldighet att gripa in med upplysning och aldrig förtrötta till kamp mot det vi anser vara en mänsklighetens fiende — jordbruksgifterna.

Doktor Carl Fries talade om sin specialitet — fåglarna. De sällsynta arterna är i många fall ej mer. Fler och fler blir sällsynta. Rovfåglarna blir asfåglar och naturen hotas av förlamande sterilitet. Dr Fries såg emellertid en stor tillgång i alla de ungdomar som plägar ströva omkring i naturen med kikare och kamera — när de gör det med hänsynstagande till det vilda förstås. Varför är det så få äldre ute i skogarna, frågade dr Fries.

Fil. dr Birgit Gejvall-Seger uppehöll sig i sitt med ljusbilder illustrerade föredrag vid den hembygdsvård som bl. a. satsar på bevarande av äldre byggnader. Hon visade prov på rena skräckexempel både från Californien, där dr Gejvall arbetat och från svenska bygder.

Flykten från landsbygden hörde också till debattämnena och ävenledes "bekämpningen" av den förstörelse som våra rullstensåsar utsattes för när grushungern blir för svår. Om framtiden sade flera talare att "landsbygden bör satsa på att ta emot stadsborna som sommargäster".

Sommarmötet till Västergötland

Efter många år har nu turen kommit till Västergötland att ta emot Samfundets sommarmöte. (En vänlig inbjudan från Västergötlands Hembygdsförbund och Skaraborgs läns fornminnesförening har med glädje accepterats och vi gläder oss mycket åt att få komma i närmare kontakt med ett landskap, där intresset för natur och minnen sedan gammalt varit så starkt.

Samfundet har redan haft kontakt med landshövding Bertil Fallenius som inte bara lovat vara med på mötet utan också givit värdefulla råd och uppslag angående programmets uppläggning.

Tiden blir troligen den 7—9 augusti och förlägningsorten Skövde.

Ur programmet kan vi redan nu anföra följande (reservation för ändringar):

Första dagen: Mötet öppnas i Skövde (förelägningsort), utfärd till Varnhem (kyrka och klosterruin), Skara, museet, kyrkan, Ikornavallen m. m.

Andra dagen: Utfärd med buss från Skövde över Mariestad längs kustvägen till Kinnekulle. Eventuellt besök på Hällekis. Besök vid Husaby och ev. någon annan av de vackra kyrkorna här. Återfärd på någon av de mindre vägarna till Skövde.

Tredje dagen: Utfärd med buss från Skövde till Lidköping där bl. a. Rör-

strands Porslinsfabrik och gamla rådhuset beses. Därifrån till Läckö slott och sedan åter till Skövde.

Om man lägger in en fjärde dag kan man tänka sig en färd från Skövde till Falköping och Falan. Detaljprogram och anmälningskort kommer i årsboken.

Kulturresevat i Hagalund

En av de aktiva medlemmarna i Solna hembygdsförening Kurt Nilsson har till stadsfullmäktige i Solna ingivit en motion som är av ganska stort intresse för kulturminnesvården av idag. Den visar bl. a. hur snabbt våra miljöer förändras. Det som för några få årtionden sedan ansågs fult och förlegat har många gånger idag fått karaktär av sällsynta minnesmärken över en gången tid. Detta gäller bl. a. det omdiskuterade Hagalund. Motionären skriver bl. a.:

Solna stad genomgår i dessa yttersta dagar en genomgående och oftast välbehövlig ansiktslyftning. Ursprunget till vår tids Solna är att söka i sekelskiftets nybyggarsamhällen som bäst representeras av Hagalund och Huvudsta.

Dessa samhällen har i sin ursprungliga form nu tjänat ut, och ersättas undan för undan med mer tidsenlig bebyggelse. Det kan dock ifrågasättas om inte Solna stad borde söka bevara något av den för Solna typiska sekelskiftetsbebyggelsen. Vår tids stadsplanerare ser med stor respekt på de lämningar från 1700-talet och ännu äldre tider som står kvar, men det sena 1800-talet och sekelskiftet har ännu inte förlänats den kulturhistoriska glans som berättigat till bevarande.

Vill man sörja för kontinuiteten i stadens utbyggnad är det nu hög tid att

täppa till den glugg i Solna bebyggelsehistoria som sekelskiftet tenderar att bli. Avsikten vore att välja ut ett mindre antal byggnader från nämnda tid och flytta dem till ett område som får betraktas som ett kulturresevat. En lämplig plats för ett sådant resevat synes området intill Hagalunds vattentorn utgöra.

Ett resevat av här skisserad typ borde för att få en levande karaktär inlemmas i samhällets kulturliv inte enbart som monument över en svunnen byggnadsstil, utan lokaler för utställning av lokal konst, hembygdsamlingar och fornminnen m. m. borde med fördel kunna förläggas till resevatet. Vid valet av byggnader till resevatet bör det typiska för området ges företräde.

Sockendräkter i Halland

Genom det initiativ som dr Bror Jansson på Katrinebergs Folkhögskola tog för ett par år sedan dröjer det nu inte länge förrän såväl Vessige som Alfshög kan glädja sig åt att få tillbaka sina gamla sockendräkter. De kvinnliga medlemmarna i kommunens hembygdsförening håller sedan en tid tillbaka på med att förfärdiga dräkterna.

Bakom detta ligger emellertid ett mycket omfattande arbete med arkivforskning och rekonstruktion. Genom dr Janssons försorg skaffades först fram en del mönster och beskrivningar från Nordiska museet i Stockholm och från minnesgoda personer i bygden fick man uppgifter och anvisningar och även mindre tygprover som fanns förvarade i gamla gömmor. Efterforskningar gjordes också vid olika muséer och i ett fall lyckades man få fram uppgifter och beskrivningar, nämligen från Varbergs Museum.

I somras kunde föreningens ordf. fröken Linnéa Bengtson i Alfshög med bänaget bistånd av intendent Bengt-Arne Persson vid museet göra ett ingående forskningsarbete i museets arkiv och samlingar där hon hittade rikhaltiga och detaljerade uppgifter om hur kvinnorna i Alfshög och Vessige klädde sig i vardag och fest i gamla tider. Detta både vad det gällde det enklare folket och s. k. högre ståndspersoner.

Mycket var gemensamt för de båda socknarna men det fanns också en hel del som skilde. Kläderna vävdes och varje väverska satte en ära i att söka komma med något nytt.

Ydredräkten återuppstår

Ydre, en av Östergötlands kulturhistoriskt bäst bevarade kommuner, har varit träffpunkt för hembygdsvänner i Östergötland och östgötar i förskingringen i samband med att Östergötlands hembygdssdistrikt anordnat en hembygdssdag i Österbymo. Klimax blev visningen av Ydredräkten, som 16 flinka Ydredamer tillverkat och nu premiärvisade.

Omkring 100 timmar har damerna arbetat med sina dräkter och kostnaden per dräkt är ca 400 kr.

Utöver Ydredräkten och Asbydräkten visades den s. k. Svinhultdräkten av fru Hanna Ljung, Lid, Svinhult, Kindadräkten av nämndeman Runar Johansson, Korpkelev, Kisa, och östgötadräkten från Skedevi av fru Kerstin Johansson, Boda, Torpön.

Före årsmötesförhandlingarna gjorde deltagarna under ledning av hembygdssdistriktets ordförande, forstmästare Ulf Ribers, Motala, en givande rundtur till intressanta platser och minnesmärken. Samling skedde vid Asby kyrka.

Grävskoporna på Ekerö

Ekeröåsen — ett avsnitt av den stora grusås som går ända från Gästrikland ner till Sörmland — hör till det vackraste vi har i Stockholms omgivningar. Men den är också hotad — några av landets största grustag ligger här och har undan för undan arbetat sig in i åsen. Man har försökt reglera täkterna och i stort sett fått kontroll över område men idag hoar nya faror.

När länets naturskyddsråd för en tid sedan besökte området med landshövdingen i spetsen observerade man en oroväckande täkt vid Träkvista vid vägen som leder upp till Asknäs malm, där man har en av vårt lands vackraste utsikter.

Biträdande länsarkitekten utfärdade förbud mot schaktning och trädfällning när saken uppdagades, men man kunde ändå inte få möjlighet att göra grustagets jättekrafter tilltalande för ögat.

Därill fordras att exploatörerna lämnar en slänt med tillräckligt svag lutning, så att skog och grönska kan få fäste. Naturvårdarna inom länet hoppas att den naturvårdslag som väntas bli behandlad 1964 skall göra slut på slarvigt övergivna grustag. En grustäkt skall inte få avslutas hur som helst.

— Där finns länets fulaste naturförstöring strax intill dess skönaste plats, sade Folke Thörn, länsjägmästare och känd friluftsmänniska, som inte med blida ögon ser de kilometerstora sår som grustagen fläker upp i denna utlöpare av Uppsalaåsen. Vad kan då göras mot anskrämligheten i övergivna grustag?

Idealet är att på en gammal grustäkt skapa en slitstark växtmatta, ansåg Folke Thörn, en sådan som de femton närvarande ledamöterna av Naturskyddsrådet tidigare på dagen sett på Björkö.

Landskapet

VÄRD OCH GESTALTNING

Har vi råd?

Frågan om naturtillgångarnas exploatering, om vad som skall bevakas och vad som skall "offras" är en evig avvägningsfråga — det må gälla vatten, grus, jord eller skog. Den senare råvarukällan är just nu i debattens mitt. Skogen är en av våra stora tillgångar, en av välbefindets hörnpelare men också en "hälso- och glädjekälla".

Ett inlägg i debatten som tilldrar sig särskilt intresse är det föredrag som hölls vid skogsägarstämman i Ronneby i somras av verkställande direktören i Sydöstra Sveriges Skogsägares Förbund, Gösta Edström.

Med manin att hänsynslöst exploatera naturtillgångarna drar direktör Edström en parallell: om våra museer på samma sätt skulle exploatera sina konstskatter och få pengar genom att sälja dem till utlandet. Tanken är absurd:

Ingen leker med den tanken, eftersom många av dem med rätta anses oersättliga. Men om dessa döda ting, som dock i princip skulle kunna återförvärras, anses som oersättliga, hur skall man då beteckna vårt land och vårt kulturlandskap, resultatet av årtusendelång odlarmöda? Om våra resurser är så begränsade, att vi inte anser oss ha råd att behålla dessa värden, då är det nog tid för en angelägenhetsgradering av vad som är mest angeläget att bevara för framtiden.

Denna omvärdering tillkommer inte bara statliga och kommunala myndig-

heter — det ankommer på var och en naturkonsument, dvs. naturälskare, att besinna vad tillgång till oförstörd natur är värd.

Direktör Edström har återkommit till ämnet i ett stort tal om bondeskogsbrukets framtid. Han varnade för de biologiska riskerna av att människan av profitskäl våldför sig på naturen och fortsätter sedan:

Vi skall heller inte glömma att i tid se upp med kulturlandskapets skönhetsvärden. Med de tekniska resurser, vi i dag förfogar över, är det bara alltför lätt att i tanklöshet rasera de värden, som tidigare generationer byggt upp. Det är också givet, att vårt kulturlandskaps skönhetsvärden även representerar ett snabbt stigande materiellt värde.

Den moderna naturvården

måste baseras på vetenskaplig forskning säger professor Hugo Sjörs i sin installationsföreläsning i Uppsala. Ur hans föreläsning plockar vi följande tankvärda synpunkter:

Att bevara provstycken av naturen i möjligaste mån orörda av människan och att skydda av utrotning hotade djur- och växtarter var i början naturskydds rörelsens främsta mål. Motivet var en känsla av ansvar mot den levande naturen. I senare tid har tillkommit en strävan att bevara och vårda naturmiljön även då den redan är starkt modifierad av människans verksamhet. Detta är en

logisk följd av upptäckten att, som nyss nämnts, de indirekta, oavsiktliga inverkningarna av den mänskliga aktiviteten omfattar det mesta av landskapet, även i ett land som vårt med så mycken natur bevarad.

Den utvidgade naturvården utgör också ett socialt grundat behov, framsprunget ur nutidsmänniskans strävan efter en rekreativ miljö, skild från den alltför hetsiga arbetsmiljön och den alltför artificiella bostadsmiljön i det moderna samhället. En sådan rekreativ miljö behöver skyddas och vårdas även om den inte hör till de sällsynta exklaver av nästan orörd natur som den äldre naturskydds rörelsen främst ville bevara.

Genom sin målsättning kommer naturvården ofta i konflikt med den tekniska utvecklingen. Man kan inte samtidigt skydda våra vattendrag för förorening och utnyttja dem som avloppsledningar. Man kan inte bibehålla levande stränder i en sjö, som exploateras som vattenmagasin, man kan inte bevara idylliska gläntor och skogsbäckar, om man fyller terrängen med motorvägar och höghus. Konflikten mellan naturvård och teknisk exploatering är i våra dagar ett uppmärksammat samhällsproblem, ett problem som hör till dem som vi är tvungna att finna en lösning på. Det är därvid onödigt och felaktigt att alltför ensidigt hävda naturvårdssynpunkten i alla väder. Vi kan inte undvara den tekniska utvecklingen, och samhället behöver elektrisk energi, grus och mycket annat i kvantiteter som inte nämnvärt kan skäras ner.

Naturvårdsproblemet blir då inte att motarbeta exploateringen utan att hjälpa den att finna de former, som gör minst skada på den levande naturen och därmed på vår egen livsmiljö.

Institut för vattenvård

Inom Nordiska rådet väcktes förra året ett intressant förslag om inrättandet av ett nordiskt institut för vattenvårdsforskning vid limnologiska institutionen i Uppsala.

Samfundet, som vid olika tillfällen i samband med sin miljövårdande verksamhet har varit inne på dessa frågor, vill för sin del livligt tillstyrka att denna fråga tas upp till allvarlig behandling liksom naturvårdens och landskapsvårdens forskning över huvudtaget.

Statens Naturvårdsnämnd har yttrat sig över Nordiska rådets förslag och anfört bl. a. följande:

Naturvårdsnämnden anser den rådande misshushållningen med våra vatten vara ett ytterst allvarligt problem, för vars bemästrande hittills helt otillräckliga resurser ställts till förfogande från samhällets sida. Till den stora mängden forskningsuppgifter på området — avseende bl. a. vattenföroreningar från industrier, samhällen, fritidsbebyggelse, jordbruk och sjöfart — måste nu även hänföras den aktuella och viktiga frågan om biocidernas inverkan på vattnen.

Med hänsyn till situationen måste varje förslag, som är ägnat att förstärka resurserna på vattenvårdsforskningens område, hälsas med tillfredsställelse. Naturvårdsnämnden anser emellertid, att det föreslagna forskningsinstitutets omfattning är alltför begränsad för att möjliggöra en forskningsinsats av erforderlig bredd. På området föreligger ekologiska och teknologiska problem av såväl limnisk som marin karaktär. Nämnden vill därför ifrågasätta lämpligheten av att knyta institutet till en institution, som har blott en viss sektor av naturvården på sitt program. Frågan om lokalisering och organisation av ett nordiskt vattenvårdsinstitut bör enligt nämndens åsikt bli föremål för en all-

KRITIK och Debatt

Naturvårdsplanering i dag

I en uppsats om naturvårdsplaneringen idag, fideikommissfrågan m.m. skriver redaktören för Skånes Natur bl.a. följande tankvärda ord:

"Det är möjligt att förflytta en boksamling eller ett tavelgalleri — det är teoretiskt t.o.m. möjligt att flytta ett helt slott! Men det är både teoretiskt och praktiskt omöjligt att flytta en skog, en sjö, ett växtsamhälle. Detta är en synpunkt, som fideikommissnämnden, som ansvarar för avvecklingen av fideikommissen, icke bör glömma bort.

sidig och skyndsamt utredning. Därvid bör tillgodoses behovet av forskning inom samtliga berörda grenar av hydroekologi och hydroteknologi. Nämnden finner vidare angeläget att åtgärder vidtages för en gemensam nordisk dokumentation av vunna undersökningsresultat.

Naturvårdsnämnden vill till slut förorda att en nordisk stipendiatverksamhet på vattenvårdsforskningens område kommer till stånd.

Vattenvården

Stark kritik mot svensk vattenvård, belyst bl. a. med flera avskräckande exempel riktas i skrivelser från Svenska lax- och laxöringsföreningen till bl. a. jordbruksministern och JO. Det måste anses alldeles klart, skriver klagandena, att

Reflexioner sådana som dessa föranledes av känslan av att man i Sverige och inte minst i Skåne håller på att missa en sista möjlighet att ordna en draglig miljö för framtidens människor. Givetvis är det inte enbart eller ens främst fideikommissmark, som man bör hålla uppmärksamheten riktad mot. Visserligen utgör fideikommissen bortåt 10 % av Malmöhus läns totala landsareal, men att all nuvarande sådan mark skulle kunna förbli i sådant skick, att den fyller kraven på fritidsområden och naturreservat är givetvis helt verklighetsfrämmande. Å andra sidan finns det

svensk vattenvård fortfarande måste betecknas som mycket otillfredsställande. Anledningen härtill torde kunna sökas såväl i bristande lagstiftning som i otillfredsställande organisation.

I skrivelsen till JO anförs en rad exempel på brister i lagstiftningen och i övervakningen av att de bestämmelser som finns efterlevs. De påtalade olägenheterna synes av föreningen kunna återföras till det förhållandet, att fortfarande ingen myndighet anser sig ha huvudansvaret för vattenvården.

Frågan om vattenvårdens organisation är fortfarande föremål för utredning av den år 1953 utsedda vattenvårdskommittén. Även om man från detta håll har framkommit med flera delbetänkanden, så har dock efter elva års arbete vattenvårdens organisation inte till någon del kunnat föreslås av kommittén.

stora domäner i kommunal eller statlig ägo, där man med andra verksamhetsgrenar lämpligen och utan förfång skulle kunna kombinera fritidsaktiviteter av olika slag och där den i vår provins så hårt tillbakaträngda naturliga växt- och djurvärlden skulle kunna fortleva. Tillgång till glesbebyggda områden, till naturreservat och fritidsområden är numera ett krav från allmänheten. För att trygga tillgången på sådana marker ford- ras emellertid planering — i god tid och på lång sikt."

Riv Riksdagshuset

föreslår arkitekt Hakon Ahlberg i en understretchare i Svenska Dagbladet. Som en molande tandvärm har Riksdagshuset irriterat alla dem som intresserat sig för Stockholms skönhet och nu anser han finns det bara två alternativ att välja mellan, antingen att bygga om det eller att riva det och uppföra ett helt nytt riksdagshus på annan plats.

Han frågar: "Är det inte på tiden, att alla goda krafter förenas i en gemensam ansträngning för att förverkliga det enda alternativ, som kan ge en både för stadsbilden och i längden även för riksdagen tillfredsställande lösning — ett nytt Riksdagshus på ny plats?" En lämplig plats anser han skulle vara Skandinaviska bankens nuvarande plats.

Det förefaller mig som om tiden i själva verket givit detta förslag ökad aktualitet. I och med att centrum för city flyttats längre norrut är läget här ur affärssynpunkt inte längre lika begärligt. Bankens byggnad är numera för sitt ändamål lika olämplig som riksdagshuset för sitt, och i själva verket befinner sig ju banken redan på flyttning norrut. Sannolikt är dock den nuvarande tomt- en för liten för riksdagshuset. Men det bör inte möta några svårigheter att över

eller under Jakobsgatan få förbindelse norrut till kvarteren kring Norra Smedjegatan. Här under åsen vore det också lätt att anordna för riksdagen behövliga garage och arkivutrymmen.

Ett riksdagshus, inte sidoordnat men som pendang till Slottet: kan en värdigare placering tänkas!

En ny knock-out mot slottet?

När den s. k. Strömbron skulle byggas i Stockholm och Samfundet deltog i en stor organisation, ledd av Vera Siöcrona, yttrade professor Ragnar Josephson bl. a.:

"Då riksdagshuset byggdes fick Kungsl. slottet, Tessins stora skapelse, en allvarlig knock-out. Om Strömbron kommer till stånd blir det ännu en förödande knock-out, denna gång utdelad från vänster."

Vad skall sägas om det förslag som nu lagts fram: att bygga två flyglar till Riksdagshuset, bebygga Strömparterren och att bygga på Skandinaviska banken till dubbel höjd — ett storhotell? Jo, att det bleve en förödande knock-out!

Visserligen är förslaget dödfött och har avstyrkts av riksgäldsfullmäktige men det är betänkligt att ett sådant projekt kunnat läggas fram och med allvar dryftas.

Sannerligen — slottet vilar tungt över den sköna Mälardrottningen!

J. N.

Hotell eller natur

Det har i Särna diskuterats om en skön fjälldal skulle upplåtas till hotell eller bevaras som fri natur.

Förf. E. R. Gummerus skriver med anledning därav i J. F.

Kommunerna har vägande skäl för att se upp noga och tänka sig för länge,

innan de går in på exploateringar, som intecknar inte bara naturen utan också framtiden. Ingenting hindrar ju heller att de anläggningar, som bör besparas vildmarken, förläggs till närmaste samhälle, därför turisterna sedan får göra sina strövtåg. Alla parter har mycket mer att vinna på detta än på landskaps utplottring.

Dyrbar idyll

I en intervju om 20-talet säger Ivar Harrie:

"Man kände hur första världskriget hade brutit en god vardagstradition — det livsviktiga var att återknyta till den, ta vara på de förbindelseträdor till god mänsklig vardag som inte var alldeles brustna. Glöm inte att det var först på 1920-talet, efter den första världskatastrofen, som idyllen blev dyrbar och helig!"

Industrisynpunkter på luftföreningen

Direktör Axel Iverot har i debatten om vattenkraft—ångkraft framfört dessa synpunkter:

En väsentlig del av luftföreningen emanerar just från ånganläggningar för energiproduktion. Våra sjöregleringar, ja t. o. m. kraftledningsgatorna ner genom landet från de norrländska älvarna måste anses i hög grad bidra till en bättre luftsituation i vårt land än vi skulle haft utan vattenkraft. För huvuddelen av befolkningen har man vunnit avsevärda fördelar ur naturskyddssynpunkt genom tyvärr ofta genomgripande åtgärder i glesbygder. De som talar om att vi i första hand måste koncentrera natur-

vårdsarbetet till Syd- och Mellansverige och samtidigt hävdar att vattenkraftutbyggnader bör stå tillbaka för ångkraftutbyggnad i våra tätorter tar inte hänsyn till hela problemkomplexet; det måste nämligen alltid ske en avvägning mellan olika intressen och det är viktigt att man inom naturvårdssektorn har klart för sig att de olika delarna av naturvården inte kan separeras, utan att avvägningar även måste göras mellan olika naturvårdsintressen.

Vid bedömningen av kraftverksutbyggnader måste man sålunda räkna med vinsterna ur luftvårdssynpunkt i de känsliga och folkrika sydligare delarna av landet. Vattenkraftintresset har fått en god bundsförvant i luftvårdssträvandena.

Den misskända trähästen

har diskuterats åtskilliga gånger i pressen; även Bygd och Natur har en gång yttrat sig och ryckt fram till hästens försvar mot ensidiga nutidsromantiker.

Nu har vi fått ett gott stöd i fil. lic. Per-Axel Hildeman, som i en rolig artikel i D.N. försvarar vår export av allmogeföremål. Då förf. många år sysslat med kulturutbyte både hemma och i USA, England och Frankrike måste hans ord tillmätas ganska stor betydelse. Han skriver bl. a.:

Varför blir den ansvarskännande svenska utställaren så generat ursäktande när denna ursvenska grannlåtspålle klampar in i glasmontrarna?

Det sägs, alldeles riktigt, att det folkloristiska inte är representativt för det moderna Sverige och att det ger en falsk bild av vårt land. Men det är ju inte meningen att presentera detta som det moderna Sverige. Tvärtom, det skall presenteras som en liten del av vår kulturhistoria, något som vi vill visa därför

Fåglar och fågelskydd

Karin Janssons bok om fågelskydd har utkommit i en ny upplaga i delvis så fullständigt omarbetat skick att den mäs-

te betraktas som en helt ny bok. Den som redan har den äldre upplagan ska inte låta sig förledas därav att låta bli att skaffa den nya upplagan.

att det en gång var särpräglad, typiskt svenskt.

För mig är det förbluffande att inte detta utnyttjas mera som reklamskylt. Vare sig man vill intressera utlandet för industri, för forskning, för folkpensionering eller stadsplanering, så måste man sätta en skylt över entrén som drar den stora publikens uppmärksamhet till sig. Även om vi kan visa upp jordbruksmaskiner som är de bästa i världen eller forskningslaboratorier som är bättre utrustade än andra, så är det ändå bara fråga om gradskillnader, och det kan experterna förstå utan att det anordnas stora manifestationer. Skall man där- emot påverka allmänheten, vilket naturligtvis måste vara meningen med de stora utställningarna, måste man ta in den publiken genom en sidodörr. Där kommer det pittoreska, lustiga och ovanliga väl till pass, och vi har mycket att välja på härvidlag i vår folkliga för- råds-kammare.

Det är verkligen ingen risk att man missförstår oss. Sverige har ett stadgat rykte som modernt, välorganiserat, litet tråkigt land. Kan vi muntra upp det med litet bjärtare färger samtidigt som vi ger historisk dimension åt Sverige-bilden, så har vi bara vunnit på affären.

Tror någon att skottarna förlorar pre- stige genom att blåsa säckpipa och upp- träda i kilt på världsutställningarna?

Har någon den föreställningen att det promenerar kosacker omkring på ga- torna i Moskva därför att vi ser dem dansa på scenerna världen runt? Är det någon som missuppfattar om engels- männen ställer en Londonpolis vid in- gången till sin mäs-sa eller om amerika- nerna låter en cowboy figurera på en bilutställning?

Tydligt har vi inte riktigt övervunnit reaktionen mot sekelskiftets nationalro- mantik. Vi skäms ännu litet för socken- dräkterna. Eller gör vi inte det? Ställer man frågan till den nya generationen, den som just nu tar studenten, den som intresserar sig för Oscariana och mor- mors mors knäppkängor, tror jag svaret blir nej. Åtminstone är de svenska ung- domar jag träffat utomlands helt för- tjusta när de får klä sig i knätofs, spela låtar och leka hupplekar. Vi kanske är på väg att övervinna den nyrikes mot- vilja mot sitt fattiga förgångna.

Jag hoppas det. För vi behöver det missförstådda Allmoge-Sverige för att sätta spets på våra allvarliga utlands- manifestationer. Det är bra att vara bäst i det ena, näst bäst i det andra, på god europeisk nivå i det tredje facket, men det som märks först och drar uppmärk- samheten till sig, det är ju det som är helt olika och alldeles vårt eget. Och det är t. ex. dalahästen.

Tänk om danskarna stjälar den!

Det är givet att för oss som älskar fåglar för deras egen skull är dessa i och för sig själva värda all den hjälp de kan få för att leva kvar och för att i vissa fall öka sitt individantal, där detta är alltför knappt. Men det är väl också lika klart att detta inte är tillräckligt i vår av ekonomiska faktorer allttjämt be- härskade värld. Här rör man sig på många håll fortfarande med grumliga föreställningar om nyttiga och skadliga djur, och förståelsen för den profylak- tiska betydelse som tillkommer fåglar- na i det invecklade balanssystemet ute i naturen saknas oftast. I den mån det är möjligt bör därför fåglarnas roll i det biologiska jämviktssystemet klarläggas. Förf. har också följdriktigt givit en klar och koncentrerad framställning av detta problem.

På det nu nämnda området går utveck- lingen mycket snabbt mot en klimax. Ungefär samtidigt med förf:s fågel- skyddsbok kom Rachel Carsons bok "Tyst vår" ut. I den lämnas en bekräf- telse på de synpunkter som förf. till "Få- gelskydd" fäster uppmärksamheten på. Men Carsons problemställningar doldes delvis av den trumeld de blev utsatta för från den kemiska bekämpningens sida. Det var faktiskt först genom laborator Gunnar Otterlinds alarmerande artiklar i Dagens Nyheter hösten 1963 som den stora och skakande chockverkan drab- bade oss. Där påvisar han att Sverige går i spetsen för betningen av utsädet med giftiga ämnen och att vi häri tro- ligtvis har att söka orsaken till den an- nars oförklarliga, plötsliga massdöden för så många av våra mest älskade fåglar. Hela fågelproblemet har kommit i ett nytt läge. Många av de åtgärder vid vilka vi förut fästet så stora förhopp- ningar förefaller nu nästan meningslö- sa. Det vore faktiskt önskvärt, om de organisationer som står bakom Karin

Janssons bok ville ge henne i uppdrag att på några korta tilläggssidor utöka boken och belysa denna utveckling av problemkomplexet.

Det hot som fågelvärlden nu står in- för gör det så mycket angelägnare att vidtaga alla de åtgärder, trots det till sy- nes hopplösa i vissa av dem, som kan komma till utförande. Det är också de som utgör huvudproblemet för denna bok om fågelskydd. Efter sin inledande framställning av den roll fåglarna spe- lar i jämviktssystemet går förf. direkt in på ett av de väsentligaste problemen, nämligen fågelholkarna. Det är ett pro- blem som inrymmer många frågor som man länge inte förstått att besvara till- fredsställande. Förf. har här haft tillfäl- le att ta del av det i många avseenden förebildliga arbete som med. dr T. Bran- der i Matku, Finland, utfört i Kivijärvi naturskyddsområde. Både dr Brander och förf. delar frikostigt med sig av de gjorda erfarenheterna.

Goda råd och uppslag lämnas också för hjälpen och skyddet mot de jakt-djur och gripfåglar som hotar fåglarna vid foder- och badplatser.

Fridlysningar och oljedöden ägnas också särskild uppmärksamhet.

Förf. har en klar stil som bärs upp och genomstrålas av den lidelse för få- gelvärlden som hon är besjälad av.

Bokens tryck är utmärkt och illustra- tionerna till vilka förf. själv lämnat myc- ket värdefulla bidrag, av hög klass.

Karin Jansson, Fåglar och fågelskydd. Lantungdomens Föreningstjänst. Häft. kr 7:50.

Sommaren på myren

Under fyra somrar och tidvis även un- der de övriga årstiderna har Owe Norr- man varit bosatt på den stora och mång-

skiftande Kävsjö mosse i södra Småland för att göra en film av myren, dess växt- och djurvärld. Det var ett otroligt mödosamt arbete, för inspelningen måste äga rum, det ena året efter det andra, under ytterst olämpliga filmningsförhållanden: mörk och grå himmel och regn, oavbrutet regn. Genom ett skickligt utnyttjande av de möjligheter som erbjöd sig lyckades fotografen i alla fall genomföra sitt beslut och fick till stånd en film som visades i hela landet under flera års tid.

Mot slutet av filminspelningen beslöt han sig för att skriva en bok om alla sina upplevelser och intryck bland djur och växter på den väldiga myren och på en ö i myrhavet som rymde en övergiven men alltjämt underbar löväng. Resultatet har också här blivit mycket gott. Förf. har befunnit sig i den ytterst fördelaktiga situationen att utan den tyngande bördan av onödigt kunskapsstoff och utan förutfattade meningar kunna upptäcka myrens liv med friska ögon som något överraskande nytt, förut aldrig anat. Boken bär tydliga spår av denna situation. Därtill kommer att förf. är en mycket skicklig fotograf. Gång på gång måste jag fråga mig: "Har han verkligen lyckats ta dessa bilder med den namngivna kameran? Det har jag aldrig lyckats med." Några av bilderna är i särklass vackra. Så t.ex. den inledande bilden av de vindformade tallarna på myren, gruppen av myrliljor, de rinfrostklädda björkarna med vindens flykt i grenverket, påfågelöget och hela raden av dykarelarver: larven som ett bepansrat monstrum med huggkäftar i stället för mun, striden mellan dykarelarven och en lika stor annan rövare,

trollsländans larv, korparna och den rent fantastiska bildsviten av mårdens jakt på en ekorre, pärluggleungarna, skogsmössen, rådjurskidet och den grandiosa bilden av de båda vilande trollsländorna med ett vingnätsmönster som tecknar sig lysande klart mot en sammetssvart rymd.

Ove Norrman, Sommarens på myren.
Rabén och Sjögren. Inb. 4:50.

Lorentz Bolin

Nya Älvsborg

heter en skrift som utgivits av den flitige hembygdsvårdaren och ciceronen Anders Bothén i Göteborg. Det är en målande och saklig framställning av fästningen ute i Göta älvs mynning, den som för Göteborgarna brukar vara något av ett "välkommen hem". Vi får följa fästningens öde ända från 1300-talet genom stormiga år under 16–1700-talen fram till vår egen tids idyll. Man fäster sig vid de många kulturhistoriskt värdefulla element som ingår i fästningen, t. ex. den vackra kyrksalen, som nu åter kommit till heders och där Göteborgs hembygdsförbund anordnar gudstjänster vår och höst. Man skänker också sin beundran åt kommandantshuset, som med rätta rubriceras som "en av vår stads vackraste byggnader från äldre tid" (den är uppförd i mitten av 1700-talet). Det utgör också ett stort kulturhistoriskt intresse att följa förvandlingen av fästningen till fångvårdsanstalt och det är fullt motiverat att den trevliga skriften avslutas med texten till den ursprungliga Älvsborgsvisan.

 SOM EN HYLLNING TILL HAR SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS HEMBYGDSFOND FÅTT MOTTAGA EN GÅVA FRÅN	 TILL HUGFÄSTANDET AV MINNET AV HAR TILL SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS HEMBYGDSFOND ÖVERLÄMNATS EN GÅVA FRÅN
---	---

Vid lyckönskan och kondoleans

glöm ej Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur — med ett bidrag. Insätt beloppet på postgiro 90 06 89, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm, med angivande av givare och mottagare eller ring till Samfundet (tel. 11 94 24, 11 94 44) och insätt senare beloppet på postgiro 90 06 89.

HOLMSUND VINYL GOLVPLATTOR

20x20, 30x30 cm, 2 och 2,5 mm tjocka, 6 typer i ett 50-tal arkitektstämda färger. Underhållsfritt, ekonomiskt golvmaterial för bostäder, sjukhus, skolor, kontor, offentliga lokaler etc. Ger lättstädade, vackra golv.

HOLMSUND VINYLMATTA

Längd 20 m, bredd 183 el. 150 cm, tjocklek 2,0 el. 1,5 mm. 6 trivselsvänliga färger. Det idealiska golvmaterialet för t. ex. badrum o. likn. våtutrymmen. Lätt att ständigt hålla fräscht och vackert.

HOLMSUND EKLAMELLGOLVBRÄDER

Parkett och undergolv i samma bräda — klar för läggning på olika underlag. Levereras obehandlade, grunderade eller färdigt plastlackerade.

HOLMSUND VINYL AKUSTIK

— takmaterial av styv vinylplast i 5 pastellfärger. För lokaler där buller av ett eller annat slag behöver dämpas.

SCA FASADER

Bygg snabbt och rationellt med SCA fasadelement. Har levererats bl. a. till Skattehuset, Folksamhuset, Radiohuset, Siemens, Philips, Continental m. fl.

SUNDSVALLSFÖNSTRET

— pivothängda fönster som ger fri sikt, vackra interiörer.

HOLMSUND DÖRRAR

Ytterdörrar, innerdörrar och tamburdörrar, sjukhusdörrar, skoldörrar, kontorsdörrar.

FORBO

— av styv PVC. Prisbilligt, vackert, lättarbetat byggnadsmaterial i 11 färger.

SCA BYGGPRODUKTER

HOLMSUND

Tel. Umeå 409 00

BYGD och NATUR

Tidskrift för hembygdsvård

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård

Utgör 45:e årg. av Tidskrift för hembygdsvård. Nr 2 1964

Redaktör och ansvarig utgivare:

Fil. dr John Nihlén

Redaktionssekreterare:

Nils Nihlén

Prenumerationspris:

Kr. 15:— per år

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Gata och gränd

Västgötaintryck och västgötaminnen

Med tanke på Samfundets sommarmöte i Västergötland publicerar vi här ett manuskript av den bortgångne västgötasonen Måns Mannerfelt, som var en hängiven son av sin bygd och en mångkunnig kulturfostrare och skribent.

Det är allom bekant, hurusom gatorna från början utvuxit från de vägar och stigar, som förde till vissa vägkors, där det gärna fanns vatten, god växtlighet samt läglig mark, varför här kult- och boplatser uppstodo. Utvecklingsgången är: stigar, stigmöte, vägar, vägshål, gator, torg, — stad. Att gatorna från början merendels voro rätt krokiga, och i Skara mycket krokiga, kommer i hög grad an på, att bebyggelserna ordnats kring själva vägarna, som slingrade här sig fram. En annan sak är, att folk fordom-tima och av olika skäl ej bekymrade sig om att rätta och bredda dessa gator och gränder. Skälen äro mångahanda och allmänt kända, ett likväl rätt förbisett: det nämligen, att ur försvarssynpunkt var det lägligt med smala gator, vilka ej kunde forceras av en myckenhet folk, och krokiga gränder, vilka kunde försvaras etappvis. Allt efter det städerna och andra samhällen utbyggdes modernt ägnades givetvis stort intresse åt gatubilderna, varom de olika städernas utvecklingshistoria livfullt berättar. Anmärkningsvärt är dock, att det skulle dröja relativt länge, innan gatorna kommo att antaga de mera kultiverade former, som vi nu anse naturliga. Exempler i litteraturen och från tidningarnas notiser äro många, vilka alla visa en efterblivenhet, vilken må synas oss förvånande. Så berättar Claes Adel-

sköld, huru kring tiden närmast före 1850 gator t. o. m. i huvudstaden voro försedda med rännstenar utmed husväggarna, huru underjordisk kloakledning saknades, medan illaluktande och hälsofarliga avfall från kök, slakterier och fabriker m. m. bäst de gitte letade sig fram mot vattendragen. Och dammet rykte värre, när det var torrt. ”Om trottoirerna hade man ingen aning.” Vatten hämtades i tunnor. Belysningen utgjordes understundom av dinglande tranlampor med vargögon, d. v. s. lyktor av järnbleck med ofta nedrökta glas, eller av — lyktor, som pigorna buro framför från fester hemgående herrskap . . .

När gatorna sedan började förbättras, fraktades massor av grus och annan materia, ofta tusentals järnvägsbatterier, att fylla gropar och gupp. Så äro t. ex. i Göteborg Östra och Västra Hamngatorna delvis fyllda kanaler. Raserade fästningsvallar, boulevarder och avenyer fingo ny nyttig användning som gator.¹ Genom anordningar med häst-omnibussar och hästspårvagnar sökte man tidigt, där så gick, att förbättra framkomstmöjligheterna i vissa svenska städer. Göteborg blev här, liksom på många andra områden, en föregångsstad. Flera städer fingo spårvägar, även elektriska sådana. De många backarna i Borås hindrade dock här anläggningar av spårvägar. Man må erinra sig, att så sent som på 1870-talet trodde många i Stockholm ej på lämpligheten av spårvägar, ty ”marken var alldeles för kuperad” (Lundin, Nya Stockholm, 1890. Spårvägar och Ängslupar, med hyrkuskar, åkare, hissar och stadsbud, s. 92 ff).

Mina egna gatuminnen belysa en del av utvecklingen mot bättre förhållanden. I Borås voro de gamla gatorna kullriga och besvärliga, medan elektriska bågampor i centralare delar från mitten av 1890-talet gävo god, ehuru ytterst ojämn belysning. Rätt under bågamporna kunde man läsa — mitt emellan dem var platsen, där diverse ofog lätt anordnades utan att ens ”bylingarna” kunde se det. Jag minns, att man t. o. m. i min faders rum mot Södra torget till nöds kunde läsa rubrikerna till böcker etc. under ljuset, som kom från bågamporna invid Utfallska huset. Varje torg hade sin egen doft, beroende på torgens uppgifter. Vid torget nära kyrkan var det ”knallstånd” med doft av läder och pälsvaror, vid Stora torget funnos köttstånden och vid Södra torget luktade det trä från alla laggkärlen.

¹ C. Krantz har lämnat goda skildringar från Göteborgs äldre gatuliv i arbetet ”I krinolinens tidevarv”. Det är värt att minnas, att gator som *Redbergsvägen* och *Stigbergsgatan* mäla om de äldsta färdesätten. Den svenska litteraturen i ämnet är beklagligt ringa och ofullständig, jämfört med vissa främmande arbeten (bl. a. H. Mathissen: *Torv og Hærstræde*, 1922).

Falköping. I bakgrunden Alleberg. — Foto Refot.

Under de snörika vintrarna på 1890-talet såg man ofta på gatorna i Borås väldiga snövallar mellan körbanorna och de kullriga, ojämnt skottade trottoarerna. Dessa vallar voro tätt och ofta genombrutna av skottade gångar. Än lever minnesbilderna friska från Boråsvintrarna med livet på gatorna, källbacksåkning i Åsboleden och — takdropp, ispiggar från de kringliggande husen. Gustaf Frödings ord ”Bjällerklang” ge ytterligare visioner:

”Men varje gång jag hör bjällror sjunga
och ser, hur hästarnes manar gunga,
och traven stolt genom staden går . . .”

Torgens betydelse kulminerade vid torgdagarna, onsdag och lördag, och marknaderna, av vilka de s. k. månadsmarknaderna ej få glömmas. I krönikan ”Blad ur Borås historia, 1622—1865”, Borås Tidning 1922 29/4, s. 11, berättar Otto Mannerfelt om de större marknaderna och deras samband med vintervägarna, synbarligen syftande även på tiden närmast före 1865, när kommunikationsläget blev ett helt annat och vintervägarnas roll i denna del av provinsen började taga slut. ”Borås hade av ålder fyra formarknader om året kring 23/1, 18/3, 2/7, 26/9 och därjämte årets största marknad, Tomasmessemarknaden 21/12. Vad som vid vintermarknaderna spelade den största rollen var spannmålshandeln. Borås torg var då uppfyllt med fordon, lastade med råg och havre, som utbjöds från sädesbygderna i Skaraborgs län. I långa foror drogo slätt- och falbönderna man ur huse till Borås, vanligen på isbelagda vattendrag, s. k. vintervägar, med sitt spannmål, som till högt pris avyttrades, och hemfördes i utbyte textil- och trävarualster”. — Trafiken ordnade sig själv så pass det gick och behövdes. Poliserna, ”Snehatt”, Storm och ”Geten” (med det präktiga pipskägget) voro väl främst till för fyllbultarnas och Heda-Lars’ skull: I *Skara funnos*, när jag kom dit några år före sekelskiftet, ännu spår av de gamla lyktorna, men dåvarande rektor Julius Juhlin, som allestädes var verksam, såg även här efter, att ”upplysningen” steg. Till gatubilden hörde de många lantskjutsarna som om torgdagarna slamrade in till staden, varvid varje herrgård hade sina ägandes spiltor i stallet och sin parkeringsplats för vagnar på gården hos någon lämpligt boende handlande. I *Göteborg* voro hästspårvägarna under avveckling, när jag kom dit 1902, varjämte den välbehövliga Kvibergsspårvagnen anlades hösten 1905. Droskstationerna voro då många i staden, och hästskjutsarna användes flitigt. Dessa vaga och ofullständiga anteckningar äro gjorda för att påpeka åtminstone några av de förhållanden, som antyda, hur det var för länge sedan — och hur smaken bättrats och pretentionerna stigit.

Tanken flyger! Från stadsgatorna tillbaka till bygatorna och landsvägarna. Rörande den gamla bygatan tillåter jag mig citera Lars Linnars-son, ”Så berättar gamlefar”, s. 100:

”På bygatan skulle både folk och fä fram. Dess smalaste del benämndes krappegata för här var det krappt om utrymmet mellan husen, särskilt om man råkade möta med stora lass, såsom t. ex. i bärgen. Här låg modden och orenligheten fotsdjup, för sol och luft kom inte åt, och inga diken funnos som kunde leda bort ytvattnet och de många taken gjorde ju sitt till att vattnet samlade sig här. Någon som helst grusning kom naturligtvis inte i fråga. Under långa tider av året, särskilt höst och vår,

Gånggrift på Ekornavallen. — Foto Refot.

var bygatan en ytterst besvärlig trafikled, inte bara för byborna utan också för alla andra, som måste den vägen fram. 'De gingo långt över lackklöva' hette det. Där lagårdslängorna slutade, vidtog hagen (hägnaderna) och dessa voro lika oöverstigliga som husväggarna. Det var bara att kliva på.”

Man kan icke lämna ett ämne som detta utan att avslutningsvis minna om en *högst* viktig sak, vilken *även* på andra områden djupt ingripit i allt samhällsliv och därmed i trafiklivet.

Jag syftar härmed på byns utveckling (eller rättare avveckling) i Västergötland, ett väldigt ämne, som givetvis här blott antydningssvis

Det gamla Borås. — SfH:s arkiv.

kan beröras. Den ursprungliga bebyggelseformen var ju byn. Gårdarna borde ligga tätt intill varandra till samfällid nytta och nöje, varjämte i forna tider många andra praktiska anordningar hängde samman med samlad bebyggelse, där byamannens lur kanske samtidigt kallade alla till arbete och rådslag. I Västergötland har byorganisationen som bekant kommit till hög utveckling och haft mycket stor betydelse. Ett roligt och viktigt ämne, som får tills vidare anstå, är frågan om trafikordningarna i de gamla byarna. Vi glömma dock icke, att allt här verkade mycket noga genomtänkt. En trafikultur grundad på enkla, praktiska grunder samt ovillkorlig hänsyn till andra och till annan ägomark rådde. Hellre långa och besvärliga omvägar än trädande över annans

ägor! Det var blott landsvägen, där sådan förekom, som var allmän och allas. Samt bygatan. Där barnen lekte trall och svina bökade och kalvarna sprungo bland kacklande fjäderfä och bråten. Ofta kunde grindarnas antal här vara rätt stort.

En sak, som bland många är värt att söka utreda, är denna. Hur var på bygatorna och gränderna ordnat med möten och mötesplatser? Säkertligen voro förhållandena ej noggrant reglerade. Det gick nog ej alltid till som när Calle Scharp på en smal led mötte en person och på tillropet: "Jag går ej ur vägen för en fähund!" gav svaret: "Men det gör jag!" Någoting mitt emellan de antydda ytterligheterna var väl närmast hävd och sed.

Tidigt växte det vid byarna upp en ny bebyggelseform. Nära bytorget eller "Tån" uppstod här och var en samling backstugor, bebodda av icke jordägande folk, avdankade tjänare, skräddare och skomakare, fattiglappar och torpare. Denna egenartade bebyggelseform är än rätt väl bevarad bl. a. på Åsele tå. "När man här går bland de låga, torvtäckta ryggåstugorna, känner man sig förflyttad hundra år tillbaka i tiden" (Gunnar Lindgren, Sydvästra Sverige, Svenska Turistföreningens resehandbok, 1943).

Och så, kring mitten av 1800-talet, sprängas byarna genom en *helt ny bebyggelseform*. Laga-skiftes-förordningen åstadkom en den mest radikala omvälvning i svensk lantbebyggelse och i svenskt samhällsliv. De gamla byarnas saga var all. Nya gårdar anlades och byggdes ut över omgivningen. Landskapsbilden ändrades här helt. De gamle kände ej igen sig i sin egen hembygd. Ibland har likväl i viss mån karaktären av by här och var bevarats, såsom i Falbygden vid Jettene.

Men där de gamla byarna lågo funnos ej sällan andra möjligheter för utveckling. Kanske låg här både kyrka, prästgård och skolor, understundom där trenne vägar möttes, varav det ofta förekommande namnet Trekanten. Tillkom så mångenstädes snart handelsbod, postkontor och mejeri samt på många håll järnvägsstation. Och så har ändå, trots revolutionerna, något av den lokala kontinuiteten bibehållits här och var, ej minst i västgötabygderna. Man kan likväl i detta sammanhang knappt tala om "nytt vin i gamla läglar", åtminstone ej i ofördelaktig betydelse. De gamla byarna försvunno radikalt.

Bygatorna tillhöra numera främst kulturhistorien och minnet. Men stadsgatorna, och de dem allt mer och mer liknande "ga'tera" i andra samhällen, tillhöra framtiden.

Dock torde dessa ord av professorn i vägbyggnad och kommunikationsteknik vid Tekniska Högskolan H. N. Pallin (Vägen 1943, s. 142) icke skada att rätt allvarligt begrundas:

"Tiderna ändras och vi med dem. Dynamismen går sin bana fram och

Mariestad. — Foto Refot.

prövar med bekvämlighetens lockelser allt hårdare människoandens hållfasthet. Ingen vet utgången. Men det vet man, att vägen är en livets symbol, att korsvägar skapat samhällen, som blivit människan till hjälp och sund utveckling. Men av dem har det på enstaka punkter blivit storstäder, som i sina överdrifter bryta mot den sociala gränslagen och bliva dynamismens smälthårdar, där människans naturliga livsvilja förbrännes till slagg och aska."

Hembygdsarbetets motiveringar

För många människor är hembygden ett begrepp som lever med bofasthetens självklarhet. Barndomsupplevelser, ungdomens värdeskapande år och den mogna livsålderns arbetsinsats förflyter alla i denna omgivning, vars traditioner och historia också kärleksfullt bevaras och studeras. Men för många blir det inte längre så när rörligheten ökas både inom landet och mellan länderna. Redan utbildningen tvingar ju ofta ungdomarna att bryta upp från sin födelsebygd, och den definitiva arbetsplatsen blir återigen någon annanstans. Hur går det med begreppet hembygd i en modern tid?

För den som arbetar i en studentförening av sådan typ som Värmlands nation i Uppsala blir denna frågeställning ibland aktuell. I en annan del av Sverige och med en sysselsättning, som inte speciellt riktar sig mot deras ursprungsort, arbetar här människor i en gruppering som utgår ifrån hembygdsbegreppet. Man kan förstå att det finns de, som förnekar att nationsbegreppet har någon betydelse eller mening i modernt studentliv. Dessa menar, att vi i vår tid måste inrikta oss på internationella kontakter och förhållanden. De tycker att Sveriges provinser inte längre har någon betydelse annat än som en effektiv administrativ indelningsgrund. I deras ögon är t. o. m. hela landet Sverige en för liten enhet i en modern värld, där alla gränser sprängs och internationellt samförstånd och samarbete är det väsentligaste, inte en tillbakablickande provinsialism.

Det säregna är att nationsidén faktiskt i ögonblicket vinner en viss anslutning också på orter, där den tidigare inte har varit företrädd. I Göteborg och Stockholm har nationsföreningar nyligen bildats, och utan tvekan har studentnationernas ställning förstärkts i Lund. Det är givet att detta till en del förklaras av det enormt ökade studentantalet i alla dessa orter, vilket gör att gruppbildningar med bättre kontakt mellan studenterna i

och för sig är fördelaktigt och eftersträvas. Men även bortsett från detta förefaller det som om nationsidén, med sin blick mot en gemensam hembygd, har en särskild attraktion för personligheten. Det finns något i upplevelsen av hemprovinsen som binder människor samman.

Ett första uppslag här är kanske att begrunda människan som biologisk varelse och tänka på de olika omständigheter, som har betydelse för hennes daning och uppväxt till en medveten personlighet. Det råder inget tvivel om att tidiga barndoms- och ungdomsår har en större betydelse i bildningen av en människa, i skapandet av hennes temperament och i grundläggningen av hennes livsinriktning än någon annan period har. Den moderna psykologien har visat att det finns starka och till dels ouppklara-
rade bindningar mellan dessa tidiga upplevelser och en människas slutliga personlighet. Vid eftertanke skall alla märka, att en egenartad men svårdefinierbar känsla griper en vuxen människa som återser sin barndoms trakter. Även om vägarna har fört henne vida omkring och även om erfarenheter och upplevelser har gett kontakt med rikare och fagrare och kanske ur den personens slutliga inställning intressantare och värdefullare trakter av världen, så väcks ändå en särskild känsla av inre förbundenhet vid en sådan återkontakt. Det är en märklig känsla av hemkomst, av att återse det som är det verkliga och riktiga stället för ett liv, att få kontakt med ursprunget till någonting.

Känslan av inre förbundenhet med en bygd, en stad och ett landskap är därför en stabiliserande faktor i en värld som alltmer präglas av uppbyggnad av miljöer, av rotlöshet, av bristande känsla av samhörighet med någonting eller några. Den kritik, som så många människor riktar mot vår moderna kultur, nämligen att den är sönderbruten, splittrad, egoistisk utan samhörighet mellan människorna; den kritiken kan, om den tas i en positiv anda, visa hän på betydelsen av sådana emotionella personlighetsband med en hembygd i vidaste mening som skapas genom känslan för vår gemensamma ursprungsmiljö.

En annan aspekt på hembygdsproblemet rör upplevelsen av den kulturmiljö, som provinsen utgör. Särskilt i värmlänningar är kanske sinnade att påminna om att många stora skaldar och författare har haft sitt ursprung och hämtat många av sina intryck från just vår hembygd, och vi känner detta som ett värde. Man kunde naturligtvis å andra sidan påstå att det är likgiltigt var en Geijer, en Lagerlöf eller en Aurell har levat och verkat: det är deras skapelser i dikt och prosa som är det väsentliga och som lever sitt eget liv oavsett den bakgrund, som hembygden bestått. Men denna inställning är litet för lättvindig. Man måste dock förklara varför dessa stora författare sysslar så inträngande och ihärdigt med figurer och människor som är delar av en provinsiell miljö. Ett svar på frågan kan ju vara, att de upplevt en förbundenhet med sin hembygd av den art,

som tidigare antytts. Detta har gjort det lätt för dem att få en intim psykologisk kontakt med människor i den miljön. De första associationerna i deras bildskapande har därför naturligt i många fall tagits från hembygdens miljö.

Är detta då en begränsning? Här kan man väl genmäla att upplevelsen av det mest allmänmänskliga och allmängiltiga som t. ex. i de centrala dikterna hos Fröding först kan komma till stånd genom upplevelsen av det mycket konkreta, det individuella. De stora skalderna har förmågan att hos en levande, i en begränsad miljö infogad personlighet urskilja konturerna till de centrala mänskliga problemen. En stor diktare brukar dessa människor som illustrationer, som studieobjekt och som figurer som sätter vår fantasi i rörelse, när vi läser hans verk. Man kan rent av våga säga, att förmågan att tränga fram till den djupaste allmänmänskliga giltighet förutsätter förmågan att kunna identifiera sig med ett konkret öde, med en människa gripen i en bestämd, verklig miljö.

Om detta är riktigt finns det ingen motsats mellan de stora diktarnas sysslande med sin hembygdsmiljö och deras önskan att samtidigt ta upp allmängiltiga psykologiska problemställningar. Att Selma Lagerlöfs människor rör sig i Värmland och upplevs som delar i en provinskultur, ger ökad skärpa och kontur åt de mänskliga problem, som författarinnan samtidigt belyser och genomarbetar. Att Aurells personligheter ibland låter en skymta figurer, som rört sig i Mangskog, gör inte hans verk mindre värdefulla: snarare har upplevelsen av denna bygdsmiljö givit författaren möjlighet att i sin diktning skapa levande människor, som lär läsaren någonting om sig själv. Men har inte en viktig förutsättning för dessa författares återskapande av centrala psykologiska problem då varit en konkret mänsklig upplevelse av hembygden?

Dessa betraktelser förutsätter att begreppet hembygd ges en ganska vid tolkning eller — så kan det också sägas — att ordet hembygd kan betyda så många olika saker. Det kan vara gården och byn, där vi är födda, eller ett kvarter i den lilla stad som sett våra första år. Vi kan också mena trakten, eller hela landskapet. Vi kan ibland tänka på naturen och ibland på de människor som rör sig i den. Stundom tänker vi också på den kulturmiljö, som har format sig inom bygden eller landskapet. Vi kan tänka på det förflutna som en del i vår hembygds-känsla, det som vi återfinner i museer och samlingar, eller det som vi upplever när vi hör gamla personer berätta om sina tidiga minnen eller när vi läser skildringar från gångna århundraden. Men vi kan också se oss omkring i det samhälle som vi själva lever i och som bjuder på alla det moderna livets attribut. Vi kan tänka på skolor och industrier, på sjukhus och ålderdomshem, på allting som finns i vårt landskap. Vi kan också föreställa oss en speciell andlig miljö, en skatt av traditioner och minnen från skribenter, diktare, för-

fattare och kompositörer som på olika vis präglat denna miljö.

Är det konstlat att påstå att ett landskap som Värmland på detta sätt kan utgöra en specifik miljö, en hembygd präglad av någonting som skiljer det från andra hembygder och som gör att vi kan uppleva det som ett värde vid sidan av andra i vårt nationella liv? Svaret på frågan måste väl först innehålla det enkla och självklara konstaterandet, att landskapet Värmland i och för sig inte är mer värdefullt eller innehållsrikt än andra landskap och att människorna i Värmland förmodligen genomsnittligt liknar människorna i andra landskap.

Men mot detta kan sägas att vår upplevelse av just Värmland som den plats som sett vår barndom och ungdom utveckla sig, som den bygd där vårt arbete och vår gärning är förlagd, och som den miljö som omfattas med kärlek och inlevelse av landskapets bebyggare, just summan av dessa upplevelser gör att för oss blir landskapet Värmland en individuellt och särpräglad upplevd hembygd. Det spelar ingen roll om det finns en objektiv skillnad i materiellt, geografiskt eller andligt hänseende mellan Värmland och andra delar av Sverige. För oss, som på olika sätt har våra rötter i Värmland, upplevs ändå landskapet och den kulturmiljö som präglar det som någonting särskilt, som vår andliga förankring, som vår hembygd.

Om det ligger någonting i den diskussion som nu förts, så finns det sålunda både biologiska och psykologiska skäl till att en hembygds känsla kan byggas upp. Denna hembygds känsla är värdefull, därför att den ger oss kontakten med en stabil och utvecklingsbar miljö, och det ger oss känslan av samhörighet och rotfast kontakt. Att vi själva genom vårt sysslande med Värmland som vår hembygd bidrar till att skapa just detta begrepp är inte ett fel, utan bör tvärtom vara något medvetet. Vi kan med stolthet säga, att miljön Värmland som kulturklimat och som en materiell företeelse blir mera värdefull för oss när vi vet, att vi själva har varit med om att skapa den och hålla den levande och göra den än mera värdefull. Om vi erinrar oss vår gamla historia och försöker föreställa oss, hur våra förfäder levde i dessa trakter, bidrar vi till att ytterligare befästa känslan av vad människors insatser verkligen betyder för dem själva och för kommande generationer, och det ger oss ett perspektiv på vårt eget ansvar inför dem som skall följa efter oss. Om vi upplever, att Värmland har haft stora författare och kulturpersonligheter av skilda slag och känner oss stolta över det, så är detta inte något falskt övermod utan en äkta glädje över att skapande människor har kunnat arbeta och leva och finna värden i den miljö, som också vi omfattar med kärlek och tillgivenhet. Vi bör känna oss förpliktade att i vår tur intressera oss för, uppleva och nyskapa den kultur i vidaste mening som i dag präglar landskapet Värmland.

Detta resonemang förutsätter, att begreppet hembygd och hembygdsarbete tas i mycket vid mening. Det får inte bara vara ett upplevande av gånga tider och ett samlande av föremål och minnen från delar av dessa tidsåldrar kultur. Detta är en del i hembygdsarbetet, men bara en del. En lika viktig eller kanske en ändå viktigare del i hembygdsarbetet måste vara, att för hembygdens innevånare framvisa arbetsliv och kultur inom den provins som nu finns till och som är i sjudande utveckling. Vår tids kultur i vår hembygd Värmland skall vi försöka belysa från skilda utgångspunkter. Vi skall öka människornas kunskap om och förståelse för det som försiggår runt omkring dem i deras hembygd. Vi skall visa, hur alla medborgares ansträngning i landskapet Värmland bidrar till att ge detta landskap en profil och en karaktär, som ju intensivare och värdefullare människornas ansträngningar blir i denna riktning, ju mer markant och ju mer värd att uppleva som en hembygd blir denna miljö. Och vi skall hålla fram och stödja dem som i ramen för denna miljö arbetar med hantverk och konst, med skriftställer och författarskap, med alla de former som kan förekomma av vad vi ibland i mera inskränkt mening kallar för kulturarbete. Det kan bara vara värdefullt och positivt att försöka ge begreppet hembygd en allt rikare innebörd och en allt mer konkret mening för dem, som lever i Värmland.

Hembygden i denna vida mening kan även upplevas inom en studentnation. Det är rika år, som studenterna genomlöper när de i universitetsstaden får tränga in allt djupare i våra nationella och internationella kulturskatter. Men upplevelsen av hembygdsprovinsen och det ökade medvetandet om vad som också där har utträttats blir tillsammans med känndomen i konkret form om dess människor och livsöden ett exempel på mänsklighetens ständiga frammarsch och kan bli en punkt, där de i individuell och mänsklig form får uppleva vad de i övrigt abstrakt och vetenskapligt tillägnat sig. Och känslan av emotionell förbindelse med en levande samhörighet inom hembygden bidrar till att hålla deras mänskliga orientering intakt. Därför är det värdefullt för Värmlands nation i Uppsala att få dessa återkommande kontakter med hembygden, som hembygdskurserna i Värmland utgör. Kan Värmlands nation dessutom i sin tur även om det är i ringa mån bidra till och stimulera tänkande och arbete inom hembygdsrörelsen i Värmland, så är detta ännu en vinst av dessa kontakter.

Äng är åkers moder

Några drag ur ängskötselns historia

Anläggning av äng

Ängens centrala ställning framgår i all synnerhet av det uppenbarligen mycket gamla uttrycket "Äng är åkers moder". Sålunda skriver SCHERLING ROSENHANE omkring 1660:

"Ängen ähr åkerens moder, säger man uthi edt gement ordspråk, Thet ähr, adt såsom ängen ähr god och stor till, så kan man hålla mycket boskap där äffter, utaff hwilkas dyngia åkeren mera gödes och bliffwer fruchtsam. Fördänskull ähr het en husman öffwer-måttom angelägit, adt han beflitar sig om myckenhet aff äng, och god äng."

Nödvändigheten av att rätt hävda inte bara åkern utan även ängen understrykes också genom bestämmelser i 1734 års lag, där det i Bygninga balkens VI Cap § 1 säges:

"Bonde bör sin åker wäl häfda och giöda, ängar rödia och wårda, ware ock skyldig, ther så lägenhet är, och skog eller betesmark ej skadas, at efter handen uptaga och rödia til åker eller äng så mycket, som wäl häfdas och brukas kan, eller böte, som i 27 Cap. sägs."

Och i XXVII Cap. § 4 i samma balk stadgas böter för den, som låter ängen bli skoglupen:

"Är åker ej upptagen af nyo, ther lägenhet ther til finnes, eller hafwer bonde lagdt i linda thet, som brukas kan, eller är äng skoglupen, eller af swin uppgräfwen; böte för hwarje tre famnar ett öre."

Först och främst gällde det att skaffa äng, där ängsarealen icke var tillräcklig eller t. ex. vid nybebyggelse.

SALANDER, som uppenbarligen studerat SCHERING ROSENHANES skrift, säger bl. a.:

att det är brukligt "tillita Dahle-karlar för att röja i skogen och göra äng, men det blir dyrbart och därför måste man bruka sitt eget folk "at knåpa skogen bort och omsider göra derutaf Äng ..."

Det är tämligen självfallet, att vill man göra äng av skogsmark, så måste detta ske genom att träden på ett eller annat sätt undanskaffas, och några förändringar ur principiell synpunkt har nu inte inträffat. Om man hade att göra med en lövskog, så räckte det med att röja genom huggning och viss planering av markytan. Hade man däremot endast tillgång till barrskog, så använde man sig mestadels av svedning, och i regel vidtog man sedan inga åtgärder. Man väntade på att ängsgräsen skulle infinna sig självmant, vilket de naturligtvis också gjorde, eller ock sådde man råg.

Skötseln av ängen undergick däremot förändringar. Här har i själva verket utvecklingen varit mycket påtaglig, men vi skall likväl finna, att man redan för flera hundra år sedan var fullt på det klara med att en framgångsrik ängsskötsel krävde både näringstillförsel och gott växtbestånd:

I den äldsta svenska jordbruksläran, PEDER MÅNSSONS Bondakunst, behandlas bl. a. ängsskötselns problem. Sålunda skriver författaren följande:

"Gamlom ängiom kombir til ath the ey kwnna bära gräss, ty moss växer pa them, thär til ärw thesse böther, Gödhes ängthen wäl, oc föris höö smölker thär wppa, mere hyälper thet at aska strös wppa ängena, thär mosith är, ty hon dräper mosith. Än tha aldra best är ath ärya äller plöya vp alla ängena oc harffwes jämpth j gen oc saas eth aar wm swa täkkis, oc höö skal slaas för än thet gräsit bliffwer alstingis mogith. —"

Det framgår härav, att redan på Peder Månssons tid mossvegetationen i ängsmarkerna var en av de svåraste olägenheterna. Detta är heller icke ägnat att förvåna, då man ju bara tog ifrån ängen, men icke gav vegetationen någon näring. Som botemedel anger PEDER MÅNSSON följande åtgärder:

1. gödsling, dvs. med stallgödsel,
2. sådd av hösmolke eller hösmöle,
3. utspridning av aska,
4. ärnjning eller plöjning och därpå följande harvning och sådd.

Härtill får man kanske lägga till ytterligare en femte åtgärd, som inte omnämnas, men som likväl var allmänt bruklig, nämligen rönjning eller, som det i vissa delar av landet heter, fagning för att hindra ängen från att bli skoglupen.

Det vid rönjningen eller fagningen hopsamlade materialet, grenar, kvistar, löv m. m. fick torka och brändes sedan, varefter askan i regel ströddes ut över ängsmarken. Detta innebar ju på sätt och vis, att mineralisk växtnäring från djupare markskikt genom förmedling av trädrötterna tillfördes markens ytlager och därmed ängsvegetationen.

Den förändring i fråga om äganderätten till svensk jord, som inträdde under 1600-talet, och framför allt säteribildningen, skapade en helt ny klass av jordbrukare, nämligen godsägareklassen. De nya godsägarna var, som bland andra LAGERSTEDT (1944) påpekat, ingalunda alltid jordbrukskunniga, och det förelåg därför onekligen ett stort behov av skriftlig undervisning. Det behöver knappast erinras om, att det på 1600-talet ännu icke fanns några skolor, och att den litteratur, som överhuvud taget fanns, var ytterligt mager. En viss betydelse fick ERICIS under åren 1683—86 utgivna översättning av COLERUS' i slutet av 1500-talet utgivna arbete "Oeconomica ruralis et domestica" I starkt förkortad form spreds ERICIS arbete i många upplagor men trycktes inte förrän åren 1683—86. En del trädgårdsböcker fanns visserligen, men dessa gav endast ringa handledning för själva jordbruket, och bondepraktikans första upplaga (Een lijten book, 1662), som innehåller en hel del regler angående sådd och skörd m. m. kom först 1662. Latinska och andra utländska läroböcker var det däremot förhållandevis gott om, både klassiska och samtida. Om allesamman från senare tid gällde dock, att de var starkt påverkade av de klassiska författarna CATO, COLUMELLA, VARRO, PLINIUS, OVIDIUS och VIRGILIUS. Det är sålunda även i 1600-talets litteratur svårt att få full klarhet om, huru mycket som grundade sig på inhemska erfarenheter, och hur mycket som var utländskt lånegods.

Det är tydligt, att det förelåg ett stort behov av en inhemska lärobok i jordbruk, och det var också detta behov, som SCHERLING ROSENHANE ville tillgodose, då han skrev sin *Oeconomia*.

Under 1700-talet, som ju har betecknats som den ekonomiska vetenskapens århundrade, ägnade man sig med stor intensitet åt jordbrukets förkovran. Talrika läroböcker vittnar härom. Och i ett hart när oräkneligt antal skrifter behandlas jordbrukets problem. Såsom vi redan sett, anbefalles i 1600-talets efter utländska förebilder skrivna läroböcker mycket ofta gödsling av ängen. Det är emellertid tydligt, att denna metod icke praktiserades i vårt land. I en av de första, uppenbarligen på egna erfarenheter grundade läroböckerna, nämligen MENTZERS "Swenska Åkermanen" (1727) säger nämligen förf.: "Men at giöda ängar hos oss som bruka trädens åker, är en ogjörlik sak."; ty vi hinner aldrig gödsla åkern som sig bör, särskilt i Uppland, där den är vidlyftig och god nog i sig själv.

Redan i början av 1700-talet fanns det emellertid förespråkare för en enligt den tidens förhållanden verkligt rationell ängsskötsel. En sådan var MAGNUS STRIDZBERG, som i ett år 1727 utgivet arbete bl. a. framnåller, att om en äng burit hö i kanske över hundra år och aldrig blivit omplöjd, så måste den "äntlig gifwa tapt och måsrinna". Men jordbrukarna ger sig inte gärna på ängsplöjningen, och en del, säger han, förstår inte heller vad det skall tjäna till.

Äng är åkers moder. — Foto Stenbergs illustrationsbyrå.

Sen ger han följande anvisning: Antag att man har 20 tunnland steril äng. Röj bort buskar på en del av ängen, rista tuvor och grässvål, plöj sedan, så att torven blir väl omvänd och jämna med harv. Gödsla väl samma höst, sprid kring gödseln om våren, harva ner den och bruka jorden, så att den blir färdig vid tiden för rågsådden. Från en sådan odling får man dubbelt så mycket råg som från åkern (pr tunnland). Fältet lägges sedan i linda men om möjligt, säger författaren, sår man höfrö samtidigt med rågen. På detta sätt får man mycket hö under 5—6 år, men sedan måste fältet ånyo på samma sätt vändas och gödslas.

Följande år tar man en annan del av ängen och fortsätter tills hela ängen är förbättrad. Sedan, säger förf. "begynnes åter främst med de Tunnelanden som först opplögdes — — — at perioden är innom sex år genom lupen; neml. tre Tunneland. som åhrligen bör giödas och läggas i lindor".

Här har man alltså klart och tydligt en växtföljd eller en cirkulation av helt annat slag än den som användes på åkern:

1. Träda (fastän den inte kallas så)
2. Höstråg
- 3—6. Linda eller vall.

Det är visserligen en ganska primitiv växtföljd, närmast ett slags kopparbruk. Detta var emellertid långt före den stora växtföljdsdiskussionen, och förf. har inte helt dragit ut konsekvenserna av sin metod. Tiden var ännu inte mogen för att flytta detta odlingssystem över till åkern.

Men, säger förf., om varje jordägare hanterade sin jord på detta sätt, skulle man inte få höra så mycket klagomål över ofrukt samma år och avtagande bördighet. Han förutsatte emellertid, att den invändningen skulle komma att göras, att ingen jordbrukare har råd att avstå så mycket gödsel från åkern. Hårtill ville han svara, att efter få år får jordbrukaren tillbaka mångdubbelt i form av ökade skördar.

Det är, kan man säga, två olika åtgärder, som utöver den allmänt brukade röjningen eller fagningen anbefalles av STRIDZBERG och SALANDER: gödsling och omplöjning. Av dessa betraktades med all sannolikhet omplöjning som den viktigaste. Detta kommer klart till uttryck i BROOCMANS "Hushålds-bok" (1736) där han säger:

Även om viss förbättring kan åstadkommas genom gödsling, "så lönar thet dock icke mödan, ty hon faller snart til samma växt igen, lika som en gammal kraftlös människia ... Wil man therföre hielpa moss-wäxt ängwall, är bäst, at man then uppbryter med plogen, och sår korn eller hafra theruti en sommar, ty therigenom kommer then jord, som lenge legat under torf, at blifwa upwänd, och kan således draga til sig utaf luft och regn sitt saltbitter, som henne förr varit förment, wilket gifwer henne åter en frucktbärande kraft".

En tredje åtgärd var frösådden. Många hade fullt klart för sig, att betydligt bättre resultat skulle kunna åstadkommas med bättre ängsväxter — en tankegång som redan SCHERING ROSENHANE varit inne på. Den sidan av problemet ska vi senare behandla.

I fråga om gödslingen återkommer BROOCMAN till SALANDERs förslag att förbättra gamla ängar med en särskild gödslingsmetod. Här säger han bl. a.:

"Ibland annat är ej orådeligit at samla gammal urin och piss och uti en tunna på en kärre öfwer ängen köra låta, bak efter insättes en watn-sprutpip, så at urin lik som regn befucktrar then torra ängen, och thetta gifwer äfwen en ömrig växt på monga ställen."

I början av 1700-talet hade man sålunda åtminstone på en del håll fullt klart för sig värdet av gödsling med flytande spillning på ängarna — ett faktum som ju den moderna forskningen bekräftat.

År 1739 fick den jordbruksvetenskapliga debatten ett forum i den då inrättade Vetenskapsakademien. Denna hade nämligen, som HECKSCHER (1949) säger, "grundats i bestämd och medveten motsats till universitetens som onyttigt betraktade lärdoms-"gräl" — ordet gräl betydde på 1700-talets svenska just onyttig lärdom — m. a. o. som ett lärt sällskap med praktiska uppgifter och därför bl. a. med svenskan som sitt språk i stället för universitetens och de lärda samfundens vanliga språk latin". Det var till icke ringa del LINNÉ, som kom att trycka sin prägel på 1700-talets bildning, och Vetenskapsakademien var under förberedelserna tänkt som en ekonomisk akademi och enligt den ursprungliga planen hade man tänkt sig ett namn som angav detta: "ekonomisk vetenskapssocietet". De naturvetenskapsmän, som var akademiens stiftare, betraktade sina egna vetenskaper som de viktigaste grundvalarna för ekonomisk vetenskap.

Redan under Akademiens första år, 1739, framförde JACOB FAGGOT — den store nydanaren av lantmäteriet — sina "Tankar om Landtbruk, och huruledes Wetenskaps Academien ärnar främja dess upodlande". Det var i själva verket ett program för försöksverksamhet inom jordbruket, som här för första gången lades fram. Han framhöll bl. a. att försök måste göras på många platser och under mycket skiftande jordmåns- och väderleksbetingelser för att man skulle kunna dra några säkra slutsatser. Han angav också en rad problem, som borde lösas genom försök, och började därvid med ängsskötseln:

"Äng är Åkers Moder: ty bör ock en Landtman först wara därom mon, att Ängswallen göres bördig, hwaraf åkeren sedermera skall undfå sin mästa häfd och styrka."

Följande program anges:

1. Röjning i "skogslupne" ängar.
2. Borttagande av mossar.
3. Översvämning av ängsmark på våren.
4. Gräsväxtens förändringar genom plöjning, gödsling, sådd av säd och höfrö.
5. Redskap för borttagande av tuvor och gräsväxten efter tuvorna (samt dessas användning).

I fråga om åkern upptages 13 punkter. Den 13:de är:

"Huru den seden, som på somliga orter brukas, at skifteswis till Åker uptaga och åter till Äng igenlägga jorden, skickar sig wid gjorde prof, emot det sättet, at hafwa et ständigt Land til Åker och wanligit ställe till Äng."

Detta är, såvitt jag kunnat finna, första gången som det i litteraturen talas om foderväxtodling (=äng) på åker. Det var, kan man säga, en förelöpare till den intensiva diskussion, som några årtionden senare flammade upp.

Trots det intresse, som Vetenskapsakademien visade, kom som bekant någon ordnad försöksverksamhet inte till stånd förrän långt senare.

Den ständiga knappheten på bete och vinterfoder gjorde emellertid, att man också sökte efter andra utvägar än de hittills nämnda för att lösa problemet. Enligt gällande regler skulle ängarna ej få betas förrän sent på hösten. Men då skogsbetet inte räckte till, tvangs man att beta ängarna tidigare under sommaren. Följderna härav behandlas av NORDENBERG (1741). Han framhåller bl. a. att mulbetet flerstädes är så knappt, att det inte förslår att över sommaren föda de kreatur, som kunna vinterfodras. En obotlig skada sker, säger han, därigenom, att kreaturen släppas i ängarna så snart dessa blivit "afbärgade". Gräsväxten upptrampas, marken skadas och blir mossbelupen. Sådana ängar ge knappast hälften, stundom ej mer än tredjedelen eller fjärdedelen av vad de borde kunna avkasta. Det var också helt naturligt, att så skulle bli fallet, ty beståndet i ängarna bestod ju inte till någon väsentlig del av betesväxter utan hade utformats under de betingelser, som skapats av slätter en gång om året under långa tidsrymder. För att avhjälpa bristerna föreslog han, att man skulle anlägga särskilda beteshagar, som skulle indelas i fyra fallor, och varje falla skulle betas en vecka i taget. Det är, kan man säga, en tämligen modern, eller låt oss säga 1920-talets, syn på betesproblemet. Men även Nordenberg blev en ropande röst i öknen.

De råd och anvisningar, som lämnats i de nu behandlade skrifterna, hade inte vunnit mycket efterföljd. Jordbrukarna var inte särskilt hågade att införa nya metoder. Detta framgår bl. a. av LARS SALVIUS' Beskrifning öfver Sverige" (1741). I första delen (Upland) behandlas jordbruket, varvid början göres med ängsskötseln.

"Allmogen" säger han, "bryr sig föga om Ängens uppodlande, hvar af kommer at de hafva mycket ondt efter tarfveligt Foder för sina Dragare till Åkerbruket - - -. Vid några Herre-Säten och Prästegårdar finnes igenomgrafne Ängar, som varit sumpige, men på få ställen äro de upplögde och sådde med Höfrö; eljest rödjdes de i gemen."

Sidlänta ängar, menade man, kunde skadas av dikningen, eftersom växterna äro vana vid vattnet. Detta är naturligtvis i viss mån riktigt, men SALVIUS gör den befogade anmärkningen, att så kan vara fallet första och andra året, men sedan rotas gräset desto bättre, "erkannerligen om de blifva upplögde och sådde". En och annan god hushållare, säger han, följer "Falusystemet".

Vad är då Falusystemet? Jo, det var helt enkelt den metod, som omталats och rekommenderats av MENTZER. Icke sällan anges det i läroböcker, att det var bönderna i Falu Bergslag, som införde växtföljden. Detta är ingalunda riktigt, men det tycks förhålla sig så, att metoden att

plöja ängarna kommit att tillämpas mera regelbundet i denna del av landet än i andra, möjligen därför att jordmänen i allmänhet var mycket mager. En god inblick i bergslagsböndernas ängsskötsel får man av en avhandling av JOH. MORAEUS (1742). Först redogör författaren för anläggning av äng genom röjning av ett skogsområde, grävning, gödsling, plöjning och sådd av korn eller blandsäd. Därefter fick jorden själv valla igen. "Ängar häruppe äro ej andre än Lindar" säger han, vilket innebär, att sådd av höfrö inte förekom.

Då gräset började avtaga i frodighet och marken blev mossbelupen, plöjdes med en plog, som vände tiltorna ordentligt, därpå såddes havre eller blandsäd, som bara harvades ned, så att grästorven låg kvar "stiälpt". Om mosstäcket varit kraftigt, såddes i stubben andra året, så att mossan skulle förmultna ordentligt. Sedan, dvs. andra eller tredje året, plöjdes och gödslades varefter såddes korn, och sedan fick jorden ligga i linda och bära gräs i flera år.

I regel ombröts ängen vart sjätte—tionde år, allt efter odlingens ålder. Ja, säger författaren, på marker, som varit äng i över 100 år, har gräset vuxit bra hela 30 år, utan att ängen blivit ombruten. Detta uttalande innebär, att denna metod att bryta om ängen praktiserats redan i början av 1700-talet. Det var sålunda inte en i mitten av 1700-talet gjord uppfinning.

Den växtföljd man här använde var alltså följande:

1. Havre eller blandsäd, ett eller två år
2. Korn
3. Linda i 6—10 år.

Gräset på lindorna bestod av allehanda arter. Röd och vit väpling, dvs. rödklöver och alsike, fanns här och var, men mestadels var det täteln (Aira Paniculata patentissima), som gjorde lindorna "härliga".

Med denna metod fick man goda skördar av havre och blandsäd. MOREAUS uppger sextonde—tjugonde kornet. Om denna uppgift är riktig, måste resultatet för den tidens jordbrukare ha tett sig förbluffande. MOREAUS hade uppenbarligen och säkerligen med rätta den uppfattningen, att ombrytningen var det väsentliga, ty han säger, att på andra orter skulle man säkerligen nå ett gott resultat endast genom ombrytning av lindan, dvs. utan gödsling. Gödslingen var emellertid nödvändig på den magra jorden.

Man kan fråga, hur det kom sig, att denna form av ängsskötsel kommit att bli vanlig bland bergslagsbönderna, medan den endast sällan brukades i andra delar av landet. Förklaringen är sannolikt den, att bönderna var beroende av vinterkörslor för gruvans räkning, och att följaktligen tillgången på vinterfoder var ett livsvillkor av helt annan angelägenhetsgrad än för bönderna på andra håll i landet.

Jämte erfarenheter från praktiken sökte en och annan också skaffa en på exakta försök grundad kunskap om olika metoder för ängsförbättringen. En person, som tecknar sig CASPER Wälment-Landtbrukare beskriver sålunda år 1742 ett försök, som han gjort på en sidlänt och mycket tuvig äng. Hela ängen hade endast givit 12—16 lass hö. Den delades i fyra lika delar, som behandlades på följande sätt:

1. hackades och jämnades om våren, plöjdes och harvades i maj, belades med granris, som brändes 20 dygn senare. Därpå såddes havre, som skördades till hö. — Följande sommar blev det gott gräs (men icke mycket), tredje sommaren blev det mer hö och fjärde sommaren ännu mera.

2. hackades, plöjdes och harvades och såddes med havre och höfrö. — Gav gott foder redan andra sommaren och följande år ännu mera.

3. bereddes på samma sätt som 2 men gödslades och besåddes med havre och klöver-gräsför. — Den gav bäst skörd.

4. tuvorna borttogs, men marken blev varken plöjd eller hackad, besåddes med havre och höfrö. — Gav gott gräs, men mossan kom in, där tuvorna vuxit.

Försöket pågick i åtta år, och resultatet redovisas i en tabell: Den gödslade (nr 3) gav mest, därefter nr 2 (bränd) sedan gräset väl fått rota sig, sämst gav nr 4. År 1742 erhöles följande skördar: 1) 26, 2) 24, 3) 28, 4) 14, summa 92 lass hö mot förut 12—16.

Detta försök, som påbörjats, innan FAGGOT föreslagit försöksverksamhet tycks vara det första i litteraturen redovisade försöket inom svensk ängsskötsel. Det är visserligen mycket primitivt enligt nutida begrepp, men det var dock en viktig början, och det gav ju också utslag till förmån för den metod, som av framsynta jordbrukare och vetenskapsmän ansågs vara den bästa, och som kan anses vara urtypen för svensk vallodling.

De iakttagelser, LINNÉ gjort rörande de utifrån införda vallbaljväxterna, var inte särskilt uppmuntrande, och det var tydligen därför, som han förelåg, att man i stället skulle använda sig av inhemska arter. Han säger i sin uppsats "Swenskt Höfrö" (1742):

"Första och förnämsta för en landtman är at han får tillräckeligt Hö, ty därav kan han föda mer Boskap, får häraf mer gödsel, häraf bättre åkrar och säd; ty ängen är åkrens Moder."

"De mästa ängar hos oss äro magre, mossslupne, med smått Gräs öfwerwuxna, som ofta swåriligen betala bärgningen."

Vissa "eftertäncksame Landtmän" ha börjat skaffa utländskt höfrö från England, Frankrike, Spanien etc. Dessa förslag äro vanligen Saint-foin, lucerne och andra klöver. Jag har ej sett många, som haft någon bättnad av Saint-foin och lucerne.

"Hwit Klöfver" växer frodigt i fet jord, förskrivs utifrån. Växer också vild i Sverige, t. ex. "wid Alsicke jämte landswägen, endast i bästa

Jordemon". Det är alltså alsikeklöver, som tydligen odlades av utländskt frö, innan LINNÉ fäste uppmärksamheten på att den växte vild i Sverige.

"Spansk Klöfver . . . är en art av vår röda Wäpling, men större och ej så durabel sår ej heller sig sielf, såsom vår Inländska."

Sparr-Klöfver (*Trifolium stellatum glabrum*) växer hos oss "mycket swårt".

Dessutom, säger LINNÉ, finns det många andra baljväxter, som sås av utländskt frö och ej länge stå bi i vårt klimat.

"Swenskt Höfrö . . . et Gräs eller Hö, som är det profitabelste för Landtmannen at så i Sverige; hwilkets rätta sånings-art jag utrönt på Gothland." Det växer vilt på åkerrenarna allenast, särskilt i Uppland, Skåne och Gotland.

Den som möjligen försökt så denna art på sin äng, har mött tre svårigheter:

1. att få frö
2. att få en riktig jordmån
3. att hålla kvar en växt, som dör efter 4—5 år.

På grundval av sina iakttagelser om artens förekomst och biologi lämnade LINNÉ ett antal odlingsföreskrifter. På hösten samlas moget frö och bevaras under vintern på svalt ställe. Sås på våren utan att tröskas, dvs. i baljorna, och harvas ned. Kan slås under första året en gång under det andra året två eller tre gånger; tredje året skall det inte slås utan lämnas att föra av sig. Sedan får det vartannat eller vart tredje år lämnas att fröa av sig, men under övriga år kan det slås två à tre gånger.

Detta "Gräs eller Höfrö" övergår vida, säger Linné, allt utländskt, ty det kostar ingenting, det behöver inte gödslas, det tål vintrarna, och om föreskrifterna följas, håller det sig kvar hur länge som helst. Man har sålunda en svensk luser, som är lika bra som den utländska är utomlands; den kan växa på mager jord, den ger utmärkt foder, men ständig avbättring tål den ej.

Det är sålunda tydligt, att en och annan prövade utländska växtarter, ehuru med ringa framgång. Linnés förslag att ersätta de utländska arterna med *Medicago falcata* väckte, som vi senare ska finna, intresse på många håll, men det var dock först långt senare som denna art skulle komma att bearbetas på allvar.

Utsikt från en grästuva

Harry Martinson har åter tagit oss med på utflykt. Men inte upp i vintergatornas ljusår utan bara helt nära, där vi sätter våra fötter på en vardaglig sommarvandring eller stannar och lyssnar vid vårt smultronställe.

Han bjuder allvar och glam, dofter, ljud och syner. Han utforskar stämningar och undervisar oss om att minnet och kunskapen är stora tillgångar.

Som en magister med en skara okunniga och storögda barn omkring sig lär han oss att uppfatta sinnen sommarlek, att bli aktagare. De frodiga sommarkafterna från markens blomster "lyfts in i näsan av uppåt i spiral vriden varmluft från marken". Doftvägen av Marie sänghalm är som åmar av sommar. Han berättar: "En gång kände jag hur en violbukett med sin doft framsade en fyraradig strof så vacker och egendomlig att jag inte förmådde fånga den i ord". Han tycker att soltorra stenlavar luktar runsten och trädornas åkersyskor har så starka dofter att de osar.

Lyssna! säger han. Tänk om sommaren alla insekter plötsligt skulle tystna! Det skulle betyda sommaren död. Och i ett alldeles betagande porträtt tecknar han grästuvans musikanter, gräshoppan. Av vetenskapsmännen, "som vet nästan allt", har han lärt att gräshoppan stridulerar. Vänstra täckvingens spelribba är fiolen och högra täckvingens stridel är stråken. Gräshoppschonan blir alldeles ifrån sig, när hannarna spelar upp till grästuvesterenad. "Men sådant hör inte vi människobarn. Vi är på gräshoppsängen de närsynta jättarna som gläder oss åt spelet, och vi går olyckligt okunniga om att orkestermedlemmarna ibland slår varandra i skallen med fiolen. Som vanligt är det naturligtvis pojkarna och männen som bråkar värst. Gräshoppskvinnan är den fromma beskedligheten själv där hon sitter i tuvan och väntar på att striderna på ängen ska ta slut och

Blåeld vid en skånsk hedgård. — Foto B. Nihlén.

bara spel och fred råda i världen. Hon drömmer om den spelande freden och ostörd älskog på ett grönt blad. Länga leve den spelande freden!"

Så förtäts sommaren väsen i bilden av kvinna i en vacker sommarklädnings ute på en solig äng.

Men diktaren grips också av bitterhet och pessimism inför bullerterrorn och nivelleringen, svidande vidräkningar med Staten, som sliter ut och exploaterar vårt redan överansträngda samvete. "Säkert är att det finns en modern känslodöd av ett annat slag än den som psykologerna i allmänhet hinner att syssla med och beskriva". När vi inte själva orkar med överlåter vi åt politiska instanser att förvalta världssamvetet. "Men hur fungerar detta världssamvete? Ofta är det bara en känslodöd upphöjd till politisk dignitet med allt vad detta innebär av andligt förfrusen överhöghet."

Idealisterna förvandlas med tiden till kylskåp, ljumma, lidelsefria, sedan de blivit "avvanda från det mått av inlevelse och fantasi som borde vara ett nödvändigt inslag i all realistisk syn". De verkliga realisterna, de som måhända skulle kunna rädda världen, blir inte trodda, de utpekade som svärmare. "Detta är en i hög grad olycklig utveckling, emedan den kommer att förvandla allt fler realister till tragiskt klarsynta men fatalistiska åskådare och till söner och döttrar av Cassandra".

I ett Brev — det tidigare är daterat för fem år sedan — söker han orsakerna till den allmänna känslodöden. Han har upplevt en serie stämningkatastrofer orsakade av "den allt häftigare urbaniseringens flod som flyter genom världen". Till dessa katastrofer räknar Martinson den snabba förändringen av landskapet, av samhällen och städer, sjöar, floder och havskuster. Dit hör också naturens förstöring genom människan, en förstöring som han läst om i böcker och lidit.

Bitter och besviken står naturvårdaren vid vägkanten och ser de framrusande bilarna. "En död livlighet i kapslar, nästan aldrig en gående mer. Snart är svenskarna effektivt isolerade från de stämningar som kan uppstå via naturlandskapets egna ljud och dofter. Läkarna klagat också alltmer

över att naturintresset hos ungdomen är i starkt avtagande. Folk blir genom bilen inomhusmänniskor också ute". För bara ett par decennier sedan var det en befrielse att gå till fots på en landsväg. "Nu är den känslan omöjlig att nå. Man måste ständigt se upp, ständigt vara på sin vakt mot överraskningar, livsfaror, farter och bullermängder. Också skogen vid sidorna om vägen är bullertagen. Ofta hör man inte ens skogssuset. Se bara hur toppar och grenar rör sig i larmets bojar. Därför har jag alldeles slutat upp med att vandra på vägen. Det har närapå blivit en form av förnedring".

Man återvänder ofta till Martinsons grästuva för att bli glad och förbittrad. Känslan av maktlöshet griper en — mot profitens, likgiltighetens och realpolitikerns makt kämpar den ensamma människan förgäves. Men än så länge kan vi vid en diktares sida gå bort från autostradan och höra att "en fågel för länge sedan död sjunger i vår skog".

Byggnad och miljö

I en understreckare i Svenska Dagbladet den 27 juni 1960 skrev Alf Ahlberg om den historielösa människan, Jag citerar: "nutidsmänniskan är så förhåxad av teknikens fantastiska framsteg att hon har en benägenhet att med förakt se ned på gångna tider, som icke ägde våra resurser eller möjligheter. Vi anser dem kanske inte ens värda ett allvarligt studium och glömmar därvid att den tekniska utvecklingen och framåtskridande överhuvud och ett rikt andligt liv mycket väl kunnat flörera under yttre förhållanden som förefaller oss primitiva."

Alf Ahlberg talar vidare om att känslan för den västerländska andliga traditionen är under utdöende. Det är nyttan, effektiviteten, den ekonomiska och materiella vinningen, specialistinriktningen som är det väsentliga för den moderna människan.

I allra högsta grad gäller detta i samhällets inställning till gammal på olika sätt traditionsbärande miljö i städer såväl som på landsbygden, i behandlingen av såväl landskap som enskild byggnad. Dock underhålls vissa historiska byggnader av offentligt intresse men endast i den mån en nationell eller strängt vetenskaplig bakgrund finns. Så fort en byggnad är av mindre allmänt intresse, men för det ej mindre kulturellt, blir svårigheterna betydande. Jag tror att en positiv låne- och skattepolitik från myndigheternas sida skulle kunna åstadkomma underverk i detta hänseende. Många slottsherrar dras med oerhörda ekonomiska bördor för att kunna underhålla sina stora och svårskötta byggnader om de överhuvud kan.

Problemets verkliga vidd ligger dock ej häri. Dessa människor har dock uppfostrats till stark medvetenhet om sina plikter och gör vad de kan, ofta med stor insikt om problemens hela vidd.

Den stora svårigheten vad gäller byggnader på landet ligger i behandlingen av den lilla enheten, gården med sina olika komponenter, torpet

Gatubild från Malmö, visande gammal, stilfull bebyggelse (dåligt underhållen) i skuggan av moderna, slätstrukena hyreshus. — Foto Stenberg's illustrationsbyrå.

samt den slags villabebyggelse som överallt skjuter upp med hustyper hörande till förstaden (om ens där). Här kan man verkligen tala om hur den tekniska utvecklingen med överrik produktion av material och snarfunna lösningar förfular och förstör landskapsbilden. Det materiella överbudet har gjort oss blinda för den egentliga kvaliteten hos den gamla byggnaden. Svårigheten är ju att man inte idag är beredd att lägga ned samma arbete på underhåll som förr och då fastnar för förledande reklam som utlovar underhållsfrihet. Om tillräcklig kunskap funnes hos gemene man om gammalt hantverksmässigt byggande kanske man skulle kunna angripa problemen annorlunda. Det behövs forskning och upplysning!

Det finns emellertid en glädjande faktor som man borde ta större hänsyn till än hittills och vars betydelse kommer att öka. Det är den torpägande storstadsbon, söndagstorpärens. Gotländska torp och gårdar, för att nämna ett exempel, ägs till stor del av stockholmare. Denna tendens är

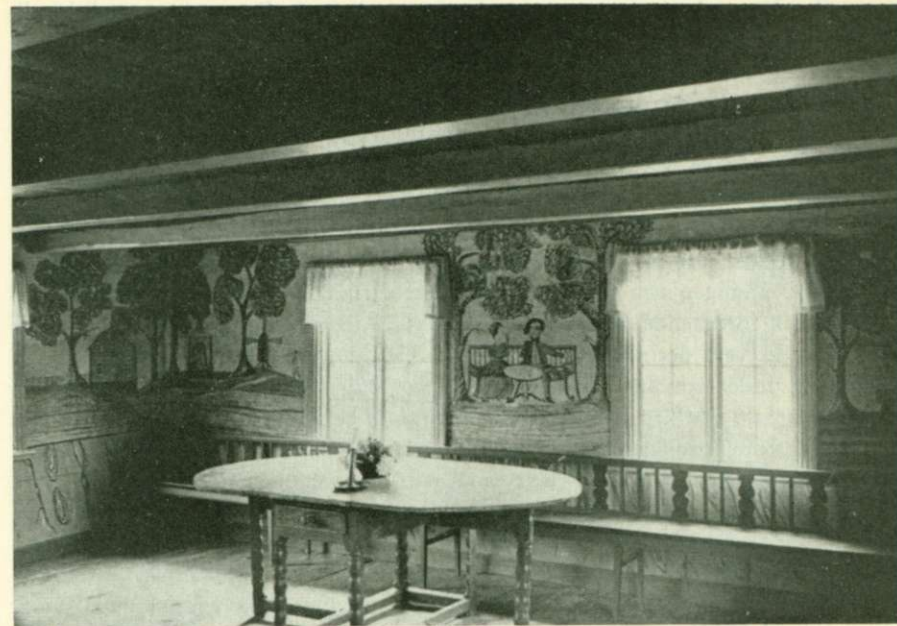
helt förklarlig. Som kompensation för jäktad tillvaro och en ofta deprimerande bostadsmiljö söker man idyllen på landsbygden.

Här kommer man osökt in på stadens miljö, som jag inte kan undvika att beröra — främst bostadsmiljön. Det är märkvärdigt detta med att man helt tjurskalligt fortsätter bygga i terrängen utspridda höghus trots att den enkla sanningen om låghuset som en verkligen stimulerande bostadsmiljö är alldeles uppenbar där förtätningen endast ökar intimiteten och trivsamenheten. Tack vare markspekulationen, slentrianmässig projektering och prestigetänkande lever höghustanken vidare; man påstår till och med att det är en värdig barnfamiljebostad. Detta resonemang vittnar om total oförmåga att förstå andra människors situation. Det rör sig ju ändå om skalet kring människornas allra intimaste handlingar, ägodelar och stämningar, det vi av tradition kallar hem.

Mycket har skrivits om detta, jag vill bara hänvisa till Björn Linns artikel i Bygd och Natur årsbok 1961.

I stadsplanering såväl som i allmän arkitektur-uppfattning har under den sista tiden en dämpning i både skala och materialverkan tillika med

Öländsk radby, Himmelsberga, delvis levande och bebodd, delvis bygdemuseum.

Interiör från festsalen i ett av mangårdshusen i en gårdsenhet i Himmelsberga.

viss förbättring i stadsbilden kunnat förmärkas. Särskilt har detta visat sig i arkitektävlingar. I två tävlingar om studentbostäder i Stockholmsområdet har detta kommit till uttryck. På sista tiden har också några visserligen exklusiva men fint avvägda radhusområden åstadkommit. Jag vill här nämna Nils Tesch radhusområde i Mölna på Lidingö. Tesch är en av de få arkitekter som lyhörd för traditionen nyskapat värdiga miljöer för människor.

Så är det våra gamla städer. Mycket av den intima stadsbilden med måttlig skala och en intim täthet har gått förlorad. Några få har dock kunnat få behålla lite av sin gamla karaktär. Arboga stads ansvariga har på ett framsynt sätt lyckats med detta. Denna typiska svenska stadsbild utgöres av tvåvånings trähus lagda på längs med gatan här och var avbytta med höga plank med övervälvande grönska. Jag vill poängtera att det här inte är fråga om att reaktionärt låta binda sig av det gamla på antikvariskt vis utan att positivt låta sig inspireras av det man kommit fram till under gångna tider. Det ligger inget ovärdigt i att utnyttja den erfarenhet man under gångna tider förvärvat. Så kan det ej ha varit under

de gångna decennierna — man har noga aktat sig för att vara traditionell, i förlitan på den tekniskt betonade funktionellt viktiga lösningen. Men det räcker inte då man vill skapa den inspirerande miljö som borde få komma alla till del i det dagliga livet.

Detta gäller i lika hög grad på landsbygden som i staden. Landsbygden genomgår en väldig omgestaltning just nu. Allt går mot större enheter varvid den lilla kommer i kläm. Skiftningarna mellan öppen och sluten landskapsbild, så typisk för svensk landsbygd håller på att gå förlorad. Det beror just på att de små gårdarna och torpen håller på att gå under både andligen och fysiskt. I Finland sörjer man över den fattigdom som under föregående sekel ej tillät underhåll och vård av trähusbebyggelsen. Landet är i det närmaste blottat på sådant nu. Man avundas svenskarna som under samma tid hade resurser nog till underhåll av sina gamla gårdar (falu rödfärg hade härvid avgörande betydelse), och att vi idag har den stora förmånen att få dessas fina bidrag till landskapsbilden. Idag är Sverige långt rikare än det någonsin förr varit, men det fina kulturarvet vanvårdas eller förfaller, utlämnat som det är till godtyckligt förintande utan kunskap om eller vördnad för det förgångna. De gamla husen våldtas med asbestcementplattor, patentfärger, aluminiumplåt och andra moderna material. Den förnyelse som sker och som skett går i samma anda. Ibland försöker man efterlikna det gamla. Men då detta sker utan både kunskap och insikt om de egentliga problemen blir ju resultatet därefter. När så snikna småhusfabrikanter, arkitekter och inte minst byggnadsingenjörer kommer med är förödelsen fullbordad. Detta är ingen överdrift. Verkligt deprimerande är det att uppleva hur människan särskilt i de s. k. rika bygderna gör sig urarva genom förfulning och förstörelse av landskapet. Man blir starkt medveten om detta vid resor i svensk bygd. Låt oss därför snabbt slå vakt om det som finns kvar och på ett positivt och för det gamla beprövat sätt försöka göra de underhåll och nytillskott som med nödvändighet måste ske.

Kunskap måste i utomordentligt mycket större grad än hittills spridas om byggnadsvård särskilt vad gäller gamla byggnader likaväl som naturvård kring dessa.

Vad har då under gångna tider varit det karaktäristiska i det gamla landskapets byggnadstradition. Viktigt att ta fasta på är landskapsbildens växling mellan öppet och slutet, mellan leende bygd och tvär obygd. Den vanliga hustypen i detta landskap var i mellan- och nordsverige parstugubostaden, omgiven av de olika uthusen. Byn var den större enheten. I Skåne var det den helt slutna kringbyggda gården. På Gotland den stora, öppet liggande släktgården. Några byar av egentlig betydelse uppstod aldrig på Gotland. Alla dessa olika gårdar baserade sig på det smala, enrumsdjupa huset. Planen är enkel med morastugans typ som utgångspunkt.

Gotländska uthus. Dessa har en helt annan karaktär än mangården. Agtaket ställer sina speciella krav på branthet. Petsarve.

Man kan här nästan tala om standard. Rummen adderar sig okonstlat till varandra, vackert belysta från två eller tre håll. Taklutningen är liten. Takets avtäckning sker med torv, ved, halm eller på Gotland ag. Taktegel kom på allvar först under 1800-talet. Inte heller har takspån haft någon betydelse i dessa sammanhang. Däremot för kyrktak ända från tidig medeltid.

Påfallande är hur byggnadernas utformning helt betingas av materialets möjligheter. Tag korsvirkeskonstruktionen. De resta virkena ger husets höjd medan längden bestäms av det antal fack man väljer för att tillfredsställa utrymmesbehovet. Löshulten på halva vägghöjden avgör fönstrets höjd. Det kommer således att sitta relativt högt, vilket ger dessa byggnader en bestämd karaktär även vad gäller utblicken. Annorlunda är det i timmerhuset. Även här bestämmer virket form och dimensioner. Men andra lösningar är naturligt givna. Fönstren kan exempelvis placeras lägre. Här gäller det främst att gardera sig mot träets sammantorkning.

Intressant och lärorikt är hur förr just knappheten i materiella tillgångar ger en stramhet och enhet, som vi moderna människor borde ta lärdom av

i vårt överflöd. Man kan åter ta fönstret som exempel. Svårigheten att åstadkomma glas förr parat med byggnadens krav på hålets dimensioner ger det gamla huset mycket små fönster. Idag glasar vi helst hela väggar utan att några tekniska svårigheter uppstår. Vad händer? Jo, vi utsätter upplevelsen i utsikten för regelrätt inflation. Vanan och myckenheten gör att de stora vida tagen förlorar sin betydelse för oss.

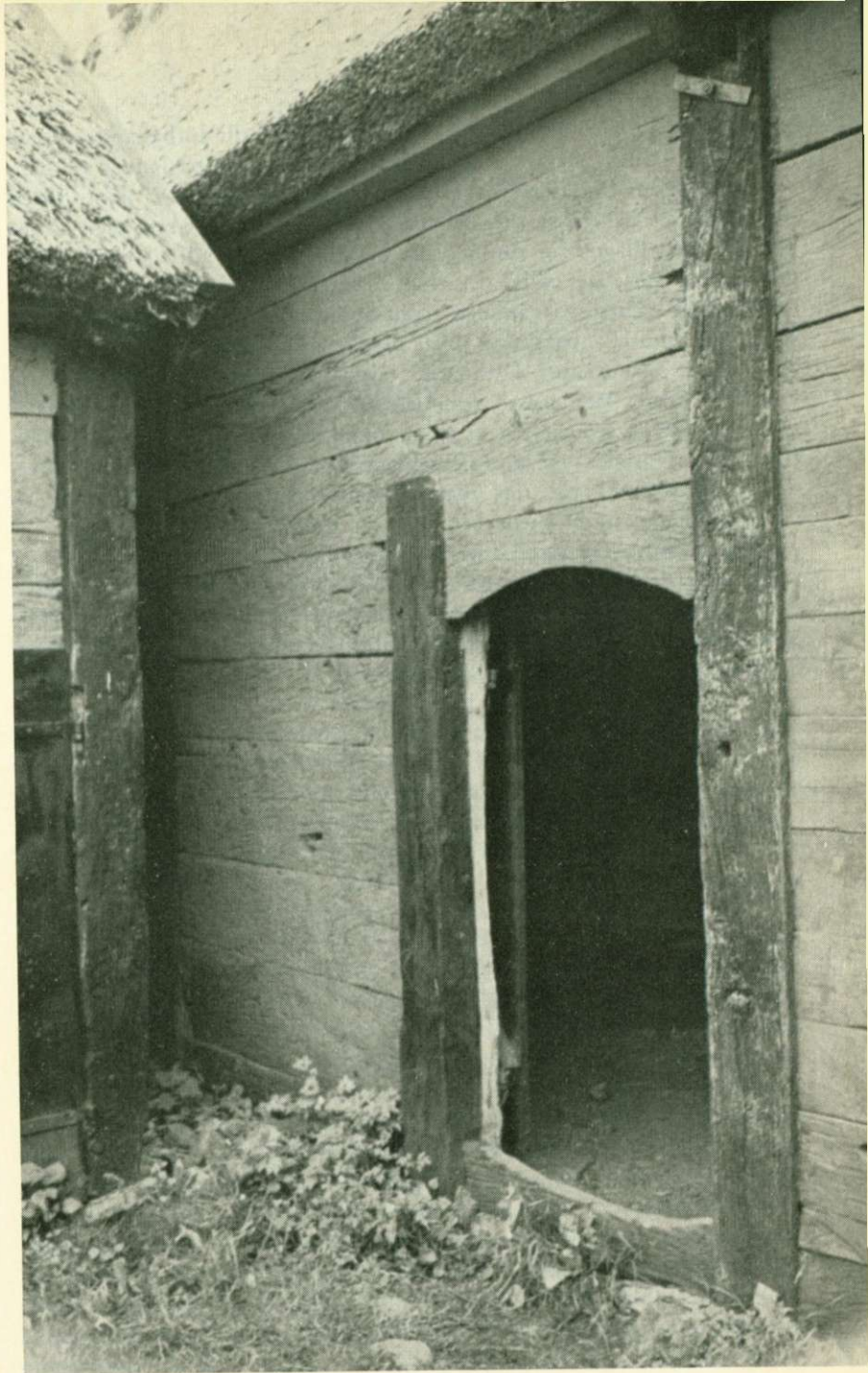
Genom det lilla fönstret däremot upplever vi utsikten en liten stund i taget, vi uppsöker den och fångas av den på ett helt annat sätt. Vi kommer nu också in på frågan om ljuset. I det gamla huset blev dagsljuset relativt knappt. Detta gör att rummets inventarier inte bara är föremål, de är färg glimmande och levande i halvskymningen. Här ligger mycket av allmogemålningens betydelse.

Överflödet idag förblindar och splittrar — det är ett överflöd av många, starka och samtida upplevelser; vi måste göra oss mottagliga för gamla tiders enkelhet om egenarten i landsbygdens bebyggelse skall kunna bibehållas.

Och så är det läget i landskapet. Före de stora skiftena låg byn mitt i sin odlade bygd. Den samlade byn är idag splittrad, så när som på några få undantag, exempelvis Ölands östkust och i Kvismardalen i Närke. Dessa har sin speciella miljö men är inte avgörande för landskapet idag. De stora omvälvningarna kom att ske så tidigt att man då ännu ej övergivit det gamla sättet att bygga hus. Följden blev att man med parstugans standard uppförde nya, större — i exempelvis Hälsingland — nästan genomgående präktiga tvåvåningshus påminnande om herrgårdar ute var och en för sig i landskapet. Dessa förlades ofta på en sluttning eller på en höjning för vattenavrinnings skull. Impediment föredrogs, odlingsbar mark vill man naturligtvis spara. Man tog intryck av herrgården och lät boningshuset dominera över all annan gårdsbebyggelse.

Följden av detta blev de magnifika 1800-talsgårdar, dominerande, men ändå i samklang med landskapet. Den röda färgen är nu allmän. På vintern starkt lysande under vår och sommar och höst mot det gröna klingande på ett alldeles särskilt sätt i olika tonlägen alltefter som årstiderna växlar, som en protest mot allt vad färgharmonilära heter. Dessa byggnader visar hur viktigt det är att huset placeras in rätt i landskapet. Det talas idag om hus insmugna i landskapet, man vill liksom smussla in dem i landskapet. Istället gäller det att i samklang med bygdens karaktär

Denna dörröppning i en av ekonomibyggnaderna i Himmelsberga by vill visa enkelt fundamentalt byggnadstänkande med kunskap om de möjligheter materialet själv kan ge.

ge huset ett bestämt och kanske ibland spänningsfullt förhållande till sin omgivning. Det är också viktigt att man vid husbygge på landet tar hänsyn till traktens tradition likaväl som allmänna karaktär. Vi måste få ett nytt tänkande härvidlag, och det måste finnas människor som med känsla och vilja att tillägna sig kunskap om detta och sedan vill föra det vidare ut i verkligheten. Det gäller det vi alla skattar högst i det land vi lever i, dess härligt generösa, växlings- och upplevelserika icke-stadsbygd, vår egentliga kulturella bakgrund. Och det är den enskilda byggnaden som är stommen i landskapet. Den måste vårdas av kunnigt folk om den skall ha något värde. Man måste veta och ha känsla för att om man t. ex. i timmerhus inför järn är det ej något timmerhus längre. Då den känslan finns hos ansvariga såväl nyprojekterande som bevarande kanske den överdrivna tilltron till vår tids förträfflighet försvinner och efterträds av vördnad för det traditionella och vilja att i dess anda gestalta det nya.

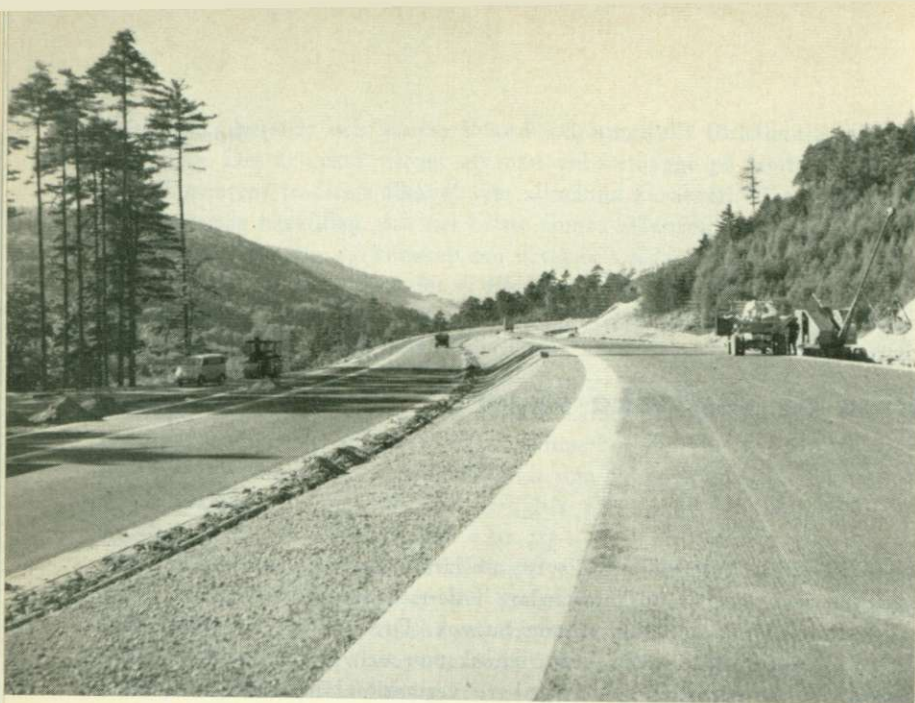
Man må stifta lagar och förordningar vilka avhjälp de värsta bris-terna, men dessa bestämmelser kan endast göra förarbetet. Det positiva måste komma inifrån människorna det berör. Och jag vill än en gång poängtera betydelsen av intresse, insikt och kunskap. Men då måste även de finnas som kan sprida detta!

Resa på västtyska vägar

En resa genom Västtyskland i syfte att lära känna de problem som sys-selsätter natur- och landskapsvårdare i detta land gör ett ganska över-väldigande men också förvirrande intryck. Det positivt överväldigande är de obeskrivbart vackra kulturlandskapen och en naturskönhet som präglas av en yppigare och färgrikare vegetation än vi är vana vid i norden, det negativa de industrialiserade, tätbefolkade områdena — Ballungsräume — där naturen till största delen fått vika för den stads-mässiga bebyggelsen. Lätt förvirrande blir intrycket när man kommer in på frågor som rör förvaltning och organisation eller försöker orientera sig i den enorma litteratur — böcker, småskrifter, tidskrifter och mötesför-handlingar — som handlar om naturskydd och landskapsvård.

Man har rätt länge varit på det klara med att det klassiska natur-skyddet, det konserverande, inte räcker till för att skydda naturen och människan själv mot de faror som en hämningslös teknisk och ekonomisk utveckling medför. Naturvården av i dag måste axla betydligt större arbetsuppgifter om den skall kunna bli en jämbördig medspelare till eko-nomi och teknik. Begreppet landskapsvård innefattar i sig en utvidgning av den klassiska naturvårdens bevarande uppgift till en aktivt vårdande och gestaltande, som avser att öva inflytande på landskapsbilden i stort.

Därmed framträder emellertid också det nära sambandet mellan å ena sidan naturskydd och landskapsvård, och å den andra sidan den plane-ring som på tyska benämnes "Landesplanung" och "Raumordnung". I den för hela förbundsstaten gällande naturskyddslagens 20 § heter det t. ex.: "Alla riks-, stats- och kommunalmyndigheter äro skyldiga att, före god-kännandet av åtgärder eller planer som kunde föra till väsentliga föränd-ringar av det fria landskapet, i god tid delge vederbörande naturskydds-myndigheter dessa planer." Detta har klar adress till bland annat samhälls-planerarna.

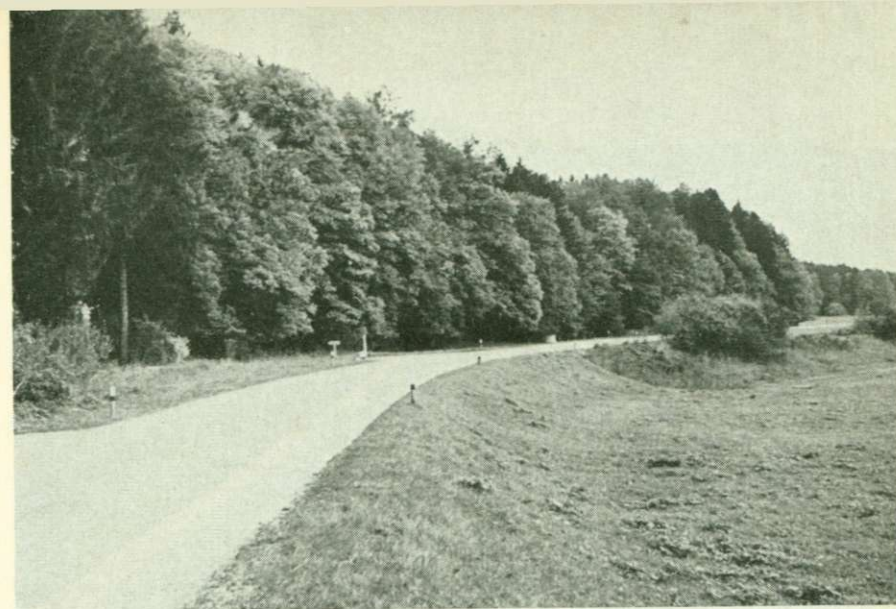

Motorvägen Frankfurt am Main—Rohrbrunn under byggnad 1959. De svåra terränghindren vid Spessart har skickligt övervunnits. — Foto A. Segerros.

Redan i Hamburg möts man av dessa enorma planeringsuppgifter som storstäderna i Tyskland har sig förelagda. Där slutfördes t. ex. år 1960 en landskapsplan för ett 70 km² stort område, Hamburger Berge, som grundar sig på en detaljerad undersökning av områdets geologiska beskaffenhet, växtsamhällen och ståndorter och dess historiska och geografiska utveckling. Planen innehåller förslag om trafikleder, bebyggelse, naturparker och allmänna landskapsskydds- eller rekreationsområden, allt uppgjort med sedvanlig tysk grundlighet.

Om möjligt ännu jättelikare arbetsuppgifter möter man i brunkolsdistrikten i trakten av Köln. I detta rhenska distrikt ligger omkring 60 miljarder ton brunkol på 30 till 55 meters djup under jorden och exploateringen sker med jättelika maskiner i dagbrott. Man håller på med brytningen av de första fyra miljarderna och dessa beräknas räcka ett stycke förbi år 2000. För närvarande produceras ca 90 miljoner ton per år.

Genom att de ovanför brunkolen liggande jordlagren först måste undanskaffas innebär brytningen en nästan total förstörelse av landskapet. En del sand och grus transporteras bort och används av byggnads- och andra industrier, men enorma kvantiteter jord måste tillfälligt upplagras för att sedermera åter fördelas i den terräng från vilken 20—30 meter tjocka

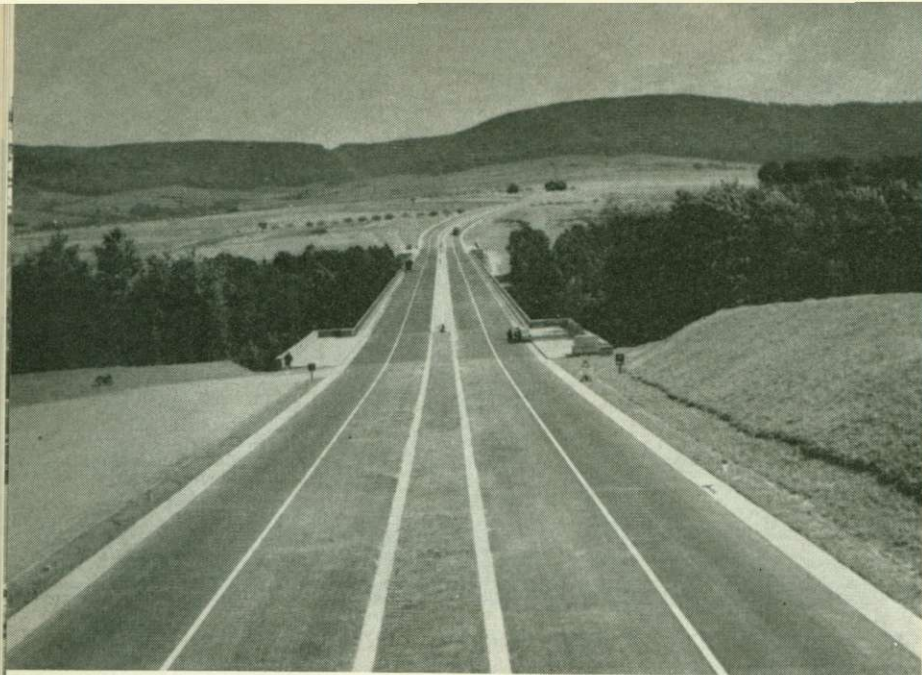

Väg i Bayern. Den gör inget väsen av sig, där den naturligt smyger sig intill skogsbrynet. — Foto förf.

brunkolslager borttransporterats och förvandlats till briketter. Följande flötsen tränger sig dagbrotten naturligtvis också in på bebodda områden. Inom icke alltför många år kommer sålunda 21.000 personer att omplaceras och 23 000 hektar jordbruksjord jämte 5000 hektar skogsmark att fullständigt omgestaltas. Man visade mig bl. a. ett gammalt 1500-tals slott med en härlig park och mäktiga ekar, bokar och lindar, som allt skulle utplånas inom fem år. Mellan naturskyddsmyndigheterna och kolbolaget pågick en dragkamp om en fredad skog; bolaget behövde nämligen marken för upplagring av de undanskaffade täckjordslagren. Det torde ha slutat med en kompromiss så att en del av skogen dock strök med.

Men i förstörelsens spår uppstår ett nytt landskap. Inom ramen för "Landesplanung" har bolaget förbundit sig att i samråd med myndigheterna i Nordrhein-Westfalen skapa ett nytt landskap med åkrar, skogsplanteringar och smärre inslag av sjöar i de djupaste groparna. Terrängen formas, kuperas och nya bosättningscentra planeras och uppförs för de förflyttade. Men det gamla är för alltid borta; för nya människor har man gjort en ny hembygd. Det kan inte hjälpas att våra problem med grusåsarnas exploatering verkar småpotatis i jämförelse med dessa väldiga projekt.

För en nordbo blev det i längden litet tryckande att vistas och färdas i de tätt befolkade och bebyggda distrikten kring Rhen med den pulserande trafiken, bullret och avgaserna, och det kändes nästan som en befrielse

Äldre motorväg vid Kassel i Tyskland.

att komma ner till Schwarzwald och andas den friska luften uppe i bergen i de präktiga välskötta skogarna. Men barrskogar har vi ju även i Norden om också inte av sådan mäktig resning som där nere, och det som ändå gav de djupaste skönhetsintrycken var de sydtyska blandskogarna som i oktober stod i sin mest betagande färgprakt. Det händer ofta att tyska naturvänner blir direkt lyriska när de talar om träd och denna kärlek till träden återspeglar sig även i landskapsbilden. Detta gäller i hög grad hela Baden, Württemberg och Bayern, floddalarna, de bördiga trakterna kring Bodensjön och det Bayerska bergslandskapet med dess skogbevuxna höjder och dalar. Tysklands vackraste vägar finner man onekligen i Bayern och deras inpassning i terrängen ger sällan någon anledning till kritik. Det är klart att också sydtyskland har stora problem beträffande bebyggelsens spridning och storstädernas tillväxt, industrialisering, vattenförorening och erosion. Men naturen är givmild och ger stora möjligheter att gestalta landskapet och skapa skönhetsvärden, möjligheter som man i hög grad förstått att utnyttja.

För oss i Norden ugör de tyska ansträngningarna att bibehålla så mycket som möjligt av en frisk naturmiljö en sporre att se om vårt hus medan tid är, vi som ännu har så stora möjligheter därtill sett ur mellaneuropeisk synvinkel.

Sommarkurs på Markaryds folkhögskola

Hembygdens egen folkhögskola i de vackra gränsbygderna mellan Småland och Skåne tycks småningom infria de förhoppningar Samfundet en gång ställde: att här skapa en skola för ungdom, där studiet av bygd och natur och vår tids samlevnadsproblem skulle vara ett väsentligt inslag i undervisningen, men också samtidigt en kursskola för dem som ägnar sin fritid åt landskapsvård och kulturminnesvård.

Denna optimism är i allra högsta grad berättigad, när man upplevt arbetslusten bland deltagarna i sommarens kurs. De 24 deltagarna representerade så gott som hela landet från Ottsjön i norr till sydligaste Skåne. Som yrkesmänniskor och folkbildare representerade de skola och kyrka, lantbruk och industri, hembygdsföreningar och studieorganisationer. Inte minst värdefullt var att kursens medelålder var betydligt lägre än vanligt, beroende på det ungdomliga inslaget.

I en introducerande föreläsning gav John Nihlén en sammanfattning av Samfundets verksamhet: om vår kamp för att rädda de sista älvdalarna i Norrland och om våra insatser när det gäller vägvården. Han redogjorde för riksdagens beslut om naturvårdens organisation i riket och den nya statliga institution, som arbetar under namnet Naturvårdsnämnden. Ett nordiskt samarbete tar allt mera form och Samfundet anlitas som sakkunnigt organ av de norska myndigheterna för att lösa frågor som sammanhänger med landskapets vård och förvandling. Ännu större krav på Samfundets resurser i alla avseenden ställs i och med att statsmakterna av de två specialistorganen på naturvårdens områden, Samfundet och Svenska naturskyddsföreningen, förväntar en intensivare kamp för upplysning och opinionsbildning. Ur Kungl. Maj:ts proposition sägs:

"Om naturvårdsupplysningen skall kunna nå alla och ge goda resultat måste den begagna sig av de effektiva upplysnings- och propagandamedel som numera finns. Upplysningen bör även ta sikte på att vidareutbilda

ungdomsledare, lärare och fackmän av olika slag, som i sin verksamhet kommer i kontakt med naturvårdsfrågor. Det är av speciell vikt att i tid bibringa den uppväxande ungdomen naturvett. Härvidlag kommer naturvården att vara starkt beroende av en positiv samverkan med allmänna skolväsendet liksom med de stora ungdomsorganisationerna med inriktning på fritidsliv." Till den vuxna befolkningen går de effektivaste kanalerna via de stora folkrörelserna. John Nihlén betonade därför önskvärdheten av att Samfundet och Svenska naturskyddsföreningen finner en form för samarbete.

Naturligtvis blev Lorentz Bolins föreläsningar kursens intensivaste upplevelser. "Jag har upplevt en diktare i ord och bild ... jag måste gå ner till sjön och tänka", bekände en deltagare och uttalade nog med de orden hela kursens uppfattning. Och ändock var det inte blott Bolins estetiska förkunnelse som gjorde så starkt intryck, även om hans färgbilder och hans lysande litterära framställning kommer lyssnaren att bländas av de skönhetsvärden han funnit i naturen. Författaren till det banbrytande arbetet om "Ekonomi och skönhet i det svenska landskapet" — oförsvarligt ignorerat av fackmän och allmänhet i dagens Sverige — och den vackra boken "Träd" har ett socialt patos i sin förkunnelse, som måste väcka de ljummaste och okunnigaste till insikt om angelägenheten i hans budskap. På Bolin kan med rätta Harry Martinsons ord tillämpas, då han i Utsikt från en grästuva i kapitlet om "det överansträngda samvetet" skriver:

"Hade världen ett tillräckligt antal verkliga realister som samtidigt ägde fullmakten att bli trodda, så skulle de måhända kunna rädda världen. I stället glider vi längre och längre in i en tid där varje verklig realist löper risken att bli utpekad som svärmare."

Realism präglade i högsta grad kursens grupparbete. Bolin ledde diskussioner och gruppstudier i naturiakttagelser, naturundervisning i skola och ungdomscirkel och var ciceron på den obligatoriska heldagsexkursionen ute i bygd och natur, där målet bl. a. var lövängarna och prästgårdstäppan vid Linnés Råshult. Speciell uppmärksamhet ägnades Carsons varningsrop i boken "Tyst vår": skall också fågelsången tystna, när gläntor och hagar och ödegårdarnas ängar besätts med granskog!

Studiesekreterare Nils Österberg, kursledare och samkvämsorganisatör, gav glimtar ur sin erfarenhet som ungdomsledare.

Storparten av det veckolånga grupparbetet ägnades åt försök att skapa studieplaner för ungdomscirkel och för vuxnas studium av hembygdsvårdens problem. Med utgångspunkt från undertecknads föreläsningar "Ungdomen och hembygden", "Är hembygdsrörelsen en folkrörelse" och "Planering på lång sikt" ställdes en mängd frågor upp till debatter, som ofta pågick långt in i de varma sommarnätterna. Det kom att röra sig om

En vindformad al som det inte kommer att kosta mycket att spara tillsammans med ett stycke av terrängen runt omkring. — Foto L. Bolin.

dagens brännande spørsmål: om människans situation i det framväxande utbildningssamhället med en framtida skolplikt upp i 18-årsåldern — om ungdomens svårigheter att anpassa sig i tätorternas passiva miljö — om samverkan mellan naturvården och de krafter som ekonomiskt eller på annat sätt påverkar landskapet — om den dubbla bosättningen d. v. s. arbetsveckorna i tätort, fritidsveckorna ute i naturen.

Helt naturligt resulterade diskussionerna kring så vittfamnade och för de flesta okända frågor i funderingar om hembygdsrörelsens målsättning. Vad är det för mening med att vi samlar visor och danser, nötta bruksting och gamla gårdar? Varför räddar vi ena dagen ett träd eller en löväng, när samtidigt osynliga ekonomiska krafter idkar rovdrift i form av hänsynslös markspekulation eller gransådd i de övergivna blomsterängarna? Ska

vi pyssla med runstenar och strandängar och kverulera över flykten från landsbygden, medan miljoner ungdomar ute i världen lider under hungersnödens och våldets och analfabetismens förbannelser? Kommer vårt land att bli ett Europas fritidsreservat — hundratals bilar med främmande bilbokstäver stod parkerade vid grindarna till torp och ödegårdar längs den slingriga göingevägen. Hur ska vi planera vårt arbete på lång sikt så att vi kan göra vår insats om fem år, då enligt generaldirektören i Arbetsmarknadsstyrelsen fritiden behöver lika stor arbetskraft som jordbruket?

Och man ville ha svar på frågorna — praktiska anvisningar, idéer att tro på, syntesen av människans situation i morgondagens kultursamhälle.

Inte kan en sexdagarskurs ge svar, men den kan öppna ögonen på hembygdsvårdens folk för andra vägar än de redan nertrampade. Visst kan vi visa upp de värden, som vi håller för att vara omistliga och som vi tagit till uppgift att bevara och vårda — fädernas gravar, sagor och sånger, markernas örter och träd, ödebyar, gammalgårdar och fåbodar. För att överlämna allt detta åt våra barn och ungdomar, så att de inte helt förlorar kontakten med gångna släktleds kargare tillvaro. För att öppna ögon och öron på de blinda och döva så att de blir seende och lyssnande, där de flyr i maximifart på ödsliga vägar undan apati och uniformitet, undan stress och neuroser.

Men detta räcker inte som svar. Därom vittnade sista dagens redovisning av kursarbetet. Denna kan här endast antydast genom en uppräknig av de många förslagen till aktivisering av Samfundets verksamhet.

— Ett intensifierat samarbete mellan skolan och bildningsorganisationerna, varvid Samfundet bör ställa föreläsare och studiematerial till förfogande. Socken- och kommunkurser för lärare, folkbildare och kommunalmän när det gäller att inventera de marker, som skall bevaras som fritidsområden, strövområden och fridlysta säregna värden. Experter, som kan bistå kommunerna vid lokaliseringen av bostads- och industribebyggelse, grustäkter och kommunikationer med hänsyn även tagen till fritidslivets krav.

— Varje bygd bör skapa en turistinformation. Hembygdsföreningarna bör vidga sin verksamhet med naturvårdssektioner, som kan bistå kommunalmännen vid planerande av badplatser och campingplatser, fritidsbyar och läkandet av såriga grustag eller vägbankar. Arbetsmarknadsstyrelsen lämnar bidrag till sådant arbete, om det kan utföras av handikapade.

— Det betonades med skärpa att okunnigheten ofta är stor i ekonomiska ting bland hembygdsvårdens aktiva, och mycken konservatism härskar i deras led. Många exempel på vällyckade investeringar visar att det lönar sig att satsa på industriernas medverkan. Det behövs olika program för att ge fullmäktigeledamöterna upplysning om de frågor, som nu måste be-

En studiegrupp vid sommarkursen på Markaryds folkhögskola.

aktas, om vi menar allvar med en vidgad och fördjupad kulturgemenskap i samhället. I det sammanhanget aktualiseras frågan om rekryteringen till de kulturnämnder, som väl inom en nära framtid blir nya kommunala institutioner.

— Problemställningarna är desamma var vi bor i Norden. Hur ska vi organisera oss för att byta erfarenheter mellan de nordiska länderna, helst nere på "markplanet", där menig man verkar?

Som synes var kursen mättad med realistiska och väsentliga debattämnen. Det var kanske anledningen till att en av de yngre deltagarna avslutade sitt inlägg med: Satsa på oss unga! Eller också berodde det på rasten på den soldränkta ängen vid Ulvsbäcks gamla prästgård. Där steg ett fantastiskt följe fram ur "fattighäradet" Sunnerbos historia; svedjebönder och pottaskbrännare, bonadsmålare och liesmeder. På vägarna mot norr vandrade hornskeksmakare från Göteryd tillsammans med kvinnor som skulle till Stockholm för att sälja ylletröjor, hårtäcken och strumpor på stadens gator. Med 4000 vävskedar på lasset reste vävskedsmakaren Jonasson från Haghult (hans ättling satt med oss på ängen) ända till Ural

Naturvårdsdelegationen övertas av staten

Den på Samfundets initiativ skapade Naturvårdsdelegationen, som ägt bestånd sedan 1961, har nu överlämnat sin verksamhet till Statens naturvårdsnämnd.

Det skedde vid ett högtidssammanträde på Lantbruksakademien den 18 dec. 1963 under ordförandeskap av delegationens ordf. landshövding Bo Hammarskjöld. I sammanträdet deltog utom ordf. justitierådet Gösta Walin för Svenska Naturskyddsföreningen fil. dr John Nihlén för Samfundet för Hembygdsvård och professor Carl Malmström för Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté. Vidare deltog delegationens expert prof. Gunnar Beskow och dess sekr. hovrättsrådet Per-Erik Fürst. Från Statens naturvårdsnämnd deltog överdirektör Sören Lane, byråcheferna Lars-Erik Esping och C. W. Rhedin samt byrådirektör Gunnar Rasmusson.

Vid sammanträdet presenterade herr Beskow den av honom i samarbete

för att göra affärer. Han färdades vapenlös genom en världsdal, för "människans gästfrihet är större än all ondska"! Postryttare från Sveriges andra postkontor, det i Markaryd, sprängde förbi. De skulle hinna till Stockholm på 7 dagar med en minimifart på 8 mil om dagen. Där skymtade den kärlekskranke poeten Lars Wiwallius — "den svenska litteraturens första moderna skald" — mellan prästgårdens vildaplar. Han sol- och vårade en skön adelsjungfru från ett gods i närheten och hamnade till slut på Kajaneborgs hårda fästning i Finland.

Och Bolin berättade om johannesörten hemligheter på sitt säregna sätt och sagor om epilobium, som samlat sig till en vidunderligt vacker bukett vid den röda ladugårdsväggen.

Det berömda deltat vid Rapaälvens utlopp i Laidare — porten till Sarek — ska för alltid ligga orört. — Foto Vattenfalls presstjänst.

med herr Rasmusson utarbetade nya utredningen, betecknad "Sjöar och vattendrag i Sverige söder om norrlandsområdet. Del II".

Ordföranden framförde delegationens tack till herr Beskow och till herr Rasmusson för det omfattande och skickliga arbete de nedlagt på denna nya utredning.

Utredningen som icke föranledde omedelbara åtgärder, innehåller ett omfattande material som kan beräknas vara till stor nytta för naturvårdsnämnden, länsstyrelser såsom planeringsmyndigheter och för åtskilliga andra myndigheter, organisationer och enskilda.

Ordföranden hemställde hos herr Lane att naturvårdsnämnden ville övertaga utredningen och den vidare behandlingen därav samt uttryckte den förhoppningen att nämnden måtte tillse att den komme till största

Laisälven i Vindelälvsområdet sparas delvis. — Foto Vattenfalls presstjänst.

möjliga nytta för naturskyddet, varefter herr Lane förklarade att naturvårdsnämnden gärna ville åtaga sig denna uppgift.

Sekreteraren anmälde, att samtliga intressenter enats om att godkänna den av ordföranden och sekreteraren föreslagna texten till den övre skommelse rörande Torne, Kalix och Pite älvar, som träffades vid delegationens sammanträde den 29 oktober 1963.

Herr Lane bekräftade Statens naturvårdsnämnds önskan att övertaga naturvårdsdelegationens uppgifter och verksamhet men meddelade samtidigt, att man ännu icke löst frågan hur den del av verksamheten skall bedrivas som innebär överläggningar med kraftintressenterna.

Delegationens ledamöter samt herr Beskow framförde åsikter och önskemål om det fortsatta arbetet i Statens naturvårdsnämnds regi. Herr Nihlén underströk betydelsen av att landskapsvården ägnades tillbörlig uppmärksamhet. Herr Walin framhöll, bl. a., önskemålet att en fast organisation tillskapades för naturundersökningar och förklarade, att länsstyrelserna i högre grad borde engageras i undersöknings- och planeringsverksamheten.

Sjön Vastenjaure i St. Lule älv blir helt undantagen från utbyggnad. — Foto Vattenfalls presstjänst.

Herr Malmström underströk med skärpa betydelsen av att naturundersökningarna sattes in på ett tidigt stadium, så att de icke behövde bedrivas under press. Herr Beskow redogjorde för några erfarenheter och önskemål — "även om jag tycker att situationen har drag av åldringen på sotsängen, som säger till arvingen hur han skall sköta bohaget". Han underströk att det måste ankomma på Statens naturvårdsnämnd som centralt organ att se till att uppskovsobjekten och Norrlands nordkalottälvar räddas. Det rör sig om *riksklenoder*. Statens naturvårdsnämnd måste, som herr Malmström tidigare understrukt, komma in på ett tidigt stadium när det blir fråga om utbyggnad och bilda sig en uppfattning om känsligheten och värdet av ifrågavarande objekt.

Herr Lane framhöll, att det självfallet vore av värde att få till stånd ett naturforskningsorgan. Men ett sådant kan ej beräknas bli upprättat under de närmaste åren. — Man måste räkna med att länsstyrelsernas resurser inte förslår för att delta i naturundersökningar och annat, som

Sjön Laisan i Ume älv kommer att sparas men påverkas eventuellt av ovanför-
liggande regleringar. — Foto Vattenfalls presstjänst.

går utöver löpande ärenden vilka absolut måste skötas. — Vattenkraft-
intressenterna ställer ej medel till förfogande förrän det blir fråga om
utbyggnad.

Härefter höll ordföranden ett avslutande anförande, vari han varmt
tackade delegationens ledamöter, sekreterare och utredningsmän för deras
insats, i korthet berörde hur delegationens verksamhet tagit den form,
den fått, och de principer, som därvid varit vägledande, och vari han
slutligen framhöll det samarbete, som bedrives inom samarbetsgrupperna
såsom ett av de viktigaste resultaten av delegationens verksamhet.

Slutligen framförde herr Walin till ordföranden ledamöternas varma
tack för det arbete han nedlagt till naturskyddets fromma och för den
kraft och skicklighet, varmed han lett överläggningarna mellan naturskydd
och kraftintressenter.

Att restaurera. 1.

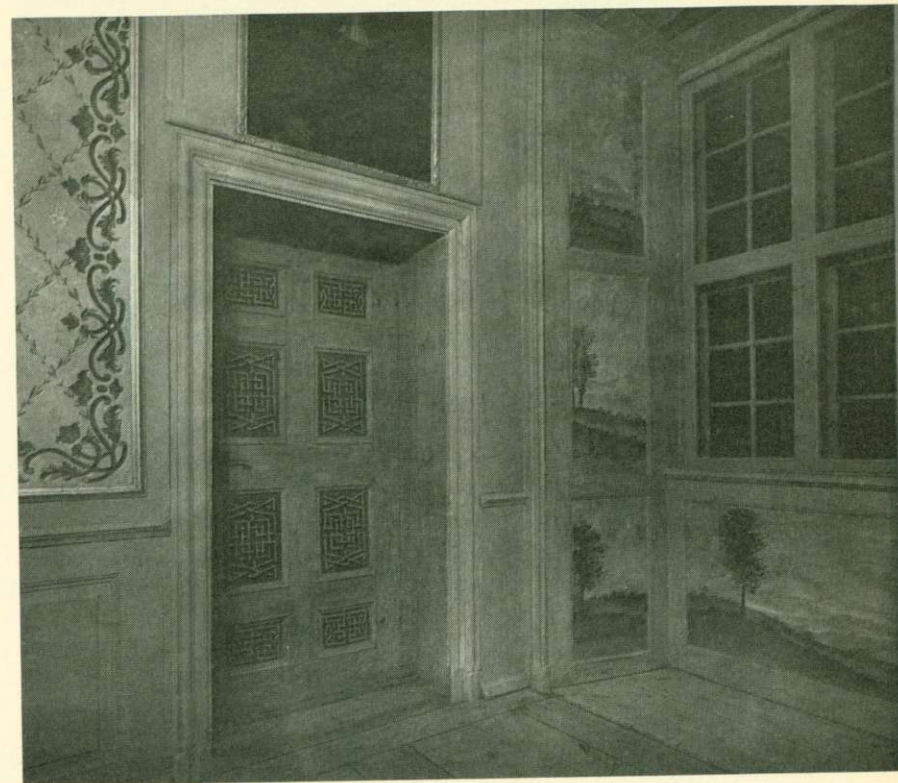
Restaurera — ordet innebär återställa och har väl merendels blivit upp-
fattat i betydelsen av att återställa någonting i ett tidigare, ursprungligare
tillstånd. I vår tids språkbruk finns dock en annan innebördsskiftning, i
ordet restaurering nämligen, där vi snarast — i den mån vi inte bara an-
vända ordet såsom ett tecken utan språklig innebörd — tillämpa betydel-
sen av *återställande till funktionsduglighet*. I själva verket har en sådan
skiftning till innebörden den allra mest vittgående motsvarighet då det
gäller att tekniskt och med konstnärlig syftning behandla byggnadsverk,
inredningar eller inredningsföremål i våra dagars samhälle. På ena sidan
står kulturhistorikern — konstvetenskaparen, på den andra den moderna
arkitekten. Men om restaureringsarkitekten tror att han skall blott och
bart medla mellan ytterligheterna så tar han grundligt miste. Hans upp-
gift är skapande, positiv.

Att endast och allenast återställa till ett tidigare tillstånd förekommer
framför allt för museernas uppgifter och för museibetonade sammanhang.
Däri då inbegripet samlarens och privatmannens vilja att bevara, skydda
och äga originalföremål från flydda tider. Är däremot fråga om byggnad
eller inredning av äldre ursprung som man önskar bevara i ny eller ändrad
byggnadens eller rummets funktion blir situationen genast mera kompli-
cerad. Förhållandena kunna vara sådana att byggherre och — ibland —
arkitekt blott med olust finna sig i att bevara ett stycke gammalt. Men
dess bättre är det ofta istället så att bådadera önska bevara ett stycke av
gammalt just för dettas egen skull, önska bevara i så orört skick som
överhuvud taget är möjligt. I större eller mindre utsträckning tvinga sig
dock förändringar och modifikationer fram även om man strävar att
undvika dem. Strängt taget kan inte ens ett till museum förvandlat hus
helt undgå sådana modifikationer — vår tids krav på uppvärmning är
bl. a. alls inte liknämngt med forna dagars. Redan detta innebär nöd-

vändigheten av anpassningar vilka ofta nog kunna vara utomordentligt svåra att lösa — byggnadsmässigt och till sina konsekvenser för det gamla. Men gäller det i sådana situationer att i största möjliga utsträckning låta nytillsatserna bli osynliga eller föga framträdande, respektive få karaktären av öppet erkänt hjälpmedel, så blir fallet ofta ett annat i byggnaden som skall tjäna aktuellt ändamål. Det nya tränger sig där fram mera pockande. Ofta blir resultatet dock i det ena likväl som i det andra fallet helt enkelt mycket bättre om man inte maskerar utan låter nytt vara nytt, gammalt gammalt. Även konstnärligt kan en sådan riktlinje rent av vara till största fördel för det gamlas värde i en total miljö. Restaureringsarkitektens uppgift är då att åstadkomma balans mellan gammalt och nytt.

I museets förhållanden få nytillsatserna vanligen i stor utsträckning karaktären av *rekonstruktioner*. Varje rekonstruktion har emellertid svår-
bemästrade både förutsättningar och konsekvenser. Dels kräver den ett stort mått av kulturhistorisk kunskap och desslikes en ingående analytisk kännedom om det föremål som skall kompletteras, dels innebär den merendels, ehuru i mycket olika omfattning, ett döljande, ja ofta spolierande av ditintills bevarade originalpartier, framför allt i skarvarna mellan gammalt och nytt. Skarvarna böra nämligen "skäras rena" av konstruktiva skäl. En nykonstruktion måste ju vara sådan att den svarar mot våra dagars påfrestningar och vårdförhållanden — dessa äro långt ifrån alltid desamma som äldre tidens. Men den största svårigheten vållar dock vår tids så fullständigt revolutionerande utveckling på materialens och teknikens områden. Varje minsta lilla komplettering av t. ex. en rumsinredning konfronterar med detta vidlyftiga, mångskiftande problem.

Ett exempel. Gardiner i ett rum från 1780-talet; hurudana gardiner brukade man ha? Hade man rullgardiner eller invändiga luckor? Eller endera i en samhällsklass, andra i en annan? Om man hade rullgardiner, hur manövrerade man dem och hur tillverkade man manöverapparaten? Nå, detta är den museala sakkunskapens sak. Likaså den dokumentariska undersökningen av hur det varit just här, i detta fall, om nu dokument överhuvudtaget finnas. Men så kommer kompletteringen av träinredning, målning m. m. Golvläggning utgör ett problem för sig; panelverk med profilhyvlade listverk ett annat. Vi arbeta inte med trä så som man gjorde då och komplettera vi i större utsträckning känns skillnaden mellan gammalt och nytt. Kanske betyder inte detta så mycket i det stora hela, men vi ställas med utomordentlig åskådighet inför det faktum att rekonstruktion och komplettering dock till slut inte kan bli annat än *en bild* utav hur det var i gamla dagar. Det gamla självt ser annorlunda ut. Inte minst kännbart blir detta ifråga om målning, färgbehandling. Våra stoffer och våra bindemedel äro andra än redan 1800-talets och en korrekt fram-

Stola säteri, Västergötland. Rumsinteriör. Inredningen är fullständigt bevarad. Fönstersmygens målning medger inte anbringandet av någon värme-radiator. Golvet har fått göras till värmekälla — med betydande kostnad.

tagning av vad som återstår av det gamla och därpå följande behandling efter äldre metod blir så utomordentligt dyrbar — om den överhuvudtaget går att genomföra — att den för annat än egentliga konstföremål ligger utom praktiskt räckhåll, kanske med något enstaka, helt exceptionellt undantag. De släta ordinära ytorna i ett panelverk bli sålunda endast ytterligt sällan behandlade med framtagning av gammal yta samt komplettering och konservering av denna. Man nöjer sig merendels med att framtaga ett provparti; sedan nymålar man — och detta ger sällan verkligt tillfredsställande resultat.

Inte så långt bort från muséets sätt att behandla en gammal miljö ligger det stora historiska monumentets krav på vård och anpassning. Slottskyrkan i Stockholm må tjäna såsom exempel. Med undantag för upp-

värmning och belysning torde nära nog allt vara vid det gamla och någon förändring kan inte gärna komma ifråga. Det gäller ju ett kyrkorum som är i sig självt ett stycke historia. Så danade Tessin och Hårleman ett monumentalt rum och därtill ett konungens rum; detta är en gång för alla definitivt. Dock blev den inte helt färdig, denna slottskyrka. Skulpturer i väggarnas nischer kommo aldrig till förverkligande. På 1800-talet har man placerat belysningskandelabrar i dem. Bör någon åtgärd alls nu vidtagas?

På en punkt har man dock en fast restaurerings metodik att hålla sig till, ifråga om målningen. I viss utsträckning äro väggarna klädda med marmor, i huvudsak äro de marmorerade på underlag av tegelmur och puts; kolmårdsmarmor i original och i målning. Och denna målning är näppeligen att anse såsom nödortftig imitation utan snarare som ett alternativ det där gav finare och rikare möjlighet till delikat nyansering. Och som dessutom stått såsom mönster och förebild för åtskilligt motsvarande arbete landet runt, ända långt ned på allmogenivå.

Behandlingen av dylik målning kräver specialkunskap både på konstvetenskapligt plan och tekniskt samt inte minst hos den hand och det öga som styra penselarbetet. Konservatorernas yrkesskicklighet har emellertid olika nivåer vilket inte alltid beaktas.

I många fall leder arbetet med ett byggnadsverk av sådan art och liknande rang till ett studium som syftar till rekonstruktion av delar som korrumperats sedan ursprungstiden. Då träder vetenskapsmannen in med sin sakkunskap och sina metoder för undersökning.

Arkitekten och konservatorn få dock i en sådan situation aldrig utan vidare ta för gott ett teoretiskt resultat. Detta måste konfronteras med teknisk och praktisk prövning. Ansvarvilar därvidlag framför allt på arkitekten.

Merendels gäller uppgiften att restaurera dock inte en alldeles entydigt homogen byggnad utan en sådan som under sin livstid genomgått skiftande öden och då rymmer inslag av olika art vilka mer eller mindre självklart kräva beaktande, vidmakthållande, friläggande eller komplettering, ja, rekonstruktion. Om det då också är fråga om en byggnad eller en miljö som skall tjäna en uppgift i det nutida samhället blir situationen lätt ganska komplicerad.

Låt oss till en början syssla med ett konkret fall, *Svinavads* — eller som det nu heter *Svennevads* — kyrka i Närke, i gränssområdena mot Östergötland.

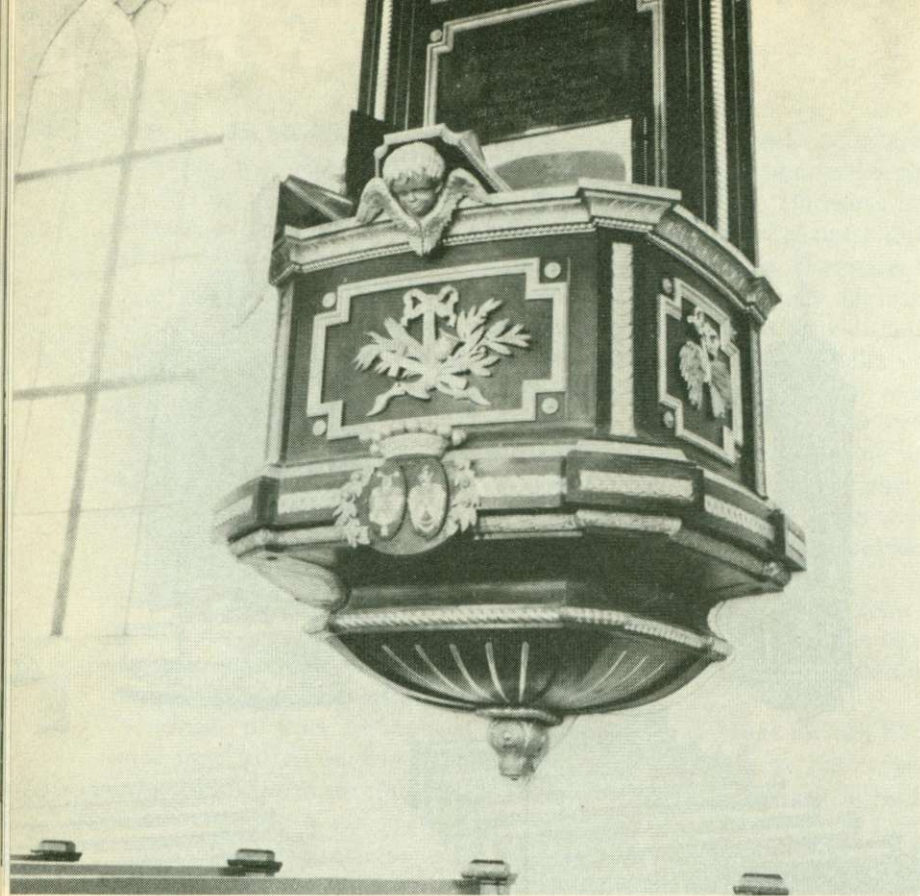
Ett sengustavianskt kyrkorum av sedvanligt slag, brett, ljust med stora välvda fönster i mäktig gråstensmur, putsat tunnvalv, byggt i träkonstruktion i sammanhang med takstolarna, en kraftigt profilerad, klassisk taklist. Av ursprunglig inredning äro altarpuppställning, predikstol och läktare

Svennevad kyrka, Närke. Enhetligt gustavianskt kyrkorum där blott bänkinredning och altarring äro främmande, yngre inslag, jämte fönstrens spröjsning. Mot väggars och valvs vitkalkade putsyta kontrasterar inredningens pjäser med ursprunglig svart målning och riklig förgyllning. Bildens altarpjäd, epitafium och predikstol ha i väster sin motsvarighet i läktarbarriär och orgelfasad, även de målade i svart och rikligt förgyllda. — Denna interiör är alldeles enastående och kräver den mest kvalificerade behandling.

med orgelhus bevarade. Det märkliga är målningen och förgyllningen på dessa inredningspjäser, svart målning och rikligt guld, av allt att döma i största utsträckning är bevarad i ursprungligt skick.

I gustaviansk inredning dominerar ju ljust pärlgrått, småningom under decenniernas framskridande allt mera avgjort tenderande till rent vitt; man reagerade mot rokokons blonda, rika färgskala, återvände till en målning som framför allt framhävde formen. Det nu helt gråvita hade emellertid för möbler ett alternativ, dock sparsamt utnyttjat, *det rent svarta*. Svenne-

Predikstolen i Svennevad. Detalj: Den svarta målningen erinrar därom att gustavianska möbler inte alltför sällan varit målade i svart, med matt glans i ytan. Riklig förgyllning gav lyster åt helheten, raffinerat kontrasterande mot det svarta.

vads kyrka ger oss en praktfull svit av svartmålade inredningspjäser. Men bänkinredningen är helt ny, så även altarringen. Väggar och tak äro ommålade, sannolikt flera gånger.

Hur handlar här en restaurator? Redan utan att ta ställning till de många detaljproblem som kunna vara praktiskt betingade kan han redan från början fastslå att färgbehandlingen måste få vara avgörande utgångspunkt. De svarta pjäsernas konserverande behandling måste vara det allra första. Att väggar och valv måste få behålla sin tydliga traditionella vithet synes självklart. Dock komma redan härvidlag problem ifråga om material och teknik. Nutidens färgförhållanden äro endast i ytterst begränsad omfattning de gamla. Dessa ha merendels för ifrågavarande bruk

varit inskränkta till ett enda alternativ, *kalkning*. Men kalkning kan företas på många sätt och det gäller här *tunn* kalkning, oftast i flera omgångar efter varandra och med utvalt material, kunnig hand. En nutida tjock färgmateria, intensivt vit och smetigt stofflig skulle otvivelaktigt komma att låta den svarta målningens många små tillfälligheter framträda ofördelaktigt, liksom guldet skulle komma att "sjunka in" istället för att som sig bör bilda höjdpunkten i interiörens lys-helhet.

Så bänkarna. Oavsett om de skola bibehållas sådana de äro eller göras nya blir målningsfrågan väsentlig. Till en början gäller då att söka besked om huru de ursprungliga bänkarna voro färgbehandlade. Dock är alls inte självklart att den ursprungliga färgen bör vara avgörande för en ny behandling. Att taga detta för givet är schablontänkande, även om det lanseras av vetenskapsmannen. Här måste arkitektens öga och sinne pröva och avgöra. Ty rummet är dock inte idag detsamma som ursprungligen och vidare är det utomordentligt svårt att i våra dagar åstadkomma en målning, därtill på en ny maskinbehandlad träyta, som verkligen motsvarar den gamla. Ställer man såsom mål ett kyrkorum vari de gamla sällsynt vackra målade pjäserna skola komma till sin rätt, på samma gång dominerande helheten och insmältande däri kan det inte vara tillfyllest att ägna hela sin uppmärksamhet åt att träffa den nyans som en gång fanns här. Fastmera måste det gälla att finna den färgton och den nyans som är ägnat motsvara det uppställda målet, att låta det gamla få klinga i en helhet som är vår tids.

Svårigheterna äro emellertid härvidlag utomordentliga. Oftast presenterar i första rond den utförande handen, målaremästaren, en färgkarta, kanske med många hundra nyanser, och begär besked om vilket nummer i serien som kan passa. Vi möta här en alldeles naturlig och rimlig strävan hos färgindustrin att med vetenskaplig bas åstadkomma en rationalisering, utomordentligt värdefull ur framställningens synpunkt, rationellt och ekonomiskt; ur byggherrens och arkitektens synpunkt, inte minst med hänsyn till den perfekta arbetsbeskrivningen; ur arbetsledningens synpunkt, för byggmästaren. Men för vårt speciella ändamål duger detta alls inte. Arkitekten måste få vara med om tillredningen av färgpastan, han måste behärska frågan om pastans art, dess seghet, genomskinlighet, grad av täckande verkan, dess relation till träunderlaget. Eljest kan han inte klara problem av hithörande art.

Men även för honom i förevarande situation måste gälla att finna normer, att ha någonting av fast metodik som han kan hålla sig till. Det är inte endast i det normala husbyggandet som normer behövas; överhuvudtaget ha vi nutidsmänniskor ju detta problem. Vi vägra att acceptera äldre normer, äldre tiders långsamt utkristalliserade värden, värdeskalor, sätt att värdera, medvetet eller omedvetet, men konskvensen blir obön-

hörligt att vi måste nå fram till nya enkelt och motsägelselöst klart bestämda värden.

Vad vi här i Svennevad kunna se är då blott att värden som synas självklara i nära nog allt annat byggande alls inte äro ägnade att hålla sig till i vår situation. *Restaureringsarbete måste finna egna normer, egna värderingar.* Överallt där vi taga motsvarande stickprov blir i själva verket svaret alldeles detsamma.

Svårighetsgraden i vad gäller modern teknik och modern uppfattning ökar dessutom ju längre vi avlägsna oss från vad som en gång var vedertaget högklassig yrkesstandard, till sådant som ter sig mera elementärt i arbetssätt, eller rent av primitivt.

Ett blomstermålat allmogeskåp, avsett att lysa som minnet av en blomsteräng i den dunkla, omålade timmerstugans innersta hörn, ter sig groteskt i de flesta nutida rumssammanhang, inte minst i muséer. På motsvarande sätt blir en rikt målad kyrkinredning av folkligt snitt någonting av ett oting när den fått sällskap med fernissat smaltlajat golv, gångmattor och ett innanmäte i bänken med överdrag av plastklätt skumgummi. Överhuvudtaget blir gammal inredning svårt skadad när den förs samman med den komfort som utbildats i biosalong eller hemmiljö med ombonat modern plattklädselmetodik.

Vi ha emellertid också en annan fara att slåss emot, rekonstruktionsraseriet. Det förekommer att man med utgångspunkt från några fragment av inredning eller konstpjäser i t. ex. ett kyrkorum utför en rekonstruktion som går mycket långt och kräver ett stort mått av konsthistorisk kunnskap. Man t. o. m. målar i nära nog komplett rekonstruktion. Givetvis finns det fall där dylikt förfarande är berättigat, det gäller att läka samman en miljö. Men för närvarande finnes tendenser att göra dylik rekonstruktion till normalmodell för huvudparten av all restaurering. Därvid måste vi enständigt protestera. En samling efterbildningar äro vi inte betjänta av annat än i form av planschserier för undervisning eller i museisammanhang. Ty annat än avbildningar ger oss dylik restaurering alls inte.

Städernas bostadsbebyggelse

Bland aktuella restaureringsuppgifter ligga de som höra samman med städernas saneringar alldeles särskilt i intressets centrum. Svårigheterna äro dock helt olikartade i en stenstad sådan som Gamla Staden i Stockholm och i samhällen som huvudsakligen bestå av timrade hus. Bland de sistnämnda ha väl Arboga och Eksjö mest och allra bäst att bjuda.

I Eksjö äro två huvudgator i gott skick med åtskilliga ur kulturhistorisk synpunkt ytterst värdefulla fastigheter. Möjligheter torde finnas att bevara detta stadens äldsta parti såsom bostadsområde. Människor som konsekvent föredraga att bo i denna art av miljö framför vilken annan som helst möter man ständigt; detta även bland ungt folk. Den stora svårigheten torde ligga däri att en sanering lätt urartar till schematism och ledsam likformighet. Detta är så mycket mera ödesdigert som just det tillfälliga ofta utgör en stor del av charmen i ett dylikt stadsparti, det tillfälliga i ständig växelverkan med vad som ter sig typfast och likartat.

Emellertid erbjuder timmerstaden åtskilligt som kan bilda underlag för en fast metodik i restaurandet. Ett hus med timmerstomme kan inte behandlas hur som helst ifråga om rumsindelning. Timmervarven bilda med sina knutningar ett fast sammanhang hela huset igenom, likaväl som runt om i detsamma. Skär man bort en mellanvägg innebär detta nästan alltid en försvagning av bindningen i det hela — såvida man inte med kunnskap vidtar försiktighetsåtgärder. Ibland kan det vara lämpligt använda järn för att ersätta timmerbindning men det gäller att vara försiktig på den punkten. Endast till en viss ganska liten del kan järn få ersätta timmer i stommens påkänningar — eljest är knappast längre fråga om ett gediget trähus. Bästa metoden är att söka reda sig helt utan järn så länge det gäller själva timmerstommen samt att endast i yttersta nödfall tillgripa järnet. Man vänjer sig då vid att "tänka i trä och timmerkonstruktion" och en bättre norm för sitt restaurerings-handlande kan man inte vinna. Lämna man efter sig ett hus med goda fasta sammanhang kan huset leva vidare under gynnsammaste omständigheter. Hänger man däremot upp timmerpartier i en "modern" nykonstruktion handlar man med största sannolikhet ansvarslost.

En byggmästare, som inriktat sig på produktion av moderna bostadshus eller industrianläggningar, svarar så gott som alltid negativt då han blir tillfrågad om en gammal byggnads möjligheter att leva vidare. Han har nämligen inte längre någon kontakt med den art av byggnadsverksamhet som måste till i ett gammalt hus. Men överallt möta dock på byggandets område människor, yrkesmän som med glädje åtaga sig svåra uppgifter i restaureringens sammanhang och erfarenheten säger att det ingalunda gäller företrädesvis gamlingar. Tvärtom finns uppenbarligen överallt unga yrkesmän som inte begära bättre än att få syssla med uppgifter som kräva det allra mesta av deras kunnskap och personliga förmåga — ehuru väl det stora flertalet (f. ö. människor av alla ålder) i samhället genom dettas förhållanden bringats att arbeta huvudsakligen med inriktning på inkomst och inkomststegring.

En arkitekt som intresserar sig för restaureringsuppgifter måste själv kunna bilda sig en uppfattning om en gammal byggnads möjligheter att

leva vidare och han måste också med omdöme delta i valet av arbetsledare — helst också i valet av verkmästare.

Nu händer väl ofta nog att saneringen av en timmerstomme för med sig att åtskilligt av det litet tillfälligt pittoreska i en anläggning går till spillo. Även här kommer ytterst an på arkitektens praktiska klokhet, men också på graden av hans intresse för och möjlighet till att bedöma i bygge och inredning. Den fasta ledtråden är och förblir inblicken i den art av konstruktion och byggnadstänkande som just ifrågavarande hus visar sig vara uttryck för. Ofta avslöjar huset inte dessa sammanhang till fullo förrän man börjat riva i dess innanmäten. Det gäller då för arkitekten att i nära nog varje ögonblick vara beredd att kasta undan sina uppgjorda planer för att istället upprätta nya — i enlighet med "husets vilja".

En restaureringsarkitekt skiljer sig från normalarkitekten framför allt därigenom att han inte endast har att utgå från byggherrens program och sina egna ambitioner utan att han också måste vara beredd att i varje ögonblick på nytt ta ställning till hittills okända faktorer, som det gamla huset ständigt kan uppenbara — i de mest oväntade sammanhang. Men just där ligger också någonting av en fast systematik och en bestämd värdeskala — dessa i våra dagar så ivrigt eftertraktade realiteter. Det synes också möjligt för en arkitekt att ur restaurerande arbete vinna betydelsefull hjälp även för sitt byggnadsarbete av helt annan och modern inriktning.

Ett betydelsefullt led i allt saneringsarbete utgöra installationerna av vad som kan sammanfattas under rubriken moderna bekvämligheter och nutida hygien; ledningar av olika slag, ventilation, isoleringar. Dessa moment bjuda ofta på bångstyriighet gentemot den gamla stommen och inredningen. Det gäller att behärska bådadera. Värsta svårigheterna torde isoleringarna vålla tillsammans med de inklädnader av vägg-, tak och golvytor som de föranleda. Detta framför allt därigenom att den nuförtiden brukliga inklädnadens materialier äro industriellt framställda och avsedda för en *uppmontering* som ofta kan vara hårt bindande och alls inte lämpar sig för anpassning till en gammal byggnads ej sällan förekommande skevheter och oregelbundenheter. Kanske allra svårast är dock den art av slentrianmässig platt-inklädnad som dagligdags förekommer i byggen av lägre standard och som vunnit den allra mest vidsträckt tillämpning. En dylik behandling kan nära nog fullkomligt ödelägga en sanerad byggnads inre. Man får inte acceptera ett sådant om slöhet och tanklöshet vittnande arbetssätt.

För den restaurerande arkitekten gäller det här att nå fram till någonting av normerande metod, som går att tillämpa helst utan fördyrande inverkan på bygget. Detta är ingalunda helt omöjligt. Men däremot krävande för arkitekten genom att han även på detta fält måste arbeta med

den gamla byggnaden, inte blott efter standardschema från annan praktik. Ingalunda är det härvid — annat än undantagsvis i rekonstruktiva sammanhang — fråga om att uppnå en verkan av att nyinredningen är gammal eller ens gammaldags. Tvärtom gäller det nutida teknik, blott inte sådan som — må vara bra och lämplig för normalt standardiserat bygande — i gammal miljö tappar sin naturligt klara innebörd.

En annan grupp av städers äldre bygande omfattar korsvirkeshusen, som ju företrädesvis finnas i Skåne. Den grundläggande byggmetodiken är en helt annan än knuttimmerhusets. Bärande stomme och utfyllande väggtafva äro inte som i timmerhuset ett och detsamma utan helt skiljaktigt utbildade. Stommen är av utvalt timmer, fyllnadsinslagen murade av tegel. Den största svårigheten i våra dagar är den att tegelfyllningarna, i regel c:a 15 cm tjocka, på intet sätt motsvara våra krav på värmeisolering. Den smidiga och konstruktivt eleganta väggen måste helt inkläddas med ett isoleringsskikt som förtar inte så litet av den byggnadsmässiga tjueningen.

För den därigenom nödvändiga inre beklädnaden gäller i huvudsak detsamma som ifråga om timmerhusen.

Tegelsten och mur

För den del av vår äldre byggnadskonst som utnyttjar sten och murning såsom huvudsakligt material te sig motsättningar och kategorier långt mera skiftande än vad gäller trähusen. 1600- och 1700-talets, i viss utsträckning också 1800-talets och 1500-talets byggfolk arbetade med en kombination av murning och träbjälklag, av valvringsbygge och avtäckande av muröppningar medelst träbalkar som kan te sig förbryllande. Detta byggsätt domineras i största utsträckning av arkitekters ritningar. Å ena sidan ter sig byggandet totalt bestämt av ritningen (vilket givetvis inte hindrar opposition och avvikelser i speciella fall), å den andra är arkitektens arbete betingat av hans kännedom om tidens normala byggsätt och dess möjligheter. Fullföljandet av dessa byggandets förhållanden se vi i våra dagar i den armerade betongens och metallkonstruktionens hus.

Ur restaureringssynpunkt erbjuda sådana 1500—1700-talens byggnadsverk åtskilliga svårigheter, vanligen tekniskt konserveringsmässiga. Det gäller då dels grundförhållanden, dels taktäckningsproblem men just nu kanske framför allt putsningsmetodik. Modern putsning utgår nämligen från helt andra förutsättningar än forna dagars.

Har man upplevt sådan 1500-talets kvalitetsputs som finns bevarad i

rester bl. a. på Kalmar Slotts borggård, på porthuset vid Nyköpingshus så vet man vilka värden det här gäller. Ett putsöverdrag som har någonting av emaljsmältans adelhet. Också tidigt medeltida interiörputs, pålagd för kalkmålning kan ha sådan ädelkaraktär. Men även normal kalkning, utförd på gammalt kunnigt sätt har ett förhållande till ljuset — solljuset likaväl som sommarnattens — som vi inte gärna vill ha utplånat i landskapet. Lika litet som vi vill ha den äkta rödfärgen ersatt med allehanda oljefärgssurrogat.

Inte mindre tjusning erbjuda 1800-talets ofta delikat blonda färgställningar på putsyta.

Beträffande taktäckning ha vi kommit att uppfatta takteglet såsom det för äldre tider normala täckningsmaterialet. Detta gäller väl för Danmark, Skånelandskapen, Kalmar och Gotland med rätt allmän giltighet och för Stockholm med omnejd i viss utsträckning. Men eljest torde det kunna hävdas att från och med karolinsk tid ända fram emot 1800-talet en tendens funnits att betrakta plåt såsom det förnämre, ibland det ståndsmässiga takmaterialet. Såsom surrogat inträder i första hand kluven spån, i andra och under mera speciella betingelser teglet.

Medeltidens byggande ter sig i långt högre grad än nyare tidens beroende av den byggande handens formande skicklighet och det utnyttjade materialets primära egenskaper. Naturligtvis sammanhänger detta därmed att dessa äldre tiders arkitekter inte emanciperat sig från det mera handgripliga byggandet, inte blivit herrekarlar med manschett-ambitioner. De voro ännu alltjämt byggmästare — i ännu äldre tid stenmästare. Deras kännedom om husbygge var sålunda långt mera direkt än vad som kunde bli fallet med senare tiders arkitekter. Man kan bedöma utvecklingens innebörd värdemässigt mycket olika, för oss gäller det här enbart ett konstaterande.

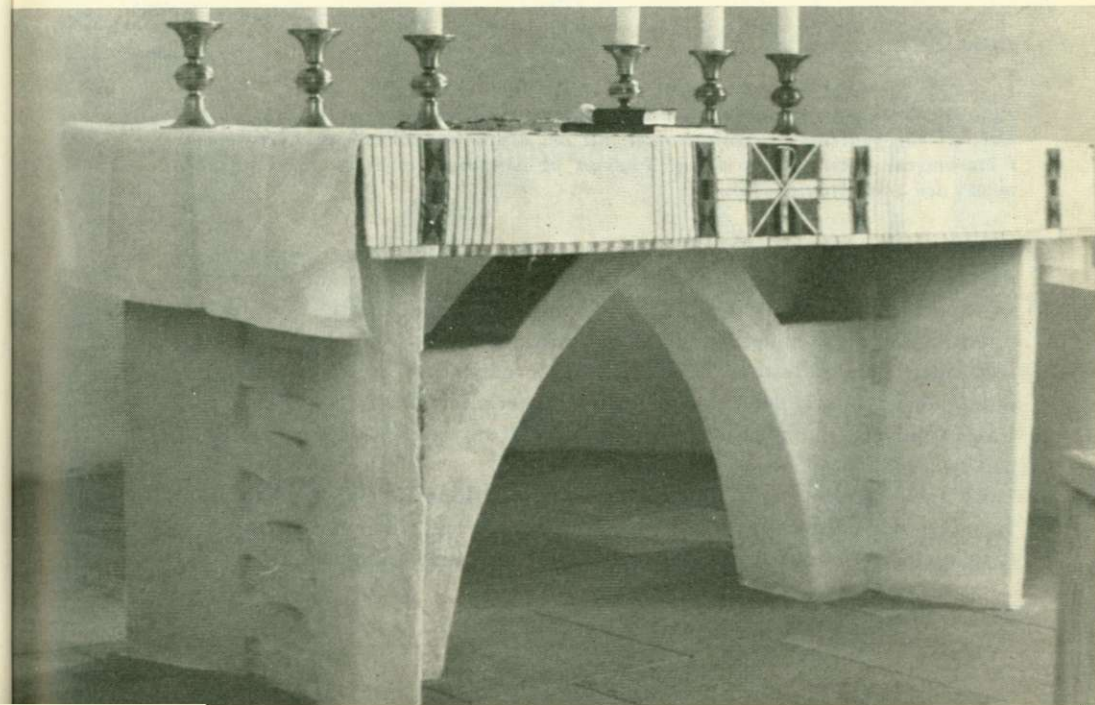
Studera vi närmare t. ex. tegelmurningen under medeltiden blir emellertid snart klarlagt att även olika delar av medeltiden arbetat med ganska olika inställning till material och murningssätt. Romanska byggnadsverk sådana som den äldsta domkyrkan i Strängnäs låta gärna den enskilda tegelstenen ligga i muren såsom en självständig enhet, ”i ett läggspele”, kunde man säga. Muren är egentligen en gjuten helhet, gjuten mellan murskal som ha halvtstens tjocklek, dock med enstaka *bindare*, d. v. s. ett helstenstegel som till sin inre halva längd är ingjuten i murkärnans murbruksmassiv. I murpelare och i väggar äro ytterskalens tegel lagda i ”munkförband”, d. v. s. på sådant sätt att de tillsammans dana ett gott sammanhängande ytskikt. I pelarna sluter detta ytskikt då runt om pelarnas murkärna. I många valvringar ligga tegelstenarna kilstensvis, omsorgsfullt markerande sig en och en. De putsade valvkuporna te sig infattade mellan

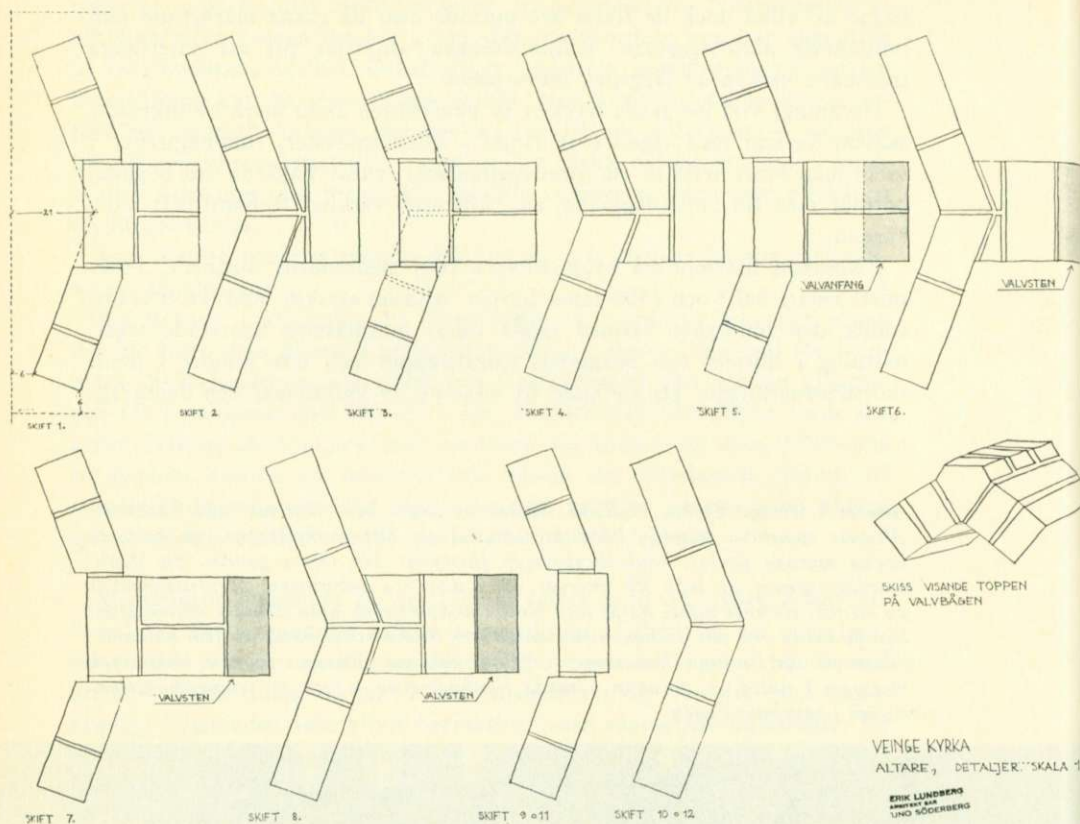
bågar av vilka dock de flesta äro putsade men då gärna markerade som imiterande naturstensvalv. Kalkmålningen utnyttjas till att ytterligare framhäva verkan av läggspele, *inkerustation*.

Utvändigt visa bevarade stycken av gavelrösten ännu mera av inkrustationens verkan med tegelstenar lagda i sillbensmönster, rundbågsfriser i vilka man klart urskiljer de formtegelsenheter, varav bågarna äro byggda, bottnar med fin putsbeläggning, etc., allt utan verkligt förband inåt murkärnan.

I kontrast häremot stå byggnadsverk från medeltidens slutskede, 1400-talets senare hälft och 1500-talets början. Alldeles särskilt instruktivt framträder den smidighet varmed sagda tiders murmästare hanterade tegelmurning i slottens och borgarnas spiraltrappor och inte mindre i deras skorstensmurningar. De använde sig växelvis av välvningar och överkrag-

Altaret i Veinge kyrka, Halland. Murat av tegel och slammat med kalkbruk. Altarets stenskiva bäres i båda kortsidorna av lätt vinkelbrutna, en halvsten tjocka murade gavlar. Vinkelbrytningen förstyvar den tunna gaveln. En flankmurning grenar sig inåt och övergår där i den fria valvringen. Naturstenshällar av en viss tunnhet måste bäras inte blott i ändpartierna utan också i mitten eljest kan de brista just där. Italiens renässansaltaren bruka också bäras av fem kolonner, varav en står i mitten. Valvringen i Veinge belastas sålunda i toppen. Dess tryck mottages i sidled av de ovan nämnda flankmurarna — och av triangelkonstruktionen i gavelmurningen.

Altaret i Veinge. Konstruktionsritning som anger tegelstenarnas läge skift för skift. Det har här gällt att ge stenförbandet just det åsyftade sammanhanget, segheten i murningen. Först genom dylikt studium av stenarnas inbördes förhållanden vinnes den arkitektoniska formen.

ningar allt efter lämpligheten och förmådde så på ett ofta rent häpnadsväckande sätt balansera dels en murs rumsomslutande funktion mot dess förbandsmässiga sammanhållning, dels småvalvens utspännande tryck mot förbandets draghållfasthet. Vi stå här inför någonting av kunnighet och smidighet i hanterandet av ett byggnadsmaterial; och ett byggande som man avundsjukt minns inför åtskilligt modernt utnyttjande av tegelbeklädnadens materialitet.

En annan gren av tegelmurning möta vi överflödande rikt i kyrkornas valvslagning. I äldre skeden har man framför allt lagt vikt vid bågverkens exakta cirkelgeometri och valvkappornas jämna fina kupighet. Man har

låt kupigheten glida över från större till mindre krumhet med sinne för det utsökt harmoniska i helhetsbilden. Senmedeltiden ser och tänker helt annorlunda. Inte längre det harmoniskt sammansmältande är eftertraktat utan den rika mångstämmigheten och en helhetsbild som blir tillgänglig i en omedelbar samtidighetsakt i betraktarens sinne.

I sådana valvbyggen har man nått fram till en arbetsmetodik som låter ett minimum av formsättning (under ribborna) förenas med en ofta ganska djärvt iscensatt murning "på fri hand". Studiet av sådana valv ur framställandets synpunkter är ytterligt fängslande.

Knappast någonting i en skicklig och intresserad murares arbete kan ha lika stimulerande verkan på hans sinne som en valvslagningsuppgift av ifrågavarande art. Värdesätta vi glädje i arbetet torde åtskilligt vara att hämta ur upplevelsen av en modern murare inför och i en valvslagning.

Här äro vi nu framme vid det mest väsentliga i vad jag ville säga med dessa sidor. Modern byggnadsföreling måste givetvis vara baserad på den armerade betongens, metallkonstruktionens, glasets och plastens alltmer förfinade arter av metodik och konstruktivt tänkande. Men ständigt möta vi dock på nytt i rationellt modernt sammanhang ett utnyttjande av sådant hävdvunnet material som exempelvis tegel. Det ser knappast ut som om tegelmurning tenderade att helt försvinna. Vidmakthållandet av gamla

Altaret i Veinge. Fasadskissen.

byggnader öppnar då en särskild möjlighet att stifta intim bekantskap med en yrkeshantering som nu har begränsad räckvidd men en gång för länge sedan hade gått utomordentligt långt ifråga om smidig anpassning och rationell arbetsmetodik. Att restaurera blir då ett stycke skolning som kan ha — visserligen begränsat — värde för oss sentida.

Denna situation har emellertid också en omvänd aspekt. En gammal byggnad kan inte utan vidare behandlas efter nutida modernt rationell metodik. Man kan t. ex. inte utan konsekvenser som ofta kunna bli otrevliga operera in den armerade betongens eller järnkonstruktionens byggsätt i vilket gammalt byggnadsparti som helst. En murad konstruktion som utnyttjat tegelmurade valv och valvringar i konsekvent byggnadstänkande borde vi inte skära tvärs igenom med moderna balkkonstruktioner, vilka införa en helt annan art av jämvikt i murstommen — så som gjorts med strävsystemet i Uppsala domkyrka, inne under sidoskeppens yttertak i koret. Det synes vara det allra mest naturliga krav vid behandlingen av en gammal värdefull byggnad, att så långt det överhuvudtaget är möjligt foga sitt restaurerande arbete efter det byggnadstänkande som varit vägledande då densamma uppfördes.

Så vitt jag kan förstå ligger här en av restaureringsarkitektens främsta uppgifter och någonting som bör skilja hans arbete från all annan byggprojektering: att följsamt intränga i den gamla byggnadens säregna byggmetodik och att under ansvarskännande söka avgöra var ett modernt operativt ingripande verkligen är att anse befogat för byggnadens framtida bestånd.

För min personliga del har jag kommit till det resultatet att den ledande principen för en arkitekt, som på allvar vill ägna sig åt restaurering, måste vara sinnets invänjande till att tänka konsekvent i sådana material och i sådan arbetsteknik som hör samman med äldre byggnader. För konstvetenskapens män må situationen vara en annan; det får för arkitekten däremot alls inte vara nog med stilbestämningar och på dokumentstudium baserad kunskap tillika med en allmän och litet vag kännedom om tekniska förhållanden, han måste se och bedöma byggnad såsom bygge, konstruktion, utnyttjande av material. Eljest blir han blott och bart hantlangare medan arbetsledningen ligger hos andra.

Här gäller det nu närmast tegelmurning. Även den minsta lilla murningsuppgift ställer arkitekten inför teglets möjligheter och begränsning. Naturligtvis måste man då vara inställd på att låta sin skapande fantasi arbeta med tegelstenen och murbruket såsom utgångspunkt. Alls inte får arkitekten i denna situation börja med att suveränt skissa en form, vari

Skällvik kyrka, Östergötland. Golv i mönsterlagd tegelmurning.

sedan tegelstenen passas in. När han nått fram till fullt behärskande av tegelstenens möjligheter är han mogen för ett fritt rums- och formtänkande vari tegelstenen och murbruket ingå som självklara element; men han måste börja med att träna sitt sinne från den allra mest elementära byggsidan.

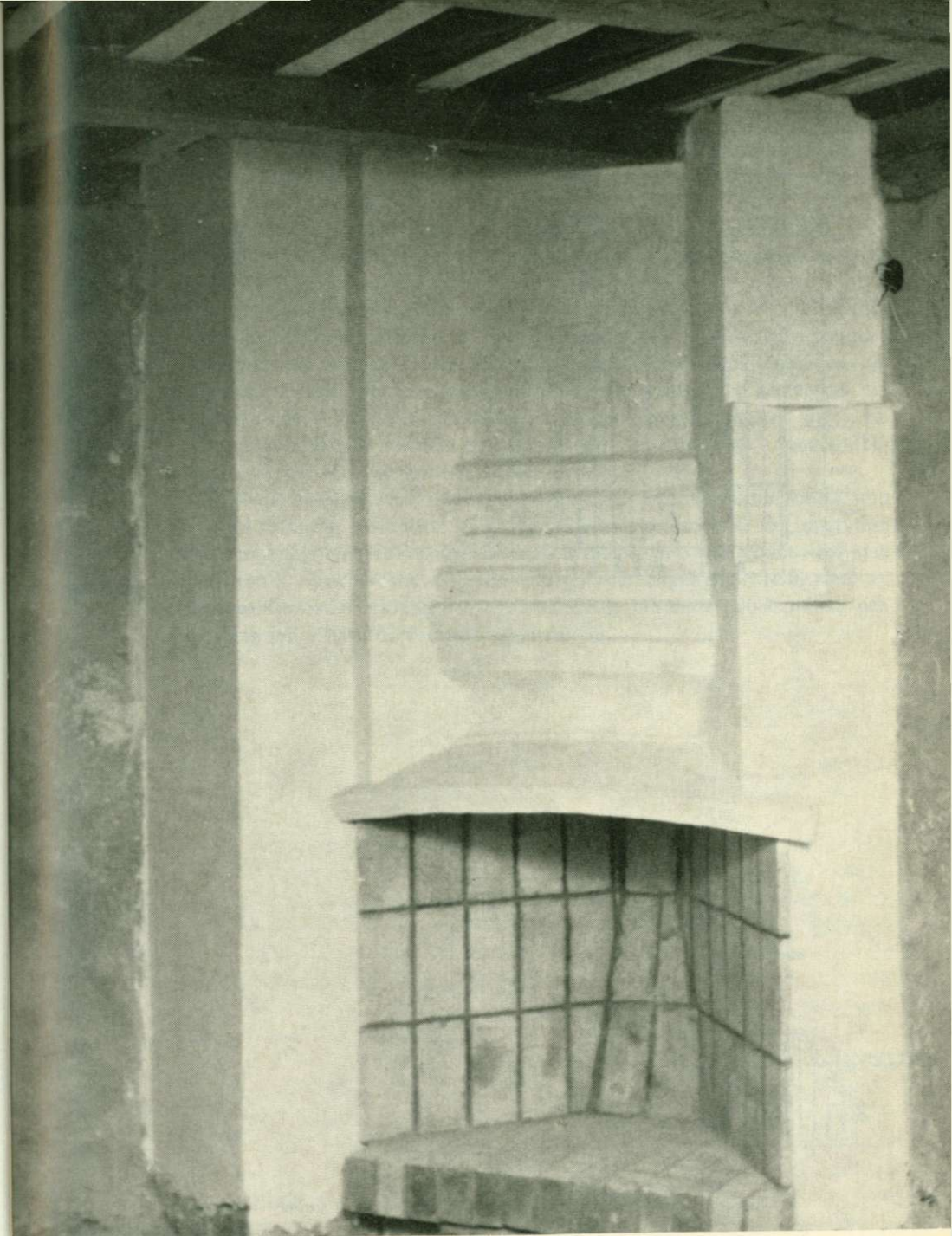
Se hur förbandet ger skalsammanhang och hur förband inåt-bakåt kan åstadkommas; hur dessa båda faktorer kunna bringas att samspela — till slut i spontan samtidighet; hur en halvtens murlamell tål påfrestningar och hur dess vinkelförstyvade egenstyrsel kan förenas med ett tvärklippande schakt; hur en valvring kan inpassas eller en kragning. Till slut hur en förankring mot exempelvis valvtryck kan infogas i synligt erkänd funktion och med glidning inom murverket överallt utom där motståndet skall komma.

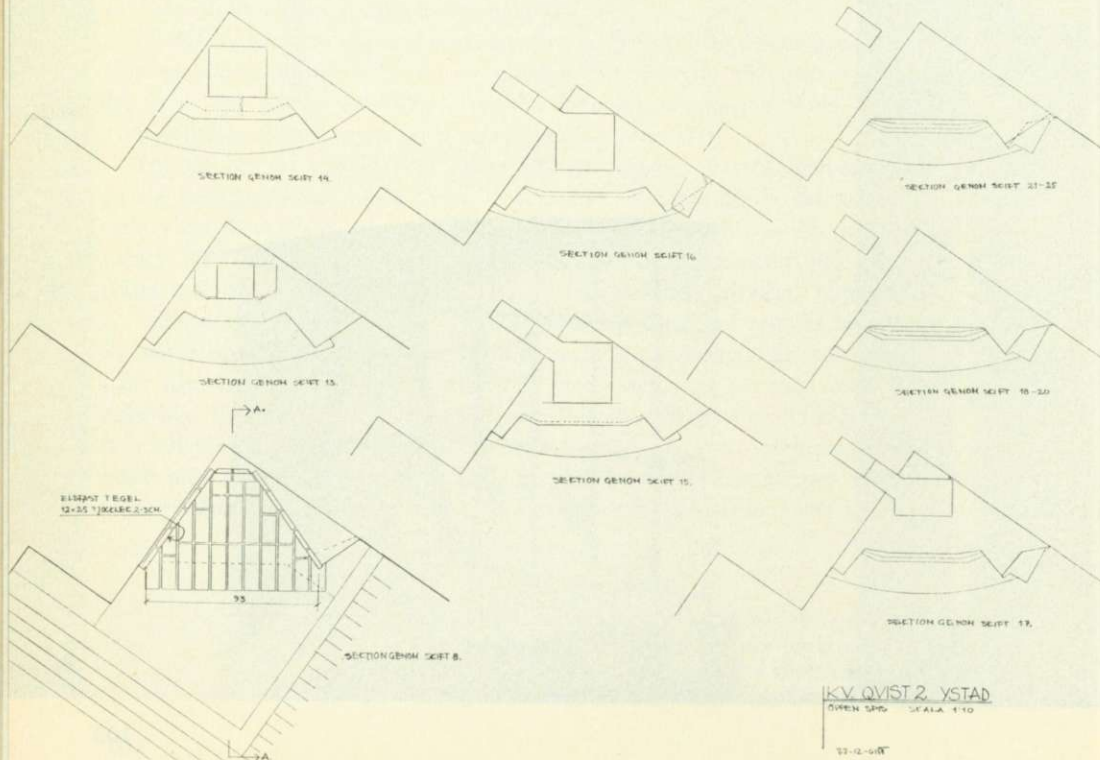
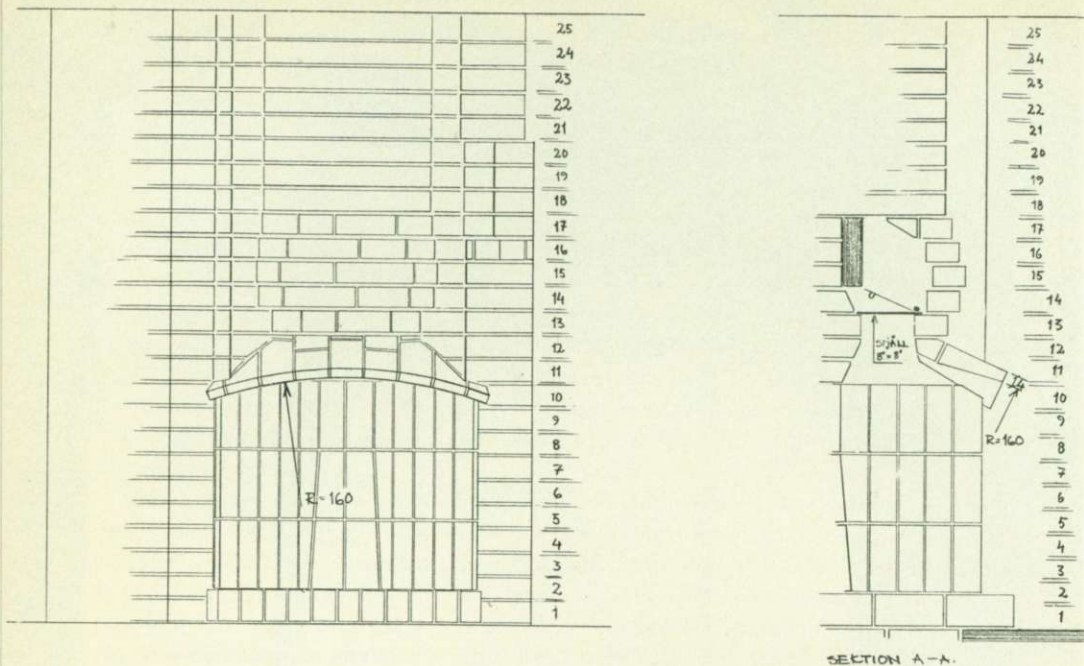
Man kan åstadkomma ett sådant sinnets vänjande vid ett material och dess sammanbindning överallt i de små uppgifter av nydaning som ju ständigt erbjuda sig i restaureringsarbete och man kan passa tillfällena även i större sammanhang där man kommer intill eller över gränsen för nybygge. Av egen erfarenhet vet jag hur utomordentligt betydelsefullt det är i förevarande situationer att begagna tillfällena till att få slå valv — helst utan någon formsättning alls.

Viktigt är för arkitektens arbete att kräva respekt för denna byggnadsmässiga självskolning. Den är en alldeles oundgänglig förutsättning för att vi i våra dagars svindlande snabba tekniska utveckling skola kunna vidmakthålla äldre byggnader på ett ändamålsenligt sätt.

Att det härvid alls inte är fråga om att imitera gamla former eller gamla konstruktioner torde ovan ha framgått. Snarare gäller det att renodla vissa företeelser och tendenser, som vi kunna tycka oss skönja i det gamla. Vi se i sådana sammanhang ofta också en viss motsättning framträda mellan sådant som ter sig beroende av en tids stilvilja, respektive en individuell arkitekts rums- eller formskapelse och vad som är betingat av det elementära arbetet med att sammanfoga, handgripligt konstruera i ett eller flera material. Helt naturligt måste det vara att man inom ett enhetligt kulturområde — geografiskt eller historiskt eller bådadera — från en början, vari de elementära betingelserna bestämt dominera, efterhand nått fram till ett jämviktsläge mellan formande fantasi och nästan i det fördolda verkande arbetssätt. Våra dagars byggande är i viss mening

Öppen spis i ett korsvirkeshus i Ystad. Spiselkupan murad i valvkonstruktion som försträvas av det vinkelmurade skorstensmassivet. Ovan kupan markerar sig den rökkammare som man plägar arrangera för att förebygga inrökning i rummet.

och omfattning ett konsekvent fullföljande av denna tendens. Vi uppfatta sålunda numera bl. a. en vägg såsom ett aggregat av olika membran, styrande och förstärkande element, ledningar, beklädnadsskikt m. m. Å andra sidan kommer i våra byggnadsverk mycket ofta helt andra tendenser vilka syfta till öppet erkännande av elementära sammanhang och detta såväl ur ärlighetssynpunkt som med konstnärlig innebörd.

I denna situation synes det vara ganska konsekvent att även på restaureringens fält kräva frihet att i viss utsträckning syfta till elementarism, i synnerhet som denna — alldeles som i modernistiska förhållanden — betingas av kraven på en entydig metodik, någonting fast att trygga sig till i sitt arbete för vidmakthållande av gammal byggnadskonsts alster. En metodik som därtill innebär ett rikt mått av gestaltandets frihet — betingad av den fasta ryggraden i själva arbetet.

Vore det möjligt att i uppbyggandet av en sådan metodik vinna stöd från en offentlig institution vore ofantligt mycket vunnet. En institution som fungerade på sätt svarande mot Konsthögskolans materialinstitut men som därtill systematiskt samlade och gjorde tillgängliga resultaten av materialhistorisk forskning och nya rön ifråga om materialbehandling och konstruktion i här förevarande sammanhang.

Spiselns konstruktion i ritning som skildrar stenförbandets konstruktiva sammanhang skift för skift.

Det stod i protokollet

för hundra år sedan och senare

För hembygdsforskningen har alltid de gamla protokollet spelat en stor roll. Folkrörelsernas, skolans, arbetarrörelsens historia t.ex. ligger till en stor del just i protokollet, som har en möjlighet att ge nyanserna i de små enheternas liv och vardag.

Här har den flitige hembygdsforskaren G.-E. Lindgren i Tibro, Västergötland, gjort ett intressant axplock ur protokoll för hundra år sedan och senare.

Eftersom etthundra år har förflutit sedan de första egentliga kommunal-lagarna utfärdades kan det vara befogat att i någon mån skärskåda hur den då nyvunna självstyrelsen praktiserats i vår egen kommun. I själva verket var nog förändringen inte så revolutionerande utom vad beträffar att de borgerliga och kyrkliga angelägenheterna erhöi sin beslutande myndighet, kommunalstämma och kyrkostämma. Under den gemensamma sockenstämmans tid var församlingsprästen den odisputabelt självskrivne ledaren, vars vilja närmade sig lag. I de allra flesta fall klarade han den ansvarsfulla uppgiften med den äran. Sällan har väl de samhälleliga angelägenheterna varit så väl skötta som t. ex. under prosten Pehr Frimans 45-åriga styrelsetid under förra hälften av 1800-talet. De nya kommunal-lagarna avskaffade visserligen den prästerliga självskrivnenheten på det kommunala planet, men någon demokrati kom inte i stället. Fyrkväldet, i detta fall detsamma som fåtalsväldet, gjorde sitt intåg. För varje tiotal öre som skattebetalaren erlade i kronoskatt, tillgodoräknades han en fyrk, och antalet dylika blev hans röstetal vid stämmorna, dock begränsat till 5.000. Sålunda kunde en enda storgodsägare rösta omkull en hel mängd

småfyrkare bland bönderna, och det hände ofta att han gjorde det. Ägarna till Äreberg, Ruder och Ingelsby hade väl på den tiden de flesta rösterna i Kyrkefalla, men av protokollet att döma uppträdde ingen av dem som enväldshärskare. Oppositionen hade förresten stora möjligheter att hävda sig. Om en klick småbönder slöt upp på samma linje som hovpredikanten eller någon av godsägarna, kunde de mycket väl bli tungan på vågen. När vi därför i protokollet läser, att den och den saken avgjordes på allmän kommunalstämma eller kyrkostämma, så är det skäl i att erinra sig, att det var blott ett ringa fåtal, som dikterade beslutet.

Här följer nu några strödda protokollsutdrag från 1860-talet och senare, valda så att ingen upprepning sker av vad som publicerats tidigare.

Riksdagsmannaval

1860-talet var en reformernas tid, inte bara i fråga om kommunalstyrelsen. Det mest betydelsefulla som skedde på riksplanet var ständsriksdagens ersättande med tvåkammarsrepresentationen år 1866. Dessförinnan hade adel, präster, borgare och bönder sänt av grupperna själva utsedda representanter till riksdagen. Hur det gick till, när bönderna valde riksdagsman på sockenstämmans tid framgår av följande passus i protokollet från den 22 juni 1862:

”Med anledning av Kongl. Maj:ts nådiga kallelse till riksdag och Konungens Befallningshavandes med anledning därav utfärdade kungörelse voro sockenmännen nu kallade att utse en elektor till riksdagsmannaval av hedervärda bondeståndet för denna domsaga, och utsågs härvid enhälligt till elektor nämndemannen Johannes Jonson i Fröstorp Sörg.” (Tidigare hade Johannes Andersson i Balteryd varit elektor.)

Valen förrättades alltså genom ombud som valts av sockenmännen i de skilda bygderna inom domsagan. Detta valsätt lever ju förresten kvar än i dag vid förstakammarval och utseende av representanter till kyrkomötet. När Johannes Jonson sedermera, år 1869, utsågs till riksdagsman i andra kammaren skedde det genom direktval i kommunerna. Men inga personer med mindre än 800 kronors årlig inkomst hade rösträtt. Här ett resultat från 1881 års val i Kyrkefalla: Jonson i Fröstorp fick 55 röster och Jansson i Djursåtra 23. Vid valet år 1892 hade bladet vänt sig: Djursåtra fick 51 och Fröstorparn 40 röster. Jonsson avgick men ägnade sina återstående 12 levnadsår helt åt skötandet av sina många kommunala uppdrag.

Ordningsfrågor

Att bli fjärdingsman i Kyrkefalla var tydligen inget eftersträfvansvärt, om man får döma av de mycket täta ombytena på innehavare av sysslan. Ofta fick man tillgripa ett rent tvångsförfarande för att få befattningen

tillsatt. Det var ju heller ingen avlöning för sysslan. Först år 1873 beviljades ett mindre arvode, 50 kronor.

Kommunalstämma den 28 december 1863. "Till kronofjärdingsman valdes gästgivaren och hemmansägaren Gustaf Johansson i St. Tibro." Mandattiden var vanligen tre år, men för att över huvud taget få någon att åtaga sig det tidsödande och besvärliga uppdraget övergick man till ettårsperioder. I fortsättningen passerar tjänsten en hel mängd av socknens hedervärda inbyggare, bl. a. G. A. Andersson, Karlshaga, Anders Andersson, Smuleberg, brukspatron F. W. Åhberg, Åreberg, A. Edblom, Graven, J. A. Lundgren, Mossebo, snickaren Gustaf Löfving, Tibro, August Lundberg, Flottebo, Anders Jonsson, Tideberg, och Carl Bohlin, Grönhult, varav de flesta var hemmansägare. Sysslan blev med tiden något så när hyggligt avlönad och kunde då behålla sina innehavare under en längre följd av år, exempelvis Gustaf Pettersson och J. V. Ax. Pettersson erhöi år 1907 polisbefogenhet och en årslön om 200 kronor. Pettersson hade tidigare varit järnvägsarbetare men sedermera etablerat sig som spannmåls- och vedhandlare. Då Oskar Ek tillträdde tjänsten år 1924 var lönen uppe i 1.000 kronor.

Fjärdingsmännen hade sina (oavlönade) medhjälpare ute i de olika byarna. Sedan gammalt hade man brukat tillsätta ett slags ordningsmän, de s. k. rotemästarna. Men man fick inte med sådana val inkräkta på tjänstehjonstadgans bestämmelser, ansåg ryttmästare Fock på Ruder, vars rättare hade blivit vald till rotemästare. Fock överklagade valet med motivering att det kränkte hans enskilda rätt som rättarens husbonde. Stämman avstyrkte besvären "eftersom rättaren uppfyllde lagens krav, var välfrejdad och hade rösträtt (102 fyrkar)." Här exempel på ordningsmännens arbetsuppgifter vid tiden omkring sekelskiftet:

1901. 27. 12. Kommunalstämma. "Beslutades att ordnings- och tillsyningsmännen sin plikt likmätigt skulle uppmanas att var och en inom sin rote hava noggrann uppsikt över kringvandrande så kallade luffare eller andra försvarslösa personer (lösdrivare), att de icke få uppehålla sig eller bettla inom kommunen, och om sådan anträffas, skall vederbörande tillsyningsman genast avföra dessa luffare till fjärdingsmannen (Berggren), som har att avföra dem till kronolänsmannen i orten. För detta besvär åtnjuter fjärdingsmannen ur kommunalkassan fem kronor för vardera samt tio kronor för två eller hel familj utom skjutsersättning, där sådan ej utgår av statsmedel."

Frågan om inrättande av arrestlokal var mycket segsliten. Kronofogden och länsmannen hade begärt tillhandahållande av arrestlokal samt expeditionsrums ävensom förstärkt polisbevakning för ordningens upprätthållande, särskilt vid marknadstillfällen. Ärendet behandlades vid kommunalstämma år 1917:

N° 9.
Lista för *Kyrkefälla* Socken, på verkställd Kronoskjuts den *30de Majs* med ett antal af *38* Hästar, till framförande af *Vittgötha Dahl Kronf.* *Rege* *Trofs* ifrån *Tibro* — Gästgivaregård till *Sora Ruder* utgörande *2 1/4* mil, för hvilken de Skjutsande enligt Taxa bekommit sin skjutslega: Anhängande att deröfver undfå Församlingens betyg.

Byens namn.	Gårdens namn	Den skjutsandes Husbon- dens Namn.	Hästar Antal	Skjutspen- ningar. R:dr Banco.	
	<i>St. Tholsby</i>	<i>Anders Jonsson</i>	4	3	43
	<i>Grönhult</i>	<i>Anders Pettersson</i>	2	1	45 6.
	<i>Anderstorp</i>	<i>Johannes Andersson</i>	4	3	43
	<i>Majabölet</i>	<i>Anders Svensson</i>	4	3	43
	<i>Brobolit</i>	<i>Lars Larsson</i>	2	1	45 6.
	<i>Abrahamsgård</i>	<i>Anders Pettersson</i>	2	1	45 6.
	<i>L. Tholsby</i>	<i>Anders Jonsson</i>	2	1	45 6.
	<i>Svekhult</i>	<i>Anders Jonsson</i>	2	1	45 6.
	<i>Trostorp</i>	<i>Joh. Andersson</i>	4	3	43
	<i>Ratterud</i>	<i>Anders Jonsson</i>	4	3	43
	<i>Tubberud</i>	<i>Anders Jonsson</i>	2	1	45 6.
	<i>Smuleberg</i>	<i>Joh. Ringlöfson</i>	4	3	43
	<i>Sjvättbo</i>	<i>Joh. Ringlöfson</i>	2	1	40
<i>Summa</i>			<i>38</i>	<i>36</i>	<i>43</i>

Öfen den 29. June 1878
L. Carlberg

” — — — blev stämman i tillfälle att med skärpa och indignation tillbakavisa den uppfattning om Kyrkefalla sockens moraliska nivå, som otvetydigt låg till grund för det förslagsvis framställda villkoret (för marknadstillstånd). Rörande det obehövlige och onödiga i en dylik anordning utöver den bevakning, som hittills visat sig fullt effektiv var knappast mer än en mening. Ortens befolkning har av ålder varit nykter och ordentlig, och hittills har inga oordningar förekommit.”

Rena idyllen alltså! Det berättas dock, att fjärdingsman Pettersson ibland funnit sig föranlåten att vid marknader bära undan fyllerister och bura in dem i sin ägandes vedbod. Pettersson var en stark karl. År 1929 förhrydes Levins källare som provisorisk finka. Först med kommunalhusets färdigställande år 1935 fick denna fråga en tillfredsställande lösning. (Kommunens kvarnar mal långsamt men väl. Första gången motion framlades om byggande av kommunalhus var år 1904.)

Om marknader

1873. 27. 10. Kommunalstämma. ”Förslag väcktes av klockare Pettersson att avskaffa marknaderna vid Kyrkefalla kyrka.”

Förslagsställaren ansåg det tydligen vara mycket opassande att förlägga dylika nöjestillställningar i omedelbart grannskap till kyrkan. Köpenskap kunde väl bedrivas på lämpligare plats. Men församlingsborna hade annan uppfattning. På decemberstämman samma år ” — — — uttalades att dessa marknader varit för både orten och kommunen fördelaktiga, helst man hade sig bekant, att hundratals kreatur därvid blivit omsatta och därigenom besparat mången resa till avlägsna marknadsplatser”. Framställningen föranledde inte till någon åtgärd. ”I sammanhang med detta beslut ville kommunalstämman för sin del anmoda kommunalnämnden vidtaga åtgärder, så att polistjänsteman vid dessa folksamlingar inställer sig för ordningens upprätthållande i händelse av behov.”

Med tiden flyttades dock marknaderna till lastkajen vid Tibro järnvägsstation. Men oordningarna följde med även dit. Så här yttrar sig kommunalnämnden år 1905:

”Föredrogs till överläggning angående marknaderna vid Tibro järnvägsstation, och som k. n. väl kände till förhållandena, att oordningar och slagsmål förekommit, så fattades beslut, att ifrågavarande marknader skulle helt och hållet förbjudas, emedan de voro olagliga.”

Extra kommunalstämma samma dag godkände kommunalnämndens förslag.

Striden om marknaderna var en av orsakerna till att en viss motsättning uppstod mellan jordbrukarbefolkningen och samhällsborna. För jordbrukarna var marknaderna ett betydelsefullt ekonomiskt intresse, under det att samhällsborna inte ville utsätta sig för det obehag, som följde med

dessas folksamlingar. Slutligen ingick man på en kompromiss: År 1915 beslutade stämman ”med 392 röster mot 295 att två årliga stormarknader, i april och oktober, samt under de tio övriga månaderna s. k. kreatursmöten dagen före marknaden i Skövde skulle hållas. Minoriteten ville ha endast de månatliga kreatursmötena.”

Stormarknaderna, om de nu verkligen kom till stånd, beröres inte vidare i protokollet. Men kreatursmötena fortsatte — nu till ohägn för järnvägen:

1924. ”Med anledning av anmält missnöje från järnvägens sida angående de varje månad återkommande kreatursmötena å Tibro lastkaj beslutades deras förflyttning till nya torget.” Så småningom upphörde även dessa ”möten” liksom även motsättningen mellan sockenbor och samhällsbor. Torgdagarna en gång i veckan kom i stället. Till en början var det dock ett ganska svalt intresse för torghandeln:

1906. Kommunalstämma: ”Föredrogs en av flera sockenbor inlämnad skrivelse, att kommunen borde inköpa den vid Tibro och Ruders egendom upplåtta torgplatsen för 15.000 kronor.” Det blev avslag, som motiverades med att handlarna vid Tibro säkert själva skulle ombesörja plats för salutorg. Detta var väl ändå ett svepskäl, ty torghandlarna var ju inte alltid välsedda konkurrenter till de bofasta affärsidkarna. Men år 1915 köpte man ändå torgplatsen, nu för 2.000 kronor. Till hjälp för köpeskillingens erläggande beslöts att taga 1.000 kronor ur skogsaccisfonden. Nya torget inköptes sedermera men fick länge ligga för fåfot, bokstavligen taget, ty även den del som inte togs i anspråk för kreatursmöten, befann sig i så miserabelt skick, att man avstod från att utkräva avgifter för torghandlarnas stånd. Med all sannolikhet går torghandeln i en framtid samma öde till mötes som marknaderna. Affärslivet har ju slagit in på andra banor — och även nöjeslivet. Såväl marknader som torghandel gav ju ett utmärkt tillfälle till att träffa bekanta och kanske även uppleva något sensationellt. Och det räckte med detta, tyckte även kommunalmyndigheterna, ty år 1898 den 31 oktober (obs. tjänstefolkets semestervecka) ”väcktes fråga om att ingå till K.B. med ansökan att akrobatsällskap och positivspelare m. fl. dylika sällskap skulle förhindras att få uppträda inom kommunen.” Frågan bordlades.

Postgång

Postförbindelserna med Kyrkefalla gick vid mediet av 1800-talet över Hjo. Någon poststation fanns inte i Tibroområdet, utan brev och tidningar förmedlades av kyrkvaktaren i samband med gudstjänsten. På 1870-talet skulle postexpedition inrättas i Tibro, en i och för sig välbehövlig åtgärd men sannolikt påskyndad av snickerirörelsens begynnande uppsving. Postlinjen gick från Skövde över Tibro till Hjo, och det var

påtankt att lägga Tibro-stationen under kontoret i Hjo. Då ett sådant förfarande komme att medföra försening av förbindelserna med Tibro, beslöt man på kommunalstämma den 27 oktober 1873 att inge sin protest mot förslagets utformning:

"Då det numera blivit känt, att den nya poststationen i Kyrkefalla icke skulle komma att få direktförbindelse med eller lyda under Skövde postkontor, varå kommunens invånare hava sin poststation, och då de tillika har nästan all sin handelsrörelse på Skövde och således föga gagn av post på Hjo, så beslutade stämman ingå till Kongl. Generalpoststyrelsen med ansökning att den nya stationen komme att förläggas i så nära förbindelse med Skövde som möjligt."

Den följande utvecklingen visar att de mått och steg stämman vidtog säkerligen var välbetänkta, och när Karlsborgs-järnvägen kom till år 1876 var det ju en naturlig sak, att posten skulle komma direkt från Skövde.

Skattefrågor

I mycket gamla tider var det ju vanligt, att huvudparten av skatten erlades in natura. Det hette att gården räntade så och så mycket i oxar, kor, får, getter, smör, ull, lin, spannmål etc., men det verkar onekligen överraskande att samma system tillämpades i Kyrkefalla så sent som på 1880-talet. Det fanns i kommunen en kommitté, som kallades besparingskommittén, och denna bestämde år 1887 följande:

"I anseende till nuvarande ekonomiska förhållanden och svårigheter för kommunalutskyldernas kontanta erläggande i penningar beslutade kommittéer för fattigvården, att hemmansägare och brukare ägde att lämna en tunna råg för varje helt hemman och för mindre hemman i proportion mot ett pris av 10 kronor för tunna, vilka penningar de ägde avräkna på sina kommunalutskylder vid nästa kommunaluppbörd." Spannmålen skulle användas för fattigvårdens behov.

Sparpropaganda

Vad kan en husbondeförening vara? En jordbrukarnas arbetsgivareförening skulle man vilja gissa. Men nej ...

1872. 18. 3. Kommunalstämma.

Hovpredikanten Casper Tham föreslog bildandet av en husbondeförening enligt mönster från andra orter i landet. Ändamålet med densamma var att genom insättning av "helt obetydliga sparpenningar bilda rätt betydliga kapital eller inkomster för delägarna". Pengarna skulle i framtiden få disponeras "när de som bäst behövdes och på så sätt kraftigt bidra till ekonomisk välburgenhet." Stämman tycktes vara ganska svagt intresserad av projektet men beslutade i alla fall, att de som så ville kunde anmäla sig hos vissa namngivna personer. Resultatet omnämnes ej i något

Offersten i Falköping — Foto Refot.

senare protokoll. Kanske ansåg litet var, att det nog var säkrast att gömma "de obetydliga sparpengarna" på kistbotten. För övrigt fanns det redan en sockenavdelning av länssparbanken, bildad år 1874 efter hänvändelse från sparbankens direktion. Församlingens ledamöter tillfrågades den gången "huruvida de här ville inrätta en sådan avdelning. Därtill svarades, att ehuru de icke hade riktigt kännedom om en sparbanks beskaffenhet, ville de dock välja ledamöter i den sockenkommitté, som därtill erfordrades och valde därtill Herr Ryttmästaren Fock, Herr Patron Åhberg och Häradsdomaren Lars Jansson i Katerud, på det tillfälle måtte öppnas för dem eller de, som i denna bank ville göra insättning". Rörelsen tycktes

emellertid efter stämmans mogna övervägande ha kommit till stånd, ty år 1863 omnämnes som ordförande i sparbanken nämndeman Johannes Andersson i Balteryd och dessutom två ledamöter av styrelsen. Två år senare utsågs Anders Edblom i Graven till ordförande. År 1868 utsågs sparbankskommittén att mottaga insättningar för Hjo sparbank. Så nog fanns det sparmöjligheter, om det bara i dessa bistra tider funnits någonting att spara.

Trots att fattigvårdsstyrelsen enligt vår tids sätt att se var ytterst restriktiv när det gällde bidrag till fattiga, råkade den ibland ut i blåsväder. År 1881 anmodades fattigvårdsstyrelsen att icke överskrida beviljat anslag och att icke ge större bidrag till arbetsföra personer än till gamla och orkeslösa. Det beslöts också att tillsätta en besparingskommitté, som skulle avge förslag till fattigvårdens förbilligande. På revisionssammanträdet följande år kritiserades flera av fattigvårdsstyrelsens utgifter. Ansvarsfrihet beviljades dock, men fattigvårdsstyrelsen anmodades att återkräva vissa utbetalningar till sådana, som ansågs kunna försörja sig själva. I fortsättningen utövar kommunalnämnden en sträng kontroll av fattigvårdsstyrelsens åtgärder. Enligt den nämnda kommitténs förslag beslutade stämman följande:

"1) Ingen skulle i fattighuset intagas utan att kommunalstämman därtill lämnat bifall.

2) Utdelningslistan skulle av fattigvårdsstyrelsen årligen i september lämnas till kommunalnämnden för gemensam prövning.

3) Fattigvårdsstadgans föreskrifter skulle noggrannare iakttagas, dels så att den fattiges anförvanter i första hand förpliktigades att sörja för hans underhåll, dels att föräldrar icke så lätt borde frikallas från sina barns underhåll och uppfostran, dels att jordinnehavare och andra innehavare av egendom erinras om sina plikter ifråga om bostad m. m. Vidare skulle man tillse att inga icke önskvärda personer fingo mantalsskrivas inom kommunen."

Väckt fråga om inköp av en fattiggård avslogs. Ett dylikt förslag framställdes också år 1904 av kyrkoherde Ekberg. Det bifölls först, men avslogs senare. Det var den gången fråga om St. Elgarås.

Rationaliserad skogsskötsel

Kommunalstämma 1871 beslutade ingå med ansökan till vederbörande myndighet med begäran om att få genomföra en effektiv hushållsplan för prästgårdsskogen, så att densamma indelas för trakthuggning "under en cirkulationstid av minst etthundra år, så att hundradelen måtte årligen få avverkas och all den övriga fridlysas". Beslutades också att "ansöka om att få till avsalu använda så mycket av skogen, att kostnaderna för skogens uppmätning och fördelning därigenom betäcktes".

År 1873 meddelades att "begärd uppdelning var beviljad men uppskjuten för att höra stämman om indelningen även borde omfatta Pickatorps donationshemman, över vilket ej någon karta kunde företes. Stämman förklarade, att Pickatorp är så införlivat med prästgården, att det varken kan eller bör skiljas därifrån. Hemmanet donerades av hertig Johan i början av 1600-talet till pastor i Kyrkefalla, alltså långt innan skogsdelningen kom till stånd på 1770-talet. Kommunalstämman föreslår således att indelningen sker gemensamt eller i ett sammanhang".

Väghållning

De allmänna vägarnas underhåll ålåg bönderna, som svarade för var sina vägstycken, vilkas längd var beroende av gårdens storlek. Ett och annat skiljemärke av sten står ännu kvar, där den gamla vägsträckningen är bibehållen. Underhållet bestod huvudsakligen i påförande av grus, dikning samt borttagande av uppfrusna stenar, särskilt i vägkanterna. Maximimåttet för stenarna i gruset var noga bestämt. Givetvis kom vägbeskaffenhetsen att lida brist på enhetlighet, beroende dels på den omsorg som de enskilda väghållarna ägnade sitt vägstycke, dels på hurudan markgrunden var. På hösten efter grusningen höll länsmannen vägsyn, varvid behövliga bättringsarbeten pådömdes. Förteckningen över dessa upplästes i kyrkan bland de allmänna pålysningarna efter högmässans slut. "Lars Mattsson tio lass grus, Anders Eriksson borttagande av två stenar i vägkanten, Johannes Svensson bortkrattande av för stora stenar å vägbanan" o. s. v. kunde det rabblas i all oändlighet.

För vinterväghållningen var socknen uppdelad i ploglag. Men ploglagen var för stora, klagade bönderna på en stämma år 1874. Därigenom vållades alltför stort besvär med budning. Ploglagen borde inte vara större än att tillräckligt antal oxar fanns inom laget. Vidare borde var och en så vitt möjligt få sin snöskottningsskyldighet förlagd till samma vägsträcka, som gällde sommarunderhållet. Stämman beslutade att företa en reglering och uppgöra plan för kommunens hela vägnät.

Natur och bygd i morgondagens skola

När man studerar läroplanen för grundskolan och det nya gymnasiet finner man att naturvården och kulturminnesvården getts stort utrymme och fått en vidare och fördjupad innebörd än i tidigare kursplaner. Från lågstadiets hembygdkunskap, som är ett särskilt ämne med ett stort timantal, vidgas ämnet till en princip, som integreras i samhällskunskap och naturlära och i de estetiska ämnena upp genom grundskolan. På gymnasiet studiet ingår studiet av natur- och miljöproblem bl. a. i historia, samhälls- och socialkunskap och biologi. Ett genomgående tema är att barn och ungdom ska meddelas *kunskap*, som gör dem medvetna om *värdena*. Kunskapen om människans situation i ett dynamiskt, föränderligt samhälle väcker till liv känslan av *ansvar* och behovet att *vårda* det som är vår gemensamma egendom, naturen, kulturminnena, stads- eller landsbygdsmiljön, sagorna, träden och blommorna.

Undervisning i naturvård

Om denna undervisning heter det att huvuduppgiften är att sprida "upplysning om och förståelse för vikten av att rätt vårda naturtillgångarna, såsom myllan, vattnet, skogen och viltet, och av att för vetenskapens och folkhälsans skull få naturreservat avsatta". Den ska lära människan att rätt umgås med naturen, att inte skada det levande eller skräpa ned och skapa otrivsel. "För såväl dagens som morgondagens samhälle framstår det därför som en nödvändighet, att naturvårdsfrågorna väl beaktas i undervisningen". Elevernas känsla för skönheten i naturen bör väckas och stimuleras. Allemansrätten bör diskuteras och klargöras liksom lagarna, som reglerar vårt umgänge med levande natur. Vi kan inte vänta respekt för fridlysta minnen, växter och djur, om vi inte gett kunskap om dem och de lagar, som skyddar dem.

Stor vikt lägges vid utformningen av exkursioner och utflykter, som anses vara den värdefullaste undervisningsformen. Exkursionen får inte bara bli "en utflykt i det fria" eller en "ensidigt inriktad insamling av naturobjekt", den ska också ge naturupplevelse och uppamma känslan för naturens skönhet. Naturligtvis är förutsättningarna att realisera dessa studievandringar mycket små i de växande tätorterna, där barns och ungdoms upplevelser av det levande och växande måste förmedlas via indirekta, passiva media som skolradio, TV eller bildband. Visst är dessa

utomordentliga hjälpmedel för läraren, men barn och ungdom från sterila höghuskvarter och asfaltöknar är på ständiga upptäcktsfärder efter direkta upplevelser av dofter och syner, ljud och händelser, efter eget skapande. Det är därför utomordentligt betydelsefullt att *skolträdgården* fått en viktig uppgift vid sidan av skolans övriga institutioner. "Levande material måste finnas att tillgå", och det gäller skolans samtliga stadier. Här har väl både skolans byggherrar och arkitekterna syndat svårt under det sista decenniet över hela landet. Man har beviljat generösa anslag till konstnärlig utsmyckning av de stora skolkasernerna — till uppenbar glädje för elever och lärare och de kulturmedvetna kommunalmännen — men förbiset att en trädgård med örter, buskar och träd i alla tider skänkt ett av de rikaste skönhetsvärdena åt en arbetsplats.

I *gymnasientredningens* förslag till läroplaner följs många av grundskolans intentioner upp. Så ingår i ämnet historia "modern samhällsplanering, arkitektur och formgivning". I samhällskunskapen har ett omfattande avsnitt fått rubriken samhällsplanering, där problem rörande rekreationsområden, jordförstöring, vattentillgångar och vattenförstöring, lantbebyggelse och tätortsbildningar är centrala.

"Även miljöproblem i den enskilda kommunen bör upptas till behandling t. ex. bostadsområdenas läge och utformning, fritidsområden och kommunikationer" I ämnet socialkunskap är "människan i arbete och på fritid" ett väsentligt moment. I det biologiska avsnittet Omsättningen och jämvikten i naturen heter det om betydelsen av mänskliga åtgärder: "Människans bidrag till det rörliga näringskapitalets förskingring och ersättande tas upp till behandling. Särskild uppmärksamhet ägnas därvid erosion, vattenhushållning, gödsling, växt- och djurförädling, kampen mot växt- och djurparasiter samt betydelsen av naturvårdsåtgärder".

Morgondagens samhälle

Dessa knapphändiga utdrag ur läroplanerna antyder en ny målsättning. Det gäller att göra morgondagens människor medvetna om de många problem, som uppstår sig, då vi vill göra arbetsdagar och fritid så rika och mättade som möjligt i ett tekniskt dynamiskt samhälle.

Tyvärr täcker inte målsättning och kursinnehåll de stora ungdomskadror, som kommer att efter grundskolan söka sig till fack- och yrkesskolorna. De ska ju också bli medansvariga i det svenska samhället, bygga sig hus och förvalta sin fritid, resa i det svenska landskapet och bli medlemmar i det skiftande föreningslivet. För deras skull måste de institutioner, som under många år sysslat med de här berörda frågorna, engagera sig med nya ekonomiska och personella resurser. Dit hör i första hand folkhögskolorna, Svenska Naturskyddsföreningen och Samfundet för hembygdsvård.

Slätterängen

Ängen och hagen hör till de försvinnande delarna av det gamla odlingslandskapet. Snart kan det studeras endast i arkiv och bibliotek. Ännu lever dock ängen som minne hos många — ett förtonande minne.

En av Hallands mest hängivna hembygdsvårdare Margit Svensson ger här några glimtar från slätterängen på farfars tid.

Ängen — det blommande och lite fuktiga stycke mark, som fick blomma i fred fram till juli månads slätter, har ej kunnat inordnas i rationell jordbruksdrift. För den nu uppväxande ungdomen är denna i allra bästa fall ett dunkelt begrepp, som tillbakadrämmade mor- eller farföräldrar förmedlat till dem i sina berättelser om sin ungdomstid. Där ängen på den tiden fanns, finns nu bördig åker eller fina kulturbeten, som med lämplig gödning och tidigt utsläpp av kreaturen ger goda ekonomiska utbyten. Men nog vet dessa gamla att välstånd kräver offer, det har livet nogsamt lärt dem.

Eftersom ängen hör till de äldres bästa och gladaste ungdomsminnen, går deras tankar ofta tillbaka till den. Där fanns i tidig vår knoppande björk, aspens röda sammetshängen och hasselns gula, som mjölade ifrån sig, när man gick och letade efter de första sipporna. På de mest fuktiga ställena lyste den lilla gullpudran gröngult, fram i maj drog kabelekan med sin intensivt gula färg blic-

karna till sig. Första maj borde man ha stökat undan rishämtningen som måste till varje vår, och efter denna städning av ängen började gräset och försommarens alla blomster att sätta fart på växandet. I träd och buskar sysslade småfåglarna med sin bosättning, och humlor och bin slet ut sina vingar i brådskan med nektarhämtning till sin växande avkomma. Emot midsommartiden började gräsens skira vippor höja sig över smörblommorna, daggkåporna, humleblomstren och nävorna, och då trampade man inte i detta utan höll sig väl intill kanten av ängen, när man sökte sig fram till hörnan, där den älskade nattviolen blommade och spred sin väldoft.

En dag i juli månad budade ängens ägare till slättergille. Många ungdomar gick gärna en halvmil för att få vara med på "höste-gillet", och många gånger gällde det också att få byta arbetskraft vid sådana tillfällen. Någon betalning med pengar var det aldrig fråga om, men väl om ett bra kalas. Oftast blev det 12

Vindens psalm i ängarnas gräs.

—15 unga eller medelålders slätterkarlar och lika många raska räfserskor, som bänkade sig kring kaffebordet kl. 5 på morgonen i bondens "stuga" — d. v. s. det största rummet i gården. Så gav man sig ut mot ängen med liar, räfsor och slipsten, och snart blandades alla de glada skratten med liarnas vinande ljud i det daggvåta gräset. Fastän marken var ojämn på sina ställen av stenar och tuvor, lät ej en god slätterkarl sin lie hugga i sten. Den som åtagit sig slip-

ningen hade ändå fullt upp att göra med att hålla liarna vassa. I nödfall hjälpte slätterkarlen sig med sitt medförda "simhorn", ett gammalt kohorn vari en kork hade fästats, som man klenade fuktig "slipgård" på. Räfserskorna hade bråttom med hopräfsandet av gräset, vilket de bredde ut i breor eller "ströer", som det heter på hallandsmål. Måste gräset bäras något stycke för att komma på torr mark, bar man det i "båor", gjorda av två enebågar och rep.

Ängsslätter på torpplatsen Pukasjöbult i Okome, Halland.

Låg ängen långt från gården, bars frukosten dit ut. Till middagen gick man däremot alltid hem till gården. Middagsrast hade man mellan kl. 12 och 2, och både mycket och god mat vankades det på "slättaöl" efter gammal god sed. Spelmän fanns det alltid med bland slåtterfolket, och fiol och dragspel — ibland även klarinett — kom fram när tillfälle bjöds. Ja, det hände till och med att man under middagsrasten tog sig en svängom på gårdsplanen. Med spelmännen i täten vandrade man sedan åter till sitt arbete, som fortsattes till klockan 6 eller 7 på kvällen. Visserligen blev det en ganska lång arbetsdag, men någon trötthet märktes ej bland de unga, för efter kvällsmaten tog ringlekar och dan-

sen vid, och denna brukade fortsätta till klockan 4 på morgonen.

Sedan höet på ängen bärgats in, måste man tänka på lövhämtningen. Med en "risbit" (en avbruten lie på kort skaft) skar man av en del av grenarna på buskar och träd och buntade dem till kärlvar, som sedan hängdes till tork på gärdesgården eller på annan lämplig plats. Det blev till vinterfoder åt fåren. Aspen var särskilt lämplig för detta ändamål, men också andra slag av lövträd användes. Först när detta bärgats in och gräset växt till sig, släpptes kreaturen i bete på ängsmarken. Med detta hade ängen för det året givit sin tribut till bondens naturhushåll.

Margit Svensson

Landsbygdens utarmning

Kraftiga åtgärder måste sättas in för att inte stora delar av landsbygden skall utarmas framhåller RLF i sitt yttrande över lokaliseringsutredningens betänkande.

Förbundet hävdar att glesbygdproblem finns på olika håll i landet och kräver en aktiv lokaliseringspolitik i hela landet.

Då denna fråga är av stor betydelse också för de intressen Samfundet har att företräda vill vi återge några av de viktigaste synpunkterna:

Utredningen framhåller klart att lokaliseringsfrågor ej får bedömas enbart ur snävt företagsekonomiska synpunkter. Samhällsekonomiska skäl talar för en större spridning av industri och arbetstillfällen och emot en alltför långt driven koncentration av befolkning och bebyggelse. Det gäller bl. a. att bereda sysselsättning åt den arbetskraft som önskar kompletterande sysselsättning, men som av olika skäl är bunden till hemorten eller av andra orsaker föredrar att bo kvar där. En lokalisering av företag till tätorter i regioner med överskott på arbetskraft måste av denna anledning betecknas som samhällsekonomiskt önskvärd.

En aktiv lokaliseringspolitik skulle enligt förbundens uppfattning medföra fördelar även ur andra aspekter än de redån berörda. Från industrihåll har

exempelvis framhållits att antalet frånvarotimmar och arbetsplatsbyten blir betydligt lägre på mindre orter, vilket måste vara av stor samhällsekonomisk och även företagsekonomisk betydelse. Undersökningar har dessutom visat att den omflyttade arbetskraften ofta har svårt att finna sig tillrätta på den nya orten och därför stannar förhållandevis kort tid på den nya arbetsplatsen.

Man måste också betrakta lokaliseringspolitiken ur allmänna välfärds- och sociala aspekter liksom uppmärksamma dess positiva effekt för de glesbygder som omger lokaliseringssorterna.

Grundorsaken till den ogynnsamma befolkningsutvecklingen i stora delar av landet är det starkt minskade arbetskraftsbehovet inom jord- och skogsbruket. Till en viss del torde detta vad gäller jordbruket sammanhålla med att vi i Sverige under lång tid fört en jordbrukspolitik som gått ut på att hålla produktionsvolymen oförändrad — något som i princip också lyckats — medan i andra länder totalproduktionen fortsatt att stiga. Den jordbrukspolitiska målsättningen som i avseende på strävandena att motverka en ökning av pro-

Hembygdsvården i riksdagen

Den svenska hembygdsvården har aktualiserats i en motion vid årets riksdag av fil. dr Henrik Åkerlund.

Motionen nämner en rad områden, där enligt motionärens uppfattning naturvårdens representanter borde på ett tidigt stadium få komma till tals. Det gäller vägbyggen och vägomläggningar, där Vägförvaltningen redan vid projekteringen skulle vara skyldig att diskutera sina planer med kultur- och naturminnesvårdare. Det gäller strukturrationaliseringen av jordbruket, däribland värdefulla byggnader av kulturhistoriskt och estetiskt värde avstyckas från egendomen i övrigt och kommer att stå och förfalla. I många sådana fall får en husägare rivningsbidrag. Även här borde på ett tidigt stadium kulturminnesvårdande sakkunskap få komma med sina synpunkter. Vidare nämnes den statliga

byggnadslånegivningen, som ibland har så långtgående krav på bostaden att ett äldre hus, av t. ex. gotländsk typ, icke kan restaureras. Motionären menar, att det i bestämmelserna för statlig lånegivning borde innefattas skyldighet för länsbostadsnämnden att diskutera ärendet med t. ex. landsantikvarien eller med av den frivilliga hembygdsvården utsedda sakkunniga.

Det centrala i detta resonemang är att det borde vara bestämmelser som redan på projekteringsstadiet främjade ett samarbete mellan hembygdsvård och myndigheter. Som det nu är, kan hembygds resp. fornvården bli alarmerad först när skadan är ett ohjälpligt faktum.

Motionären yrkar på att Kungl. Maj:t måtte begära tillsättandet av en kommitté för utredning av den svenska hembygdsvården och han säger också, att i den statliga kommittén borde det finnas

med representanter för hembygdsvårdarna.

Gotlands Allehanda anser det självklart att ordföranden i Samfundet för Hembygdsvård, fil. dr John Nihlén bör vara med i den utredningen och att man gärna skulle se även en erfaren och klok man från fältet kunde få säte och stämma i den kommittén. Knappast någon skulle bättre än den stridbare, kunnige och framsynte David Ahlqvist kunna fylla denna plats.

Motionen utgår främst från gotländska förhållanden och med anledning därav skriver Gotlands Allehanda i en ledare:

Det är för oss gotlänningar mycket glädjande, att skyddet av den gotländska naturen blir en riksangelägenhet. Motionen är något av en väckarklocka, en alarmsignal som säger, att Gotlands särprägel och minnesmärken, öns atmosfär och karaktär måste bevaras, liksom att öns fornvård och hembygdsvård måste upprustas.

Motiveringen för att något måste göras är många. Dels vet vi, att fastlandssvenskarna och utlänningar, på senaste året framförallt finnar, i ökad utsträckning söker sig till Gotland. När Gotlandsbolaget till sommaren sätter in sina nya, stora och snabba färjor skapas ytterligare förutsättningar för resor till

och från ön. Men man kan också peka på ett annat problem: det tryck som finns från fritidsbebyggare, som helt naturligt önskar pressa sig så nära stranden, raukfälten, klintkusten med sin utsikt som möjligt.

Vad motionären ytterst syftar till är att i tid försöka hejda den naturförslitning och "försimpling" av den gotländska naturen som drabbat andra kuststräckor i vårt land. Men riksdagsman Åkerlund åsyftar därvidlag icke enbart de gotländska problemen utan han menar, givetvis med rätta, att det här rör sig om vandalism och naturödeläggelse av en lång rad ur naturvårdssynpunkt värdefulla områden över hela landet.

I allt väsentligt, fortsätter tidningen, står motionären på samma principiella linje som Samfundet för Hembygdsvård gör men som också det gotländska hembygdsförbundet med sina hembygdsföreningar liksom Gotlands Fornvänner gör. Den samverkan som äger rum här på ön mellan fornvännerna, som främst tar hand om förhistoriska och medeltida minnen, och hembygdsförbundet, som främst ägnar sig åt natur- och kulturminnesvård, särskilt då drag som är karakteristiska för det gamla bondelandskapet, har varit och är av utomordentligt stort värde och betydelse.

duktionsvolymen varit framgångsrik har samtidigt förstärkt glesbygdernas befolkningsproblem.

Enligt utredningen minskar mellan åren 1960 och 1975 arbetskraftsbehovet i jordbruket med över 40 procent och i skogsbruket med 25 procent. Man beräknar att glesbygdsnäringarna år 1975 kommer att omfatta 8 procent av den yrkesverksamma befolkningen, vilket betyder en minskning från 447 000 till 275 000 personer. Från skilda utgångspunkter har andra utredningar gjort

skiljaktiga bedömningar när det gäller att uppskatta det framtida arbetskraftsbehovet inom jord- och skogsbruket.

Förbunden vill inte förringa värdet av prognoser men vill understryka att förekomsten av sakligt svagt underbyggda prognoser, som vid okritisk tillämpning kan övergå till program, kan skapa osäkerhet hos de människor som berörs och medföra en större avflyttning, än vad som från ekonomisk synpunkt vore motiverad. Sådana prognoser kan därför medföra direkta skadeverkningar.

En dag i klostret

Kursverksamheten Bygd och Natur — en av Samfundets nya grenar — har mer och mer vidgat sitt fält. Söndagen den 23 februari hade man sin största samling hittills; en dag i klostret, vars utsökta program hade lockat omkring 100 deltagare.

Den gamla kyrkan med vid utsikt över Lundaslätten, byggd på 1000-talet, var fylld av en förväntansfull menighet, när gudstjänsten inledde dagen kl. 10. Efter denna talade den kunnige kyrkoherden Erik Falkstedt om kyrkans och klostrets 900-åriga historia och vidrörde

därvid även de resultat man kommit till vid de pågående utgrävningarna, då man funnit rester av såväl hospital som härberge.

I samband med måltiden i den trivsamma gästgivaregården berättade fil. dr John Nihlén om klostret och dess väldiga jordegendomar, mer än 100 i 16 av Skånes härader. Gamla skrifter talar också om "allt det guld och silver och klenoder som är i Dalby kloster". Inte underligt att en fattig präst i början av 1800-talet skrev: "Att munkarna i Dalby befunnit sig väl är utan tvivel, då

Dalby kyrka i Skåne — Foto Refot.

Priorn Jean Mouton skildrar klosterlivet. — Foto Thomas Nihlén.

hundratals bönder arbetade omkring dem, att fylla deras lador och förse dem med alla behov, på det att de i ostörd maklighet kunde sköta sina magar".

Sedan kom dagens höjdpunkt, när man på allvar gick att få svar på de frågor som programmet ställt upp: Hur levde man i klostret under medeltiden? Hur gestaltade sig dagen för en munk i hans cell, i kyrkan, i trädgården? Hur var hela den väldiga organisationen uppbyggd med kloster, sjukhus, härberge, jordagods och skogar?

Huvudtalaren var den katolske priorn Jean Mouton, som framträdde i kyrkan iklädd sin munkdräkt och på ett förnämligt sätt skildrade, både sakligt och personligt, hur munklivet gestaltade sig, hur det kändes att vara munk.

Både föredraget och de vackra musik-

illustrationerna och den gregorianska sången gjorde ett starkt intryck liksom också det han och övriga berättade om den kvarstående klosterbyggnaden.

Ett uppskattat inslag var också den föreläsning lektor Lorentz Bolin höll om klosterträdgården och dess blommor. Studiet av denna och ett försök att rekonstruera en sådan trädgård i Dalby skall följa längre fram i vår.

Utom detta gav redaktör Björn Nihlén en intressant demonstration från utgrävningarna vid Ebenhalt, där man funnit en hospitalskyrkogård med en rad sjukdomspräglade skelett.

Den utsökt trevliga dagen avslutades med ett föredrag av SLS:s distriktsstudiedare Kjell Wallin om de fortsatta studierna av klosterträdgården i Dalby och av dess närmaste omgivning.

Naturvården i gymnasiet

Det är av synnerlig betydelse hur naturvården lägges upp i skolan — det är där intresse väcks och kunskaper ges. Hur har den aktuella gymnasientredningen tillgodosett det viktiga ämnet. Statens naturvårdsnämnd, som granskat kursplanerna, skriver i sitt yttrande till Konungen:

Utredningens förslag beträffande humanistisk och samhällsvetenskaplig studiekurs innebär en betydande förbättring jämfört med nuvarande gymnasiekurser. Enligt förslaget kommer eleverna att få en allmän orientering i naturvårdsfrågor i vissa kursmoment inom såväl naturvetenskap som samhällskunskap. Så är också förhållandet i fråga om den ekonomiska studiekursens alternativ II. Men även i alternativkurs I bör momentet "Omsättningen och jämvikten i naturen" ingå. Det är avgjort viktigare att ha kännedom om dessa frågor än om de flesta övriga moment, vars innehåll för elever aldrig blir mer än teoretiska och snart glömda minneskunskaper, medan naturvårdsproblem ständigt möter varje individ i dagens samhälle.

De elever, som läser den tekniska studiekursen, behöver en grundlig orientering i naturvårdsfrågor för att i sitt blivande arbete kunna taga erforderlig hänsyn till naturförhållandena.

Lärokursen är i detta avseende synnerligen otillfredsställande. Naturvårdsfrågor berörs ej alls förrän i årskurs 3 och där endast i samband med samhällsplanering, som i sin tur är tilldelat ett mycket litet utrymme inom samhälls-

kunskapen. I fjärde årskursen skall naturvårdsfrågor beaktas i ämnena planering och anläggning för alternativkurs Ba och Bh och kan i viss mån beröras även i biokemi för alternativkurs K. Därest utredningens förslag icke modifieras på denna punkt föreligger risk för att motsättningarna mellan naturvårdare och exploatörer på längre sikt fördjupas.

De biologiska och geovetenskapliga kunskaper, vilka det är lika väsentligt för en tekniker att äga som det är t. ex. för en biologisk forskare att ha kunskap om sin tekniska apparatur, skall ej alls meddelas i den tekniska studiekursen. Biologi och geovetenskap utgör grunden för samhällets utnyttjande av naturtillgångarna. De studerande bör alltså beredas erforderliga grundkunskaper i delar av dessa ämnen. I den andra eller tredje årskursen måste därför en särskild naturvetenskaplig kurs ingå. Där bör förhållandevis stort utrymme ges åt en naturgeografisk och biologisk, särskilt ekologisk framställning. Stommen i kursen synes böra utgöras av momenten 10 Atmosfären, 11 Jordytan och 18 Omsättningen och jämvikten i naturen inom ämnet naturvetenskap.

Vi behöver en byggnadskultur

I den pågående diskussionen om stilbegreppet inom arkitekturen har arkitekt SAR Björn Linn gjort detta inlägg (Sv. D.), som utmynnar i tesen att vi behöver en byggnadskultur — någonting som Samfundet helt vill instämma i.

Arkitekten står i dag i en svår ställning. Han utbildas till planeringstekniker och på samma gång konstnär. Undervisningen skall ge honom insikt i arkitektens form, funktion och teknik på ett balanserat sätt. Det anses emellertid inte längre riktigt *comme il faut* att han i en diskussion utåt tillgriper estetiska argument. Alltsedan trettioåret betraktas endast tekniska och ekonomiska vapen som lovliga för försvar av arkitektens avsikter. Estet får han vara inom sig och till-

sammans med kolleger. Han är väl försedd med teknisk information från byggnadsforskningsinstitutioner. Över honom väljer emellertid också en flod av reklam för byggnadsmaterial, som påstår sig bidra till skönhetsens spridande. "Färgskalan omfattar 20 nyanser, vilka skapar nya möjligheter att ge fasaden en personlig och estetiskt tilltalande karaktär." Även om arkitekten anar, att inte alla nyanser kommer att vara lika lämpliga i detta speciella fall, så kanske inte hans

De som läser den naturvetenskapliga studiekursen erhåller enligt utredningens förslag sina naturvårdskunskaper från biologiämnet i tredje årskursen plus viss värdefull komplettering genom samhällsplaneringsmomentet i samhällskunskap. De ekologiska synpunkterna bör dock få större utrymme inom biologin. Det är också olyckligt att det blir ett uppehåll i studiet av växter och djur ända från sjunde klass i grundskolan till tredje årskursen i gymnasiet. En väsentlig förbättring skulle uppnås om biologi kunde läsas vardera 3 veckotimmar i såväl årskurs 2 som 3. Även det naturgeografiska eller geovetenskapliga kunskapsstoffet

måste emellertid nödvändigtvis ingå i en naturvetenskaplig studiekurs och där utgöra den grund varpå bland annat biologikunskaperna och särskilt de ekologiska momenten skall byggas. Först därigenom blir utbildningen tillräckligt allsidig.

Sammanfattningsvis vill naturvårdsnämnden särskilt framhålla betydelsen av att den tekniska studiekursen kompletteras med en obligatorisk naturvetenskaplig kurs med dominerande biologiskt innehåll samt att den naturvetenskapliga studiekursen kompletteras med en naturgeografisk (geovetenskaplig) kurs.

Rensa ut fornstugorna

Debatten om de s. k. fornstugorna, som inom parentes sagt nu är en ganska sällsynt företeelse, har blossat upp igen. Nu är det rektor Arne Remgård som vill rationalisera bland de gamla museerna och hans tänkvärda ord har fått plats t. o. m. i den lokala hembygdstidskriften, den förträffliga VÄST-GÖTABYGDEN. Vi lämnar ordet till rektor Remgård:

Fram till 1800-talets slut hade den svenska landsbygden under århundraden fört

en statisk tillvaro. Människorna levde i stort sett på samma sätt som de gjort

beställare gör det. Hur skall då arkitekten kunna motivera att han inte vill tillgripa dessa medel att få huset att med hög röst ropa ut sin existens? Han har inget stöd att falla tillbaka på, och hans argument avfärdas som "tyckande". Insikten om att huset kommer att avspegla samhällets tillstånd är en måttlig tröst.

Först när kulturen nått ett moget stadium vågar den dämpa röstläget. Den blir säker på sig själv. Ser vi de synliga uttrycken av vår kultur runt omkring oss, förstår vi att vi har långt kvar till det stadiet. Enstaka lysande verk säger inget om den allmänna nivån. Vardagsarbetena, andraplansverken berättar. De talar högt och söker överrösta varandra — när de inte i rationellt serieproducerade områden enas till monotona tal-körer. De gamla stadsmiljöernas polyfona körverk, där det gemensamma var en stil som på en gång gav harmoni och underlag för variationer är långt borta.

Ett av Europas finaste exempel på ett sådant stadsbyggande har emellertid i

dessas dagar blivit mycket aktuellt. Det är den danska guldålderns stad. Under årtiondena kring 1800 präglades Köpenhamn av en borgerlig bebyggelse på en nivå, som förblivit ett högvattenmärke. Om begreppet stil kanske för en del läsare är färgat av föreställningar om kolonner och rika ornament, så faller det sig naturligare att inför dessa fint proportionerade, lugna och återhållsamma hus, där form, funktion och teknik står i jämvikt med varandra och i harmoni med sitt samhälle, tala om en *byggnadskultur*.

Frågan "Behöver vi en stil?" skulle jag vilja besvara indirekt: *Vi behöver en byggnadskultur*. Jag tror inte att vi kan avvakta dess framväxande genom att passivt förlita oss på att mer eller mindre abstrakta krafter i samhället skall verka. Till sist beror det nog på personliga insatser av oss själva — byggande, boende, bedömande — om vi skall lyckas bana väg för en byggnadskultur och hävda den.

Björn Linn

under hundratals år, levnadsvanorna var desamma, bostäder, möbler, husgeråd och redskap var oförändrade. I och med industrialismens genombrott började emellertid det svenska samhället genomgå en strukturförändring. Levnadsstandarden höjdes för stora befolkningsgrupper, tekniska framsteg ledde till revolutionerande förändringar i människornas dagliga liv. Det syntes vara en ny och bättre tid som kom, och med den följde ett tilltagande förakt för allt gammalt. Allt fornt skulle bort och ersättas med nytt, och man rensade utan urskillning.

Bland tidens människor fanns emellertid många med sinne för tradition och som hyste vördnad för det gamla och fäderneärvda. De såg med bävan den nya andan gripa omkring sig i västgöta-bygderna och ingrep med kraft och beslutsamhet för att rädda något åt eftervärlden. De valde ut för tiden och traktens typiska stugor, som de tänkte underhålla och bevara åt kommande generationer. Dessa stugor försåg de med möbler, husgeråd och verktyg. Det var många gånger saker som skulle huggits till ved eller kastats bort, som på så sätt räddades till eftervärlden. Ofta var samlandet förknippat med ekonomiska upppoffringar, men intresset var stort, och många var villiga att satsa en slant.

Fornstugorna blev med tiden allt fler, och de fylldes mer och mer. På sina håll började de fungera som forn-museer. Det krävdes många och arbetsvilliga händer för att bringa reda i samlingarna och hålla rent och snyggt i stugorna, men på de flesta håll var intresset så stort att några problem inte behövde uppstå på den punkten.

Dagens läge: djupt förfall

Men hurudan är situationen idag? De gamla samlarna är döda, och intresset för fornstugorna synes i stort sett ha följt dem i graven. Stugorna står kvar och underhålls bristfälligt, och deras interiörer betecknar i de flesta fall något av djupaste tragik. De gamla samlingarna får inte längre sitt nödvändiga underhåll, med påföljd att möblerna faller sönder och färgen flagnar av. Oordningen växer, städningen uteblir, och flertalet fornstugor liknar idag mera skräpbodar än museer. Hembygdsföreningarna kan på flera håll inte längre släppa in några besökare i dem, och då kan man med all rätt fråga, om fornstugorna har någon funktion att fylla längre.

Det finns också en annan anledning till att man numera kan ifrågasätta fornstugornas berättigande. I vår tid härskar en anda av vördnad för det gamla som aldrig tidigare. Nu kastar man inte längre bort de fäderneärvda sakerna. Tvärtom! Man söker med ljus och lykta efter just sådana 1800-talsmöbler som våra förfäder en gång fyllde fornstugorna med, men nu vill man möblera sina bostäder med dem. Många lägger ner oerhörda summor på gammalt "skräp", som de sedan kostar på lika mycket igen för att få restaurerat. Vi behöver inte gå till fornstugorna för att se gamla möbler och husgeråd, ty vi kan se samma inventarier i helt och välunderhållet skick i hemmen. Fornstugornas innehåll framstår för den yngre generationen av i dag som kasserat skräp.

Skall vi då riva ner våra gamla fornstugor? Nej, nog bör åtminstone en del stå kvar — men inte som skräpkammare

eller muséer. De skall stå som minnesmärken över en för alltid svunnen epok, en epok på gott och ont. Som sådana skall de höra ihop med sin tid och miljö. Det innebär att de skall rensas, så att inventarierna är från den tid och den kultur som stugan representerar. Består fornstugan av ett torpställe från senare hälften av 1800-talet, bör alltså däri finnas en sådan inredning som förekom i den tidens torpstugor och inte någonting annat.

Deponera stenyxorna i skolan!

Var skall man då göra av de i och för sig förnämliga samlingarna av stenyxor, flintknivar och allehanda andra föremål från sten-, brons- och järnåldrarna? Varför inte deponera dem i folkskolan! Därmed skulle framförallt tre viktiga fördelar vinnas: samlingarna kommer att placeras i en lokal där de inte tar skada, de kommer att ordnas och katalogiseras av den lärare som får hand om dem, och de kommer att beskådas av åtminstone skolbarnen och därvid inte blott tjäna undervisningen utan kanske också väcka intresse hos de unga för det som är gammalt och fornt — och det var väl egentligen meningen med fornstugorna.

Så som många av våra västgötska fornstugor förfaller måste krafttag till för att klara situationen. Men det är inte bara intresse och tid som saknas utan också pengar. Det går i dessa dagar inte att få en snickare att arbeta med reparation av fornstugan utan ersättning på sin fritid, som det många gånger var möjligt i seklets början. En hembygdsförening höll för en tid sedan auktion på en del av sina samlingar för att

kunna behålla resten. För det är ju inte bara stugan utan också inventarierna som måste hållas i stånd! Förfaringsättet väckte på sina håll ett enormt uppseende och djup indignation, men jag tror att det var ett i högsta grad efterföljansvärt exempel.

Centralisera "fornstugorna"!

I praktiskt taget varje socken finns det en fornstuga. I min hemkommun Kvänum finns det, om jag inte minns fel, sex stycken. För något år sedan bildade en del hembygdsintresserade en kommunkrets, men samtidigt låter man de gamla hembygdsföreningarna leva kvar. Skulle man inte kunna ena sig om en fullständig sammanslagning och i samband därmed också en centralisering av fornstugorna? Låt oss säga att de behåller två eller tre stugor med de inventarier som direkt hör samman med dem ifråga om tid och kultur, deponerar fornsakerna i Kvänums folkskola och gör auktion på resten. Därmed skulle kanske framförallt två fördelar vinnas: hembygds-kretsen skulle få nödiga medel att restaurera och bringa ordning i samlingarna i de stugor som behålles, och den skulle främja hembygdsvården genom att till privatpersoner sälja inventarier som håller på att falla sönder och bli fullkomligt värdelösa i fornstugorna, medan privatpersonerna kommer att restaurera dem och bevara dem åt eftervärlden.

Den kultur som i våra dagar håller på att utplånas och i högsta grad bör räddas av hembygdsföreningar och museifolk är en betydligt senare än fornstugornas. Men det är kanske en annan historia.

Nationalism — internationalism

Det fanns en tid då värnandet av vår nationella egenart ansågs förbehållen en viss klass. Den tiden är lyckligtvis förbi. Vården av vårt kulturarv, vår egenhet, är allas intresse och skyldighet. En ny syn på internationalismen i vår tid — reseliv, hjälpverksamhet, o. s. v. — har på sina håll dämpat intresset för "hembygdens vård". Det bör stå klart för alla att dessa ting hör samman. Riktig kulturvård på nationell grund är förutsättningen för en sund internationalism. Sådana tonfall kunde man lyssna till när den gamle internationalisten Ture Nerman förra året höll sitt stora tal på Svenska Flaggans Dag. Vi tillåter oss här att återge det i kort sammandrag.

Låt mig börja mitt anförande om det nationella med det internationella, det mänskliga. Det låter som en motsägelse, men det är det inte. Internationalismen, såväl i form av kristendomens strävan till mänskligt broderskap som i form av idealiteten i arbetarklassens International, såväl i de stora filosofernas hjärnor som i Röda korsets hjälp till medmänskisk drabbade av naturkatastrofer — internationalismen är ju mänsklighetens naturliga linje till sammänsklighet. Den är också mänsklighetens strävan till en gemensam moral, uttryckt i Bergspredikan liksom i Förenta Nationernas Förklaring om De mänskliga rättigheterna. Det är i den strävan vi försöker rädda oss från tvedräkten i världen, från den ännu inte övervunna anarkien i vårt släktes historia, anarkien som är roten till nationalism och förödande krig. Nationalism — efter vad vår tid har upplevt behöver jag väl inte ytterligare understryka det sjuka och farliga i den företeelse, där en sund nationalkänsla

har kommit på villospår och blivit en vrånbild av en sund nationalkänsla.

Jag måste börja mitt anförande så här på vårt möte i den nationella symbolens, den svenska flaggans, tecken. Annat vore ohistoriskt. Men vad jag därmed har sagt betyder ingalunda, att vi underkänner det nationella som en naturlig historisk faktor. Det är en historisk faktor och ett historiskt värde, ett steg i utvecklingen från smärre enheter, ett steg som vi inte kommer förbi. Hur varmt vi än må sträva för mänskligt broderskap har vi måst inse, att förbi det nationella kommer vi inte. Nationen, nationaliteten, är ett historiskt skede, som alla folk måste genomgå, en samling från smärre enheter som är naturlig, därför att vi har fått gemenskap och rot i den samlingen. Vi var smålänningar, dala-folk, upplänningar. Vi blev svenskar.

Vi gamla internationalister i arbetarrörelsen, som ju aldrig förnekade vårt folk och land, vi hade brått att komma vidare i historien. Vi ville det framför

allt för att kunna hindra kriget. Vi trodde, att det kunde vi med Internationalen, med dess många miljoner medlemmar i olika land och dess löften att med alla medel hindra kriget och rädda världsfreden. Men vi fick vårt livs chock 1914. Internationalen brast. Det var en tragedi, som vi aldrig kan komma över. Vi fick lära om djupt i våra hjärtan. Tiden var inte mogen, folken var för ojämt utvecklade, massorna kände starkt sammanhanget med sina folk och gick ut i krig inte mot kriget men mot varandra. Det blev en fruktansvärd läxa men den måste läras. Vi tvangs förstå vad det nationella är för en makt historiskt, att vi inte kan hoppa över det skedet. Vi nödgades se sanningen i vad en stor internationalist Hjalmar Branting en gång skrev: "Närmast över individerna möter oss icke mänskligheten utan nationerna".

Branting skrev så den 1 maj 1899 och avsiktligt vägledande just i sin majledare om Internationalen. I augusti 1914 fick vi alltså se, hur rätt han hade. Och sedan dess har vi ännu starkare fått lära vad det nationella i alla fall betyder, inte bara i negativ vrånbild som nationalism utan också positivt som sund fosterlandskänsla. Vi har upplevt flyktningarnas väldiga nya folkvandringar. Vi har — vi svenskar som har skonats från kriget — kunnat höra en landsflyktig balt eller ungrare etc. eller vi kunde från en dansk eller norsk patriot under främmande våldsvälde få veta, vad det betyder att ryckas opp ur sin rot, bort från sitt folk och se sitt folk berövas frihet och rättsordning och andra mänskliga rättigheter. De värden vi försvarar i det nationella är ju inte bara naturen,

språket, allt det övriga vi har gemensamt inom våra gränser. Vi försvarar djupare sett de allmänmänskliga frihets- och rättsvärdena. Och på så vis är det nationella och dess värnande ett stycke på väg till uppbygget av det mänskliga, till friheten på sammänsklig grund.

Innan folken blir fria och självstyrande glöder där en naturlig nationalsträvan i frihetens tecken mot förtryck. Det var helt naturligt, att 1800-talets allmänna mänskliga och personliga frihetssträvan var förbunden med kampen för den nationella friheten. Om den sanningen påminns vi i år genom hundraårsminnet av Polens frihetskamp 1863.

Vad detta att äga ett fritt folkhem betyder det har vi också sett i vår tids nationella frihetssträvanden i f. d. kolonier, och vi har sett det inte minst i Israel, där ett sedan årtusenden skingrat, jagat och sargat folk äntligen har fått ett eget hem, där det kan bygga upp sin gemenskap men också ge sitt bidrag till den allmänmänskliga rättens, frihetens och kulturens utveckling.

Vi svenskar firar i dag vår flagga, den svenska flaggans dag. Det talas i dag från hundratals talarstolar runtom i landet om de värden vår nationalflagga symboliserar. Det frammanas bilder och stämningar av natur och historia, av allt det goda i fosterland och fosterlandskänsla som griper oss i hjärtat. Det är lätt att i ett sådant sammanhang hemfalla åt en deklamatorisk romantik. Låt oss se realistiskt och nyktert men ändå inte vara rädda för känslan. Det är ett stort värde att få vara svensk i dag, och vi är tacksamma för det materiella välstånd vi har, som genomsnitt väl högst i världen, men vi är också tacksamma —

Nya initiativ

måste det ständigt till i hembygdsarbetet skriver redaktör Alrik Larsson i den livaktiga Mellersta Hallands Hembygds-krets:

Ett mera ovanligt exempel på sådan initiativkraft har under året visats i Askome, där hembygdsföreningen tagit initiativet till en handelsförening i socknen. Tack vare denna har askomeborna än en gång fått en speceriaffär inom sockengränserna, sedan den tidigare affären för ett par år sedan ödelades genom eldsvåda.

Nya initiativ kan det behövas också i fortsättningen. Många halländska bygder lider av en fortgående befolkningsuttunnning och en stagnation inom näringslivet, speciellt på jordbrukets område. Det behövs därför krafttag — inte bara för att skapa trivsel för stunden utan också för att värna om alla de traditioner och värden, som gångna generationer byggt upp åt oss. Hembygdsrörelsen har stora uppgifter inför framtiden,

och den är väl värd ett helhjärtat stöd från bygdens folk, såväl som från myndigheter och andra organisationer.

*

Vi saxar några andra notiser ur en trevlig årsredogörelse:

Flera hembygdsföreningar har under senare år satt upp vägvisare till sevärda platser i sina resp. bygder. Under det senaste året har bl. a. Vessige-Alfshögs hembygdsförening låtit tillverka sådana skyltar, vilka snart är klara för uppsättning. Okome-föreningen förbereder en minnestavla på platsen för den numera borttagna vällen, som sträckte sig mellan sjöarna i Välasjö by och som lär ha varit ett gammalt försvarsverk.

Bronsåldersrösen inom Köinge, Okome och Svartrå socknar har iordningställts, varvid arbetskraft erhållits genom ar-

och bör vara det ännu mer — därför att vi lever i ett fritt rättssamhälle i en värld som är mycket underutvecklad i det avseendet. Det att vi lever i ett rätts- och frihetssamhälle är det viktigaste. Men en samvetsfråga: är vi tillräckligt medvetna om det? Just därför, att det högsta mänskliga är det som vi i vår nationella idealitet strävar efter, bör vi också alldeles särskilt minnas vår plikt att som stat, som folk, som nyans i det stora världssammanhanget, medverka till att alla folk, alla människor,

när fram till inte bara det materiella välstånd utan också det rätts- och frihetstillstånd vi åtnjuter. Förenta Nationernas förklaring om De mänskliga rättigheterna förpliktar oss direkt till det.

Vi är glada och stolta när Sveriges flagga går i topp eller bärs i främsta ledet på de vädjobanor där världens folk möts i fredlig tävlan. Men högre än det materiella står det ideella, och den största stoltheten bör vi känna när vårt lilla land går före där och visar vägen i kulturens och frihetens offensiv.

betsmarknadsstyrelsens och landsantikvariens försorg.

*

Sockendräkter är en annan detalj, som speciellt intresserat hembygdsföreningarnas damer. I Vessige och Alfshög har man just slutfört det stora arbetet för anskaffande av sockendräkter för de båda socknarna, och f. n. är ett 30-tal dräkter helt eller delvis färdiga. I Morup har man visserligen haft ett mindre antal sockendräkter tidigare, men under den gångna vintern har betydligt flera morupsdamer varit i arbete för att få egna sockendräkter. Slutligen kan nämnas att Gällareds hembygdsförening preliminärt fastställt ett förslag till kvinnlig sockendräkt för sin bygd.

Bilrallyn och tävlingar har även förekommit i hembygdsföreningarnas regi. Det är främst i Gällared och Spannarps man haft bilrallyn. På det sistnämnda stället var rallyt förenat med tävlingar i bl. a. växtkännedom, medan gällaredsborna lagt in en tävling i hembygdskunskap. Gunnarps hembygdsförening har ordnat tävlingar i anslutning till en naturstig.

Studium av hembygdens liv och historia kan bedrivas på mångahanda sätt, och hembygdsföreningarna har sökt biträda i denna upplysningsverksamheten efter bästa förmåga.

Utöver de kurser och föredrag, som kretsen ordnat, kan nämnas att Gällareds hembygdsförening i samarbete med LLS ordnat en folkbildningskurs med fyra dubbelföreläsningar under mottot "Vi människor i hem och samhälle". I Gunnarp har man haft två studiecirkelar i

fågelkännedom, och i Morup hade man sistlidna vinter en hembygdskurs.

Resor och utflykter har i år liksom tidigare utgjort uppskattade inslag i hembygdsföreningarnas arbete. I de flesta föreningar har man under sommarens lopp ordnat sockenvandringar, och i vissa fall har dessa utsträckts även till närliggande bygder. I Krogsered har man vid sockenvandringarna sökt upp gamla boplatser och i anslutning därtill gjort uppteckningar om dess forna bebyggelse. I Gunnarp har utflykterna kombinerats med fågelstudier. Sibbarpsföreningen rapporterar att man där förutom de egna utflykterna också fått vara värdar för besökare från andra bygder.

Längre studieresor har också ordnats under året i hembygdsföreningarnas regi. Sålunda har Gällareds och Okome-Köinge-Svarträ föreningar haft en tredagars bussresa till Värmland. Gällaredsborna har dessutom besökt Blomstergården i Eringsboda, dit också spannarpsföreningen haft en resa. Från Drängsered och Krogsered har man haft en resa till Skåne med besök i bl. a. Mölle och Landskrona samt på Ven, där f. ö. även fageredsborna har varit.

Västgötaresor har också varit populära. Vessige- och alfshögsborna har besökt Kinnekulle, Läckö, Varnhem och Ekornavallen, gunnarpsborna har besett Borås och dess djurpark, medan besökare från Okome och angränsande socknar tittat på hembygdssugan i Örsås och kraftverket i Skåpanäs. När krogseredsborna var i Borås, besåg de förutom djurparken också kyrkoruinen i Gingri, där de firade friluftsgudstjänst.

Ödetorpet

Problemen med ödetorpen är fortfarande aktuellt. Kronobergs län som sedan gammalt är känt för sina torp — inte minst genom Vilhelm Moberg och J. A. Göth — har också det största antalet öde torp att redovisa. Man räknar med ca 1.000 öde hus på landsbygden.

Siffrorna från Kronobergs län är verkligen intressanta. Det torde vara det första län där man företagit en sådan här grundlig inventering av de överflödsbostäder som i första hand kan vara lämpliga för turister. Undersökningen påbörjades i juni i fjol och i samarbete med RLF, civilförsvaret, hembygdsföreningarna, kommunerna och Kronobergs läns turisttrafikförbund.

Resultatet är nu klart. Det finns ca. 1.000 outnyttjade fastigheter. Därtill ca 150 lägenheter och 250 ekonomibyggnader. 60—70 proc. av dem är i bra skick men på flera håll står hopfallna ödehus som avskräckande exempel i en avfolkningsbygd.

Stora ödehusinventeringen på den kronobergska landsbygden erbjuder det mest skiftande material från hus som bara är 10 år gamla till flerhundraåriga timmerbyggnader. Mer än 200 av byggnaderna har överskridit sekelåldern och kan alltså presentera den patina som kåköpare faller i hänryckning inför. Huvuddelen av ödegårdarna är belägna i den skog- och sjörika naturen i Sydsmåland. Kronobergs län är ett av Sveriges sjörikaste områden och detta torde i första hand ha riktat speciellt danska och nordtyskars intresse på dessa avskilda trakter.

Vilhelm Mobergs gamla utvandrabygder i Algutsboda har tydligen inte ändrat karaktär under seklernas gång. Algutsboda är nämligen den socken som uppvisar största antalet ödegårdar i länet, nämligen 85. Virestad och Älghult har vardera 38 och ett verkligt gott tips för stressat storstadsfolk som vill söka skogsbygdens och ödegårdarnas ro. Det linnéanska Stenbrohult har 59 ödegårdar inom sina sockengränsar. Det är en av Smålands vackraste trakter.

Av "sydsocknarna" kan väl också vara skäl att titta på Göteryd med 23 ödehus, Lidhult med 15, Markaryd med 23, Torpa med 17 och Vrå med 15. Dessa trakter bör ligga väl till för göteborgare och västsvenskar.

*

Frågan är också aktuell i Bergslagen, där bolagens "torppolitik" föranlett debatt. Hemmansägaren Cecil Stromberg, stridbar landstingsman i norra Bergslagen, har bett bolagen ompröva sin ståndpunkt:

Öppna markerna för vanligt folk lyder kort och gott Cecil Strombergs bön till höga vederbörande. Riv "järnridån"!

Det är främst bolagens underliga politik, när det gäller ödetorpen vi ondgör oss över, säger Cecil Stromberg. Gedigna ställen väl lämpade som sommarstugor rivs eller står och förfaller. Mest sorgligt är det givetvis, när bebyggelse som har anknytning till vår historia formligen ruttnar bort och i vissa fall vandaliseras. Respekten för kulturvärden i dessa kretsar tycks vara ringa.

Tyvärre tenderar Ljusnarsbergs kom-

mun att i större och större utsträckning bli en avfolkningsbygd. I det läget får givetvis turistorganisationer göra allt för att stimulera intresset för bygden. Naturliga förutsättningar finns. Vissa partier av Ljusnarsbergs kommun kan faktiskt mäta sig med Dalarna, när det gäller skönhetsvärden, men tyvärr är det så att huvudparten av dessa områden domineras av de stora skogsbolagen som effektivt tillser att ingen obehörig släpps över bron. Turistföreningen kan tyvärr inget göra.

Vi är direkt hänvisade till skogsbolagens välviljighet i den här frågan, fortsätter Stromberg, och vi hoppas förhandlingsvägen få till stånd ett fruktgivande samarbete. Det är tre önskemål jag har att framställa till bolagen:

Stoppa rivningen av ödetorpen. Hyr ut dem till sommargäster i stället. Turistföreningen kan hjälpa till med organisationen.

Öppna vägarna för turisterna under sommarperioden då inga större transporter äger rum. Ge alla chansen att bekanta sig med den fagra naturen. Det skulle inte behövas några Ulbrichtmurar i form av bommar på bolagsvägarna...

Öppna de stora vattnen för fritidsfiskare mot fiskekort förstås. En sådan åtgärd skulle vara enbart nyttig för fisket.

Vad säger nu företrädare för de stora skogsbolagen?

Jag har en känsla av att de ödetorp, som vi har inom det aktuella området långt ifrån är eftertraktade, säger skogschefen Björn Sjöström vid Frövifors.

Frövifors är ett stort bolag med många anställda. Vi får i första hand tillse att folk inom egna leden kan utnyttja de

stugor som går att rusta upp.

Jägmästare Folke Svensson vid Bergslaget:

— De hus som rivits var i sådant skick att jag tror ingen människa velat bo i dem. Däremot kan jag nämna att vi under våren kommer att annonsera ut några ödegårdar till förhyrning. Beträffande fisket är det till största delen överlåtet till fiskevårdsföreningar, som i sin tur får ansvara för att fisket sköts på ett tillfredsställande sätt.

Cecil Stromberg:

— Vi har under de senaste åren haft ett otal förfrågningar vad det gäller ödetorpen. Det står folk i kö som vill hyra dem under sommarmånaderna. Jag tror att en inventering skulle visa att det finns uppåt 200 ödetorp inom Ljusnarsbergs kommun som står till ingen nytta.

Men det säger sig självt att kvalitén på gårdarna försämras snabbt, när de inte får någon tillsyn. Skogsbolagen har vid tidigare diskussioner på det här området framhållit att de ogärna släpper in allmänheten på sina marker på grund av risk för tjuvjakt. Ett svagt argument anser jag. Likaså framhåller höga vederbörande att de av ekonomiska skäl måste plantera skog på de forna åkertegarna. Det låter ungefär lika löjväckande.

Nej, min rekommendation är att skogsbolagen skall börja visa litet större generositet mot oss vanliga människor i fortsättningen. Det skulle skapa större trivsel och vara en ypperlig good-will. Man får dock hålla i minnet att skogsbolagen genom rationaliseringsåtgärder inom skogsbruket i hög grad bidragit till avfolkningen. En positiv inställning till turismen kan göra bygden blomstrande igen.

Det känsliga klipplandskapet

I fritidsutredningens studier rörande Västkustens fritidsbebyggelse har Inga Löwdin lämnat en redogörelse för Göteborgs och Bohus län:

I Göteborg redogjorde ett helt team av experter under landshövding Nyströms ledning för översiktsplaneringen av kustområdena, exploateringsavtal som hjälpmedel för att åstadkomma ändamålsenligt utnyttjande av fritidsområdena, vatten och avloppsfrågor och glesbebyggelseproblemet.

Vissa områden blir hårt ansträngda, därför att de är attraktiva för badande, campare, husbyggare och båtägare, samtidigt som de är värdefulla som strövområden för tillfälliga rekreationssökande. Här fordras en översiktlig planering,

som skär över kommun- och länsgränser. I vissa fall — Västkusten — kan detta vara en riksangelägenhet.

I Göteborgs- och Bohus län har man som bekant gjort en regionplan, där man lokaliserat ett 30-tal större natur- och friluftsreservat, som skall behållas oberrörda av bebyggelsen. Tillfartsvägar och inte minst parkeringsområden ingår som led i planeringen.

Att det öppna obetäckta landskapet är mycket känsligt för bebyggelse, kunde man konstatera vid besök. Många gånger väljer husägarna just den mest störande platsen i terrängen — på öppna klippor mitt i blickfånget. I den nya planen lokaliserar man bebyggelsen till relativt små väl sammanhållna grupper, som av-

Vissa områden kan bli hårt ansträngda därför att de är attraktiva för campare. Foto Håsonbild.

Växtskyddet och Folkhälsan griper in

Det skall nu äntligen bli systematisk kontroll av s. k. bekämpningsmedelsrester i livsmedel, såväl inhemska som importerade — under förutsättning att regeringen ställer äskade medel till förfogande.

Ansökan härom går i dagarna till K. M:t. Det är Folkhälsan och Statens växtskyddsanstalt, som gemensamt avser att driva undersökningarna. Folkhälsan anser sig i första omgången behöva c:a 500 000 kr., medan växtskyddsanstalten klarar sig med c:a 160 000 kr. Undersökningarna kan i bästa fall starta redan 1 maj i år och utsträcks över två — tre år framåt. De skall ge underlag för bedömning av hur livsmedelskontrollen bör skötas i fortsättningen.

Folkhälsan har sedan åtskillig tid tillbaka gjort stickprovsundersökningar på livsmedel för att fastställa eventuella

kvarvarande rester av bekämpningsmedel, d. v. s. insektsdödande och växtskyddande preparat, säger professor Arvid Wretling, Folkhälsan. Dessa undersökningar har emellertid av brist på resurser inte kunnat göras tillräckligt omfattande.

Kartläggningen måste utvidgas och det tänker vi oss ske i samarbete med Statens växtskyddsanstalt, fortsätter professor Wretling. Vi vill undersöka praktiskt taget samtliga typer av livsmedel, inte minst de vegetabiliska, och har upprättat en lång lista, där livsmedlen delats upp efter de bekämpningsmedel, som

skärmas av terrängens formationer. Hänsynen till landskapsbilden liksom tillgång till vatten och möjlighet att ordna avlopp är viktiga förutsättningar.

Ett par exempel på fritidsbyar av olika karaktär studerades på Instön i marstrandsarkipelagen. Den ena tilltalade mig personligen mycket, då husen låg väl skyddade av klippformationer och hade en fin färgsättning i brunt och även skyddande grönska. Varje hus låg skilt från de övriga utan insyn och med utsikt över havet. En ny by var under uppförande, men här hade man valt starkare färger och utsattare läge. Kanske blir det också snyggt, när det blir färdigt.

I Tjuvkiel kunde man studera en mera planlös bebyggelse med husen kringströdda i landskapet. Här fanns alla slags kvaliteter — från vinterbonade sportstugor till enkla hyddor.

Under resan fanns det överallt mycket att se och lära om västsvenska förhållanden, som ibland kan vara lokalbetonade men oftast allmängiltiga också för andra delar av landet. Västsverige har ju också blivit ett semesterparadis för en stor del av Sveriges befolkning och detta har man tagit fasta på vid planeringen för att tillgodose både den egna sommarbefolkningen, resande gäster och naturligtvis de bofasta invånarna.

man kan vänta att finna rester av. Särskilda problem erbjuder de importerade livsmedlen, där vi just inte vet mer än från vilket land varan kommer.

Undersökningen tänks alltså i första omgången sträcka sig över två å tre år, detta för att ge svängrum för årstids- och andra variationer. Man har tillgång till redan utarbetade resttoleransvärden, med vilka man kan jämföra eventuella fynd i livsmedlen.

Tidigare har vi tvingats lita till utländska siffror, säger professor Wretling. Nu kan vi få en kartläggning av situationen i Sverige. Den bör naturligtvis följas av en kontinuerlig övervakning längre fram. Hur denna skall organiseras blir naturligtvis beroende på vilka resultat vi får från den första intensifierade kontrollen. Rimligtvis bör emellertid ansvaret för livsmedelsbevakningen senare kunna läggas på vederbörande hälsovårdsnämnder — under förutsättning att de får den ekonomiska förstärkning, som då lär bli nödvändig.

*

Statens växtskyddsanstalt står beredd att rekommendera odlarna en minskning av doseringen betningsmedel i utsäde till endast hälften mot nuvarande. Forskningar med detta slutmål har pågått under flera år vid anstalten och skulle egentligen ha utsträckts ytterligare. De häftiga angreppen den senaste tiden från ornitologer och naturvårdare mot kvicksilverbetning av utsäde — man anser att den orsakar utbredd fågeldöd — har emellertid gjort att växtskyddsanstalten påskyndat utredningen. Det har visat sig att reducerad betningsdosering kan användas med bibehållet gott skörderesultat.

Frågan aktuell i England

De varningar som uttalats från många håll beträffande konsekvenserna av det alltmera tilltagande spridandet av gifter för att bekämpa insekter och skadedjur har fått ökad aktualitet i England.

Hittills har man främst fäst sig vid den tilltagande dödligheten bland fåglar och andra smådjur, vilka fyller viktiga uppgifter i naturen, men saken har inte betraktats med verkligt allvar, förrän det visat sig, att stora risker kan uppstå även för husdjur.

I våras avled i Smarden i Kent 27 kor, som betade på ett fält i närheten av en fabrik, där ett giftigt insektspulver tillverkas och nu har ytterligare en ko dött och ett par andra blivit svårt sjuka i samma trakt. Det har konstaterats, att giftet, vilket saluförts som Tritox och innehåller en enprocentig lösning av ett kemiskt ämne kallat fluoroacetamid, trängt ut genom en läcka och nedsmittat den omgivande marken.

Alla försök att neutralisera giftet på kemisk väg har misslyckats, och ingen annan utväg återstår än att sänka den nedsmittade jorden i havet. Det är fråga om transporter på 2 000 ton, som i hermetiskt förseglade behållare skall föras ombord på ett fartyg för att sedan släppas ut i Atlanten på 2 500 famnars djup, där ingen fara för fisket anses kunna uppkomma. Samtidigt har försäljning av ämnet som insektsmedel förbjudits.

Dessförinnan hade liknande händelser inrapporterats från såväl Wales som Irland. I Merthyr Tydfil dog en häst efter att ha betat på ett fält, där Tritox sprutats ut mot insekter, och då hundar och katter åt av kadavret blev de också förgiftade.

Dödsstöten mot "Imperfektum"

Utredningen om konstnärligt och historiskt värdefull bebyggelse i Uppsala som under två år sysselsatt den hösten 1961 av stadsfullmäktige tillsatta kulturminneskommittén överlämnades den 30 januari av kommittéordföranden landsantikvarie Nils Sundquist till Uppsalas DK-ordförande Gösta Lundin. 1136 byggnader redovisas i utredningens inventarium över centrala staden. 135 har erhållit särskilda värdebeteckningar, den formella dödsstöten mot det omdebatterade Imperfektum vid Västra Ågatan. Husets tillstånd är sådant att det inte går att bevara, anser kommittén.

Som föredöme har utredarna haft en utredning av liknande slag som gjordes i Lund 1950—1952. Tillsammans med en undersökning från Landskrona är det det enda tryckta arbete som man kan jämföra med Uppsalakommitténs, som dock skiljer sig från de båda andra genom att presentera ett fullständigt inventarium för innerstaden. Detta innebär att även icke kulturminnesbetecknade byggnader redovisas inom det gamla stadsområdet.

I praktiken gäller kommitténs bedömning den bebyggelse som tillkommit efter år 1880. Bebyggelse från tiden före består till övervägande del av enligt lag skyddade byggnadsminnesmärken, t. ex. universitetets och domkyrkans byggnader.

Om man undantar byggnadsminnesmärkena värderar kommittén de inventerade byggnaderna i s. k. omistliga hus,

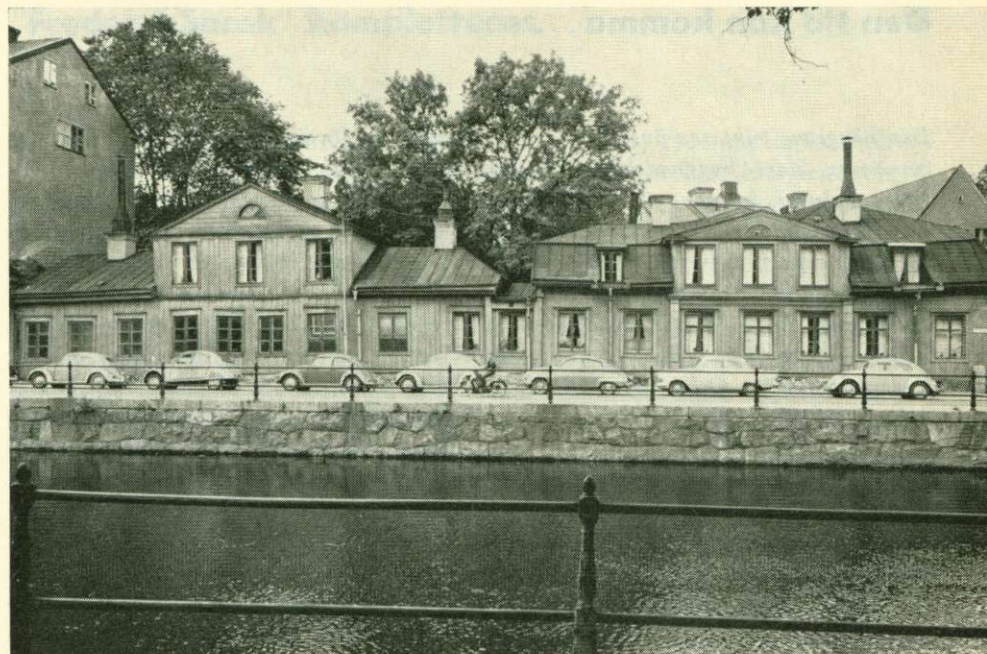
värdefulla hus och miljöhus. De omistliga husen, bl. a. Stockholms, Södermanlands, Nerikes och Västgöta nationer, Skytteanum och Flustret, får inte rivas, förvanskas eller vanvårdas, anser kommittén. Det skulle innebära en oersättlig förlust för landets och stadens kultur och skönhetsvärde.

De kulturhistoriskt värdefulla husen bör inte utan mycket tvingande skäl rivas eller förändras. Exempel är Östgöta och Gästrik-Hälsinge nationshus, posthuset och KFUM:s byggnad vid Västra Strandgatan. Som miljöhus betecknar kommittén bl. a. äldre delar av Kåbo-området.

Den enda tänkbara garanten för bevarandet av en särartad stadsbild är kommunen själv. Uppsala har en bättre stomme av statliga byggnadsminnesmärken än någon annan svensk stad av motsvarande storlek och därför ett mycket gynnsamt utgångsläge, hävdar kommittén och framhåller att dess förslag grundar sig på en realistisk bedömning och alltså inte bör betraktas som en utopi.

Utom ordföranden, landsantikvarie Sundquist, består kulturminneskommittén av utredarna fil. lic. Anders Åman och fil. kand. Ola Ehn, stadsarkitekten Börje Ericsson och stadsbyggmästare Bengt Nordlund.

Med anledning av "dödsstöten" mot det historiska IMPERFEKTUM har Samfundet tillstått Föreningen Vårda Uppsala följande skrivelse.

"Imperfektum" vid Västra Ågatan i Uppsala. — Foto Uppsalabild.

Samfundet för Hembygdsvård har tagit del av utredningen om konstnärligt och historiskt värdefull bebyggelse i Uppsala (genom referat i Svenska Dagbladet den 31/1 1964). Det framgår härav att "Imperfektum" vid Västra Ågatan fått en slags dödsdom genom att det inte placerats bland de omistliga husen. Det anförs i referatet att "husets tillstånd är sådant att det inte går att bevara".

Samfundet för sin del anser att denna byggnad, värdefull som byggnadsminne och nästan omistlig i stadsbilden, om möjligt bör bevaras. En preliminär undersökning som Samfundet låtit göra föregående år visar att en renovering,

som syftar till att främst bevara exteriören, bör kunna utföras.

När det gäller angrepp av husbock och andra trägnagare m. fl. finns det numera stora möjligheter att även i hårt angripna byggnader stoppa skadeverkingarna och att efter svårartade skador även utföra renoveringar. Med utbyte av hårt angripna delar, bilning och renhuggning till färskvirke samt borrhålsympning och oljelösningsbehandlingar mot husbock med insektsutplånande effekt och förebyggande åtgärder med bl. a. vattenlösliga salter, impregnering m. m. erhålles fullgott resultat.

Vi vill därför föreslå att Föreningen Vårda Uppsala snarast tar upp denna

Den tid kan komma...

Den hängivne väktaren över vårt arv av förnämlig äldre byggnadskultur fil. dr Ingemar Ingers har sänt oss "en enträgen vädjan att Samfundet måtte verka för att gamla vackra byggnader förskonas från vanställande moderniseringar". Vi citerar med instämmande slutklämmen i hans uppsats "Om hänsyn till gamla byggnadsstilar", Osby Hembygdsförening 1963:

Det kan komma en tid, då det åter igen är f i n t att ha en gammal byggnad i sin vård, som kvarstår i sin gamla stil, som den har sedan byggnadstiden. Vi ha fått känsla för gammalt lösöre och husgeråd. Man sätter icke mera gamla kistor, skåp, soffor och dalaklockor i skräp- rum eller i uthuset men låter dem hellre få en hedersplats. Man använder icke längre tennfat till att fodra höns i. Vågar man hoppas på att det på samma vis skall bli en återupprättelse för våra gamla goda harmoniska och välproportionerade byggnadsstilar? Eller skall vi, som det har skett de sista 20—25 åren, fortsätta att i rent oförstånd, tanklöshet och brist på pietet låta dem förvanskas och sätta prägel av funkisvilla på byggnadsverk, som ha tillkommit ett eller två hundra år innan funktionalismen kom

fråga och gärna i samråd med Samfundet undersöker, vilka möjligheter som finns att bevara huset och hur stor kostnaden skulle bli för en restaurering. Vi

med sitt fördärliga inflytande? Det är hög tid att vi besinna oss.

Vi ha ännu i våra bygder åtskilliga exempel på gammal vacker byggnadsstil från 17- och 1800-talen. Vi ha inte råd att undvara ett enda av dem — det är redan tillräckligt vad vi måste förlora. Det är inte den nya tidens krav, som är den värsta fienden till det gamla. Det är likgiltigheten och okunnigheten, men dessa makter böra inte ha avgörandet i sin hand. Med litet god vilja kunna vi alla hjälpas åt att stoppa denna meningslösa vandalism, som här blivit påtalad. Gör vi inte det, kommer man att förebrå oss, alldeles som vi nu förebrå de krafter, som emot slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet lät riva eller vandalisera så många av våra märkliga medeltidskyrkor. Då var det kyrkorna, som voro i farozonen, om inte besinningen och eftertanken kom några år in på 1900-talet. Men prästgårdar och skolor, bondgårdar och vanliga boningshus äro också värda att skydda, och förstå vi inte det, då ha vi inte fattat att god hembygdsvård bör ådagaläggas i praktisk handling, i en samfällid strävan att bevara allt det som ger vår hembygd sin egenart, det må vara på slätten eller i skogen, på landet eller i staden.

har redan samrått med en kunnig arkitekt i denna fråga och han är villig att rycka in omedelbart.

"Freden i Sarek" kompletteras

Den överenskommelse som träffades 1961 mellan naturvården och vattenkraften har på ett par punkter kompletterats. Vi återger här den speciella tilläggsöverenskommelse som under-tecknades den 18 dec. 1963:

Såsom tillägg till den överenskommelse som den 5 oktober 1961 träffades mellan de ledamöter i naturvårdsdelegationen, vilka har sitt mandat från en krets av särskilt naturskyddsintresserade organisationer och myndigheter (*Naturskyddet*), å ena, samt Kungl. Vattenfallsstyrelsen såsom företrädare för den statliga vattenkraften (*Vattenfallsstyrelsen*), å andra sidan, rörande vatten (objekt) i vissa norrländska vattensystem (se Bilaga), har den 29 oktober 1963 mellan Naturskyddet, företrätt av samma personer, å ena sidan, samt Vattenfallsstyrelsen ävensom Bålforsens Kraftaktiebolag, företrätt av direktören Gunnar Ahlsén, å andra sidan, avtalats följande.

1. Överenskommelsen den 5 oktober 1961 skall, med nedan under 3. angivet förbehåll, äga tillämpning på staten tillhöriga objekt inom Torne, Kalix och Pite älvars nederbördsområden. Nämn- da objekt skall hänföras till den grupp objekt, för vilka enligt den vid överens- kommelsen såsom Bilaga 2 fogade tablån gäller ställningstagandet "Uppskov till 1/1 1966".

2. Bålforsens Kraftaktiebolag utfäster sig gentemot Naturskyddet att, med

nedan under 4. angivet förbehåll, beträffande de objekt inom Torne, Kalix och Pite älvars nederbördsområden, som tillhör bolaget, iakttaga vad som enligt överenskommelsen skall ankomma på Vattenfallsstyrelsen beträffande staten tillhöriga objekt, för vilka gäller ställningstagandet "Uppskov till 1/1 1966".

Naturskyddet utfäster sig gentemot Bålforsens Kraftaktiebolag att beträffande nyssnämnda, bolaget tillhöriga objekt, iakttaga samma regler som naturskyddet enligt överenskommelsen skall följa gentemot Vattenfallsstyrelsen i fråga om staten tillhöriga objekt, för vilka gäller ställningstagandet "Uppskov till 1/1 1966".

3. Vattenfallsstyrelsen förbehåller sig rätt att, utan hinder av denna tilläggsöverenskommelse, aktualisera fråga om utbyggnad av objekt, som angives under 1., före uppskovstidens utgång, för den händelse detta enligt vattenfallsstyrelsens uppfattning blir behövligt på grund av åtgärd från ägare av annat objekt inom Torne, Kalix eller Pite älvars nederbördsområden.

Naturskyddet förbehåller sig frihet att vidtaga de åtgärder som dess representanter finner påkallade därav.

By- och byggarlag

Vi ha tidigare presenterat Carl Malmstens stora, ännu växande skapelse Capellagården på Öland. Den är på väg att bli en högberg för gestaltande arbete, för hem och bygd, och vi är glada över den gemenskap som håller på att knytas mellan Carl Malmstens stiftelse och Samfundet; mycket i våra program är ju helt sammanfallande.

Sommarkurserna på Capellagården följer ett program, som mästaren Malmsten själv utformat så:

”Våra sommarkurser vill ge en grundläggande eller kompletterande utbildning åt ungdomar med praktiskt-konstnärligt gry, som vill pröva sig fram och lära formandets grunder på vägen mot en bana inom konsthantverk, heminredning, arbetsterapi; ävensom ge lärare och ledare inom olika skolformer, inom ungdoms- och fritidsverksamhet, hemslöj-

dare, hemslöjdskonsulenter och konsthantverkare med viss förutbildning en vidgad insyn i det gestaltande arbetets skilda grenar.

Under dessa korta sommarkurser söker vi utforma arbetsserier och lösa uppgifter svarande mot elevers skilda kynnerna och utbildningsmål, mot olika åldrars intressen och förutsättningar. Vi låter Mästaren Naturen och bygdens bestånd av gammal god slöjd och byggenskap ge inspiration, bekantar oss med olika material och söker locka fram deras egenartade skönhetsvärden under arbete med ting för lek, fest och vardagsbruk: än barnsligt blommande, än vittnande om mer driven handfärdighet och större konstnärlig mognad. Vi vill under formandet i skilda material vinna insikt i färgens och formens språk och låta våra elever erfara hur personlig syn och

Forts. sid. 150

4. Bålforsens Kraftaktiebolag förbehåller sig rätt att, utan hinder av denna tilläggsöverenskommelse utföra de arbeten som betingas av behov att bygga om och förnya bolagets anläggning i Sikfors inom Pite älvs nederbördsområde.

Naturskyddet förbehåller sig frihet att vidtaga de åtgärder som finnas påkallade av sådana arbeten.

5. Denna tilläggsöverenskommelse skall ingivas till Kungl. Maj:t. För dess giltighet förutsättes att erinran mot punkterna 1. och 3. icke göres av Kungl. Maj:t.

6. Av överenskommelsen upprättas fyra exemplar, av vilka ett skall ingivas till Kungl. Maj:t samt ett omhändertagas av naturvårdsdelegationen, ett av Vattenfallsstyrelsen och ett av Bålforsens Kraftaktiebolag.

Stockholm den 18 december 1963.

Gösta Walin Erik Grafström
Carl Malmström J. V. Norrby
John Nihlén Tore Nilsson
Bålforsens Kraftaktiebolag

Gunnar Ahlén

Bo Hammarskjöld

Program

för Samfundet för Hembygdsvårds sommarmöte i Västergötland
den 7—9 augusti 1964,

i samarbete med Västergötlands Hembygdsförbund.

Mötesledare: Folkskollärare Sixten Bengtsson och redaktör Nils Nihlén

Mötesbyrå: SJ:s Resebyrå, Järnvägsstationen, Skövde.
Herr Olle Sjöström, Tel. 0500/175 15

Inkvartering: SJ:s Resebyrå

Fredagen den 7 augusti

Kl. 10.00

Mötet öppnas på Hotell Billingen, Skövde, av fil. dr John Nihlén.

Landshövding Bertil Fallenius hälsar deltagarna välkomna till Västergötland.

Västgöta-Bengtsson berättar om bygd och folk.

Musik av Spelmanslaget Resonans.

Kl. 12.00

Lunch på Hotell Billingen.

Kl. 13.30

Utfärd över Varnhem — där kyrkan visas av Sixten Bengtsson, — till Skara. Domkyrkan och museet studeras under ledning av landsantikvarie Gunnar Ullén.

Avresa från Skara över Gudhem till Ekornavallen, som demonstreras av Sixten Bengtsson. Vid Broddetorp berättar tandläkare P. O. Swanberg om Hornborgasjön.

Kl. 19.30

Middag på Hotell Billingen.

Lördagen den 8 augusti

Kl. 08.30

Utfärd till Kinnekulle och Läckö. Färdledare: Turistintendent G. Vogel-Rödin.

Över Ingasäter (Linnés bokar), St. Ek, Lugnås och Forshem till Kinnekulle, förbi Hällekis och Västerplana, strandvägen utefter Kinnevik till Lidköping.

Kl. 12.00

Lunch på Stadshotellet i Lidköping.

Kl. 14.00

Ankomst till Läckö Slott.

Kl. 16.00

Återfärd över Lidköping och Skeby till Mariedals slott, som visas av ägaren, Kapten G. Ivar Virgin. Därefter till Husaby kyrka. Över Kinne—Kleva till Götene.

Kl. 18.00

Middag i Götene (Brännebrona).

Återfärd till Skövde över Remmingstorp—Eggby—Billingen.

Söndagen den 9 augusti

Kl. 09.00

Utfärd till Falbygden. Färdledare Sixten Bengtsson.

Kl. 09.30

Ankomst till Kungslena.

Kl. 09.45

Andaktsstund i Kungslena kyrka under ledning av prostén Edvin Nilsing. Visning av kyrkan.

Kl. 10.45

Till *Åsle Tå*, där den gamla bebyggelsen studeras.

Kl. 11.30

Till *Karleby* med vårt lands märkligaste stenkammargravar.

Kl. 12.30

Lunch på Bredablick, Mösseberg.

Kl. 14.00

Besök på Falköpings vackra, modernt ordnade museum.

Kl. 15.30

Besök *Gudhems klosterruin*.

Kl. 16.00

Över Segerstad, Stenstorp (Gustaf Daléns födelsehem) till Skövde.

Kl. 17.00

Ankomst till Skövde.

Kl. 18.00

Avslutningsmiddag på Hotell Billingen.

KOSTNADER

Mötesavgift (som erlägges sedan anmälan bekräftats av Samfundet) kr. 35: —.

Fredagen den 7 augusti

Bussresa kr. 5: —.

Lunch kr. 14: —.

Middag kr. 22: —.

Lördagen den 8 augusti

Bussresa kr. 8: —.

Lunch kr. 15: —.

Middag kr. 14: —.

Söndagen den 9 augusti

Bussresa kr. 7: —.

Lunch kr. 13: —.

Middag kr. 22: —.

RUMSBESTÄLLNINGAR

förmedlas av SJ:s Resebyrå, Järnvägsstationen, Skövde, tel. 0500/175 15, dit bifogade anmälningskort skall sändas.

RESAN TILL OCH FRÅN SKÖVDE

kan ombesörjas av SJ:s Resebyrå i Skövde, som ordnar konferensrabatt på järnväg. Anmälan göres på bifogade rumsbeställningskort. Rabatten beviljas under förutsättning att minst 50 deltagare reser med tåg.

Rätt till ändring i programmet förbehålles.

Bygge och landskap i Västsverige

Byggnadsfrågor och därmed sammanhängande planfrågor blir en av de viktigaste uppgifterna för de nya kommunblocken. Därtill kommer naturvården och dess många praktiska och kulturella problem att kräva stor uppmärksamhet. Man kan vänta att även landstingen mer aktivt kopplas in även på dessa frågor. Kommunerna börjar på allvar att bli "naturesinnade".

Så kan man sammanfatta några av de viktigaste resultaten på den stora kommunkurs Samfundet hade nöjet medverka i den 22—26 mars 1964 i Stenungsund. Många av de erfarenheter vi vunnit under vinterns kommunala konferenser inom de blivande blocken kunde här utnyttjas inom en större region; deltagare hade kommit från Bohuslän, Dalsland och delar av Västergötland (N. Älvsborgs län). För de utmärkte arrangemangen svarade Bohus-Älvsborgs ABF-distrikt samt SLS-distrikten och Bildningsförbunden i Bohuslän och Norra Älvsborg. Den stora kursapparaten sköttes på ett mönstergillt sätt av distriktsinstruktören Stig Gustafsson, Trollhättan. Av de ca 50 deltagarna (flera anmälningar hade måst avvisas) var alla ledande kommunalmän; byggnadsnämnderna var särskilt väl representerade.

Huvudtalare var statsrådet Rune Johansson, av vars uppmärksammade föreläsning vi ger detta korta sammandrag:

Vi har att se fram mot en utveckling mot att landstingen får ta över även de stora regionsproblemen, så som planerandet av bostadsbyggandet och kommunikationerna. Det är särskilt debatterna kring storstadsregionerna i Stockholm och Göteborg som aktualiserat frågan. Det initiativ som tagits i Göteborg att diskutera ett samgående är förnuftigt och riktigt. Ett sådant landsting skulle få ta på sig nya uppgifter utanför det egentliga regionsplanerandet.

Ganska snart bör man vara mogen för en form av heltidsanställda förtroendemän på landstingsnivå — landstingsråd — i likhet med vad som skett inom kommunerna, där det blir allt vanligare med kommunalråd, eller stadssekreterare och borgarråd, som de heltidsanställda kommunala förtroendemännen kallas i Göteborg respektive Stockholm.

När det gäller de nya kommunblocken framhöll talaren att en av de viktigaste uppgifterna för dessa blir bostadsplaneringen. Här utgår man ifrån att bostadsprogrammen skall göras upp för hela kommunblocket som en enhet.

Markfrågorna och inte minst markpriserna kommer att bli ett av de stora problemen för kommunerna. Angående dessa frågor pågår en utredning som statsrådet väntade skulle föreligga klar redan i sommar. Utan att vilja föregripa

utredningen antydde talaren att en av möjliga åtgärder är att skapa en fond, förslagsvis på 100 miljoner kronor, ur vilken kommunerna skulle kunna få låna pengar till markköp. Lånen skulle återbetalas på exempelvis fem år då man hunnit exploatera marken.

Bostadsbyggandet ett år före långtidsprognosen

De närmaste åren planerar vi ett bostadsbyggande omfattande 85.000—100.000 lägenheter om året, framhöll inrikesministern. Bostadsbyggandet har under 60-talet visat en ökning från ca 68.000 lägenheter 1959 till beräknade drygt 85.000 lägenheter i år. Den siffran innebär att vi ligger ett år före långtidsprognosen.

Den kraftiga uppbyggnad av industrin som gjordes under 50-talet och som bidrog till att bostadsbyggandet då inte fick den omfattning som kanske varit önskvärd gör att man nu kan satsa på bostäder och service.

En dag ägnades naturvården med fil. dr John Nihlén som föreläsare. Talaren lämnade en brett lagd redogörelse för naturvårdens utveckling i Sverige från sekelskiftet fram till dagens läge, markerat av den statliga nämnden för naturvård och den nya, inte minst för kommunerna viktiga naturvårdslagen av 1964. Från att ha varit ett intresse för få har naturvården blivit en angelägenhet för alla och de nya kommunerna har en av sina viktigaste uppgifter när det gäller lagens tillämpning, inventering och

planering av naturvårdsarbetet, övervakning och verkställande av en rad praktiska åtgärder vid täkter och annan landskapsvård. Talaren betonade också vikten av intensiv upplysning på det kommunala planet och samarbetade med de frivilliga organisationerna, t. ex. hembygds- och naturskyddsföreningar. Det underströks också vikten av att kommunerna inrättar särskilda naturvårdsnämnder, helst med en sakkunnig naturvårdare som föredragande.

Ett livligt grupparbete vidtog efter de två föreläsningarna. Följande ämnen behandlades i sju grupper och diskuterades sedan gemensamt:

1. Behöver vi kommunala naturvårdsnämnder?
2. Kommunens del i planarbetet.
3. Samarbetet kommun-länsstyrelse-exploatör.
4. Kommunal medverkan vid landskapsvård (ex. grustäcksplanering och återställningsarbete).
5. Är kommunen rustad för den nya naturvårdslagen? Behövs flera sakkunniga?
6. Kommunala initiativ i fråga om markköp och inrättande av naturreservat.
7. Upplysningsarbete. Samarbete med frivilliga (enskilda och föreningar).

Om kommunal byggnadsplanering ta-

Ett förnämligt kommunalt naturreservat är Delsjöarna med kringliggande strövområden.

lade arkitekt Alf Folmer, Stockholm, en utmärkt praktiskt inriktad föreläsning, som följdes av ett grupparbete, där deltagarna själva fick utföra vissa byggnadsplaner.

En av dagarna var ägnad en rundtur i det växande Stenungsund (som också har sina naturvårdsproblem, t. ex. vattenföroreningarna). Under besöket på kommunalkontoret presenterades Sten-

ungsunds byggnadsplanering av kommunalnämndens ordförande Arthur Örstig och arkitekt Folmer.

Den sista dagen var ägnad fritidsbebyggelsen, där man förvärvat två verkligt kunniga föreläsare, landsekreterare Erik Axelsson, Göteborg och kommunalnämndens ordförande Kjell A. Mattsson, Skee. Deltagarna fick en utförlig redogörelse för det omfattande arbete som

Restaurering av kyrkan

har diskuterats på stiftsgården i Alskog på Gotland med representanter för kyrklig konst- och kulturhistorisk expertis. Det var ett av David Ahlqvists många lyckade initiativ.

Debatten inleddes av biskopen: Gotland har 92 kyrkor byggda före 1361. Det är med kyrkan som med den kristna tron, med den blir man aldrig färdig. Kyrkoherde Kurt Grip i Garde och stadsarkitekten i Visby, Arne Philip, gav konturerna till de "kyrkorestaureringar en gros" inom grannsocknar som förestår i Garde, Alskog och Ardre socknar.

300 själar och en katedral som kyrkoherde Grip sade, det är problemet i de små gotländska socknarna med de stora kyrkoklenoderna.

Professor Göran Lindahl i Konstakademien: Det finns inga restaureringsproblem, det finns bara konserveringsproblem. Att restaurera tillhör 1800-talet. Med detta inlägg stödde han dr Erland Lagerlöf från Sveriges kyrkor som varnade för alltför snabba omflyttningar i kyrkorummet. Efter samma linje talade professor Sigfrid Svensson, som just besett 30 av öns kyrkor och ansåg omgrupperingar värda noggrant övervägande.

Som motpol må nämnas Bo Setterlind, som ansåg att kyrkan är ett levande in-

strument och inte ett museum. Diskussionen om altarprydnader från 1600- och 1800-talen drogs upp av docent Bengt Stolt och torde ha lett till dels att några sådana måhända må flyttas och frilägga kyrkorummen antikvariskt korrekt, men också till att en viss förståelse uppstår för att dessa också rymmer väsentliga värden, ehuru inte medeltida. Ljusningen i Gotlands kyrkor är att man som präst kan se att varje generation gett sitt levande bidrag, summerade prosten Erik Beijer, Vänge.

Kulturspridning

Varför går det så trögt att skrida från välgenomtänkt kulturprogram till progressiv handling? frågade sig avdelningschefen i ecklesiastikdepartementet Roland Pålsson i ett anförande på en ABF-kurs nyligen.

Jo, svarade han själv, därför att den beklagliga sanningen är att de flesta invånarna i detta land inte upplever kulturfrågorna som något angeläget. Politiker i alla läger trampar varsamt fram i en riktig känsla av att ökad kulturspridning innebär en, låt vara stillsam, men dock revolution i människors inställning till traditioner, moralbegrepp, levnadsvanor. Och politiker är, i vilket parti de än befinner sig, tämligen konservativa.

— Hela kulturdebatten rör sig på lösan

under länsstyrelsens ledning pågår ifråga om planering och fridlysning. Där verkar som bekant en särskild stiftelse med anslag både från Göteborg och kommunerna. Även de rent kommunala frågorna när det gäller ett av västkustens mest brännande naturvårdsproblem lämnades av hr Mattsson. Diskussion och grupparbete blev som väntat mycket livligt; frågan kommer snart att tas upp igen.

Under kursen nämndes som exempel på ett förnämligt kommunalt naturreservat Delsjöarna med kringliggande strövområden — ett "Göteborgs Nordmarka" har det kallats. Knappast någon storstad har ett sådant vildmarksområde inpå knutarna, ett fint sportfiskevatten, oändliga stigar att välja på, omväxlande barr-

och björkskogar, stråk för ridhästar, rika villebrådsmarker — det är en verklig tillgång för västkusten och på väg att bli en internationell sevärdhet.

Om värden av detta område berättar stadsjägmästare Tore Svensson i Göteborg:

"Här har aldrig fällts ett träd av ekonomiska skäl — skogen sköts bara ur naturvårdande synpunkter och dit hör omsorgen om ett rikt villebrådsliv. Meningen är att vårda ett omväxlande skogsbestånd med gran på sin plats och lövträden i sin miljö och med rytmer av luft och ljus och genomsyn i terrängen. Karaktären i området är björken uppblandad med gran — inte minst för det vildas skull."

Forts. från sid. 144

egenart under gestaltandets gång banar vägen från vårt inre till gemenskap och glädje."

Vad som just nu intresserar oss är ett samarbete kring Capellagårdens "By- och byggarlag", som startade förra året. Man vill här i samarbete med hembygdsföreningarna göra en insats för bevarande av gamla märkliga byggnader och även ge blivande arkitekter och andra bygg-intresserade ungdomar en praktik från grunden och på "hantverklig" basis, annorlunda än det sedvanliga hantlangarjobbet på storbyggen.

Ett sådant byggarlag har arbetat i Alböke norr om Borgholm med upp-

märkning och nedtagning av en 1700-talsstuga och dess återuppsättande och restaurering på en närbelägen bygdegårdstomt. Ett annat lag har arbetat på Resmo ståtliga gamla prästgård, där en unik "högsule-lada" från 1700-talet istandsattes.

Man har här fått god kontakt med blivande arkitekter och lärare.

Meningen är nu att samarbete skall ske främst på denna bas under nästa år. Samfundet skall vara med om kurserna på Öland och — om allt går efter beräkning — professor Malmsten skall delta som föreläsare på Samfundets kurs *Bygge och Landskap* i Ystad.

sand med diffusa antaganden, eftersom vi faktiskt platt inget vet om behov, önsknings, strategiska utgångspunkter för kulturspridningen.

— I stället fortsätter man att tänka i de traditionella banorna. Allmänheten lever vidare i förvissningen att teater, museer, konstupställningar är något sakrosankt, som man endast kan närma sig med högtidlighet. På så sätt förblir det en borgerlig kultur, i stället för den oroande, samhällsomdanande, livgivande strömning, som kulturen bör och måste vara. Arbetarklassen har tidigare inte varit rädd för att tänka i helt nya banor när det gäller socialpolitik, ekonomisk politik — men när det gäller kulturen bevarar man traditionen — och säljer kanske sin själ för några marginalröster.

Bygd och Natur vill tillägga, att kulturdebattens ensidighet också beror på den ensidigt teoretiska-estetiska-litterära debattinriktningen. De stora aktiviteterna, det aktuella kulturskapandet i vår egen miljö, t. ex. arkitektur, landscaping, konstruktivt planarbete, lämnas åt ett fåtal experter. Där bör en väckelse ske och intresset länkas in på dagens miljövard.

Förvandling

Under denna rubrik skriver Bo Rosén (St. T.) om behovet av naturvårdsupplysning:

Nutidens människa med sina tekniska hjälpmedel och ekonomiska resurser är oförliknelig som omvälvande geologisk kraft. Under de senaste decennierna har

landet förvandlats mer än vad man förmått under tiotals århundraden dessförinnan. Detta måste besinnas. Och eftertanken borde inte kunna ge annat besked än att det är nödvändigt med en genomgripande information om hur man hushållar med vad naturen ställer till förfogande — till en viss gräns: tills naturtillgångarna förstörs eller tar slut.

400.000 kronor begärde statens naturvårdsnämnd, en måttfull höjning av förra årets anslag på 200.000 kronor. Men statsverkspropositionen tog bara upp 250.000.

Nu använder nämnden inte anslaget för att i egen regi driva propaganda för naturvården, utan beloppet fördelas mellan främst Svenska naturskyddsföreningen, Samfundet för hembygdsvård och Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté. Det är inte någon nämnvärd höjning som därmed kommer dem till del. I stort innebär det bara en långsam förbättring av den eftersläpning som genom åren vållats av penningvärdets fall.

I realiteten får alltså naturvårdsorganisationerna inte mer pengar att röra sig med.

Nu nödgas man återigen gå omkring med tigarhåven. Visserligen kan det inte vara mer än riktigt att de stora nedskräpningsleverantörer som emballageindustrin utgör får betala ett bidrag, men det blir i längden ett synnerligen osäkert stöd, eftersom informationen till allmänhet, företag och myndigheter måste ske kontinuerligt. Den får aldrig stanna av.

Så där omkring 100.000 kostade förra årets nedskräpningskampanj. Åtskilligt kunde göras, men mycket mer måste rättas om det ska bli resultat.

Landskapet

VÅRD OCH GESTALTNING

Naturpark i Marstrandsområdet

I ett remissvar till länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län har Samfundet för Hembygdsvård anfört följande:

Klåverön med sin arkipelag är genom läge och naturbeskaffenhet i hög grad skyddsvärd som naturpark med funktion som öppet fritidsområde. Det är att beteckna som det största och finaste oförstörda naturområdet i södra Bohuslän, i själva verket enda återstående icke hårdexploaterade stycke stor skärgård inom den intensivt pressade kustregionen utanför Göteborg, och därmed unikt.

Dess värde som fritidsområde är väl främst knutet till stränderna, ypperliga utflyktsmål, allmänt åtkomliga per lätt båt eller fot, men själva huvudön med sin massiva bergplatå, genomskuren av långa, djupa glåv, några större dalbottnar med öppna inägor, eljest rik buskvegetation i sänkorna ut mot strandvikarna, är ett fint strövområde för alla årstider, "ett stycke sydbohusländskt kulturlandskap som ännu inte blivit så starkt infiltrerat av fritidsbebyggelse att det mist sin karaktär". Skyddsintressena

fritidsbruk och landskapsreservat är här kongruenta. För att förhindra "inlandets" nedprägling och förslitning torde det befinnas lämpligt att hålla biltrafiken ungefär vid nuvarande Marstrandleden, med ev. behövliga parkeringsplatser, men med enbart gångvägar, ev. cykelstigar genom ölandet. Här finnes ju heller inga potentiella "stora badplatser" lämpade till utbyggnad för bilburen högfrekvent besöksström. Områdets egenart är sådan att dispositionen naturligt synes böra inriktas på "strandlängs utspritt nyttjande" med åtkomst väsentligen per båt eller fot.

Med anledning av vad som framhållits får Samfundet helt biträda länsarkitektens hemställan gällande åtgärder till skydd för Klåveröområdet med tillstyrkan av förslaget om exploateringsstopp jämlikt 8 och 15 §§ naturskyddslagen samt utredning rörande områdets avsättande som naturpark jämlikt 12 §.

Danskarna tar tillbaka åsen

Danskarna har tagit tillbaka Söderåsen, skämtar man i Skåne. Faktum är att åsen under de senaste åren blivit ett populärt

Dessutom är det inte bara antin nedskräpning det gäller. Balansering av grustäktsbrytningen, inventeringar av olika slag, bekämpning av oljeföroreningar, biocidproblemet, skydd av flora och fauna och mycket annat måste be-

lysas genom olika media. Enbart information om vården av vattnet, luften och de förnybara biologiska tillgångarna kräver stora insatser.

Staten måste ovillkorligen öka anslaget till naturvårdsupplysning.

fritidsområde för särskilt Sjölandsborna, som knappast har någon orörd natur kvar på sin ö. Skåningarna är lika förtjusta i platsen, och sportstugorna skjuter som svampar ur jorden på Söderåsens sluttningar.

I Skånes Naturskyddsförening ser man med en viss oro på denna utveckling — inte att danskarna kommer till Skåne, de är välkomna, men att Söderåsen på sina ställen håller på att "byggas ihjäl" med olämpligt utformad och olämpligt placerad sommarbebyggelse.

Senast har föreningen protesterat mot en planerad större exploatering i Stenestads socken på åsens sydvästra sluttning, och man har fått länsarkitektens stöd i en aktion mot ohämmad bebyggelse i denna känsliga miljö. En del tidigare "skräckbebyggelse" inom området föreslås samtidigt bli dold bakom skymmande planteringar.

Man ska också slå ett slag för att bevara helt orörda strövområden på Söderåsen i anslutning till de olika "fritidsbyarna".

Samfundet för hembygdsvård

avstyrker hos regeringsrätten besvären från Bildeve AB Ängelholm över föreläggandet att ta bort en skylt i Klippans köping för reklam för Volvo-bilar. Den anses vanprydande i naturen. Likaså ställer sig samfundet avvisande till klagomålen över föreläggandet att avlägsna reklamskyltar för Förslövs hotell söder om Förslövsholms samhälle och för Lingårdens hotell i Perstorp i Tyringe socken. I anslutning här till understryker samfundet att det finns vissa reklamskyltar som kan ha ett visst allmännyttigt intresse framför allt hänvisning till hotell och liknande. För sådant ändamål anser samfundet att det är befogat att hänvisning kan ordnas i samråd med

myndigheterna dock av annan art än de nu avsedda.

I båda dessa senare fall finns anledning att avväga ett provisoriskt tillstånd om diskret vägvisning till dess frågan är klar.

Ny naturpark

En av Vänerns vackraste skärgårdar är den som omfattar Lurö och Eskilsäter i Värmlandsnäs kommun. Det är yttersta delen av det berömda Näset, som ofta har beskrivits i litteraturen bl. a. av Waldemar Dahlgren. Den utgör också Esaias Tegnér's hembygd och naturen anses ha inspirerat några av hans stora dikter.

Meningen är nu att fridlysa hela denna skärgård som naturpark. Länsstyrelsen har redan utfärdat förbud för bebyggelse, grustäkt, camping och annan skogsvårdande åtgärd än som skogsvårdslagstiftningen föreskriver.

Byggnadsvård

I en litteraturöversikt som utgivits av Föreningen Vårda Uppsala framhålles, att vården av den äldre bebyggelsen i Sverige endast sporadiskt och kortfattat beröres i de stora arkitekturtidskrifterna, t. ex. Plan och Arkitektur. Man framhåller att det i Danmark och Norge finns särskilda riksföreningar som verkar för bevarandet av äldre bebyggelse och som utger egna tidskrifter. Föreningen tillägger: "I Sverige saknas en motsvarighet här till. Den enda fortlöpande bevakningen av sådana miljöfrågor som rör äldre bebyggelse finns i Samfundet för Hembygdsvårds tidskrift Bygd och Natur. Där har t. ex. Vårda Uppsalas verksamhet följts alltifrån föreningens tillkomst."

Hänt i bygderna

Att skapa nya skönhetsvärden

På den kommunkonferens som Samfundet anordnade i Tomelilla den 14 februari hade infunnit sig en rad ledande män från köpingen, Onslunda, Smedstorp och Östra Färs.

Programmet var i stort sett detsamma som vid en liknande konferens i Kivik för någon månad sedan. Sedan fullmäktigeordföranden lantbr. Henry Nilsson hälsat välkommen överlämnades ordet till fil. dr John Nihlén, Ystad, som talade om "Landskap och bebyggelse i dagens Skåne". Han betonade att över vårt samhälle blåser just nu en förvandlingens vind. Teknikens förändringar griper djupt in i människornas liv och miljö och omdanar inte minst de värden av natur och bebyggelse som av ålder präglats det svenska samhället. Vi kan och vill inte spjärna emot utvecklingen. Vår uppgift är att bevara det livsdugliga i traditionsarvet och att sedan i rätt anda påverka den moderna utvecklingen.

Lektor Lorentz Bolin, Lund, talade därefter om "Ekonomi och skönhet i landskapsvärden" och kyrkoherde Curt Wallin, Tomelilla om "Kommunalmännen och bygdens kulturminnen".

Bolin framhöll bl. a. vikten av att skapa nya skönhetsvärden i våra samhällen och hävdade att Tomelilla i det avseendet intar en rangplats.

Efter lunch på stora hotellet fortsatte överläggningarna. Ett ökat samarbete mellan naturvård och kommunalmän, en bättre planering av fritidsbyar och sommarstugor, ett kraftigt vaktslående kring den svenska naturen och resurser, när-

mast då ekonomiska, för att kunna betala ut ersättningar till ägarna av skyddsvärda områden var några av de saker som stod i centrum. En annan intressant sak som diskuterades var en ev. skatteutjämning till "fritidskommuner" förmån. I klartext uttryckt betyder detta att de som har fritidsstugor inom en kommun men är mantalsskriven i en annan skall betala en del av sin skatt till "sommarkommunen". Det är inte de som äger de vackra platserna utan de som bor där som skall betala för skönheten, underströks det från ett par olika håll.

Utmärkelse för hembygdsvård

fick åtta rättviksbor mottaga vid en festlighet i Rättvik som anordnats i samband med Skräddargårdens invigning. De åtta fick ur Hembygdsvårdens ordförande Erik Gisslars hand mottaga Samfundet för hembygdsvårds hedersnål. Denna utdelas till dem som utfört ett förtjänstfullt arbete inom den lokala hembygdsvårdens förening. Sex av de tilldelade var med vid festligheten, nämligen Bud Anders Eriksson, Bror Eriksson, Anna Hansson, Jerk Werkmäster, Annie Åberg och Selim Åberg, förre ordföranden i Hembygdsvårdens förening. Samuel Lissel och Erik Sundberg får sin utmärkelse vid ett annat tillfälle.

En hedgård bevaras

Under den lyckade kurs Samfundet i höstas ordnade på Dag Hammarkjolds

Jorden kan föda oss

Det är i viss mån vågat att ge ut en bok med ovanstående titel, när vi lever i den psykosstämning som "befolknings-explosionen" framkallat. Men man ska inte tro att förf. tar avstånd från åtgärder för nativitetsbegränsning. Han uttrycker sig visserligen lite vilseledande på ett och annat ställe, t. ex. när han i slutet av sitt kapitel "Livsmedelsproduktion eller nativitetskontroll?" (en också lite vilseledande kapitelrubrik) framhåller att "den inte minst i Sverige vanliga doktrinära uppfattningen att hjälpen till de fattiga länderna måste kombineras med åtgärder för barnbegränsning kan ofta utgöra ett hinder för arbetet". Detta är bara ett konstaterande av erfarenheter

som förf. gjort. Det behöver inte betyda något annat än att barnbegränsningspropaganda bör tas i annat sammanhang och på ett annat sätt än så som nu ofta är fallet. Han framhåller uttryckligen att två vägar är tänkbara för att uppnå balans mellan befolkningstillväxten och livsmedelsproduktionens ökning:

- a) ökning av livsmedelsproduktionen
- b) ökning av produktionen i kombination med nativitetsbegränsning.

Han finner det helt naturligt och nödvändigt att indierna arbetar för barnbegränsning och att de har tagit med den som en viktig punkt i deras femårsplan, en rent social angelägenhet. "Man har all anledning att anta", skriver förf., "att även andra länder kommer att göra sammaledes, så snart möjligheter till för-

bättring av livsmedelsläget kan skönjas. Men dessförinnan blir ingenting gjort. Här kommer återigen den av äggvitebristen förorsakade likgiltigheten in i bilden." Och han fortsätter: "Åtgärder av olika slag i syfte att minska födelse-talen är önskvärda, men initiativet här-till bör komma från vederbörande folk själva." Det betyder inte att man helt passivt ska sitta med händerna knäppta och vänta på att de tar ett initiativ. De bör få ta del av våra erfarenheter och i diskussionen med oss ledas därhän. Författaren påpekar bl. a. att även dr Malcolm Tottie framhållit att man inte kan angripa befolkningsfrågan på övernat-nell väg. Man bör i stället t. ex. göra som en svensk expertgrupp i Ceylon som verkar för familjeplanering genom att gå från dörr till dörr och försöka övertyga familjerna om hur riktigt det är både för individen och samhället att barnen inte är flera än att de kan försörjas. — "Det blir lättare", säger Osvald, "att väcka intresse för barnbegränsningen, om man samtidigt kan hänvisa till att åtgärder i syfte att förbättra livsmedels-försörjningen redan vidtagits." I Ceylon har verket krönts med framgång. På en av de fyra platser, där upplysning och vägledning lämnats, har födelsetalet på fyra år gått ned med 30 %.

Osvald har nu tagit till sin uppgift att upplysa oss om vilka möjligheter vi har att öka livsmedelstillgången. En och annan tänker kanske Vad har nu det här med hembygdsarbetet att göra? Men vi bör nog akta oss för att dra hårda gränser kring det som är vår hembygd. Osvald visar oss hur det förhåller sig med hembygden i andra världsdelar vilkas befolkning redan kräver att få samma möjligheter för sin hembygd som vi för vår. Vi ska inte inta en sådan attityd att hembygdsvärden blir ett egoistiskt självändamål som hindrar oss att få de

kontakter med hela världen som tiden fordrar. Det finns för övrigt snart inte ett hörn på vår jord där inte genomgripande förändringar har sina återverkningar på vårt land och vår hembygd.

Sin uppgift att ge oss informationer i frågan om jorden kan föda oss har förf. löst på ett ytterst tillfredsställande sätt. Han är ytterligt beläst och har genom resor över hela världen haft tillfälle att göra iakttagelser över utvecklingen på ort och ställe. Man kan visserligen inte fränkänna hans framställning en viss övertro på möjligheterna att tillräckligt snabbt förse en betydligt större befolkning än dagens med tillräckliga mängder livsmedel. Men han är själv medveten därom och poängterar att förutsättningen för att vi ska lyckas är att människorna låter förnuftet råda och lyckas få till stånd en fredlig samverkan. Om den saken vet tyvärr ingen av oss tillräckligt för att med övertygelse kunna sluta upp vare sig på den ena eller den andra sidan. Lyckas människorna inte ta sitt förnuft till fånga, blir det den gamla lösningen från gångna tider som åter griper in med sin reglerande kraft: krig, svält, sjukdom. Men vad vi än tror och vad vi än fruktar, så är det utomordentligt spännande att följa förf. i hans framställning av hur långt vi redan nått i fråga om våra möjligheter att öka livsmedelsproduktionen. Hans bok är en angelägen bok, en intressant bok. Den visar på brister i produktionen som följer värden som de flesta människor inte har ägnat en tanke åt att de finns. Det är brister som, när de en gång täckts, ställer livsmedelssituationen i en ljusare dager. Han visar, hur man arbetar med att befria havsvattnet från dess salt så att man ska kunna bevattna öknarna därmed och göra dem fruktbara. Han berättar om det väldiga hav av vatten, som vilar under Saharas vidsträckta ök-

minnesgård Backåkra antogs ett förslag att i östra Skåne skapa en hedgård som i fråga om byggnader, inredning och framför allt landskap skall på ett levande sätt bevara ett stycke försvinnande kulturlandskap — den skånska heden.

Gården, som delvis skall brukas, kommer enligt planen utom vanlig inredning att rymma en särskild museal avdelning med bilder över de skånska hedbönder som fram till vår tid lagt ned stor möda på de magra sandjordarna. Museet har hämtat sina förebilder från danskarnas hedreservat vid Kongens hus på Jylland.

Detta var ett av resultaten på sammankomsten som anordnats av Samfundet för hembygdsvård tillsammans med

Svenska turistföreningen och Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i syd-östra Skåne. Samfundets ordförande, fil. dr John Nihlén betonade att man här velat ta upp en av Dag Hammarskjölds stora tankar att bevara och vårda en del av det hedlandskap som han själv jämställde med det vida fjälllandskapet.

Lektor Lorentz Bolin, Stockholm, berättade om hedlandskapet, dess historia och flora samt skissade upp ett program som kommer att tillställas ägaren, d. v. s. Svenska turistföreningen.

Intendent Gustaf Åberg, Simrishamn, talade om hedbondens hus och gav goda råd beträffande ombyggnader och restaureringar.

nar, och om de fruktansvärda sociala förhållanden, under vilka miljoner och åter miljoner jordbruksarbetare och skuldbelastade småbönder i olika delar av världen, speciellt i Indien, lever, förhållanden som utgör en broms för all utveckling så länge de får bestå. Han låter oss se de enorma förluster som förråds-skadedjuren ger upphov till, och han avslöjar detaljer i jordbruksforskningen med uppseendeväckande verkningar, när de börjar tillämpas mera allmänt. Han skriver om möjligheterna för oss att bättre kunna tillgodogöra oss havets väldiga tillgångar på proteinrik föda. Men egendomligt nog går han inte in på de enorma förluster som vår tids kloaksystem ger upphov till genom att låta vår födas komponenter rinna bort till föga nytta. Lika mycket som vi skördar av vegetabiliska och animaliska produkter vräker vi ut i havet. Men det är så mycket annat av förut inte annat värde som förf. fäster uppmärksamheten på.

Också den industriella produktionen av livsmedel behandlar han: framställningen av livsmedel ur petroleum, äggvita med hjälp av jästsvampar. I en mängd som motsvarar vikten av en ko producerar jästsvamparna mer än 100 gånger så mycket äggvita per dygn som kon förmår producera. Och den mikroskopiskt lilla, encelliga grönalgen *Chlorella* som har en 40 gånger så stor produktionsförmåga som vetet. Det är endast i korthet förf. kan gå in på de olika problemen men tillräckligt ingående för att kunna ge oss en god överblick över situationen.

Hugo Osvald, Jorden kan föda oss. Natur och Kultur. Häft. 15: 50, inb. 21: —.

Lorentz Bolin

BÖCKER OM NATUR OCH BYGD

Stockholm

Bromma Hembygdsförenings Årsskrift, redigerad av lektor Gösta Langenfelt, innehåller bland mycket annat intressant några etymologiska utredningar av intresse om namnet Bromma, som förekommer både i Norge och Sverige. Redaktören själv har en liten fin analys av Ålsten och Ales stenar.

I *S:t Eriks Årsbok* förekommer en stilhistorisk studie av Gunnar Berefelt "Stadspanoramats utveckling i Sverige från c:a 1550 till 1859".

Man läser med intresse också Göran Rosanders uppsats om kyrkogårdskullorna, "De kvinnliga säsongarbetarna på Norra Begravningsplatsen i Stockholm".

Södermanland

S:t Ragnhilds Gille har i sin senaste årsbok bl. a. värdefullt material även en skildring av Arthur Adell, som berättar om sin kyrka.

Gamla Tälje i bild, utgiven av Östra Södermanlands Kulturhistoriska Förening, är en bilderbok om det gamla Södertälje, redigerad av Eric Harry Bergquist. Det passar bra att den utges just 1963, då man kan fira 100-årsminnet av det äldsta fotografiet av Södertälje. Boken är utsökt illustrerad både med reproduktioner av äldre konstverk och äldre och nyare fotografier.

Närke

Örebro Läns Hembygdsförbund utger som vanligt en vacker årsbok betitlad

"Från bergslag och bondebygd". En väldokumenterad uppsats dominerar årsboken "Tennngjutare i Örebro" av Birger Bruzelli.

Småland

Den livaktiga hembygdsföreningen i *Södra Unmaryd och Jelluntofta* har utgivit en årsskrift, som bland annat innehåller en värdefull krönika över bygden och en översikt av hundraåriga protokoll från kommunen.

Hyltén-Cavallius' Förening för Hembygdsforskning och Hembygdsvård utger en årsbok 1962—1963, som samtidigt är organ för Kronobergs Musei- och Hembygdsförbund. Olof Arrhenius skriver om Carl Rappe, den förste sockerbetsodlaren i Sverige och Lars-Olof Larsson om "Vägar och förbindelser i Värmd fram till 1600-talets slut". En värdefull uppsats, som man önskar skall stimulera forskare i andra landsdelar.

Älghultskrönika, utgiven av Älghults Sockens Hembygdsförening, innehåller bland annat läsvärt en uppsats "Från gård och by och gods — släkthistoriska anteckningar för tiden fram till 1700-talets början" av häradshövding Liss-Eric Björkman. Vidare skriver Anna-Maja Nylén om "Våra brödtraditioner".

Västergötland

Västgötabygden, som är en tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård, har utkommit med sin 18:e årgång. Lektor Arne Remgård har skrivit en artikel vars rubrik tidningen själv kallar chockerande: "Rationalisera bort fornstugorna". Författaren berättar, att

i Västergötland finns mängder av åldriga byggnader i huvudsak hämtade från 1800-talets proletära jordbebyggelse. Många av dessa lider av vanvård. Interiörerna med sina antikviteter är ofta beklämmande. Mycket borde radikalt utmönstras såsom främmande för miljön och gäller det verkligt värdefulla ting, säger författaren, borde dessa förvaras på ett mer betryggande sätt. Redaktionen hoppas att genom denna artikel kunna stimulera intresset för en sanering.

Skåne

Bjärebygden, organ för Bjäre härads Hembygdsförening, har för året en rad utsökta uppsatser om Hallands Väderö. Två av dem författade av den store kännaren av Väderön, Hervid Vallin. En uppsats av stort värde är Oscar Fjellmars "Landskapet — planläggning, uppbyggnad och naturvård på Bjärehalvön".

Folklivsbilder från Skåne av Signe Forsberg skildrar minnen från barn- och ungdomsåren med utgångspunkt från egna uppteckningar, de äldsta från sekelskiftet. Särskilt värdefulla är berättelserna "Bondeåret" och "Från vårbruket till julstöket". Det är en varmhjärtad skildring om gamla tider, man känner att författarinnan verkligen upplevt den gamla miljön och man förstår henne väl när hon skriver: "Ingenting kan ersätta upplevelserna från barn- och ungdomsåren, vilka för mig blivit till en kraftkälla genom tiden."

Holland

Varbergs Museum har utgivit en vacker årsbok, som har formen av en fest-

skrift tillägnad museets skapare, Albert Sandklef. Det är en bok som förtjänar en speciell uppmärksamhet. Styrelsen för museet med landshövdingen i täten har velat hylla upphovsmannen och mångårige redaktören, tillika skaparen av museet och dess folklivsarkiv. Detta har man gjort genom en publikation av sällsynt kvalitet. Några av de främsta företrädarna inom den nordiska folklivsforskningen, språkforskare, museimän och bygdeforskare har tillsammans med kollegor från Irland och Grekland skapat en ganska enastående festskrift.

Sandklefs efterträdare, Bengt-Arne Persson, hyllar Albert Sandklef "fältforskare och kammarlärare" och vi citerar hans inledande ord:

"Fredrik Ström beskriver sin vän Albert Sandklef i en översikt av halländska profiler 1945 såsom en mångförfaren polyhistor, en oerhört stridbar och verksamhetslysten man på kulturlivets alla områden. Med energi, okuvlig vilja och vetenskaplig begåvning har Albert Sandklef i Varbergs museum rest ett monument över västsvensk kulturhistoria, främst dess allmogekultur, samt grundat ett av vårt lands största folklivsarkiv. Han skapade 1934 det som inte fanns på något annat håll i vårt land, ett specialmuseum för vår allmogekultur, varom Sigfrid Svensson skriver i Fataburen: Årets viktigaste händelse är omdaning och utvidgningen av Varbergs museum. — — Varbergs museum har härmed erhållit den allsidigaste och instruktivaste utställningen rörande allmogens gamla arbetsliv, som för närvarande finnes i något svenskt museum."

I festskriften citeras även Göran Schildts sammanträffande med Sand-

klef på Varbergs Museum:

"Vi fick goda möjligheter att studera hans utseende, som på ett överraskande sätt påminner om André Gides. Vi kunde också konstatera att vi befann oss i tankelidelsernas kraftfält fjärran från den atmosfär av opersonlig saklighet och försiktig begränsning till säkra positioner som brukar känneteckna akademiska personligheter. Förklaringen är enkel: Sandklef är ingen akademiker, utan självlärd, självgjord alltigenom. Hans utbildning har med andra ord ställt större krav på honom än om han följt de vanliga lärdomsvägarna, och man kan lugnt säga att det endast tack vare en skärva genialitet som den bildningshungrige bondsonen Albert från Sandklefs gård i Frillesås inte blev en originell folkskollärare och byauktoritet, utan både hederdoktor och någonting så ovanligt som en verklig intellektuell personlighet."

Årsboken Halland, tidigare "Vår Bygd", utges av Hallands Museum och redigeras av Arne Modén och Lennart Lundborg. Den senare redogör för röjningsarbeten vid halländska gravfält och forn lämningar. Fil. dr Erik Salén skriver om "Museitanken i Halmstad". En särskild avdelning i årsboken innehåller redogörelser från hembygdsföreningar och bygdemuseer.

Vår Bygd, organ för Nord-Hallands Hembygdsförening publicerar bl. a. en uppsats av Lorentz Bolin, "Grönområden i Kungsbacka".

Bohuslän

Fräkne bygd och folk i gången tid heter en förnämlig skildring av Herbert Christenson. Det är många års ingående

forskningsarbete, som ligger bakom denna vackra bok på hela 500 sidor, utgiven med bidrag av Längmanska Kulturfonden. Det är ett imponerande forskningsarbete han här redovisar med ett källmaterial, som till stor del är hämtat ur äldre sockenarkiv och handlingar i landsarkivet. Skildringen omfattar både fornminnen och bebyggelse liksom skildringar av äldre tids sede- och folkliv. Där finns utdrag ur domböckerna och glimtar ur Torps historia. Ett särskilt kapitel skildrar tingsplatserna, gästgivargårdarna och krogarna. Även aktuella förhållanden har fått sitt utrymme. Denna bok över Fräkne är något av en bragd.

Bohusläns Hembygdsförbunds Årsskrift innehåller bland annat en uppsats om Haggorn på Tjörn av Ernst Manker. Vidare finner man en redogörelse för hembygdsföreningarnas verksamhet och om naturskyddsrådet i länet.

Askim Hembygdsförenings Årsbok är ett bra exempel på vad som kan åstadkommas av en liten hembygdsförening. Den innehåller en välredigerad årskronika från kommunen och dessutom en uppsats av Nils Niklasson om "Askimlandet och dess äldsta bebyggelse".

Dalsland

Hembygden 1963 är en vacker årsbok redigerad av Sven Axel Hallbäck. Den fine hembygdskännaren A. G. Bördh har författat hembygdsuppsatsen "Möte med Dalsbolitteraturen". Det är en av våra förnämsta kännare av Dalsland, som för närvarande arbetar med en stor landshypoteksbibliografi, som omfattar inte mindre än 2410 titlar på uppslagsverk,

uppsatser m. m. om Dalsland.

Vidare publiceras en märklig artikel om Edsleskog. Det är läroverksadjunkt Anders Edestam, som återupptäckt detta gamla manuskript i en arkivgömma.

Gotland

Gotlands Arkiv, vars redaktör är Gunnar Svahnström, har som vanligt en rad läsvärda kulturartiklar omkring gotländska kulturproblem.

Erik Nylén skriver om fornvård och fornforskning, där han bl. a. hävdar att vi i vårt land kan uppvisa en kulturminnesvård av hög standard och med gamla traditioner. Organisationen och de fasta formerna, skriver han, är dock uppbyggd under senare decennier "av en handfull starka män med initiativkraft och administrativt kunnande". Det är en intressant och värdefull exposé över den svenska fornminnesvården och dess aktuella problem. Nylén kommer där även in på de många nödtvungna undersökningar av stor omfattning, som Riksantikvarieämbetet gjort, bl. a. utgrävningar i problemlösande syfte, som på privat initiativ gjorts vid Vallhagar på Gotland. Till slut framför Nylén ett intressant förslag, nämligen att centralisera forskningen för hela landet genom inrättandet av ett ledande, rådgivande organ för samordning av fornvård och fornforskning.

Uppland

Upplands Fornminnesförenings Årsbok har som ledande uppsats "Uppsala domkyrkas yttre resning under höggotiken" av Nils Sundquist. Bland de intressanta

bidragen märker man särskilt Nils J. Nilssons utförliga beskrivning av Fiskebebyggelse och fiske vid Upplands kuster”.

Samfundet Djursholms forntid och framtid har utgivit en vacker minneskrift till Djursholms 75-årsjubileum som samhälle och 50-årsjubileum som stad. I skriften ingår en rad uppsatser med innehåll, som anknyter till stadens historia, främst Olle Norbecks ”Från sjörövarnäste och stormannagods till villa- och trädgårdsstad”. Under rubriken ”De gamla minns” återges en rad intervjuer med äldre djursholmsbor.

Jämtland

Jämten, redigerad av landsantikvarie Lennart Björkquist, har ett flertal läsvärda uppsatser om Brunflo. Man har särskild behållning av Bertel Berthelssons ”Brunflo kastal och de äldsta kyrkobyggnaderna i Jämtland”.

Norrbottnen

Hembygdssällskapets Årsbok, redigerad av Harald Hvarfner och Olov Isaksson, är en utomordentligt vacker och innehållsrik bok, där man särskilt fäster sig vid de utsökta och väl reproducerade bilderna. Det gäller särskilt illust-

rationerna till den inledande uppsatsen ”Bondens hus på 1880-talet”. (Foto: Anders Lindström, text: H. Hvarfner.)

Av stort intresse är också utdragen ur Edvin Mäkitalos skoltidning ”Spånor ur livet”, som publiceras med inledning av H. Hvarfner under rubriken ”Skolbarn som hembygdsforskare”.

Detta är en på många sätt föredömlig årsbok, som med nöje kan läsas även av människor utanför Norrbotten.

Västerbotten

I *Hembygdssällskapets Årsbok* skildrar bland annat Karin Eriksson den kände arkitekten C. Fr. E. Sandgren i artikeln ”En arkitekt i Umeå under 80- och 90-talen”.

Ernst Westerlund har ett par intressanta inlägg, dels om en forntida segelled dels om en skifferdolk med djurhuvud.

Skid- och Friluftslivsfrämjandets Årsbok 1963

innehåller en utsökt skildring av Gunnar Edman ”Naturen och poeten”, en essä som skildrar den naturupplevelse vi kan erfara hemma om de starka värden vi kan uppleva på strövtåg i markerna, allt tack vare poeten.

Samfundet för Hembygdsvårds verksamhetsberättelse för år 1963

I och med den nya statliga organisationen Statens naturvårdsnämnd, som under året trätt i funktion, har en del av Samfundets uppgifter överförts till det nya verket, men fortfarande återstår betydelsefulla arbetsuppgifter, framför allt när det gäller landskapsvård i samband med sjöregleringar, kraftverksbyggen och vägar. I naturvårdspropositionen har regeringen kraftigt understrukit behovet av ökad upplysningsverksamhet när det gäller natur- och landskapsvård och anslaget för denna verksamhet, som fortfarande skall vila på de frivilliga organisationerna, har ökat. Samfundet har därför under året vidtagit en rad förberedande åtgärder för att skapa nya kanaler för en intensiv upplysningsverksamhet och pedagogisk aktivitet både när det gäller allmän hembygdsvård och speciell landskapsvård. Åtgärderna har mötts av stort intresse både hos enskilda och myndigheter.

Vården, inte bara om enstaka detaljer utan om sammanhängande miljöer är utmärkande för vår rörelse idag. Medan hembygdsvården tidigare ofta varit nästan uteslutande tillbakablickande har en omsvängning nu skett mot nya ideal. Både hembygdsvården och naturskyddsvården riktar nu sitt intresse långt utöver den isolerade hembygdsgården och det fridlysta naturminnesmärket och tar fasta på de värden av skönhet, omväxling och tradition som ett riktigt hem och landskap för människor kräver.

För att förverkliga vårt program behövs nu framför allt, vid sidan av

lagarna, en brett lagd och djupgående undervisning i natur- och kulturvård. Skolorna och bildningsorganen är här självklara media. En kraftinsats måste emellertid även sättas in hos kommunerna och de nya kommunblocken, som kommer att bli alltmer engagerade i miljövården. Det gäller att säkra de värdefullaste hembygdsmiljöerna och kulturminnena för framtiden, skapa naturreservat och fritidsområden, påverka det aktuella kulturskapandet.

Städerna upplever för närvarande en kris i den våldsamma konflikten mellan behov av trafikleder contra bebyggelsemiljöer av värde. Här måste den front stärkas som har skapats mot ensidig exploatering. Vi måste slå vakt om individens rätt att leva en någorlunda fredad tillvaro även inom storstadens ram. Vi måste skapa en syntes mellan trafikförsörjning-nydaning och allsidig miljövård, där även traditionens värden beaktas.

Samfundet har fortfarande flitigt utnyttjats som sakkunnigt organ i landskapsvårdande frågor både av regeringen, kammarkollegiet, vattendomstolarna och länsstyrelserna.

En omfattande arbetsuppgift under året har varit samarbetet med kommunerna. Underhandlingar har förts på högsta nivå för att skapa förutsättningar för ett framtida samarbete. Dessutom har en betydelsefull kursverksamhet ägt rum för kommunerna ute i landet.

Samfundet har i sin egenskap av centralt organ för hembygdsvården haft

god kontakt inte endast med hembygdsföreningarna utan även med andra organisationer och grupper, som arbetar med liknande målsättning. Den allmänna rådgivningsverksamheten har varit livlig. Intresset för verksamheten har sträckt sig långt utöver den egentliga hembygdsrörelsen.

Styrelsen framför ett tack till alla som medverkat till årets resultat och uttalar en förhoppning om fortsatta goda insatser i Samfundet för Hembygdsvårds verksamhet.

Organisation

Samfundets grundorganisation utgöres av enskilda, korporativa och stödjande medlemmar. Enskilt medlemskap kan vinnas av envar som vill verka för Samfundets syften. Korporativa medlemmar utgöres av hembygdsföreningar, hembygdsförbund, fornminnesföreningar och liknande som arbetar för hembygds- och landskapsvård. Stödjande medlemmar utgöres av kommuner, kommunala organ, studieorganisationer, centrala och lokala institutioner, företag m. fl.

Beslutande organ är riksstämman och förtroenderåd, som sammanträder årligen.

Förbundsledning

Styrelse

Samfundets ledning utövas av en styrelse, som under året haft följande sammansättning:

Valda av riksstämman: fil. dr John Nihlén, Stockholm (ordf.), riksdagsman Ragnar Lassinantti, Luleå (v. ordf.), konstnär David Ahlqvist, Ljugarn, bildningskonsulent Bengt Andersson, Luleå,

professor Gunnar Beskow, Göteborg, författarinnan Karin Collin, Njutånger, studierektor Karl Högemark, Södertälje, 1:e hemslöjdskonsulent Eva Ljungkvist, Stockholm och seminarielärare Holger Nilsson, Hägersten.

Suppleanter: rektor Nils Göransson, Sollentuna och fru Karin Hesslefors, Kovland.

Valda av förtroenderådet: personalkonsulent Anders Bothén, Göteborg, ingenjör Bertil Dalkrans, Stockholm, folkskollärare Sigurd Gustavson, Karlstad, civilingenjör Olof Joachimsson, Uppsala, professor Erik Lundberg, Lidingö, redaktör Stig Tornehed, Kungälv, rektor Nils L. Wallin, Arvika, och arkitekt SAR Hans Westman, Lund.

Suppleanter: rektor Sven Elg, Bollnäs, folkskollärare Elof Persson, Brunsög.

Adjungerade ledamöter: byrådirektör Ragnar Johansson och redaktör Nils Nihlén.

Arbetsutskott

Styrelsens arbetsutskott har utgjorts av Holger Nilsson, ordf., Bertil Dalkrans, Karl Högemark och John Nihlén.

Adjungerade ledamöter: Lorentz Bolin, Ragnar Johanson och Nils Nihlén.

Sammanträden

Styrelsen har sammanträtt den 23 februari, 6 april, 21 april och 18 december. Arbetsutskottet sammanträdde den 20 februari, 21 mars, 27 maj, 25 september, 14 november och 10 december.

Riksstämman

Årets riksstämman hölls på Byggnadsföreningen i Stockholm söndagen den 21

april. Utöver stadseenliga frågor förekom föredrag av Samfundets ordförande fil. dr John Nihlén under rubriken "Naturvården och hembygdsarbetet", varvid han presenterade den framlagda propositionen angående riktlinjer och organisation för naturvårdsverksamheten.

Förtroenderådet

Förtroenderådet har sammanträtt den 21 april på Byggnadsföreningen i Stockholm i samband med riksstämman.

Årshögtid

I anslutning till förtroenderåd och riksstämman anordnade Samfundet i närvaro av Hans Majestät Konungen och ett stort antal deltagare en högtidssammanskomst på Byggnadsföreningen, varvid Samfundets hedersdiplom och förtjänstplaketter för "rik gärning i hembygdsvårdens tjänst" utdelades av Konungen. Högtidstalet hölls av författaren Per Anders Fogelström över ämnet "Mina drömmars stad". I anslutning härtil hölls anföranden av stadsfullmäktiges 1:e vice ordförande fru Eva Remens: "Stockholm — ansvar för arv och framtid" samt av borgarrådet Hjalmar Mehr: "Staden — drömmen och verkligheten". På programmet förekom vidare musik av bygdespelmän och visor sjungna av författaren Olle Adolphson.

Hedersledamöter

Till hedersledamöter i Samfundet har utsetts professor Gösta Berg, Stockholm och professor Erik Lundberg, Lidingö.

Förtjänstplaketter

Samfundets förtjänstplaketter "för rik gärning i hembygdsvårdens tjänst" har

för 1963 tilldelats kommunalborgmästare Hilding Hjelmberg, Katrineholm, redaktör P. W. Häger, Bollnäs, fil. dr I. Ingers, Lund, greve Eric Claes Piper, Ängsö, ingenjör Carl Sjöblom, Stockholm, folkskollärare Erik Stenarson, Kristinehamn, ämneslärare Valdemar Ståhlfors, Ljungby, tjänsteman N. G. Svahle, Motala, konstnären Jerk Werkmäster, Rättvik, ombudsman Johannes Wernquist, Hjo och plåtslagarmästare Erik Österman, Vaxholm.

Kommittéer

Väggkommittén, tillsatt enligt kommunikationsdepartementets särskilda föreskrifter, har haft följande sammansättning: trädgårdsarkitekt FST Sven A. Hermelin, Föreningen för dendrologi och parkvård, ordf., överingenjör N. Bruzelius, Statens Väginstitut, avdelningsdirektör Eskil Öberg, Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, fil. dr John Nihlén och vägvårdskonsulent Karl-Arne Karlsson, Samfundet för Hembygdsvård.

Expertrådet i landskapsvårdande frågor har haft följande sammansättning: trädgårdsarkitekt FST Sven A. Hermelin, ordf., professor Gunnar Beskow, lektor Lorentz Bolin, major G. Borenus, fil. lic. Bengt Petersson, chefsarkitekt Nils Sterner, professor Sven Thunmark, länsjägmästare F. Thörn, arkitekt SAR Hans Westman samt från Samfundet fil. dr John Nihlén och landskapsarkitekt Carl Olov Orback.

Kansli

Samfundets kansli har under året liksom tidigare varit förlagt till Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm. Chef för kansli

och landskapsbyrå samt redaktör och ansvarig utgivare för Bygd och Natur har varit fil. dr John Nihlén. Redaktör Nils Nihlén har fungerat som redaktionssekreterare och föreståndare för medlemsregister och arkiv. Sekreterare Stig Carlsson har varit styrelsens sekreterare och biträdande kanslichef. Under senaste halvåret har Nils Österberg fungerat som studiesekreterare. Landskapsarkitekt Carl Olov Orback har handlagt landskapsbyråns ärenden rörande sjöregleringar och allmän planering. Vägårdskonsulent har varit trädgårdsarkitekt FST Karl-Arne Karlsson. Fröken Ulla Forsberg har fungerat som ritbiträde. Kamrer Birgit Bergman har skött kassa och bokföring med halvtidstjänstgöring biträdd av byrådirektör Ragnar Johanson. Kanslibiträde har varit fröken Anita Larsson. Fröken Märta Josefsson har varit anställd som arkivbetare.

Konsulter

Konsulterande uppdrag för Samfundet har utförts av trädgårdsarkitekterna Sven A. Hermelin, Stockholm och Arne Segerros, Danderyd, samt ingenjörerna J. Jakobsson, Vilhelmina och Kjell Lundström, Gävle (sjöregleringar) och arkitekt SAR Hans Palmgren, Göteborg (byggnadsärenden).

Representation

Samfundet är representerat i följande styrelser, nämnder, kommittéer och företag: styrelsen för Markaryds folkhögskola, SLS studieråd, Svenska Ungdomsmästerskapet, Stiftelsen Stockholms skärgård, Skärgårdsstiftelsens expertgrupp, Bestyrelsen för Svenska Flaggans Dag,

Kommittén för Nackareservatet, Naturvårdsdelegationen, Svenska Naturskydds-föreningens förbundsråd, Nordisk Samverkan för Bygd och Natur, Skånska Hedsällskapet, Capellagårdens kursbestyrelse, Naturvårdskommittén för Öland, Stockholmstraktens Hembygds-krets, Fäbodkommittén, Norrlands Naturvärn, Svensk Byggtjänst. I det sistnämnda företaget innehar Samfundet aktier (det är startat av Samfundet).

Verksamheten

Bygd och Natur

Tidskriften Bygd och Natur har under året utkommit med tre nummer jämte en årsbok med sammanlagt 256 sidor. Tidskriften har utgått till samtliga medlemmar samt till ett flertal institutioner och enskilda personer. Upplagan har i medeltal uppgått till 8.500 exemplar.

Materialframställning och försäljning

I samarbete med LT:s förlag, Nordiska museet och Samfundets fäbodkommitté har utgivits boken "Fäbodar", till vilken Samfundet också lämnat flera bidrag och bildmaterial. Studiematerial och litteratur har sammanställts för kursverksamheten i samarbete med kommunerna. Ett stort antal färgbilder och svart-vitt fotomontage har sammanställts rörande hembygds- och landskapsvård.

Samarbete har skett med en rad studieförbund och bildningsorganisationer rörande natur- och landskapsvård.

Samfundet har utarbetat en särskild föreläsningskatalog.

Föreläsungsverksamheten har omfattat ovan nämnda material jämte övrig

av Samfundet eller andra producerad litteratur, varvid anslutna medlemmar erhållit 20 % rabatt på av Samfundet producerat material. Vidare har Samfundet haft till försäljning väggalmackan "Ett år i Sverige".

Kurser och föreläsningar

Fil. dr John Nihlén har hållit en föreläsningsserie vid Stockholms Universitet över ämnet "Modern kulturlandskapsutformning och kulturlandskapsvård".

Föreläsningar i miljö- och landskapsvård har under vårterminen hållits av C. O. Orback på Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens trädgårdsskolas anläggningstekniska linje. En föreläsning om vägvård har hållits av vägvårdskonsulenten.

I samband med en övningsuppgift om rastplatser på Kungl. Tekniska Högskolans avdelning för arkitektur har vägvårdskonsulentens tillsammans med trädgårdsarkitekt FST A. Segerros demonstrerat rastplatser projekterade av Samfundet för Hembygdsvård.

Underhandlingar har under året inletts med representanter för Ystad, yrkesskolan i Ystad och överstyrelsen för yrkesutbildning angående upprättandet av en byggnadskulturell skola för södra och mellersta Sverige förlagd till Ystad.

Samfundet har under året haft en omfattande kursverksamhet, främst i samarbete med kretsar, distrikt och bildningsorganisationer i olika delar av landet.

En delvis ny form av kurser har anordnats i samarbete med ett flertal kommuner ifråga om landskaps- och bebyggelsefrågor. Denna kursverksamhet har upplagts efter samråd med naturvårds-

utredningen, landskommunernas förbund, länsstyrelserna och enskilda kommuner. Syftet har varit att informera ledande kommunalmän om naturvårdens nuvarande läge och möjligheter samt att diskutera lämpliga åtgärder för att främja en sund naturvård särskilt i fråga om fritidsbebyggelse och planläggning av naturreservat. Kurserna eller konferenserna har hållits med kommuner inom de planerade kommunblocken. Inbjudna har i allmänhet varit ordförande och vice ordförande i kommunalfullmäktige, kommunalnämnd, byggnadsnämnd och kommunala byggnadskontor, skolstyrelse, hälsovårdsnämnd, turist- och fritidsnämnd samt kommunalkamrer. Dessutom har inbjudits bl. a. länsarkitekt och andra representanter för länsstyrelse, lantmäteri, vägmyndighet, hushållnings-sällskap, landsantikvarie, stadsarkitekter och representanter för industrier, markägare och lokala föreningar.

Som exempel på ett sådant program vill Samfundet anföra det från Västra Karup, där konferens hölls den 19 januari. "Tekniken och därmed sammanhängande strukturförändring av hela vårt samhälle griper djupt in icke minst på de natur- och kulturvärden som vi har att värna. Vi kan och vill inte spjärna emot utvecklingen, men vi bör påverka den i rätt anda. De frågor som för oss nu är aktuella gäller de stora kustproblemen: bebyggelsefrågor, landskapsvård, planering. Det är problem som måste lösas gemensamt av representanter för myndigheter och enskilda samt sakkunniga på olika områden. Temat för föredrag och diskussion blir: Landskap och bebyggelse i dagens Skåne — myndigheternas ansvar och möjligheter."

Föredrag hölls av trädgårdsdirektör Oscar Fjellmar, fil. dr John Nihlén och arkitekt SAR Hans Palmgren.

Liknande konferens har under året hållits på Gamla Rådhuset, Ystad, den 9 mars med representanter för ett 10-tal kommuner i Ystadsregionen. Här deltog utom de förut nämnda universitetslektor Gunnar Rasmusson, Lund, som föreläste över ämnet "Behov av översiktlig naturvårdsplanering". Dessutom medverkade stadsfullmäktiges ordförande, socialvårdschef Eric Anderson och drätselkammarens ordförande Artur Sandström.

En annan konferens hölls på stadshuset i Höganäs den 11 maj, där staden var värd. Öppningsanförande hölls av stadsfullmäktiges ordf. Henry Hansson. Bland föreläsarna märktes även biträdande länsarkitekt Bertil Merkander, Malmö, och stadsombudsman Hjalmar Lundström. Den senare talade över ämnet "Kommunerna och naturvården".

Fredagen den 29 november fortsatte serien av konferenser på Kommunalhuset i Kivik. Konferensen öppnades av ordföranden i Kiviks kommunalnämnd riksdagsman Gunnar Rosberg. Föredrag och diskussioner rörde sig mest om fritidsbebyggelsen, strandskyddet och den pågående naturinventeringen. Som föredragshållare medverkade här fil. mag. Gunnar Zettersten, geografiska institutionen, Lund, med ämnet "Behov av översiktlig naturvårdsplanering". Den av Kiviks kommun utarbetade översiktsplanen demonstrerades av arkitekt K. E. Hjalmarsson. Likaledes demonstrerades och kommenterades den omfattande inventering av skyddsvärda naturområden som utförts av Österlenrådet.

En liknande konferens hölls på Kom-

munalhuset i Borrby den 6 december. Kommunen var värd och öppningstalet hölls av kommunalnämndens ordförande, kvarnägare Henry Rosenqvist. Föreläsare var desamma som i Kivik. Kartan över skyddsvärda områden inom Österlen demonstrerades här av landsantikvarie Sven E. Noreen. En livlig och värdefull diskussion ägde rum om kommunernas uppgifter inom naturvården.

Konferens anordnades av Samfundets Östgötadistrikt den 26 januari på Folkets Hus i Linköping med temat "Naturen och samhället". Närvarande var ett 70-tal representanter för hembygdsföreningar och andra organisationer, skolor, kyrka, riksdag och kommunalförvaltning, kontaktmän och enskilda intresserade. Forstmästare Ulf Ribers ledde konferensen och den livliga debatten. Fil. dr John Nihlén höll inledningsföredraget och relaterade sin syn på naturvårdsutredningen. I debatten deltog bl. a. representanten för Naturskyddsföreningen lektor Lars Faxén, turistintendent H. Gelin, greve Gösta Mörner, länsjägmästare Y. Niklason, jordbrukskonsulent E. Månsson, överjägmästare Per Sköld och greve O. W. Douglas.

Samfundet deltog i mars i en välbesökt kurs tillsammans med Gotlands Hembygdsförbund på Stiftsgården i Alskog. Den leddes av Gotlands Hembygdsförbunds ordförande konstnär David Ahlqvist. Olika hembygdsföreningar var representerade från Hamra i söder till Väskinde i norr. Första dagen ägnades åt hembygdsarbetets målsättning och organisation med fil. dr John Nihlén som föreläsare samt åt grupparbete. Sekreterare Stig Carlsson föreläste om "Studiearbetet och hembygdsvården", lektor

Lorentz Bolin om "Naturen i hembygd". Söndagen ägnades i huvudsak åt diskussion kring den nya naturvårdslagen. Inledare var överlantmätare Hans Lundström, Visby. Vidare medverkade landsantikvarie Gunnar Svahnström med ett föredrag om "Äldre gotländsk bebyggelse". Konstnären Erik Olsson, Sanda, kåserade om "Nubien, landet som skall dränkas". Dessutom medverkade Bäckstädettrion och på avslutningssamkvämet nämndeman Joel Herlitz, Halla och riksspelmännen Svante Pettersson och Sigvard Huldt.

Samfundets årliga studieledarkurs ägde rum 1—6 juli på Markaryd (hembygdens skola) med 24 deltagare. Grupparbeten och diskussioner kring ämnen med direkt anknytning till hembygds- och naturvård och de möjligheter som finns att organisera och bedriva gruppstudier kring dessa frågor inom hembygdsföreningarna och andra intresserade samslutningar. Drygt hälften av deltagarna kom från hembygdsföreningar och övriga från studieförbunden SLS, LiS, SKS och SBF. Medverkande föreläsare var seminarieläraren Holger Nilsson, lektor Lorentz Bolin, fil. dr John Nihlén och studiesekreterare Nils Österberg. Den sistnämnde svarade också för kursens organisation. Miljöfrågor, den ökade fritiden och vårt behov av oförstörd natur, som vi kan uppskatta och använda på ett förnuftigt sätt, var viktiga problem i resonemanget.

Fäboddag på Skansen hölls den 23 augusti i anslutning till boken "Fäbodardar", som utgivits av LT i samarbete med Nordiska museet och Samfundets fäbodkommitté. Vård för dagen var förlagschefen på LT Karl-Fredrik Björn,

som välkomnade gästerna på Böndernas Hus i Stockholm. Dagen fortsatte på Skansen med utdelning av boken "Fäbodardar" till 11 bidragsgivare, redogörelse av professor Gösta Berg för den av Jordbrukarnas Föreningsblad och Nordiska museet genomförda fäbodinventeringen, besök vid Skansens fäbodvall och lunch på Solliden. Samfundet för Hembygdsvård representerades av ordföranden och sekreteraren i Samfundets fäbodkommitté riksdagsman P. L. Orgård och forstmästare Ulf Ribers samt studiesekreterare Nils Österberg.

Byarums hembygdsförening anordnade den 11 augusti en väl besökt hembygdsfest i Vaggeryd, som är både samlingsplats och minnesgård. Föredrag hölls av fil. dr John Nihlén över ämnet "Småland — bondens land".

"Känn Din stad", den årligen återkommande hembygdskursen i Sommar-Stockholm, har under skriftställare Eric Lindblads ledning pågått under tiden 24/6—24/7 med 100-talet deltagare. Kursen har benämnts "Bellmans Stockholm" och kursledaren har därvid sökt levandegöra inom staden ännu befintliga miljöer från skaldens diktning.

Samfundet har deltagit i kampanjen "Håll naturen ren" genom spridande av skrifter, broschyrer och reklammärken liksom genom propaganda i samband med kursverksamheten.

I juni hölls en studiedag i Indal, som i främsta rummet ville fästa uppmärksamheten på det gamla Gudmundtjärn. Lektor L. Bolin var huvudtalare och exkursionsledare. Naturstudiekursen med ett 50-tal deltagare tog främst sikte på att lära människorna se naturen. Den var arrangerad av Medelpads folkbild-

ningsförbund. Lottakåren med fru Majken Sjölander stod i spetsen för de perfekta arrangemangen runt dr Bolins många uppslag om hur man skall lära sig upptäcka naturens konstnärliga egenvärde. Kommunalnämndens ordförande Lars Norberg, Indal, orienterade om Gudmundtjärn och vad som gjorts från kommunalt håll för att bevara denna särpräglade kulturbygd.

Samfundet medverkade vid en väl besökt hembygdskurs den 27 oktober i Överum. Den hade anordnats av det till Samfundet anslutna Norra Kalmar läns hembygdsförbund. Man började kursen med högmässa i kyrkan, som sedan demonstrerades. Studiebesök gjordes i gamla hammarsmedjan, där ett särskilt bruksmuseum och en utställningshall inretts, vilket allt visades av försäljningschefen J. Carlsson. Själva kursen öppnades med ett anförande av förbundets ordförande, riksdagsman Ivan Svanström, som hälsade de talrika representanterna välkomna och skissade programmet för ett levande hembygdsarbete i en rik och levande bygd. Två föreläsningar hölls av fil. dr John Nihlén, "Vi upptäcker hembygden" och "Natur och landskapsvård", varefter en del studiematerial från Samfundet demonstrerades. Fil. dr Harald Stale talade om studietarbetet och redaktör Rolf Åsberg, Västervik, kåserade om hembygdslitteratur. Bibliotekarien Torvald Eriksson i Vimmerby hade i samband med kursen ordnat en värdefull utställning av böcker, varav en hel del äldre med anknytning till förbundets verksamhetsområde. Programmet berikades av ett spelmanslag från Smålands spelmansförbund.

En ny hembygdsgård i Skedevi nära

Finspång i Östergötland invigdes i september 1963. Det är en vacker gammal komministergård från 1700-talet. Fil. dr John Nihlén höll invigningstalet.

Svenska Ungdomsmästerskapet 1963, som arrangerats av Förbundet Vi Unga, Jordbrukarnas Föreningsblad, Samfundet för Hembygdsvård, Sveriges Jordbrukskassförbund och Tidningen Ungdomsnytt, avslutades med final i ett radioprogram i somras. Det var sjätte året i följd som tävlingen genomfördes. Denna gång var den ordnad som en ren skoltävling och vände sig till grundskolans klass 6—9 under mottot "från norr till söder". Tävlingens första omgång, en uttagnings tävling för att få fram skolans bästa 5-mannalag, samlade ca 25.000 deltagare från hela landet.

1963 års sommarmöte hölls i Blekinge den 16—19 augusti. Mötet, som hade samlat omkring 200 deltagare, öppnades i Ronneby av landshövding Thure Andersson. Ordföranden i Blekinge Musei- och Hembygdsförening, greve Hans Wachtmeister, talade om "Blekinge — vårt okända hörn".

Under fyra dagar företogs utfärder i landskapet. Först mot kusten vid Saxemara och upp mot den blekingska mellanbygden kring Bräkne-Hoby och vidare via Backaryd mot Johannishus och Hjortsberga. Under lördagen gjordes utfärd över Ronneby hamn längs kustlandsvägen till Nättraby och därifrån båtfärd till Karlskrona. Den ståtliga Grevagården demonstrerades av färdledaren Hans Wachtmeister och därefter gjordes en rundfärd i kontrasternas Karlskrona med paradgator och -torg, backiga gränder och småidyller. Efter ett besök på Marinmuseet med dess sjö-

och skeppsbyggnadshistoriska samlingar gjordes anhalt vid den vackra Augerums kyrkogård. Söndagens utfärd gällde först Hjortahammars gravfält, som demonstrerades av landsantikvarie Ingemar Atterman. Båttur genom skärgården avslutade dagens studieresa. Mötets sista dag upptog utfärd till Karlshamn och Elleholm, den medeltida staden på en holme vid Mörrumsåns utlopp i havet. Avslutningsmiddag ägde rum på Karlshamns Saltsjöbad på inbjudan av staden.

Under året har Samfundet återupptagit arbetet med Skånebyrå och från denna drivit en omfattande upplysningsverksamhet i Skåne, Blekinge och södra Halland. Arbetet här har under året huvudsakligen varit inriktat på de kurser och konferenser rörande landskap och bebyggelse som hållits i samverkan med kommunerna och vilka tidigare refererats i årsredogörelsen. Dessutom har bedrivits en kursverksamhet (kallad "Kursverksamheten Bygd och Natur"), som varit inriktad på speciella kurser och "dagar".

En väl besökt kurs med föredrag och exkursioner hölls den 14 september på Dag Hammarskjölds minnesgård i Backåkra i Löderup i samarbete med Svenska Turistföreningen och lokala organisationer. Föredragshållare var lektor Lorentz Bolin, som gav en skildring av heden, dess historia och skönhetsvärden. Fil. dr John Nihlén gav en historik över det arbete som pågått under många år för att skapa skydd för denna säregna landskapstyp och redogjorde dessutom för hedbondens levnadsförhållanden. Intendent Gustaf Åberg gav värdefulla råd beträffande restaurering av äldre bebyggelse. I samband med kursen antogs en

resolution med förslag att i östra Skåne skapa ett reservat med en typisk hedgård.

Den 19 oktober anordnade kursverksamheten Bygd och Natur "En dag på Falsterbo". Samarbete skedde här med Skånes ornitologiska förening och Svenska Landsbygdens Studieförbund. Dagen upptog vandringar, fågelstudier, föreläsningar och diskussioner. Ornitologen fil. lic. Staffan Ulfstrand talade om "Falsterbo — knutpunkt i fågelsträcket". Fil. dr John Nihlén föreläste om "Minnen i bygden" och demonstrerade den medeltida kyrkan. Lektor Bolins föredrag, som belystes med färgbilder, hette "Strövtåg vid stranden" och omfattade även en exkursion. Under kursen besöktes bl. a. fågelstationen, som demonstrerades av lic. Ulfstrand och föreståndaren Arne Gunnarsson, samt Falsterbo museum, där speciellt sjöfartsavdelningen visades av fil. lic. C. Hommerberg. Syftet med kursen var i första hand att sammanföra experter och lekmän kring olika ämnen som alla gällde Falsterboområdet.

En kurs som berörde både Skåne och Danmark hölls den 9 november i samarbete med Reso i Malmö. Det var en studieresa av delvis nytt slag. Den startade från Malmö och gick över Barsebäck och Landskrona, här och där med uppehåll vid sevärda områden, moderna anläggningar och minnesmärken, gick vidare över Ålabodarna, Glumslövs backar och Råå, där Hälsingborgs stad bjöd på lunch. Hela tiden medföljde sakkunniga ciceroner, som berättade och orienterade. Det var i första hand författaren Gabriel Jönsson, vidare fil. dr John Nihlén och en representant från länsarki-

tektkontoret, bitr. länsarkitekt Sihr-Johansen, som talade om modern bebyggelse och planfrågor av betydelse för landskapsbilden. Rektor Karl Salomons-son, ordförande i Hälsingborgs stadsfullmäktige och ledamot i rådet för den planerade Öresundsbron, talade i samband med lunchen.

Därefter tog man färjan över till Helsingör och där mötte danska ciceroner: naturvårdsinspektören C. Blixencrone-Möller och naturvårdaren cand. jur. Knud Gemzöe, som var vägledare utefter den danska sidan av Sundet, där man for gamla vägen förbi Snekkersten med dess bokskog och korsvirkeshus över Humlebeck och det berömda Louisiana till Nivaa, Skodsborg och Köpenhamn. Gammalt och nytt, kultur och natur blev föremål för studier och debatt. På Louisiana hade direktör Knud W. Jensen särskilt inbjudit deltagarna att bese en pågående van Gogh-utställning.

Det hela slutade med middag på Rundersdals Kro utanför Köpenhamn, där man mötte danska vänner och avslutade den skånsk-danska färden.

Skånebyråen har även haft kontakt med den nybildade naturvårdsföreningen i Söndrum, Halmstad och där lämnat råd i aktuella bebyggelsefrågor. Vidare har kontakt knutits med en rad industrier och andra företag främst i landskapsvårdande frågor.

Nordisk samverkan

Samfundets kontakt med de skandinaviska grannländerna har även under 1963 varit livlig. Samarbetet har dels skett i samband med resor och konsultationer framför allt i Norge och Finland

men dessutom också genom samorganisationen Nordisk Samverkan för Bygd och Natur.

Årets konferens för NSBN hölls 25–28 augusti på Hösbjör vid Hamar och hade samlat ett 30-tal deltagare från de fyra nordiska länderna. Den öppnades av professor Anders Hagen, ordförande i det nyss bildade Norges Naturvernforbund. Som ordförande vid konferensen fungerade forst. kandidat Thv. Kierulf.

Intendent Ulf Weinberg, Svenska Naturskyddsföreningen, fil. dr John Nihlén och landskapsarkitekt Carl Olov Orback redogjorde för natur- och landskapsvård i Sverige samt de konsultationer som ägt rum vid norska älvregleringar och kraftverksbyggen.

Utom en rad föredrag hölls flera diskussioner, bl. a. om NSBN och dess framtid. Denna samarbetsform har nu växt sig ganska stark och alla var överens om att den borde bestå och göras ännu mer användbar i det gemensamma natur- och hembygdsvårdande arbetet. NSBN har redan fått tradition och synes ha en viktig uppgift. Därtill kommer att denna plattform har sammanfört en rad olika fackmän och föreningsledare till samarbete, skapat överblick, givit inspiration och vänskap.

Nästa konferens beslöts att hållas i Sverige 1966, då Samfundet firar 50-årsjubileum. Till ordförande för NSBN för en treårsperiod valdes fil. dr John Nihlén och till sekreterare fil. kand. Irina Matvejew, Helsingfors.

På kallelse av Delegationen för hembygdsvård i Finland höll landskapsarkitekt Carl Olov Orback föredrag i oktober i Nagu, Åbolands skärgård, i sam-

band med skärgårdens dag med titeln "Skärgårdens nya ansikte".

Samfundet har haft besök av trädgårdsarkitekten Ario Reinola, anställd vid Finlands Väg- och Vattenbyggnadsstyrelse. Trädgårdsarkitekt Reinola deltog i Samfundets sommarmöte och besökte därefter kansliet. Tillsammans med vägvårdskonsulenten och studiese-kreteraren studerades bl. a. de väg- och landskapsvårdande åtgärderna vid Norrtäljevägen, Uppsalavägen och Södertäljevägen. På Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen demonstrerades den moderna vägprojekteringstekniken av avdelningsdirektör E. Öberg.

Den landskapsarkitekt som tillsatts av norska Vassdragsvesenet, hort. cand. Knut Hillestad, har under hösten tagit del av Samfundets verksamhet och arbetsmetodik i fråga om natur- och landskapsvård i samband med sjöregleringar och kraftverksutbyggnader. Även direktören för vassdragsdirektoratet i Norges Vassdragsvesen, H. Sperstad, har vid besök på Samfundet tagit del av den landskapsvårdande verksamheten.

Natur och landskapsvård

Enligt naturskyddslagen är Samfundet för Hembygdsvård sakkunnigt remissorgan i vad som avser tillämpning av naturskyddslagens bestämmelser till skydd för landskapsbilden eller som eljest är av betydelse för landskapsvården. Samfundet har under verksamhetsåret handlagt ett flertal remisser från Kungl. Maj:t, ämbetsverk, länsstyrelser och kommuner och har regelmässigt anlitats av Kungl. Kammarkollegiet i alla vättensmål av någon betydenhet. Härvid har Samfundet utfört besiktningar och

naturvårdsutredningar samt biträtt vid vattendomstolssammanträden bl. a. rörande de olika företagens tillåtlighet med avseende på inverkan i natur och miljö. Samfundet har även i vissa fall anlitats som sakkunnig av vattendomstolarna och genom dessa erhållit förordnanden. Uppdrag med samrådsförfarande angående landskapsvårdande åtgärder med intresser från sökandesidan har även handlagts under utbyggnadsskedena enligt förordnande av vattendomstolarna.

De vägvårdande uppgifterna har varit knutna till projektering och utbyggnad vid olika vägvägnitt. Vid uppdrag som berört värdefulla kultur- och naturområden har särskilda förslag upprättats i samråd med resp. vägförvaltning. Projektering ang. vägvårdande åtgärder och ritningsförslag till bl. a. rastplatser, parkeringar och vägplantering har åtföljts av besiktningar och konsultationer på platsen.

Allmän rådgivning till kommuner, företag eller enskilda har i allmänhet gällt planering för fritidsområden, semesterbyar, hembygdsparkar, landskapsreservat eller värdefulla miljöer.

Upplysningsverksamhet i naturvårdsfrågor har skett dels genom Samfundets publikationer och skrifter och dels genom kurser och föreläsningar.

Vattenkraftfrågor

Stora och Lilla Lule älv. Förordnande från Norrbygdens Vattendomstol.

Skellefte älv. Hornavans reglering. Konsultation av Arjeplogs kommun angående landskapsvårdande åtgärder vid Sella-området.

Ume älv. Abelvattnets reglering och utbyggnad av kraftverk i Gejmån inom

Tärna kommun. Länsstyrelsesammanträde anordnat av länsstyrelsen i Västerbottens län med information av Kungl. Vattenfallsstyrelsen och Umeälvens Vattenregleringsföretag angående planerad utbyggnad.

Satsån, Kultsjön. Förslag till landskapsvårdande åtgärder vid Saxnäs enligt förordnande från Mellanbygdens Vattendomstol.

Faxälven. Korttidsreglering, etapp III. Konsultation angående förebyggande åtgärder för skadeverkningar vid Ulriksfors.

Åseälven. Enligt förordnande från Mellanbygdens Vattendomstol årlig besiktning med fotografering av skadeverkningarna genom korttidsregleringen vid Gulsele, Edensforsens och Lasele kraftverks dämningsskär i samråd med Ängermanälvens Vattenregleringsföretag för sökandena Kungl. Vattenfallsstyrelsen, Graningevarken AB och Gulsele AB.

Åseälvens reglering, Grupp II. Besiktning och utarbetande av yttrande angående landskapsvårdande åtgärder och grunddammar för älvsträckan Volgsjöns utflöde — Gavselforsens fot.

Ängermanälven. Sollefteå kraftverk. Utlåtande till Advokatfiskalsämbetet i anslutning till utbyggnad av Sollefteåforsen.

Sjougälven. Bergvattnets kraftverk, Frostvikens och Ströms socknar, Jämtlands län och Täsjö socken, Västerbottens län. Länsstyrelsesammanträde med information angående ansökan från Korsselbränna AB om tillgodogörande av vattenkraften dels i Sjougälven, Nässjöbäcken och Bergvattenbäcken och att årsreglera Nässjön och Stora Bergvattnet samt utöva korttidsreglering och

utföra avverkningar och röjningar.

Lejarälven. Lejarens kraftverk, Frostvikens socken, Jämtlands län. Informationssammanträde anordnat av länsstyrelsen (samtidigt med sammanträde om Bergvattnets kraftverk) med redogörelse för ansökan från Korsselbränna AB om tillgodogörande av strömfall i Lejarälven, utbyggnad av kraftstation 1,5 km öster om Ankarede med tillöpps- och avloppstunnlar jämte överledningskanal och tunnel från Ullersjön, anordnade av regleringsmagasin i sjöarna Lejaren och Värgaren m. m.

Indalsälven. Sjön Liten, Jämtlands län. Deltagande i huvudförhandling med Mellanbygdens Vattendomstol med besiktning på platsen och framförande av synpunkter på landskapsvårdande åtgärder.

Sällsjö kraftverk. I målet om Sällsjö kraftverk och reglering av Häckrenmagasinet har yttrande avgivits till Advokatfiskalsämbetet angående massuppläggning vid Ockesjön. Deldom från Mellanbygdens Vattendomstol om samrådsförfarande med sökandena har erhållits.

Kallsjön, Kalls socken, Jämtlands län. Samrådsförfarande genom deldom av Mellanbygdens Vattendomstol med Indalsälvens Vattenregleringsföretag. Besiktning har utförts tillsammans med sökanden angående åtgärder vid Bonäs hamnsområdet.

Hammarforsens kraftverk. Information betr. Hammarforsens Kraft AB och Indalsälvens regleringsföretag angående planerad utvidgning av Hammarforsens kraftverk och bestående korttidsreglering.

Ljungan. Storsjöns utvidgade reglering i Övre Ljungdalens kommun, Jämt-

lands län, samt ett kraftverk i Sölvbackströmmen. Enligt anmälan från Ljungans Regleringsförening och Wifstavarfs AB gällande planerad utbyggnad av fallhöjd och tillskapande av ytterligare regleringstillskott samt vissa invallningar och avschaktningar i Storsjö by.

Turinge kraftverk. Efter ansökan från Sydsvenska Kraft AB yttrande till Advokatfiskalsämbetet över förslag till landskapsvårdande åtgärder och inverkan på naturförhållandena.

Hermansboda kraftverk, Borgsjöns sänkning. Granskning av sökandens (Ångefallens Kraft AB) skrift och principritningar samt utarbetande av yttrande till Advokatfiskalsämbetet beträffande inverkan på naturförhållandena och förslag till landskapsvårdande åtgärder.

Ljusnan. Arbråsjöarnas reglering inom Järvsö och Arbrå kommuner, Gävleborgs län. Besiktning och yttrande till Kungl. Kammarkollegiet beträffande företagets inverkan på landskapsbilden ur allmän naturskyddssynpunkt enligt ansökan från Norränge Kraft AB, Arbrå kraftverk. Marma-Långör AB, Dönje Kraft AB samt Bergvik och Ala AB gällande att för all framtid medelst dammen för Norränge kraftverk bedriva korttids- och långtidsreglering i sjöarna Järvsöselet, Järvsöströmmen, Tevselet, Tevsjön, Orsjön, Kyrksjön och Norrängsselet.

Norränge kraftverk, Arbrå kommun. För Advokatfiskalsämbetet besiktningar och yttrande över åtgärder i älvfåroarna bl. a. gällande spgeldammar, minimi-tappning, massuppläggning och miljö-vård.

Dönje kraftverk, Bollnäs. Frågor inför avgörande om naturskyddsåtgärder i

övre delen av Bollnäs strömmar (efter 10 års provotid). Utfört besiktningar och avgivit yttranden samt beskrivande fotomontage till Advokatfiskalsämbetet över behov av grunddammar och deras lägesplacering.

Krokströmmens kraftverk, Hogdals kommun, Jämtlands län. Yttranden till Advokatfiskalsämbetet över ansökan av Örebro Elektriska AB angående höjd dämning och korttidsreglering av magasinets uppströms kraftverket och landskapsvårdande åtgärder i samband därmed i huvudsak inom Älvrosområdets mader. Utfört besiktningar och deltagit i Österbygdens Vattendomstols huvudförhandling och syngång. Genom Vattendomstolen erhållit uppdrag om samrådsförfarande gällande bl. a. urschaktning för anläggandet av koncentrerade vattenspeglar i madområdena.

Gävleån. Enligt Österbygdens Vattendomstols deldom har beträffande rensningsåtgärder meddelats att sökandena (Storviks Kraft AB och Gävle stad m. fl.) i dessa frågor skall hålla fortlöpande samråd med Samfundet. Besiktning och rådgivning har utförts på platsen. Besiktningsprotokoll med synpunkter angående åtgärder har upprättats.

Svåga älv. Planerad utbyggnad av ytterligare kraftverk i Svåga älv. Deltagande i sammanträde med länsstyrelsen i Gävleborgs län angående utbyggnad av ytterligare tre kraftverk benämnda Styggforsens, Långmors och Friggesunds kraftverk och därmed sammanhängande åtgärder för tillgodogörande av strömfall i Svåga älv inom Ljusdals och Bjuråkers kommuner.

Klarälven. Höljes kraftverk. Samrådsförfarande enligt Västerbygdens Vatten-

domstols dom med sökandebolaget Mölnbacka-Trysil AB och Uddeholms AB angående planeringsåtgärder vid kraftverksområde, täkter, vattenmagasin och älvmåra samt avloppskanal m. m.

Röjdån. Röjdåfors kraftverk, Värmlands län. Rådgivning för sökanden Rottneros AB och Billeruds AB angående landskapsvårdande planering enligt samrådsförfarande. Yttrande till Advokatfiskalsämbetet angående bl. a. grunddammar. Deltagande i sammanträden med Västerbygdens Vattendomstol. Utredning angående tipp- och rensningsmassornas modellering och markbehandling.

St. Gla och Glafs fjorden. Glåva kraftverk. Yttrande till Advokatfiskalsämbetet angående Billeruds AB:s, Säffle, önskan att tillvarata de sprängstensmassor som upplagts utanför tunnelmynningen i berg- och skogsåsterräng ovanför kraftstationsbyggnaden, för vilket Samfundet tidigare uppgjort förslag till modellering och planering av massorna. Den stora volymen av sprängsten föreslås komma till användning och nytta, vilket även är till fördel för landskapsbilden. Dessliques förefinnes ett stort behov av kross till vägbyggnation. Plan över täktens nyttjande har föreslagits att upprättas, liksom framtida slänt- och markbehandling med etappvis återställning.

Ätran. Yngeredsfors kraftverk. Avgivit yttrande angående landskapsvårdande åtgärder.

Botorpsströmmen. Botorpsströmmens kraftverk. Reglering gällande nyttjande av fallhöjd mellan sjöarna St. Flugan och Maren med kraftverksdamm vid Botorp nedströms St. Flugens utlopp. Sam-

rådsförfarande med sökanden Västerviks Kraft AB enligt Söderbygdens Vattendomstols dom angående avverkningar, rensningar och landskapsvårdande åtgärder i samband med dämning och utbyggnad av kraftverk.

Helgeån. Genastorps kraftverk. Yttrande till Advokatfiskalsämbetet över landskapsvårdande åtgärder i form av grunddammar i den del av ån som berörs av vattenavledningen.

Naturvårdsdelegationen

Samfundet har under året representerats i Naturvårdsdelegationen av fil. dr John Nihlén. Från delegationens arbete kan anföras följande.

Vid sammanträde i oktober 1963 upptogs diskussion rörande Torne, Kalix och Pite älvar mellan företrädare för naturvården samt Kungl. Vattenfallsstyrelsen och Bålforsens Kraft AB (Båkab). Diskussionen ledde till att enighet uppnåddes om att de tre älvarna skulle ingå i den grupp av objekt, för vilken enligt överenskommelsen från oktober 1961 uppskov skulle gälla intill den 1 januari 1966 och att villkoren i överenskommelsen med vissa förbehåll skulle tillämpas på dessa älvar. I december 1963 undertecknades en tilläggsöverenskommelse med nyss angivna innehåll rörande Torne, Kalix och Pite älvar.

I övrigt har vid överläggningar med Vattenfallsstyrelsen behandlats frågor rörande planering av naturundersökningar samt rörande arbetsgruppernas verksamhet.

Överläggningar som ägde rum 1962 angående Olden-området och naturskyddsområdet i Frostviken har under året fullföljts mellan naturskyddets före-

trädare samt Båkab. Preliminär överenskommelse träffades i och med att Svenska Cellulosa Aktiebolaget och Båkab i mars 1963 förklarade sig beredda avstå från utbyggnaden av Leipikälven, Ankarvattnet och Hällingsåfallet och medverka till upprättande av naturreservat i Frostviken under förutsättning att vattendomstolen och kronan ej lade hinder i vägen för Olden-projektet.

Den sålunda ingångna överenskommelsen beträffande Olden samt Frostviken bekräftades vid sammanträde med naturvårdsdelegationen i maj 1963.

Professor Gunnar Beskow har tidigare till delegationen överlämnat en i mars 1959 slutgiltigt färdigställd, av honom och numera byrådirektören i Statens naturvårdsnämnd fil. lic. Gunnar Rasmussen verkställd utredning, betecknad "Värdegraderad förteckning över sjöar och älvräckor som böra skonas vid vattenkraftutbyggnad". Förteckningen omfattade Norrland samt Dalälvens och Klarälvens vattensystem och har varit av synnerligt stort värde vid delegationens fortsatta arbete.

En utredning, betecknad "Sjöar och vattendrag i Sverige, söder om norrlandsområdet, Del II", har sammanställts av professor G. Beskow och fil. lic. G. Rasmussen. Den har överlämnats till naturvårdsdelegationen vid dess avslutande sammanträde i december 1963. Vid samma tillfälle överlämnade delegationen i sin tur utredningen till Statens naturvårdsnämnds chef, överdirektör Sören Lane, som förklarade sig ämna tillse att utredningen skulle komma naturvården till största möjliga gagn.

Arbetsgrupperna har fortsatt sin verksamhet. Deras uppgift är att utgöra sam-

arbetsorgan mellan naturskydds- och vattenkraftintressenter för detaljbehandling av särskilda nederbördsområden eller större objekt. Arbetsgruppen för Hårkan (ordförande överingenjören Sven Krantz) har avslutat sitt arbete. Dess yttrande "Modifikationer i Generalplanen för Hårkans utbyggnad, rekommenderade av arbetsgruppen för naturvårdsfrågor", har, efter visst tillägg, godkänts av delegationen i januari 1963. I arbetsgruppen för Stora Lule älv har efter framställning av delegationen i januari 1963 ingått representanter för domänstyrelsen. Åt arbetsgruppen har i oktober 1963 särskilt uppdragits att upptaga och följa frågan om regleringen av Suorva. Enligt anteckningar från sammanträde i december 1963 med arbetsgruppen är det sannolikt att Vattenfallsstyrelsen — i motsats till vad tidigare förutskickats — kommer att föreslå att den utökade regleringen av Suorva skall stanna inom regionplanens ram.

Genom beslut vid sammanträde i januari 1963 inrättades ett kontaktorgan mellan naturskyddets intressenter samt kraftintressenter med del i vissa skogsälvar. Detta kontaktorgan skall dels följa utvecklingen i fråga om planer på utbyggnad av ifrågavarande skogsälvar, dels med utgångspunkt från vissa särskilda förutsättningar göra erforderliga undersökningar. I kontaktorganet, vars sammankallande ledamot är direktören Bengt Sterne, Svenska Vattenkraftföreningen, representeras Samfundet av landskapsarkitekt C. O. Orback. Konstituerande sammanträde hölls i september 1963.

Planeringen av den undersökningsverksamhet, som finansieras med anslaget

å 100.000 kronor per år från Vattenfallsstyrelsen, har under delegationen handhafts av en kommitté för naturundersökningar (ordförande: delegationens sekreterare). Kommittén har i april 1963 lagt fram "Slutredogörelse" för sin planering av delegationens undersökningsverksamhet år 1963 och för tiden därefter. Kommittén har sedermera sammanträtt i december 1963 och därvid bl. a. förberett detaljplanering av undersökningsverksamheten år 1964.

Delegationen har i skrivelse i november 1963 till Kungl. Maj:t anmält, att den avser att avveckla sin verksamhet vid årsskiftet 1963—1964. Avvecklingen innebär att delegationen till Statens naturvårdsnämnd överlämnar sina handlingar och därmed ger nämnden underlag för att övertaga delegationens uppgifter. Samråd med företrädare för Statens naturvårdsnämnd om frågor som sammanhänger med avvecklingen har ägt rum bl. a. vid delegationens sista sammanträde 1963. I samband med avvecklingen har Statens naturvårdsnämnd tillika övertagit delegationens medelsförvaltning och de medel som återstår på delegationens konto hos Vattenfallsstyrelsen den 31 december 1963. Beslut avseende överförandet av medelsförvaltning och medel från delegationen till Statens naturvårdsnämnd har meddelats av Kungl. Maj:t den 30 december 1963.

Norge

Sira-Kvina älvar. Fortsatt rådgivning för vattenreglering vid den stora kraftverksutbyggnaden i Sira-Kvina älvarna i södra Norge. Rådgivning och yttrande har utförts angående grunddammar och trösklar för delvis torrlagda älvsträckor.

Songa älv, reglering av Tokke-Vinje vassdraget. Samfundet har utfört besiktning och rådgivning samt ritningsförslag till grunddamm vid den säregna urformationen vid Urdbötjönn's utlopp i Rauland.

Otra älv, Brokke kraftverk vid Bossvattnet och planerat större kraftverk i Setesdalen.

Besiktning vid kraftverksutbyggnader vid Valldal, Røldal och Suldal i sydvästra Norge.

Vägvård

Jönköpings län. På anmodan av vägförvaltningen har vägvårdskonsulenten besiktigat utbyggnaden av väg E4 på avsnittet Vättersmålen—Galgén. Allmänna väg- och landskapsvårdande synpunkter har framförts i en särskild PM. Rastplatsen vid Gyllene Uttern har projekterats i intimt samarbete med vägförvaltningen. Samfundet har uppdrag att projektera ytterligare två rastplatser vid detta vägsnitt.

Sedan ärendet betr. väg E4, avsnittet genom Huskvarna stad, behandlats av berörda myndigheter har detaljprojektering för de väg- och landskapsvårdande åtgärderna påbörjats. Ärendet handlägges i samråd med trädgårdsarkitekt FST Arne Segerros.

Blekinge län. Samfundet har besiktigat den gamla vägen mellan Olofström och Nöteboda, en väg som går fram genom starkt kuperad terräng mellan stenmurar och delvis gammal bebyggelse. Då vägen ur både natur- och kultursynpunkt är märklig har Samfundet föreslagit att den om möjligt bevaras i nuvarande skick med närmast liggande vegetation och bebyggelse. En framställning i frågan har

lämnats till Blekinge läns musei- och hembygdsförening och till domänstyrelsen.

Malmöhus län. Samfundet har fortsatt en utredning rörande de aktuella vägfrågorna inom Höganäs-Mölleområdet (väg 22). Samfundet har betonat önskvärdheten av att man på allt sätt bör slå vakt omkring den värdefulla kustremsan mellan Lerhamn och Mölle samt framhållit att garantier bör skapas från markägare, kommun, länsmyndigheter och stat att ifrågavarande område för all framtid undantas från nybebyggelse.

Älvsborgs län. På vägförvaltningens uppdrag har vägvårdskonsulenten besiktigat motorvägsavsnittet Jeriko-Floda på väg E3. Vid tillfället gavs bl. a. anvisningar för lämplig plantering.

Örebro län. Vägvårdskonsulenten har tillsammans med representanter för vägförvaltningen gjort en studie- och besiktningaresa i länet och därvid studerat nybyggda och under byggnad varande vägsnitt samt planerade utbyggnadsobjekt. Standarden på den genomförda och planerade vägvården var mycket god.

Gävleborgs län. Sedan vägförvaltningen presenterat två alternativ betr. planerad ombyggnad av väg 84 vid Forsa kyrka har Samfundet avgivit yttrande. Samfundet har däri framhållit att intet av alternativen kunde anses helt tillfredsställande och har vidare sökt värdera de båda alternativens för- och nackdelar.

Jämtlands län. Omarbetning av förslaget till ändrad disposition av kyrkogårdsområde vid Undersåkers kyrka, som aktualiserats genom ombyggnad av väg E75, har utförts. Detaljbearbetning

av förslaget blir aktuell, sedan det godkänts av berörda myndigheter.

Genom förmedling av tingsdomare Lars Schoultz i Stockholm har vägvårdskonsulenten besiktigat den planerade utbyggnaden av väg E75 genom Åre samhälle samt därefter avgivit yttrande. Däri konstateras att vägen enligt vägförvaltningens förslag får god anslutning till terrängen men att möjligheten till framdragning av vägen söder om samhället än en gång borde undersökas. Ytterrandet kompletterades med en idéskiss.

I samband med nämnda besök företogs även besiktning av E75 mellan Östersund och norska gränsen samt väg 366. Vägvården var här av mycket god standard.

Västernorrlands län. Planteringsförslag har utarbetats till tidigare projekterad rastplats vid Docksta.

Från vägförvaltningen har meddelats att det tidigare utarbetade förslaget till åtgärder vid blivande trafikplats vid Högom måste studeras om, då förutsättningarna för denna har ändrats väsentligt.

Norrbottnens län. På anmodan av vägförvaltningen har Samfundet yttrat sig över förslag till väg inom St. Sjöfallets nationalpark och utarbetat principsektioner för vägvårdande åtgärder. Ärendet har handlagts i samråd med trädgårdsarkitekt FST Sven A. Hermelin.

Allmän planering

Stockholms stad. Fortsatt rådgivning vid större berg- och tunnelsprängning för Stockholms stads spårvägar i samband med byggande av spårväghallar vid Nyboda intill Södertälje- och Hägerstensvägen, bergbehandling, färgsättning

och naturvård samt upprättande av ritningar för åtgärder vid tunnelpåslag, bergterräng och överdäckning av spår-väghallar bl. a. med gröngöring och plantering.

Lovö, Drottningholms kungsgård, Stockholms län. Naturvårdsfrågor i samband med tippning av schaktmassor m. m., upprättande av ritningar till viss planering och terrassering av tippen samt gröngöring och plantering.

Vätö socken, Lyhundra landskommun, Stockholms län. Fortsatt konsultation angående skärgårdsärendet med naturvårdsrådgivning.

Södertälje stad, *Södertälje kanal*. Kanalbreddning med planeringsritning och rådgivning för terrassering och släntbehandling av 450 m lång och 20—30 m hög kanalslän. Uppdragsgivare Kungl. Sjöfartsstyrelsens hamnbyggnadssektion.

Årdala kyrkomiljö, Södermanlands län. Fortsatt uppdrag av Årdala hembygdsförening angående miljö- och naturvård.

Järnbron, *Uppsala*. För bevarandet av den s. k. Järnbron i Uppsala, ett kulturminne som om möjligt bör få ligga kvar i sin gamla miljö såsom varande nästan omistligt i stadsbilden, har Samfundet deltagit i en aktion och föreslagit stadens myndigheter en snabbutredning för att lösa frågan på bästa sätt.

Vänge kyrkogård, Upplands län. Fortsatt rådgivning.

Fiskarp, Östergötlands län. Besiktning för utredningsuppdrag angående bevarande av skogsgård vid sjön Sommen som rekreations- och fritidsområde för anställda vid Boxholms AB, gårdens ägare.

Föreningen Wämöparken, Karlskrona,

Blekinge län. Besiktning och planeringsrådgivning för miljö- och landskapsvårdande åtgärder för parkens framtida disposition och nyttjande gällande kulturområdet, nöjesområdet och friparken.

Asarum, Blekinge län. Konsultuppdrag för Asarums kulturvårdsnämnd.

Grustäkt vid Susekull, Ringamåla socken, Blekinge län. Exploateringsplan med förslag till landskapsvårdande åtgärder har utarbetats för en större grustäkt vid Susekull, Ringamåla socken. Det gäller här grustäkt på åkermark som skall nedläggas. Ägaren hade beslutat exploatering av den vackra 1700-talsgården, då jordbruket ej är lönande. Samfundet har strävat efter att begränsa exploateringen och har föreslagit omfattande åtgärder för landskapsgestaltningen efter täktverksamhetens slut. Vid exploateringsplanens utarbetande har medverkat bl. a. lektor Lorentz Bolin.

Rebbetuaröd, *Hörreds socken*, Skåne. Samfundet har i samråd med arkitekt SAR Hans Palmgren besiktigat ett område vid Rebbetuaröd, där en fritidsbebyggelse planeras.

Julboda, *Maglehems socken*, Skåne. Förslag till planteringar m. m. har genom lektor Lorentz Bolin utarbetats för fritidsbebyggelse vid Julboda.

Ängelholms havsbad. Besiktning har gjorts av strandområdet vid Ängelholms havsbad för utarbetande av förslag till nya erosionsskydd.

Ausås prästgårdspark, Skåne. Besiktning har gjorts och råd givits angående den framtida vården av Ausås märkliga prästgårdspark.

"Olas trädgård", *Hörups socken*, Skåne. Samfundet har genom sin Skåne-

byrå tagit initiativ till en lokal kommitté för att söka rädda och skapa framtida skydd för den märkliga trädgårdsanläggningen "Olas trädgård". Sedan trädgården inköpts av privat person har Samfundets landskapsbyrå fått uppdraget att biträda vid restaurering och vård av trädgården.

Drakamöllan, Skåne. Samfundet har genom besiktningar på platsen och genom underhandlingar med myndigheterna förberett en aktion från Skånska Hedsällskapet att utvidga det naturfredade området vid Drakamöllan västerut mot Lillehem. Planer föreligger här att skapa en fritidsby alldeles intill det fridlysta området, vilket Samfundet anser skulle vara olyckligt både med tanke på hedlandskapet och den äldre bebyggelse som här blivit bevarad.

Växjö. För att söka bevara det ur flera synpunkter värdefulla esplanadsystem, unikt i landet, som finns i Växjö, har Samfundet deltagit i en aktion. Esplanadsystemet är på väg att raseras genom att stadens myndigheter beslutat hugga ner träden på den mer än en halv kilometer långa Norra Esplanaden för att där anlägga en bred miljöfrämmande genomfartsled, som kommer att totalt förändra den gamla stadens slutna karaktär. Initiativet till aktionen har tagits av professorn i kulturgeografi vid Lunds universitet Torsten Hägerstrand.

Wallsjö gård, *Skaraborgs län*. Fortsatt naturvårds- och planeringsrådgivning för vandrarhem, gästhem och serviceanläggning.

Kinna kommun, *Skaraborgs län*. Fortsatt konsultuppdrag angående Kinna hembygdspark och fritidsområde.

Sjörtorps gård, *Skövde*, *Skaraborgs län*.

Fortsatt planeringsrådgivning.

Österviks kapell, *Värmlands län*. För att rädda åt hembygdsvården den märkliga kyrkan Österviks kapell har Samfundet ingått som medlem i en särskild stiftelse som skall skapa ekonomiska förutsättningar för bevarandet av kapellet. Det skall för framtiden upplåtas i första hand till hembygdsrörelsens organisationer för sammankomster, föreläsningar och kurser avsedda att öka kunskapen om och stärka kärleken till hembygd och fosterland. Kapellstiftelsen är ansluten till Samfundet för Hembygdsvård, Värmlands hembygdsförbund, Kristinehamns och Varnums hembygdsföreningar.

TGOJ, *Bångbro*, *Örebro län*. Planering för industrispår vid Bångbro.

Ströms hembygdsförening, *Strömsund*, *Jämtlands län*. Samfundet håller på att utarbeta ett förslag till planering av föreningens hembygdsgård.

Alnö, *Medelpad*. Samfundet har lämnat fortsatt stöd till arbetet för en generalplan för Alnö i Medelpad. En brett lagd information i samarbete med Samfundet har skett av Alnö hembygdsförening i samarbete med bl. a. kommunala och kyrkliga myndigheter främst byggnadsnämnd och kyrkoråd samt dessutom Alnö ideella och politiska organisationer. Ett upplysningsmöte hölls den 18 november i Rökland, varvid temat för dagens överläggningar var: hur samordna Alnöns natur, kultur och nybebyggelse på bästa sätt och låta öns särart komma till sin rätt. Föredrag hölls av kyrkoherde Bertil Wikström och fil. dr John Nihlén. I diskussionen, som leddes av kommunalfullmäktiges ordförande Gunnar Englund, deltog bl. a. arkitekt

SAR Hans Palmgren, distriktsarkitekt Per Jacobsson, folkskollärare Oskar Rödén och folkskollärare Anna Johansson.

Flera förfrågningar har mottagits om förfulande bebyggelse i landskapet. Det gäller bl. a. användandet av uttjanta bus-sar som fritidsbostäder. Med anledning härav har Samfundet gjort en utredning som visar att man i flera fall kan in-gripa genom byggnadsnämnd och ge föreläggande om borttagande av sådan bebyggelse, varom här är fråga.

Samfundet har stimulerat bildandet av lokala kommittéer för kultur- och hem-bygdsfrågor. Dessa kommittéer skall ha till uppgift att från estetiska och histo-riska synpunkter yttra sig över plane-rade förändringar i samhällsbilden, oav-sett om planeringsorganen har begärt så-dana yttranden eller inte.

Skärgårdsstiftelsen

Samfundet har deltagit i Stiftelsen Stock-holms Skärgård — för bevarande av skärgårdens naturvärden och landskaps-bild, med särskild inriktning på ytter-skärgården. I stiftelsen, vars ordförande är landshövding Erik Westerlind, ingår som medlemmar länsstyrelsen, lands-tinget, Stockholms stad, de flesta av lä-nets kommuner samt organisationer så-som Samfundet för Hembygdsvärd, Svenska Naturskyddsföreningen, Sven-ska Turistföreningen, båtorganisationer och även enskilda stödjare. Under året har Samfundet deltagit i sammanträde och besiktning angående ev. inköp av jordbruksfastighet.

Fridlysning

Som remissinstans gällande inverkan på landskapsbilden har Samfundet från länsstyrelserna erhållit resolutioner i olika fridlysningsärenden. En del av dessa har föranlett Samfundet att avge yttrande. Sammanlagt har under året omkring 75 dylika ärenden delgivits.

Reklam i naturen

Från Kungl. Maj:t och länsstyrelserna har Samfundet fått mottaga för gransk-ning ett antal remisser angående reklam i landskapet (enligt naturskyddslagens § 22). Samfundet har härvidlag varit fullt överens med länsstyrelserna vid be-handlingen av dessa ärenden, nämligen att försöka hindra all förfulande reklam i landskapet.

Grustäcker

Antalet grustäcksärenden som Samfun-det såsom sakkunnigt organ i natur-vårdsfrågor erhållit i remiss från Kungl. Maj:t och länsstyrelserna har under året varit 50 st. I vissa av dessa ärenden har Samfundet avgivit särskilda yttranden.

Ekonomi

Insamlingen till hembygdsfonden har under året fortsatt under ledning av major Sture Wennerholm. Fondens av-kastning används till skydd och vård av svensk bygd och natur. Under året har insamlats kronor 27.743: 67.

Samfundets ekonomiska ställning framgår av följande sammanställning:

Ingående Balans Konto 1.1.1963

Reskontran	52.251: 01	Kassa och banker	169.323: 79
Skatteavdrag	8.042: —	Reskontran	46.542: 95
Ständiga ledamöter	8.200: —	Aktier	1: —
Hembygdsfonden	123.985: 89	Inventarier	1: —
Hembygdens skola	27.678: —	Tidskriften	3.400: —
Statsanslag	45.906: —	Upplys.n.verksamheten ..	4.200: —
Landskapsvården	1.520: —	Kapitalkonto	44.114: 16
	<u>Kronor 267.582: 90</u>		<u>Kronor 267.582: 90</u>

Resultat Konto 31.12.1963

Tidskriften	63.196: 93	Medlemsavgifter	60.113: 66
Upplys.n.verksamheten ..	57.768: 07	Statsanslag	94.500: —
Landskapsvården	47.500: 60	Div. inkomster	7.090: 08
	<u>Kronor 168.465: 60</u>	Försäljningen	828: 83
		Årets underskott	5.933: 03
			<u>Kronor 168.465: 60</u>

Utgående Balans Konto 31.12.1963

Kassa och banker	160.770: 17	Reskontran	57.677: 08
Reskontran	60.404: 17	Skatteavdrag	8.363: —
Aktier	1: —	Ständiga ledamöter	8.000: —
Inventarier	1: —	Hembygdsfonden	85.155: 38
Tidskriften	1.400: —	Hembygdens skola	19.913: 91
Boklager	600: —	Statsanslag	50.000: —
Årets underskott	5.933: 03		<u>Kronor 229.109: 37</u>
	<u>Kronor 229.109: 37</u>		<u>Kronor 229.109: 37</u>

Bruttoinkomsterna av medlemsavgif-ter har under året uppgått till 81.762: 20 kronor. Upplysningsverksamhetens om-slutning har utgjort 93.655: 99 kronor.

Häri ingår bl. a. kostnader för avlö-nande av studiesekreterare med 23.000 kronor, vilka täckts genom ianspråk-tagande av särskilda medel.

Stockholm den 10 april 1964

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Styrelsen

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

BYRÅ FÖR LANDSKAPSVÅRD

**konsultering och förslag
till landskaps- och miljövård vid**

*grus- och stentäkt
industrier vägar
parkering rastplatser*

*fritidsområden
parker
idrottsplatser
institutioner
kommunala byggnader
skolor
kyrkogårdar
bostadsbebyggelse*

kraftverk sjöreglering

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C — Telefon 11 94 55, 11 94 44, 11 94 24

SPECIALISTER FÖR VARJE OMRÅDE

vatten och avlopp

grundvattenfrågor

geoteknik

flygfält, berggrun

hamnar

vägar och broar

trafikteknik och
trafikekonomi

mätningar,
fastighetsvärderingar
och kartläggning

samhällsplanering
och husbyggnad

kraftverk

VVS
(värme-, ventilations- och
sanitetsteknik)

ORRJE & CO

RÄDGIVANDE INGENJÖRER OCH ARKITEKTER

SKIF
SVERIGES
INGENJÖRERS FÖRENING

... som med en stab av konsulter och tekniker fördelade på 15
kontor över hela landet står rustade att i intim samverkan ge teknisk
rådgivning inom sina verksamhetsområden.

Någon väntar
ett brev
från Er

fråga
efter

Stil-
papper

från LJUNGDAHLS
hos närmaste bok-
och pappershandel.

KARTOR

KAKs bilatlas — mer än en bilatlas — ett geografiskt uppslagsverk! Register med 31 000 uppslagsord, landskaps- och Ortsbeskrivningar m. m. Inb. 28:—.

TURISTKARTAN, 26 blad, skala 1:300 000 — (Skåne 1:150 000). Detaljrikt innehåll. Utges i samarbete med KAK, M och STF. Per blad 5:40.

LÄNSKARTOR, SPORT- och TURISTKARTOR, STADSKARTOR, SPECIALKARTOR — t. ex. Nordkalotten, Gotland, Öland, Västkusten och Siljan runt.

KARTOR OCH GUIDER UR LEDANDE EUROPEISKA KARTFÖRLAGS PRODUKTION (Kummerly + Frey, Michelin, Reise- und Verkehrsverlag, MAIR, Baedeker, Bartholomew).

BÖCKER

SVENSKA LANDSKAPSRÄTTER, 500 rätter, 300 ill. inb. 25:—. TID och RUM, världshistorisk atlas, 108 kartor i färg + text, inb. 22:—.

BÖCKER I NÄRBILDSSERIEN: NEW YORK, JAPAN, TOKYO m. fl.

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag — Stockholm

Allt för trädgården

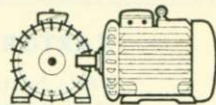
Frö Lökar Rosor

Träd och buskar Perenna växter

Redskap Bekämpningsmedel

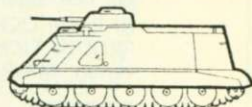
Weibulls

Landskrona

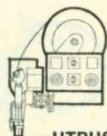
INDUSTRI-ELEKTRISKA UTRUSTNINGAR

Den elektromekaniska avdelningen svarar för ett omfattande industriprogram som ständigt vidareutvecklas. Senaste nytt: en specialsektion för automation och elektronik.

MEKANISK INDUSTRI

Den mekaniska avdelningen är företagets ursprung. Den har nyligen fått HÄGGLUNDS genom tiderna största order: arméns nya pansarbandvagn.

SVETS-UTRUSTNINGAR

Den svetstekniska avdelningen har under året rönt stor uppmärksamhet från Europas varvs- och verkstadsindustri. Framgångarna gäller främst rationella nykonstruktioner för mekanisering och automatisering.

GISSA HANS JOBB

Glimten i ögat visar att den här grabben trivs med tillvaron och sin uppgift på HÄGGLUNDS. (Den goda andan går som regel hand i hand med yrkesskicklighet och ansvarsmedvetande.) Men det är svårt att gissa hans jobb... det finns så många yrken att välja mellan på ett modernt industriföretag i expansion. Bilden togs för fem år sedan — pojken var då svetsarlärling. Sen dess har både han och HÄGGLUNDS vuxit. HÄGGLUNDS mest — omsättningen har mer än fördubblats. Den dynamiska utvecklingen fortsätter — alltfler kunniga specialister står beredda att hugga in på Ert problem. Ni hittar dem inom tre separat arbetande huvudavdelningar: den elektromekaniska, den mekaniska och den svetstekniska.

HÄGGLUNDS

AB HÄGGLUND & SÖNER • ÖRNSKÖLDSVIK
STOCKHOLM | GÖTEBORG | MALMÖ | SUNDSVALL
BORLÄNGE | KARLSTAD | JÖNKÖPING | SKELLEFTÅ

färg

Med färg skapar vi vår omgivning — skyddar, formar och förändrar.

Färg ger liv och värmer, stimulerar och skänker avkoppling i våra hem, ger säkerhet och trivsel på våra arbetsplatser.

Husen vi bor i, tingen vi omger oss med förändras och utvecklas.

Färgen skall följsamt underordna sig nya linjer och nya material, dämpa och accentuera allt efter behov — för att skapa en harmonisk och välbalanserad helhet.

Med rationella kulörsortiment och lämpligt målningsmaterial av högsta kvalitet vill vi bidra till en färgriktig utveckling.

AB ALFORT & CRONHOLM • STOCKHOLM 45

NU OCKSÅ FÄRGAD GULLEX

GULLHÖGENS BRUK

BYGGNADSPUMPAR

för all länspumpning

CENTRIFUGALPUMPAR

för värmeledningar och industribehov

KLOAKVATTENPUMPAR

STENBERG-FLYGT AB

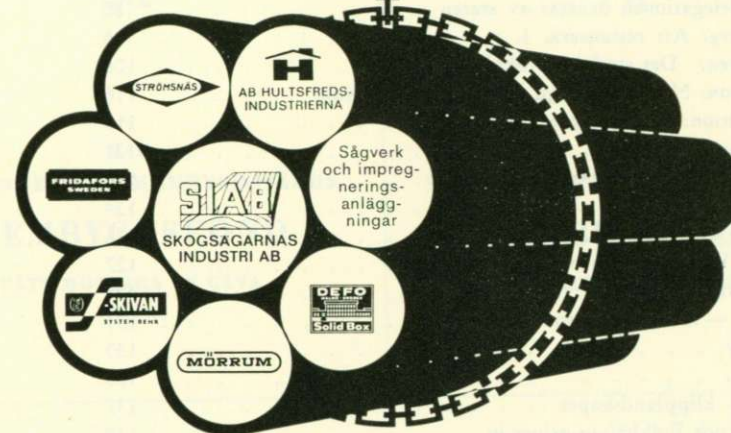
Telefon: Emmaboda 108 50
L I N D Å S

Försäljning

AB FLYGTS PUMPAR

Riddargatan 12 Telefon 63 54 00
STOCKHOLM

SYDÖSTRA SVERIGES SKOGSÄGARES FÖRBUND

— ett storföretag uppbyggt av 23.000 enskilda skogsägare
i Östergötlands, Kalmar, Kronobergs och Blekinge län.

HUVUDKONTOR: VÄXJÖ

Innehållsförteckning

<i>Måns Mannerfelt</i> : Gata och gränd	35
<i>Bror Rexed</i> : Hembygdsarbetets motiveringar	43
<i>Hugo Osvald</i> : Äng är åkers moder	48
<i>Holger Nilsson</i> : Utsikt från en grästuva	58
<i>Jerk Alton</i> : Byggnad och miljö	62
<i>J. Standertskjöld</i> : Resa på västtyska vägar	71
<i>Holger Nilsson</i> : Sommarkurs på Markaryds Folkhögskola	75
Naturvårdsdelegationen övertas av staten	80
<i>Erik Lundberg</i> : Att restaurera, 1.	85
<i>G. E. Lindgren</i> : Det stod i protokollen	106
<i>Holger Nilsson</i> : Natur och bygd i morgondagens skola	116
<i>Margit Svensson</i> : Slätterängen	118
Landsbygdens utarmning	121
Hembygdsvården i riksdagen	122
En dag i klostret	124
Naturvården i gymnasiet	126
<i>Björn Linn</i> : Vi behöver en byggnadskultur	127
Rensa ut fornstugorna	128
Nationalism — internationalism	131
Nya initiativ	133
Ödetorpet	135
Det känsliga klipplandskapet	137
Växtskyddet och Folkhälsan griper in	138
Dödsstöten mot "Imperfektum"	140
Den tid kan komma	142
Freder i Sarek	143
By- och byggarlag	144
Program för Samfundets sommarmöte 1964	145
Bygge och landskap i Västsverige	147
Kritik och debatt	151
Landskapet — vård och gestaltning	153
Hänt i bygderna	155
Litteratur	156
Samfundets verksamhetsberättelse 1963	163

FÖR VÅRDEN AV SVENSK
BYGD OCH NATUR

SOM EN HYLLNING

TILL

HAR

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS

HEMBYGDSFOND

FÅTT MOTTAGA EN GÅVA
FRÅN

FÖR VÅRDEN AV SVENSK
BYGD OCH NATUR

TILL HUGFÄSTANDET AV MINNET

AV

HAR TILL

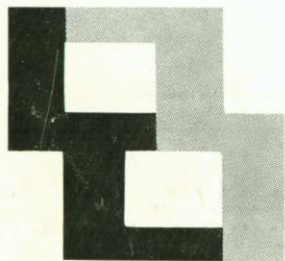
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS

HEMBYGDSFOND

ÖVERLÄMNATS EN GÅVA
FRÅN

Vid lyckönskan och kondoleans

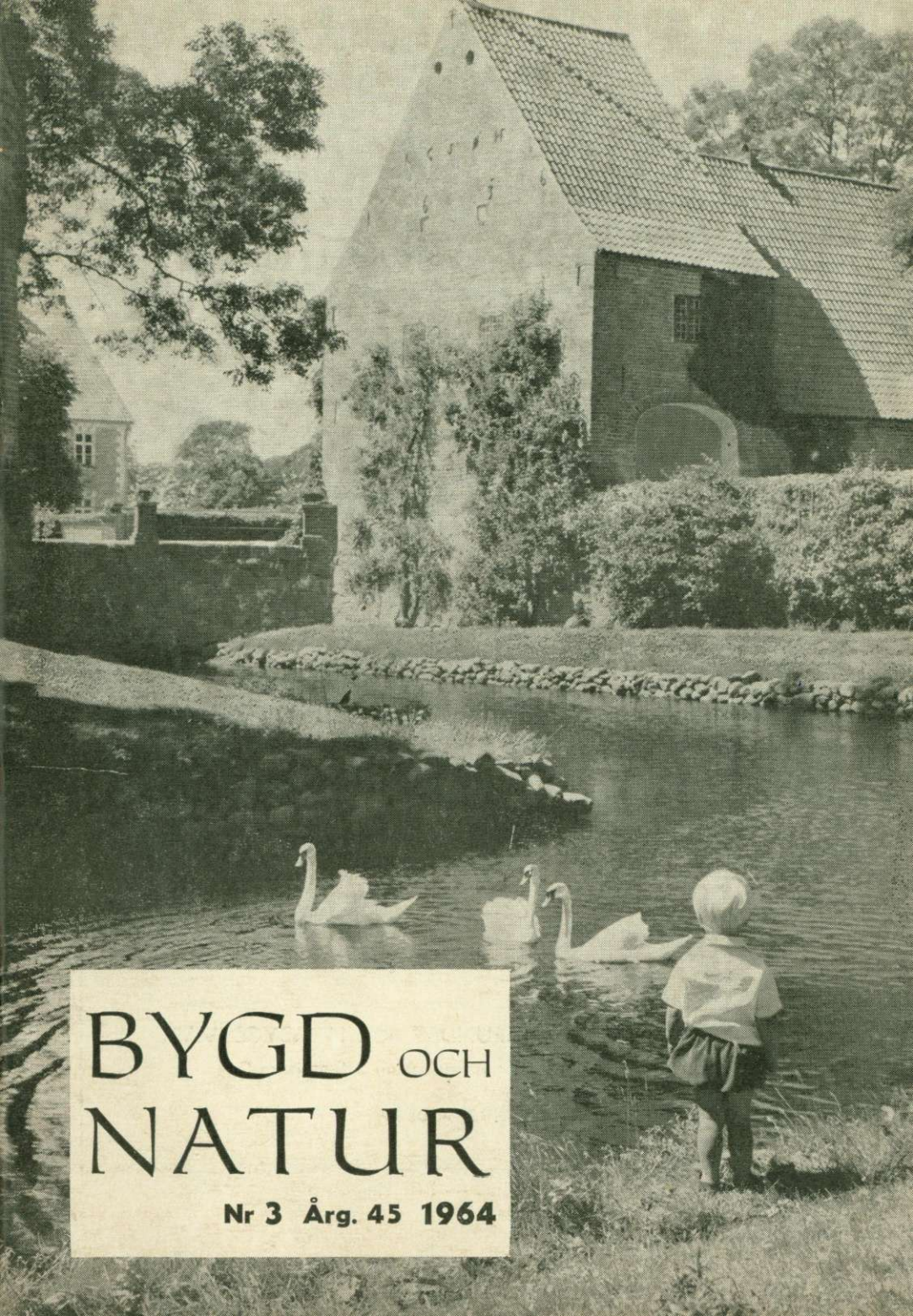
glöm ej Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur — med ett bidrag. Insätt beloppet på postgiro 90 06 89, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm, med angivande av givare och mottagare eller ring till Samfundet (tel. 11 94 24, 11 94 44) och insätt senare beloppet på postgiro 90 06 89.

LANDBY & LUNDGREN'S BOKTRYCKERI
KVALITETSTRYCK I ÖVER SEXTIO ÅR

FRÅN IDÉ - TILL SKISS - TILL FÄRDIGT TRYCK

LANDBY & LUNDGREN - MALMÖ

BYGD OCH NATUR

Nr 3 Årg. 45 1964

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:— pr år

Bygd och Natur utges av

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136

Ordf.: Vakant.

V. ordf.: Riksdagsman Ragnar Lassinantti

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembydsstudier

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

A. Örborn

Fåren åter till kulturlandskapet

Med ökade arbets- och byggnadskostnader vid jordbruket och med låga priser på mjölkprodukterna i förhållande till dess kostnader, kan fårskötsel, rätt bedriven och rätt anpassad efter de naturliga betingelserna, vara ett lönsamt alternativ i jordbruksrationaliseringen.

Fårskötseln har ju som bekant en gång varit en ganska betydande detalj i lanthushållet. Under hemhushållningens tid hade praktiskt taget varje gård, liten eller stor, ett antal får för i första hand ullens skull. Man beredde ullen till strumpor, tyger och hemslöjdsalster. Köttet utgjorde heller en icke så ringa del i det eljest enformiga kosthålllet. Ännu för bara 50 år sedan fanns fåren merendels kvar på gårdarna i skogsbygden. Under första och andra världskrigen bedrevs en intensiv propaganda för ökad fårskötsel i landet inte bara därför att man behövde ull, utan framför allt därför att fåren kunde ta vara på en del foder, i första hand bete, som de övriga djuren icke kunde använda. Ett par år efter krigens slut fortsatte emellertid fårstammen att kraftigt minska. Fårstammen var år 1920 uppe i ca 1,5 milj. får och lamm. År 1958 nåddes boten då vi var nere i ca 140.000. Orsakerna till denna utveckling får man söka främst däri att fårskötseln var mindre lönsam än övriga grenar i lanthushållningen.

Nu har det emellertid svängt om. Fårstammen är stadd i kraftig ökning och 1963 uppgick den till ca 220.000 får och lamm. Det synes som om ökningen av antalet får sker i den takt som den inhemska fårstammen orkar med. En alltför stark ökning kan ju medföra att kvaliteten hos avelsdjuren försämrats.

Samtidigt som vi sålunda kan konstatera ett ökat intresse för fårskötseln av ekonomiska skäl, måste vi tyvärr dock konstatera att våra kunskaper i fårskötsel är mindre nu än de var vid den tidpunkt då fåren

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

$3 \times 3 = 3$ kronor årligen under tre år
1964—66

Använd inbetalningskortet i detta häfte

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 90 06 89

Omslagsbilden: Trolle-Ljungby slott i Skåne. — Foto Håsonbild.

var mera aktuella i husdjursskötseln. Tyvärr är det väl så att undervisningen i fårskötsel vid våra lantbruksskolor under senare år varit ingen eller obetydlig. De praktiska erfarenheterna är av naturliga skäl också sällsynta, om man bortser från vissa enstaka fall och naturligtvis då framför allt Gotland, vars fårstam praktiskt taget hållits oförändrad genom åren. Med det minskade intresset för fårskötsel hos jordbrukarna har givetvis också följt att statsmakterna inte heller haft anledning att intressera sig för fåren. När nu fåren synes komma tillbaka är det för den skull viktigt att vi i främsta rummet ser till att försöksverksamhet och undervisning snabbt förstärkes på detta område.

De enda som aldrig tappat intresse för fåren är naturvårdarna. Dessa få, men eldsjälar, har predikat fårskötsel ur sina synpunkter under alla år. Kanske har de därvid ibland betraktats som mer eller mindre fanatiker utan reell grund. Nu är det emellertid att hoppas att man lyssnar på dem mera och att man även i den ekonomiska fårskötseln tar hänsyn till naturvårdarna. Vårt svenska sommarlandskap har ju onekligen blivit betydligt mörkare sedan fåren försvann. Granplanteringarna på våra åkrar har ju blivit allt vanligare t.o.m. långt ut på slättbygderna. Nu är det emellertid så att fåren, om de kan hållas i inte alltför litet antal, 30–40 tackor och mer, ekonomiskt konkurrerar ganska väl med skogsplanteringen på åkrarna, om, vilket ständigt bör betonas, förutsättningarna är lämpliga för fåren. Om man planterar skog på sin åker, som kanske av bruks- eller andra skäl inte längre är lönande att odla som öppen åker eller duger till bete åt större djur, kan fåren vara ett utmärkt alternativ. Kostnaderna för igångsättning av fårskötsel är ungefär densamma som kostnaden för skogsplantering. För jordbrukaren blir det ju en väntan på 30–40 år i skogsalternativet innan han börjar få någon ersättning för de nedlagda kostnaderna. Om han i stället kan välja fårskötsel börjar han redan efter 2–3 år få inkomst.

Jordbrukarna i många länder arbetar nu mer än någonsin under ganska osäkra och ogynnsamma betingelser. Trots att större delen av mänskligheten lider av svält eller undernäring har livsmedelsproducenterna i den övriga världen svårt att finna avsättning för sina produkter. Olika stater tillgriper olika åtgärder för att stödja jordbruket eller att minska dess volym. I USA har man inrättat en s.k. jordbank och betalar lantbrukarna en viss ersättning för varje ha, som inte odlas. Det är alltid svårt att spå om framtiden, men det skulle väl vara bra egendomligt om inte utvecklingen efterhand måste gå därhän att livsmedel blir kuranta

Foto K. W. Gullers.

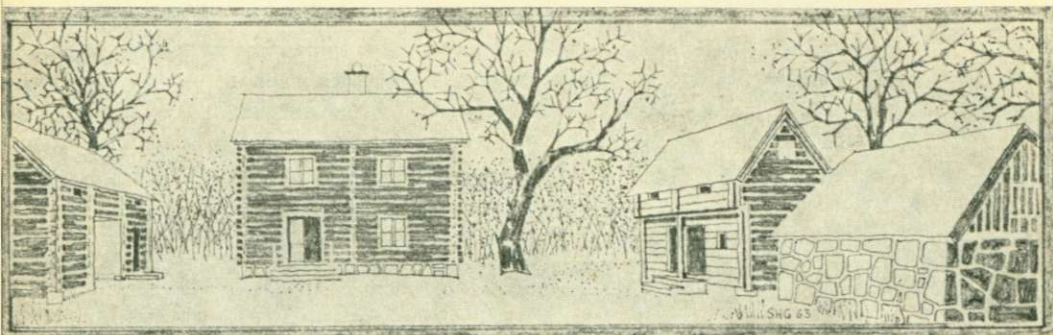
På Gotland har fårstammen praktiskt taget hållits oförändrad genom åren. Faludden, Burgsvik. — Foto Bendtz, Visby.

varor i denna värld av svält. Det är kanske riktigast att vi i vårt land i första hand ser till att plantera skog i de verkliga skogsmarkerna innan vi ger oss på åkerjorden. Om situationen skulle förändras därhän att livsmedelspriserna (råvarupriserna hos producenterna) skulle stiga kanske bara med 10 % är många åkerfält, som nu planteras med skog återigen lönsamma för jordbruk. Det är ju framför allt den animaliska äggvitan som är svåråtkomlig för de svältande miljonerna.

Vi har som bekant, och får väl än mera efter hand som kostammen minskar, ett underskott av nötkött. Vår lilla fårstam ger oss visserligen en obetydlig köttkvantitet och f.n. äter vi bara ca 230 gr. lammkött per person och år medan engelsmännen konsumerar 10 kg och islänningarna hela 46 kg. Det synes som om lammköttet har försvunnit även från restaurangernas menyer numera. Många finsmakare på kött väljer säkerligen eljest många gånger hellre lammkött än det som kallas oxkött. Vår nuvarande lammköttproduktion täcker f.ö. inte ens den lilla konsumtion vi nu har i landet utan vi måste importera.

Det bör i detta sammanhang nämnas ett intressant och säkert för svenskt jordbruk betydelsefullt initiativ. ELMIA-utställningen i Jönköping har i år tagit upp fårskötseln på sitt program. Man bygger där olika typer av fårhus, möblerbara inredningar att användas i gamla logar och lador åt får. Man visar stängsel och andra tillbehör för fårskötseln. Vad man dessutom tar upp till debatt är produkterna. Man skall visa slaktkroppar, ull för olika ändamål och lammskinn, som ju blivit en stor artikel under de senare åren. Man kommer dessutom att visa vallning av får, ta upp diskussioner rörande fårskötselns ekonomi, fårskötselns plats i naturvården m. m.

Till slut skall ges en eloge åt Svenska Fåravelsföreningen och kanske då särskilt åt dess förre sekreterare den ihärdige kämpen på detta område, stadskonsulenten Nils Insulander.

Arkitekt Sten Hummel-Gumaelius' skiss till den restaurerade fogdegården i Skarp-Ekeby. Själva gården bildar idag tillsammans med portlider, loftbod och matkällare en fin grupp.

Sjuttonhundratat i Uppland

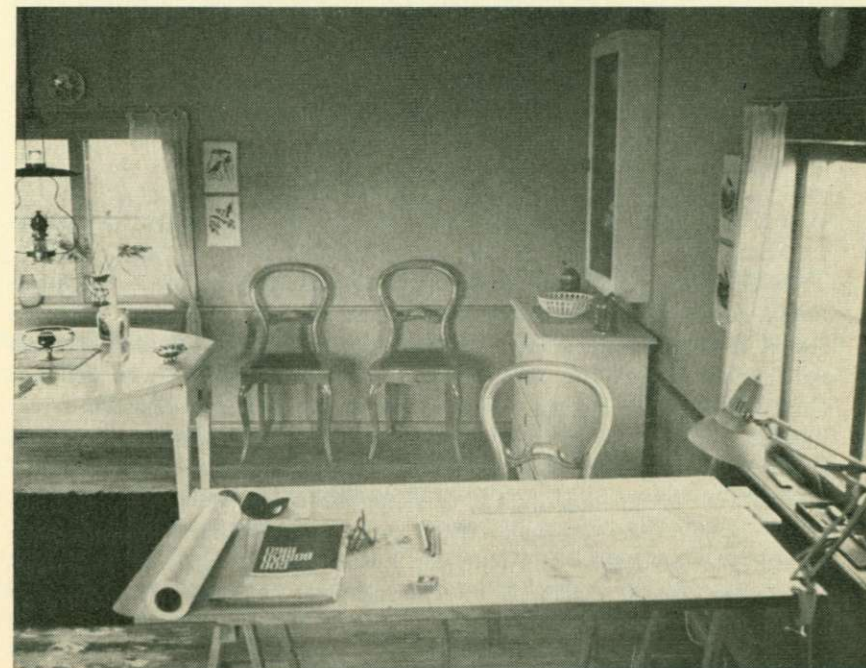
Skarp-Ekeby ligger mellan Kättslinge och Örbyhus, inte så långt från Vendelsjön. Den slutna byn sprängdes vid skiftet och nu ligger gårdarna en bit från varandra i ekdungarna. Ur skogskanten brukar då och då komma fram älg, rådjur, hare och räv. Man har också sett spår av lo. Byn låg förr under Gimo, men hör nu till Örbyhus. Grevinnan Metta von Rosen lät för en tid sedan restaurera en av byns gårdar, fogdegården. Att huset var gammalt anade hon, men det blev faktiskt under arbetets gång en glad överraskning att i förstugans stockar finna datum in-
hugget: "Ano 1777".

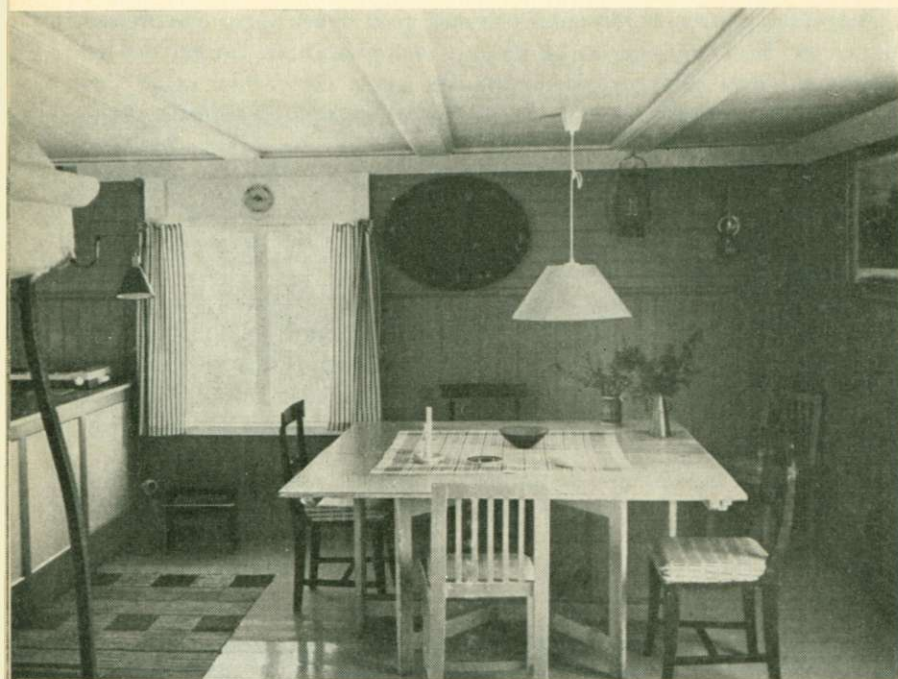
Sten Hummel-Gumaelius planerade och genomförde restaureringen. Interiörens stockar frilades från den senare panelen. De var friska och uppruggade med yxhugg. Med en polerskiva jämnades stockytorna till, och därmed har det blivit en fluffig och rustik väggbeklädnad när man kommer in i huset och då man skall gå uppför trappan till övre våningen.

Rumsfördelningen är rätt enkel och med goda dimensioner och proportioner: ett stort kök och en kammare i nedre våningen, en sal och en kammare i övre våningen. Köket har den gamla spishörnan under rökfånget med gammalt smide. Slagbord och en gammal kryddboddisk ger atmosfär. I salen ser man hur taket sluttar som i en kajuta. Yttervägarna har sjunkit men husets ryggrad, spismuren, håller den ursprungliga takhöjden. Ändå binder trävirket sig självt så att sättningarna inte har åstadkommit några bekymmer vid restaureringen. Denna sluttning i taket ger snarare en känsla av trivsel.

I fönstren har med stor varsamhet det gamla blåsglasat bibehållits; likaså har man tagit vara på smidesbeslagen. I rummen har man utnyttjat gammal färgsättning i rosa och med stänktapeter. Allt är genomfört med den delikata historism och sobra smak som man är van att möta i Sten Hummel-Gumaelius' arbeten. När han var färdig med uppgiften,

Den gamla festsalen i övre våningen, som nu blivit dagrum med arbetsbord och spisvrå.

Köket med den gamla butiksdiskens till vänster, som står rakt ut från väggen och avdelar köket i en arbetsplats och en matplats.

som genomfördes med arbetare vid Örbyhus, blev han själv så förtjust i resultatet att han hyrde gården som fritidsbostad.

Gårdens fähus har rivits men kvar står portlider, loftbod och matkällare i en fin grupp. Vad som lätt kunde ha betraktats som utdömda ruckel blev genom restaureringen en fängslande miljö. Naturligtvis kan det ställa sig svårt att på liknande sätt återställa alla gamla gårdar i Uppland. Det är kostsamt och investeringen ger väl inte omedelbar utdelning. Jag är dock övertygad om att med den leda som mer och mer utbreder sig i vår tids bostadsmiljö, så kommer dessa gamla stockvirkeshägar att bli uppskattade och eftersökta. Det gäller att man återställer i tid, innan röta och svamp sprider sig förödande i det gamla virket. Man får hoppas att Metta von Rosens initiativ och Sten Hummel-Gumaelius' arbete skall leda till efterföljelse i landskapet. Säkert finns det många gamla stockvirkeshus som kan komma till användning i vår tid.

Bygge och landskap

Ett stort steg framåt i sin upplysande verksamhet har Samfundet nu tagit genom att den byggnadskulturella verksamheten på ett rationellt sätt kunnat återupptas.

Allt sedan sin start 1916 har Samfundet för Hembygdsvård haft byggnadskultur och landskapsvård som två av sina viktigaste praktiska uppgifter. När det gäller landskapsvården har Samfundet en officiell ställning som sakkunnigt organ i enlighet med naturskyddslagen — det företräder här huvudsakligen de praktiska, gestaltande uppgifterna; ifråga om byggnadskulturen drives en omfattande upplysningsverksamhet, som syftar till samordning av de tre begreppen *tradition — skönhet — ändamål*.

Samfundet har under många år bedrivit en pedagogisk verksamhet, som tidigare främst tagit sikte på utbildning av byggmästare och konsulter. Tidvis har också drivits rent projekterande verksamhet. Vid de ambulerande byggnadskurser som hållits under ett 30-tal år har samarbete skett med kommuner, hushållningssällskap, skolor och enskilda företag.

Byggnadskulturell kurs av ny modell

Då Samfundet nu i samarbete med Ystads stads yrkesskola vill föra den byggnadskulturella kursverksamheten vidare är utgångsläget delvis ett annat. Genom statliga och enskilda skolor och kurser är den rent byggnadstekniska undervisningen ganska väl företrädd och den kommer ytterligare att utbyggas i samband med de föreslagna fackskolorna.

Samtidigt måste det hävdas att behovet av kunskap och upplysning i byggnadskulturella och därmed sammanhängande frågor är större än någonsin. Formgivning, planlösning, anknytning till miljö och landskap, liksom orientering om byggnadsmaterial, färgsättning och andra estetiska problem är några av de ämnen, där ökad undervisning idag är nödvändig. Det gäller också de stora saneringsfrågorna, både i samhällen och på landsbygden. Även restaureringar av olika slag kräver långt större kunskap än den som meddelas i nuvarande undervisning. Den ökade fritidsbebyggelsen kräver också speciella kunskaper liksom hänsyn till gammal och ny miljö. Men även en rad tekniska, och ekonomiska frågor kräver ökat utrymme i en undervisning som gäller byggnadskultur.

Samspel mellan tradition och nyskapande

En uppenbar brist i dagens svenska samhälle är sviktande respekt för den levande, den äkta traditionen. Det ligger en fara i att en schablonmässig bebyggelse kan komma att utplåna någonting väsentligt i människans miljö och därmed den trivsel utan vilken ingen av oss kan leva ett rikt liv.

Det är inte fråga om att slaviskt kopiera äldre tiders byggnadsskick utan istället låta det livskraftiga i traditionen påverka nyskapandet, där detta är möj-

ligt. Man får heller inte glömma vikten av att i dagens samhälle skapa förutsättningar för en helt ny tradition. Traditionen får ej bli ett självändamål. *Vad vi strävar efter är ett riktigt samspel mellan tradition och nyskapande.*

Bygge och landskap

Den byggnadskulturella undervisningen är förlagd till Ystads stads yrkesskola och drives i samarbete med Samfundet för Hembygdsvård, som främst utformar den kulturella undervisningen. Kursen är statsunderstödd och står under inspektion av Kungl. Överstyrelsen för Yrkesutbildning.

Studier under fria och omväxlande former Studieresor

Eleverna kommer att få företa en rad exkursioner, dels i Ystad med omgivningar, dels i kringliggande bygd för att på ort och ställe studera de för denna undervisning aktuella problemen: nybebyggelse i tätorter, fritidsbyar, restaureringar, nybyggnader på landsbygden.

Studiesätt

Undervisningen kommer att ske på vanligt sätt genom lektioner och föreläsningar. Man kommer även att använda moderna pedagogiska metoder med grupparbete, seminarier, diskussioner och enskilda arbetsuppgifter. Ljusbilder, film, modeller, ritningar av olika slag kommer att flitigt användas.

De tekniska ämnena

Undervisningen i de tekniska ämnena kommer företrädesvis att skötas av skolans ordinarie lärare och av extra tillkallade lärare från Malmö och Lund. — Den kommer främst att bestå i repetition och sådan genomgång av t. ex.

byggnadsläran som kan vara av spec. intresse.

En genomgång av byggnadsorganisationen med byggnadsekonomi och arbetsskydd kommer också att ske. Det gäller även vissa lagstiftningsfrågor som kan vara betydelsefulla inte minst för den kulturella byggnadsverksamheten. Även företagsekonomi kommer att genomgå repetitionsvis.

De kulturella ämnena

kommer att omhändertas av en rad framstående experter på de olika avsnitten. Det blir här främst föreläsningar, övningar, exkursioner, samtal.

Föreläsare

Följande föreläsare kommer att medverka:

Professor *Carl Malmsten*, Stockholm: Byggnadstradition, formgivning, möbler och inredning.

Professor *Erik Lundberg*, Stockholm: Arkitekturens historia, svensk bostad, kyrkor och herrgårdar, restaurering.

Professor *Holger Arbman*, Lund: "Vägen och bygden i medeltiden".

Lektor *Lorentz Bolin*, Ystad: Landskapets skönhet och gestaltning, trädvård, bebyggelse och landskapet.

Trädgårdsdirektör *Oscar Fjellmar*, Båstad: "Trädgård, landskap, bebyggelse".

Fil. doktor *John Nihlén*, Stockholm: Kultur- och landskapsvård, bebyggelsehistoria, fritidsbebyggelse, kommunerna och landskapsvården, heminredning.

Intendent *Nils Olsson*, Ystad: Byggnadens stil och historia.

Arkitekt SAR *Hans Westman*, Lund: "Tradition i ny stadsbebyggelse".

Rädda våra bokskogar!

Hur skall vi rädda våra bokskogar? Det är en fråga som länge sysselsatt naturvänner och även andra, som lärt sig älska dessa säregna inslag i det alltmer likriktade landskapet. Boken lönar sig inte — det är därför tall och gran i planterade formationer får efterträda de sköna skogar av bok och ek, som en gång dominerade landskapsbilden i våra sydliga provinser.

En riksdagsmotion har tagit upp frågan och föreslår åtgärder för att bevara bokskogen. Men domänstyrelsen uttalar sig med viss pessimism. Så heter det i remissvaret:

Åtgärder för fortsatt eller ökad odling av bok på enskilda marker är så svårt att åstadkomma genom föreskrifter eller på annat sätt, att styrelsen ej finner sig kunna tillstyrka motionen.

Styrelsen erinrar om att bokskogen i södra Sverige minskar successivt på grund av bokskogsskötselns dåliga lönsamhet. Samma sak gäller i stort sett även övriga ädla lövträd. Den instämmer emellertid i motionärens synpunkter på bokens betydelse för landskapsvård och friluftsliv. Den har även en

viss uppgift att fylla inom skogsskötseln då det i de sydligaste landskapen visat sig önskvärt att kunna växla trädslag för att undvika sjukdomar. Odling av flera generationer gran efter varandra medför stor risk för angrepp av rotröta och sänkt produktion. Vilket värde bokvirket och bokskogen kan få för framtiden är för övrigt ej möjligt att bedöma, understryker styrelsen.

Inom domänverket gäller av dessa anledningar för de fyra södra distrikten direktiv att ädel lövskog skall behållas på ur produktionssynpunkt lämpliga marker samt på sådana lokaler som är av särskild betydelse ur landskaps- och rekreationssynpunkt.

Samfundet, som länge haft sin uppmärksamhet riktad på denna fråga, har nu tagit ett initiativ, som kanske kan få en viss effekt.

En skrivelse har riktats till länsstyrelserna i de fem län, där bokskogar ännu finns kvar: Kronobergs, Blekinge, Hallands, Malmöhus och Kristianstads län, med förslag att göra en inventering av skogar och bestånd av bok och

Arkitekt SAR *Jerk Alton*, Stockholm: Byggnad och miljö, restaurering, material.

Arkitekt SAR *Rune Welin*, Ystad: Restaurering av äldre byggnader, miljövård och därmed sammanhängande problem.

Landsantikvarie *Sven E. Noreen*, Kristianstad: "Kulturminnesvården i gällande lagstiftning".

Intendent *Gustaf Åberg*, Simrishamn: Restaureringsfrågor på Österlen. Textilkonstnärinnan *Sonja Sundner*, Tomelilla: Färgval, textilier, möbler och inredningsfrågor.

Viltvårdslag för gamla hus?

Man har sett många exempel på att gamla hus på ett föredömligt sätt räddats och restaurerats av sommargäster. Tyvärr inträffar också motsatsen. K-KONTUR (Kommunernas konsultbyrå) skriver att det ofta är den överambitiöse som är den värste marodören av vår äldre bebyggelse. Borde det inte, frågar man, finnas en "viltvårdslag" för vår lantliga bebyggelse? — Signaturen G. D. skriver:

Både nu och i framtiden kan vi räkna med att behovet av fritidsbosättning till en del kommer att tillgodoses av redan befintliga byggnader i form av ödegårdar, överflödiga arbetarbostäder, nedlagda skolor m.m. "Flyktmomentet" i all fritidsaktivitet gör att det för många människor är otänkbart att tillbringa sin semester i någon kollektiv fritidsanläggning, såsom semesterbyar, campingplatser eller pensionat, då för denna grupp just flykten från kollektivet är liktydigt med vila och rekreation. Ödegårdar, på utmarkerna belägna torp m.m., kan för många bli den idealiska fritidsbostaden. Utvecklingen mot att de övergivna byggnaderna åter befolkas, kan endast välkomnas både ur nationalekonomisk och allmänmänsklig synpunkt. Byggnader och tomter som lämnats åt sitt öde är dömda till undergång även om det tar åtskilliga år för naturen att dra en barmhärtighetens slöja över resterna av det som en gång kanske var hemmet för en strävsam bonde eller fattig soldat. Förfallet är sällan pittoreskt eller vackert, utan ofta ett fult ärr i vårt kulturlandskap, inte mindre vanprydande än

bilvrak, soptippar, grustag m.m. Men denna "torpsafari", som påbörjades främst under 1950-talet och knappast ännu nått sin kulmen, innebär även ett stort faromoment för vår äldre bebyggelse. Låt vara att de ur kulturhistorisk synpunkt absolut värdefullaste byggnaderna åtnjuter ett visst lagligt skydd, men de är så få att man nästan skulle kunna räkna dem på ena handens fingrar. En annan grupp har omvandlats till hembygdsgrändar eller vad ännu värre är till souvenirbutiker eller toaletter vid någon campingplats. Hembygdsgrändar i all ära, men de påminner ej sällan om uppstoppade fåglar, ett slags natura morte. De är givetvis sevärdheter och har ett stort pedagogiskt värde men bidrar sällan till ett landskaps helhetsbild, som fallet är med vår "vanliga" bebyggelse.

Lika lite som vi på "rena landsbygden" har några egentliga maktmedel mot förfulningen och nedskräpningen genom alla "skadeskjutna" byggnader, de som tjänat ut och inte längre kan rustas upp men som ingen har varken tid eller lust att ge nådastöten, lika lite

Bokskogen i södra Sverige minskar alltmer — hur skall vi förhindra denna utarmning av landskapsbilden. — Foto Thomas Nihlén.

därefter undersöka och framlägga förslag om vilka bokskogar som för framtiden skulle kunna bibehållas som naturreservat eller fritidsområde.

Det pågår f. n. en stor inventering av skyddsvärda natur- och landskapsreservat i hela landet under ledning av Statens naturvårdsnämnd och det lämpliga vore, säger Samfundet, om bokskogsin-

venteringen kunde inordnas i denna inventering. På detta sätt skulle man kunna tänkas med statsmedel inlösa några för bygd och landskap värdefulla skogar och bestånd av bok. Det skulle ingå i en strävan att hindra utarmningen av miljö och landskapsbild, vilket nu — när fritidsfrågorna är så påträngande — är mer aktuellt än någonsin.

finns det några möjligheter att skydda den bebyggelse som nu är på väg att bli fritidsbostäder.

Orsaken till den förvanskning som inte så sällan blir följden av att en ödegård eller ett torp görs om till fritidsbostad är, hur paradoxalt det än låter, knappast bristande ambition utan snarare tvärtom. Vår äldre bebyggelse präglas av en kärv skönhet, betingad av en relativ fattigdom. Fattigdomen, begränsningen i materialtillgångar, redskapens beskaffenhet m. m. har under århundraden verkat disciplinerande på landsbygdens byggnadskultur och gett den dess stramhet och egenart. Kontinuiteten är nu på något sätt bruten. Medan den bofasta lantbrukaren i många fall mer eller mindre omedvetet bibehåller en bygds traditioner vid ny- eller ombyggnad, så har ödegården eller torpet för "fritidsbonden" ofta blivit en prestige-faktor. Till hans förfogande står allt ifrån tixotropa färger till tegelimiterade plattor för "gör-det-självt"-bruk över veckohelgen. Farlig för denna bebyggelse är inte bara den rationelle utan också den romantiske "söndagstorparen" med sina himmelsblå dörrar, fönsterluckor, blyspröjsar m. m. Det är egentligen förvånansvärt lite fritidsbyggaren vet om byggnadskultur. Han kan vårda en sällsynt blomma i hagen, han vet det mesta om fåglar, sällsynta frimärken, mineraler osv., men att även hans "torp" är bärare av traditioner från en långt svunnen epok är något han mera sällan tänker på eller vet. Men om det nu roar honom att pynta sin stuga, om större delen av tjuvningen med semestervistelsen ligger i just detta byggande? Det är ingen tvekan om att frihet är

det bästa ting. . ." men är inte denna "frihet" samtidigt ett prisgivande av vår landsbygd som landskap och miljö: "Där på vischan får ni göra vad ni vill!" Givetvis vore det tråkigt om man en dag måste börja överväga användandet av tvång, när man upptäcker att förvanskningen av vårt kulturlandskap gått för långt. Säkert finns det redan nu en rad möjligheter att få åtminstone vissa delar av den äldre bebyggelsen bevarad utan att behöva tillgripa "lagliga åtgärder". En mera omfattande upplysnings- och rådgivningsverksamhet, inte bara i form av fiffiga tips i veckopressen, utan via de lokala och regionala myndigheterna, kunde säkert bidra till att minska skadeverkningarna. En väg, som inte alltid skulle behöva vara omöjlig, vore att ge kommunerna möjligheter att köpa ödegårdar med miljö- eller kulturhistoriskt värde, rusta upp dessa och sedan hyra ut dem, gärna med förtursrätt för dem som har sina rötter i bygden. Inte minst viktigt vore det att även ge lantbrukare med överskottsbyggnader lånemöjligheter för upprustning av dessa till fritidsändamål. En hel del skulle också kunna göras av lantbrukarnämnderna, som årligen är säljare av betydande mängder nedlagda gårdar.

Givetvis ger satsningen på kollektiva fritidsanläggningar snabbare ekonomiska resultat men vi får därför inte glömma vår "vanliga" bebyggelse. Jakten på stugorna är i gång, men det vore tragiskt om vi en vacker dag tvingades konstatera att vi på grund av likgiltighet eller bristande förståelse för den äldre bebyggelsens värde ur miljösynpunkt oåterkalleligt förlorat en viktig del av vårt kulturarv.

Österviks ödekapell räddat

Österviks kapellstiftelse, som bildades den 19 nov. 1962 för att rädda och restaurera Österviks ödekapell i Varnums socken i Kristinehamn, har hållit sitt första årsmöte den 9 mars i år och då såsom ägare till kapellet. Efter ett energiskt och målmedvetet arbete och trots många svårigheter kunde stiftelsen avsluta köpet av kapellet den 17 febr. i år.

Till köpeskillingen 100.000 kr. har redan insamlats 40.000 kr., vartill kom-

mer en gåvopost på 12.000 kr. Det är hembygdsrörelsens män och kvinnor, som räddat kapellet. Visserligen är icke stiftelsen skuldfri, men den hoppas på fortsatt stöd i sina strävanden att resa kapellet ur dess förfall.

Österviks kapell skall nu restaureras och åter bli en levande helgedom inom Svenska kyrkan. Även andra trossamfund kan där få anordna gudstjänster. Byggnaden är mycket märklig, ty den

Österviks ödekapell i Kristinehamn har inköpts av Kapellstiftelsen och kommer nu att restaureras. — Foto John Engvall.

är byggd som både kyrka och skola och inrymmer även en bostad för kapellpredikanten. Förutom kapellsalen finns där 20 rum i fyra våningsplan. Ett av rummen intill kapellsalen, vilket tidigare varit skolsal, skall nu bli föreläsningssal. Kapellet kommer att lämpa sig utmärkt även för kurser och föreläsningar.

I ett avgivet utlåtande om kapellet säger Riksantikvarieämbetet, att "kapellbyggnaden har ett framträdande kulturhistoriskt värde, varför ämbetet finner det angeläget att den bevaras åt framtiden."

Kapellet med tillhörande skola uppfördes 1869–72 av ägaren till det närbelägna herresätet Gustafsvik, greve Rudolf Adlersparre. Kapellsalen är byggnadens märkligaste rum. Altaret ligger i väster och ingången i öster. Detta är ett stildrag som funnits i det latinska medelhavsområdet. Man kan i denna anordning spåra en influens från de grekiska templen, vilka i regel hade ingången vänd mot öster – mot soluppgången.

Till kapellet hör en annexbyggnad, som skall inredas till museum. Där skall bli minnesrum över greve Rudolf Adlersparre och över den förste kapellpredikanten Andreas Fernholm, vilken var en av förgrundsgestalterna i 1800-talets

växelsvängningar. Dessutom blir där ett skulpturmuseum till minne av kristinehamnsbördige bildhuggaren Eric Rafael Rådberg, som avled 1961. Denne använde annexbyggnaden till ateljé.

Den vackra parken kring kapellet har renoverats av Skogsvårdsstyrelsen efter en plan, som uppgjorts av länsjägmästare Per Brelín och trädgårdsarkitekt Edward Jacobson, Karlstad.

Restaureringsplanen för kapellet har uppgjorts av arkitekten SAR Ragnar Jonsson, Stockholm, vilken även framhållit kapellets säregna arkitektur såsom kulturhistoriskt värdefull.

Kapellstiftelsen är ansluten till Samfundet för hembygdsvård, Värmlands hembygdsförbund och Kristinehamns och Värmlands hembygdsförening. Stiftelsens ordförande är direktör Sigurd Nilsson, Kristinehamn.

I samband med årshögtiden höll sekr. i Värmlands hembygdsförbund, folkskolläraren Sigurd Gustavson, Karlstad, ett finstämt föredrag om Värmland, dess natur, kultur och arbetsliv genom tiderna och visade hur detta återspeglas i skaldernas diktning.

Om någon vill hjälpa stiftelsen i dess strävan att förnya Österviks kapell förmedlar undertecknad sekr. i stiftelsen, adr. Värmskog, gärna dessa gåvor.

John Engvall

Holger Nilsson höll vid Samfundets riksstämma 1964 ett uppmärksammat föredrag om Natur och bygd i morgondagens skola.

Holger Nilsson

I högsommartid nådde oss det tragiska budet att Samfundets nyvalde ordförande Holger Nilsson hastigt ryckts bort under vistelse på sin kära västkust. Därmed har Samfundet och hela hembygdsrörelsen mist en av sina bästa, mest hängivna krafter och vi alla, som arbetat under många år vid hans sida, en vän och människa av sällsynt resning.

Holger Nilsson dog mitt uppe i en rik och mångskiftande gärning, som främst berörde skolan – han var en av landets främsta praktiska pedagoger – men som hade en mångfald förgreningar till angränsande fält: hembygdsvård i dess vida mening, folkbildning, musik,

litteratur. Han slöt sig tidigt till Samfundet och den fria hembygdsrörelsen. Den förening han skapade på 30-talet i Veta, Östergötland, där han då verkade, gav något av en idealbild av en sådan förening, där gammalgård, ungdomsgård, dansbana och naturpark rymdes i en hägnad och där människor av alla stånd och åldrar trivdes och verkade.

Kanske var Holger Nilsson allra störst som lärare. Hans medfödda handlag med barn och ungdom och hans lidelsefulla vilja att ge och inspirera gjorde honom till en gudabenådad lärare, älskad och respekterad av sina elever. Han hade också ett stort intresse för moderna pedagogiska idéer med anknyt-

Riksstämman och vårfest

Just när våren gjorde sitt intåg i Stockholmstrakten firade Samfundet sin årliga vårfest med högtidlig utdelning av hedersdiplom och förtjänstplaketter i Svenska Akademiens Högtidssal på Börsen. Samfundets beskyddare, Konungen, hade infunnit sig för att utdela utmärkelserna. I festprogrammet ingick förutom utdelningen och ordförandens, fil. dr John Nihléns högtidstal även mu-

sik av bygdespelmän och Fridas visor sjungna av stadsfiskal Nylund. Advokat Henning Sjöström fick sedan inför den fullsatta salongen tala om sin fattiga hemby i Burträsk.

Två hedersdiplom och 12 plaketter fick kungen dela ut vid högtidligheten. Alla de fyra stånden var representerade bland de 14 hembygdsvårdarna liksom både storstaden och landet.

ning till Carl Malmstens Olofskolan och var under några år ledare för en av de försöksskolor som ledde fram till grundskolan.

I hembygdsarbetet var han särskilt aktiv under 40-talet under några år som Samfundets ungdomskonsulent. Hans insats här kan aldrig glömmas och får aldrig glömmas. I hela det stora hembygdsbetonade studiearbete som främst fördes fram av Samfundet knöt Holger Nilsson värdefulla kontakter med den fria bildningsverksamheten och med skolan. Det innebar en breddning av basen för vår rörelse och en stark förnyelse av vårt program. Hembygdstanken som princip i undervisningen, hembygdens väldiga material i de fria studierna, naturens inlemmande i verksamheten, var några av de viktigaste grundtankar han förde fram och kämpade för. Holger Nilsson var en strålande undervisare och en genialisk talare. Han kunde förhäxa sitt auditorium och

när man hörde honom kände man hela tiden hans varma patos och osvikliga engagemang. En eldsjäl av en sort som blir alltmer sällsynt, och därtill en ovanligt reslig personlighet, en god människa, hjälpsam, försynt och med en fin, allt försonande humor.

När Holger Nilsson avled var han hemma på några dagars vila efter en ovanligt lyckad kurs för ungdomar i Jämtland. Sedan skulle han bege sig till Ångermanland för att leda en Samfundskurs på Hampnäs folkhögskola. Den färden blev aldrig av. Det var typiskt för honom att aldrig skona sig, att ösa frikostigt ur de rika källor han hade till sitt förfogande.

Samfundet har mist en av sina bästa män, omöjlig att idag ersätta. Det är dubbelt tragiskt nu när han just hade startat en ny aktiv period i hembygdsvården. Men hans föredöme, idéer och tro skall ge oss kraft att fortsätta hans verk.

I samband med sin riksstämman anordnade Samfundet en vårfest i Svenska Akademiens högtidssal på Börsen i Stockholm. — Foto Thomas Nihlén.

De två hedersdiplomen tillföll professor Dag Strömbäck, Uppsala och greve Hans Wachtmeister, Johannishus. Plaketter för "förtjänstfull gärning i hembygdsvårdens tjänst" fick hovrättsrådet Per-Erik Fürst, Bromma, folkskollärare Albert Jansson, Forshaga, teol. dr Bror Jansson, Vessingebro, direktör Simon Lindholm, Eksjö, konstnären Harald Lindberg, Stockholm, chefredaktör Ferdinand Lärn, Göteborg, komminister Sven Odenrick, Upplands-Väsby, författaren Nils-Ludvig Olsson, Höör, drätselkammarens ordförande Artur Sand-

ström, Ystad, riksdagsman Ivan Svanström, Gamleby, lantbrukaren Nils Thy-lefors, Vreta Kloster och hemslöjdskonsulent Liv Trotzig, Falun. Efter högtiden på Börsen intogs supé på Hotel Reisens festvåning.

Påföljande dag, söndagen den 19 april, samlades tjugotalet representanter till Samfundets förtroenderåd. Några av de viktigaste ämnen som diskuterades var kursverksamheten och samarbetet med de olika bildningsförbunden samt organisationen av kommunkurserna. Vidare

Konungen överlämnar Samfundets
förtjänstplakett till riksdagsman
Ivan Svanström, Gamleby.
- Foto Thomas Nihlén.

diskuterades den nya naturvårdslagen och dess inverkan på hembygdsrörelsen och man konstaterade att hembygdsföreningarna i framtiden kommer att få ett än vidare fält att arbeta på.

Det framkom även önskemål om forskning inom restaureringsområdet, både av material och hantverkare och man hoppades att den planerade Byggmästareskolan i Ystad skulle ta upp dessa problem.

En önskan framkom även att förtroenderådet skulle utse kontaktmän runt om i landet, dit hembygdsföreningarna kunde vända sig. Dessa kontaktmän skulle sedan meddela pressen i

sina respektive distrikt om nyheter inom hembygdsrörelsen.

Efter två timmars intensivt diskuterande och utbytande av erfarenheter följde sedan Samfundets riksstämma, till vilken ett 70-tal medlemmar från hela landet infunnit sig.

Som ny ordförande efter fil. dr John Nihlén, som av sagt sig omval, valdes enhälligt seminarielärare Holger Nilsson. Efter de stadgeenliga ärendena med genomgång av styrelse- och revisionsberättelser följde sedan en synnerligen inspirerad föreläsning om "Natur och bygd i morgondagens skola", av Samfundets nye ordförande.

Den nya naturvårdslagen

som vi tidigare behandlat, kommer upp till behandling under höstriksdagen och träder troligen i kraft den 1 januari 1965.

Den nya lagen, som skall ersätta naturskyddslagen, strandlagen och vissa regler i byggnadslagen om skydd för landskapsbilden innehåller bl.a. bestämmelser om nationalparker, naturreservat, naturminnen, skydd för friluftslivet inom strandområden, skydd för landskapsbilden mot förföljning genom grustäcker, bilskrotupplag och olämpligt placerade eller utformade byggnader samt skydd mot vanprydande reklam i naturen och mot nedskräpning.

I lagen fastslås en allmän plikt att visa hänsyn i ungänet med naturen. Härmed syftas även på störande uppträdande genom t.ex. användning av transistorapparat. Kan vid exploateringsföretag eller eljest skada inte undvikas, är företagaren skyldig att utan ersättning vidta skäligen åtgärder för att begränsa skadan.

Naturreservat skall kunna bildas inte bara för att bevara vetenskapligt och kulturellt värdefulla naturområden utan även för att tillgodose allmänhetens behov av mark för rekreation och friluftsliv. Det skall också bli möjligt att hindra skövling av växtbestånd, exempelvis vid kommersiell blomplockning.

Strandlagens regler om kontroll av bebyggelse på stränder som har särskilt värde för allmänhetens friluftsliv — strandskyddsområden — får vidgad tillämpning.

Hittills har det ibland visat sig möjligt att utestänga allmänheten från strandområde genom att anlägga trädgård eller på annat sätt utvidga en tomt.

För att hindra att lagens syfte omintetgörs genom sådana åtgärder får länsstyrelsen nu ökade befogenheter.

Om det inom strandskyddsområde utförs anläggning som avsevärt inskränker allmänhetens rörelsefrihet så kan sålunda enligt lagförslaget ägaren föreläggas att avlägsna anläggningen. Den som inom strandskyddsområde vill utföra en anläggning, som kan inkräkta på allemansrätten, kan för att gardera sig mot sådant föreläggande begära förhandsprövning av länsstyrelsen.

Inom område som är av väsentlig betydelse för allmänhetens friluftsliv skall länsstyrelsen kunna förordna att stängsel skall förse med grind eller annan genomgång.

Allmänt tillståndstvång införs för täkt av sten, grus, sand och lera annat än för markinnehavarens husbehov. Den som söker tillstånd skall lägga fram en plan för täktens bedrivande m. m. och kan åläggas att ställa säkerhet för åtgärder för att motverka skada på landskapsbilden.

Täkt som pågår vid nya lagens ikraftträdande får fortgå tills länsstyrelsen förordnar annat. Tillstånd till fortsatt täkt skall dock sökas före 1964 års utgång.

För att skydda en känslig landskapsbild kan länsstyrelsen förordna om lo-

En dag i Närke

Närke kan skryta med att ha den äldsta fornminnesföreningen i landet. Redan 1856 bildade Nils Gabriel Djurklou en förening för folkspråk och fornminnen. Från det året kan de svenska fornminnes- och hembygdsföreningarna räkna sin tillkomst. Den föreningen blev en signal, som utlöste själva hembygdsrörelsen. Landskapet har också haft en säregen och färgstark hembygdsvårdare i den kände publicisten J. L. Saxon, som 1935 hyllades av Samfundet som hedersledamot vid en högtidlighet på Örebro slott.

Det finns fortfarande i Närke en stark hembygds känsla, som spänner över alla klasser. Kulturvården har där under många år haft den banbrytande och inspirerande landsantikvarien Bertil Waldén. Den fria hembygdsrörelsen företrädes i dag av en rad krafter, som arbetar vidare på arvet från Djurklou, men som betydligt vidgat rörelsens program. Det är främst prästen och folklivsskildraren Daniel Harbe i Mosås

kalt tillståndstvång för byggnader, upplag och andra arbetsföretag. Härigenom skall bl.a. bilskrotupplagen kunna kontrolleras.

Länsstyrelsen får vidare möjlighet att ge föreläggande om rivning eller istandsättande av byggnad som lämnats att förfalla och därigenom vanpryder landskapsbilden. Också för reklam i naturen införs, med vissa undantag, allmänt tillståndstvång.

och folkskollärare Ivar Björklund i Kumla, den förre ordförande, den senare sekreterare i Örebro läns Hembygds-krets, som är anslutet till Samfundet för Hembygdsvård.

Trots de många svårigheter dagens hembygdsföreningar har att kämpa mot — och det gäller kanske framför allt vården av byggnader och samlingar — har intresset hållits vid liv och nya verk samma krafter har slutit upp.

Det är den reflexion man gör när kretsen samlas till sin årliga dag i Kumla, en solig majdag 1964. Ett 80-tal människor hade mött upp, representerande ett 20-tal av de 25 anslutna hembygdsföreningarna, från Tivedsbygden i söder till Bergslagen i norr. Dagen började med gudstjänst i kyrkan varefter Ivar Björklund på sitt utsökta, kunniga sätt berättade om kyrkans historia och visade dess inventarier. Därefter årsmöte i församlingssalen, där Daniel Harbe presiderade och snabbt avverkade de vanliga föreningsärendena.

Bestämmelserna mot nedskräpning skärps till dagsböter.

Ersättning skall enligt vissa regler utgå till markägare m.fl. som lider förfång vid tillämpning av naturvårdslagen. I särskild proposition förslås att för budgetåret 1964/65 anvisas 2 miljoner kronor för sådana ersättningar.

Från anslaget skall också kunna utgå statsbidrag till kommun eller stiftelse för förvärv av naturvårdsobjekt.

Jazz eller knätofs?

Den kände pedagogen och hembygdsvårdaren Harald Alm på Siljansskolan gör här ett vägande inlägg i den eviga debatten om traditionell och modern stil. Det gäller att hålla en positiv linje mellan två förödande makter — det är kontentan av hans artikel.

Dagens Nyheter har låtit "Rättviks Ruda" — som han kallas — konstnären Hans Målare i ett uttalande den 4 maj spela komiker — säkerligen till sina läsares förnöjelse. En sådan där amerikansk komiker, som river ned borddukar från ett dukat middagsbord eller faller pladask över en etagère med gammalt fint porslin.

Han presenteras som "knätofsseriets mest fräna kritiker" och som den, som

avfyrar "salvor mot de horribla hembygds-lögnerna" etc. Men vad vill han sätta i stället? "Låt oss — säger han — förvandla Rättvik till Sveriges Newport med jazz- och filmfestivaler och plats för Hotenannysångare. Spänn ett jättetält i glada färger över landets längsta ångbåtsbrygga . . . Avlös de förljugna kyrkbåtsroddarna, spelmanslagen och de andra jippona i Siljansbygden" etc.

Gärna skall vi erkänna, att det finns mycket förljugenhet i dalaromantiken. Och det gör den med glädje, som själv mycket hårt kritiserat denna, och det just i Samfundets för Hembygdsvård årsbok 1962: "Hur förena tradition och nyskapande?"

Men där den är förljugen, vad är det

Föredraget vid årsmötet hölls detta år av fil. dr John Nihlén, Samfundet för Hembygdsvård, som talade om "Aktuella uppgifter i hembygdsarbetet". Han betonade vikten av samarbete mellan föreningarna för att lösa en rad praktiska problem och för att lättare kunna skapa opinionsyttringar, som väl behövs i dagens Sverige. Han pekade också på vikten av ett ökat studiearbete inom hembygdsföreningarna och ett vidgat samarbete med kommunerna.

Bland deltagarna fanns en ledande kommunalman, Tage Tapper, som är kommunalkamrer i Kumla, aktiv hembygdsvårdare och därtill sekreterare i det nybildade Svenska Kommunförbundet. Med honom diskuterades också ef-

ter mötets slut planerna på en kommunkurs i natur- och hembygdsvård för Örebro län.

Efter föredrag och samtal blev det en sällsynt givande och stimulerande rundfärd, som berörde vägar, bebyggelse, natur och fornminnen. Outtröttlig ciceron var Ivar Björklund, biträdd av Tage Tapper och andra deltagare. Man besökte det märkliga fornminnesområdet vid Lekebacken, Samsala fornborg med dess säregna landskap, hällkistan vid Yxhult m. m.

Intresset var stort och när man hör, att studieresor av denna art brukar göras vår och höst med stor anslutning, kan man lugnt dra slutsatsen, att hembygdstanken ännu lever frisk i Närke.

som gör den falsk? Ja, är det icke just därför, att de gamla dräkterna, musiken, stugorna, båtarna o.s.v. visas *endast* därför att man vill — som det hette i ett radioprogram — "sälja kullor" etc. Kort och gott man säljer hela den gamla dalakulturen utan att själv ha någon känsla, någon vördnad, någon djupare kontinuitet med den. Med andra ord man säljer sin själ. Man har intet sinne för att med rötter i det förgångna skapa en ny framtidskultur.

Men är Hans Målars alternativ mindre förslaget? Att importera i direkt tappning amerikansk nöjningeltangel i ett landskap, känt för sina speciellt svenska skönhetsvärden och för en gång hög bondekultur. Och varför denna import? Ja, av samma skäl som man "säljer kullor". För att bygden skall tjäna mesta möjliga pengar. För att sälja — låt oss använda det gamla dalska uttrycket — "slims". Helt enkelt en ny falskhet.

Det är dessutom dumt. Icke reser väl amerikanare hit för att se ett nytt Newport — det, som de har inpå knutarna. Den, som under lång tid haft mycket med utlänningar på besök vid Siljan att göra, han vet, att det ständiga klagomålet är: Icke reser vi hit för att se ett kosmopolitiskt hotell likadant som över allt i världen! Inte reser vi hit för att höra samma jazz, som vi hör mycket bättre i U.S.A. Nej, vad vi vill se och uppleva det är det genuina, något av ny säregen kultur, något, som kan inspirera oss till nya idéer och till nya gestaltningar.

Visst finns det också de, som kommer med alla sina ovanor, blott för att ha "gjort Dalarna". Men låt *dem* bestämma karaktären över en turistbygd,

och bygden vinner varken deras aktning eller sin egen självaktning.

När jag läste om Hans Målars förslag till jazzfestival i Rättvik, steg ett minne upp. Det var i mitten och senare hälften av 1930-talet. Vid Siljanskolans Nordiska Sommarhögskola förundrade vi oss över att svenskarna sjöng så litet, när de satt tillsammans t. ex. i storstugan framför en flammande eld. Jag mindes från min egen skoltid, hur uppläggningsen av musikundervisningen hade krävt en spontan sång- och musikglädje. Vi letade efter en lämplig ledare, som kunde nytända sången. Vi fann till slut professor Fritz Jöde i Berlin. Han kom. I hög grad i anknytning till dalarnas folkmusik, som han kallat "den främsta i världen", blev han den, som lät allsångrörelsen gå ut över vårt land. "Allsångens fader", som han kallats. Han levde mitt i nazismens Tyskland. Människor frågade honom, varför han icke lämnade Tyskland och for till Amerika. Han blev bl. a. avsatt som professor och äventyrade hela sin existens. Han svarade: Hur skall jag kunna arbeta i Amerika? Hela den förnyelse jag arbetat för den har skett med rötter i den gamla folkmusiken. Vad har U.S.A. för folkmusik? Icke inhemsk, utan den från Afrika importerade jazzen. Och vad med den? Nej, min gärning är förbunden med Tyskland och med europeisk folkmusik. — Och han stannade i Tyskland och lever där alltså och verkar där efter samma ideal som sprang fram efter första världskriget i Wandervögelrörelsen. Ett sådant hjältemod skulle man önska Hans Målare.

Harald Alm

Kraftverk och landskapsvård

Som ett led i det svensk-norska samarbetet för natur- och landskapsvård inbjöd Samfundet för Hembygdsvård och de värmländska bolagen Uddeholm, Mölnbacka-Trysil, Rottneros och Bille-rud ledande norska kraftverksutbyggare och landskapsvårdare till en studieresa i Värmland i slutet av maj. Samfundet har nämligen i Värmland gjort naturvårdsutredning angående företagets inverkan på landskapsbilden samt haft uppdrag på dokumentarisk fotografering och beskrivning av landskapet.

Under tre dagar besöktes kraftverk vid bl. a. Letten, Höljes och Rördåfors och deras regleringssjöar, magasin och dammar varvid man särskilt studerade de åtgärder som vidtagits för att minska ingreppen i landskapsbilden och skapa nya skönhetsvärden. Under resan gavs även tillfälle att bese några kyrkor, hembygdsgårdar och annat sevärt på vägen.

Från norsk sida kom representanter för Norges Vassdrags- och Elektricitetsvesen, statskraftverken, fylkeskraftverken, Oslos Lysverk m. fl., från Samfundet deltog fil. dr John Nihlén och landskapsarkitekt Carl Olov Orback.

Arbetet på landskapsvård vid kraftverksbyggen har i Norge lagts upp i samarbete med Samfundets Landskapsbyrå.

Arkitekt Orback demonstrerade de landskapsvårdande åtgärderna i samband med utbyggnaden av kraftverken såsom dammanläggningar, regleringsmagasin, placering av tippmassor från tunnelutsprängningar, återställning efter sten- och grustäkter och rensningskanaler samt koncentrerings av älvfåran vid minskad vattenföring till gagn för flottning och vattenspegel m. m.

Studieresan avslutades i Karlstad där Länsstyrelsen bjöd deltagarna på lunch.

Nordisk samverkan

Landskapsvärnet i Østfold, Norge, hade den 13–14 juni 1964 ett givande årsmöte. Man besökte bl. a. det storslagna Øjeren-området och for med båt över den långa sjön, som endast obetydligt exploaterats för fritidsbebyggelse. På färden, med dess demonstrationer och diskussioner deltog en rad framstående representanter för landskapsvård, kommuner, friluftsnämnder etc. Även regionplanechefen i Oslo, ingenjör Thorleif Johnsen var med på färden.

Under själva årsmötet, vars förhandlingar leddes av områdesplanlegger Her-mund Skjölberg i Moss, hölls ett föredrag av fil. dr John Nihlén om "Landskapsvård och fritidsproblem i dagens samhälle". En livlig diskussion följde.

En av de ledande männen i Østfolds Landskapsvärn är byggnadsingenjör Olav Skinnarmoen, som är en ivrig förkämpe för nordisk samverkan på detta område.

Stor dag i Härkeberga

Den 24 maj 1964 — Heliga Trefaldighetsdagen — hade Samfundets Upplandskrets förlagt sitt årsmöte till Härkeberga kyrka och Kaplansgården. Bland mängder av medverkande märktes elitkören Stockholms Youth Coral.

Chefen för byggnadsavdelningen på Skansen, fil. dr Erik Andrén höll högtidstalet för stor publik och avslutade det med att förklara att Härkeberga kaplanmiljö för all framtid är skyddad.

Man ville här slå ett slag för en gammal idé: att låta festen ta plats på en ort, där eljest enbart det museala har säte. I en döende bygd kom också arrangemanget att verka som en livgivande injektion — elitungdom från många håll mötte upp. Skansen hade nu också lättat på lås och hake, och samverkan skedde för övrigt med Härkeberga Gille. Disagilletts spelmannslag och Svenska Ungdomsringens folkdansare.

Dr Andrén föredrag behandlade "Skyddet av våra byggnadsminnen". — Inledningsvis anfördes, att man här i Sverige vaknat till medvetande om betydelsen av lagstiftning i detta ärendeganska sent. I Frankrike tillkom redan på 1830-talet en lag om skydd av kulturhistoriskt värdefulla byggnadsverk. Först år 1942 fick Sverige en lag, som gav skydd med markägarens tillåtelse, vilken alltså var behäftad med stora

svagheter. Redan år 1918 hade Danmark fått en långt effektivare. År 1952 väcktes frågan åter genom dåvarande justitieminister Herman Zetterberg, som ville ha effektivare skydd. Byggnadsverken är ju ett arv av kulturvärde och tillhör nationen. Genom riksantikvarieämbetet skall man nu göra inventering av beståndet, men för detta jättearbete finns endast en person anställd. Det gäller c:a 2.000 byggnader, och man skiljer på kulturvärdet — "miljö och byggnad" eller enbart "miljöhus". F. n. finns endast ett 15-tal byggnader förklarade som byggnadsminnen i vårt land. För det framtida arbetets framgång kommer staten att bli tvunget lämna erforderlig ersättning till ägaren — men lagen kan komma att bli utan funktion, om staten skulle vägra denna ersättning.

Fåren och landskapet

var temat för ett föredrag, som fil. dr John Nihlén höll hos Svenska Fåravelsföreningen, på det årsmöte man höll i samband med Elmia-utställningen i Jönköping den 31 maj 1964. Ur föredraget saxar vi följande stycken:

Fåret, som tjänat oss i årtusenden, var lika viktigt i de gamla bondehushållen som kon. Mjölk, kött och ull var råvaror av stort värde. Inget bondehushåll kunde undvara ullen, som ju i gamla

tider förädlades inom självhushållet. Ulljackor, halsdukar, strumpor och vantar, allt kom från fårullen, vars beredning och förädling hörde till de dagliga sysslorna. Det är typiskt att vävtyngder, vävskedar, sländor och virkredskap förekommer bland de allra äldsta fornyfunden. Vantarna tycks ha spelat en roll som värdeföremål och handelsvara.

I vilken omfattning fåren har påverkat landskapsbilden är i dag omöjligt att fastslå, men man kan lugnt utgå ifrån, att fårbetena under så många generationer på olika sätt satt sin prägel på det gamla bondelandskapet, som nu håller på att lösas upp. Det igenväxande och mörknande landskapet är ett resultat av omläggningen av betena. Man har särskilt observerat det på många av våra fornminnesområden, gravfält och kultplatser, som troligen varit betade eller i några fall slagna ända sedan hedenhös.

I och med betningens upphörande har en del av vårt fornminneslandskap kommit i skuggan. Vi har förlorat kontakten med öppna minnesmarker som gett landskap och bygd tusenåriga traditioner. På Björkö ståtliga gravfält, hägnat av ljusa björkhagar, släpptes fåren åter in. I dag kan man lustvandrade i dessa vackra marker, som fåren återgett sin gamla prägel.

På åtskilliga andra platser där man vill behålla landskapet öppet och rent, i parker, på flygfält, i fritidsområden och naturreservat, har man länge låtit fåren vara både kött och ullproducent och samtidigt landskapsvårdare.

Det aktuella läget på jordbruksfronten gynnar i hög grad fåret. Enligt föreliggande prognoser kommer ca 800.000

hektar åkerareal att läggas ner fram till 1970. En stor del av dessa arealer kommer åtminstone under en övergångstid att tas i bruk som beten. Det är här som fåren kommer in i bilden som betesdjur. Bristen på nötkött kommer att fyllas ut av lammkött, av vilket vi nu importerar ca 426 ton per år. Fårstammen som länge minskat i vårt land börjar nu åter öka: 1958 hade vi 139.000 får, 1963 hade de ökat till 220.000 och tendensen visar en fortsatt ökning.

Detta kommer att ha följdverkningar för landskapet, som ju i alla tider påverkas av "lie och mule". Redan nästa år räknar vi med att kunna få sätta in stora fårbeten framförallt i södra Sverige. - - -

För att rätt kunna utnyttja fåren i dagens hushållning är det nödvändigt att få till stånd ett intimt samarbete mellan de myndigheter och organisationer, som har hand om dessa element, skog, jord och bete. Till en början måste 1948 års skogsvårdslagstiftning revideras med tanke på dess ensidiga bestämmelser angående skogsproduktionen och igenplanteringen. Lantbruksnämnderna måste också ha stora möjligheter att överblicka och nyansera disponeringen av de jordarealer, som blir friställda.

Planerad bilverkstad i Storuman

Storumans Hembygds- och Turistförening har i skrivelser informerat Samfundet för Hembygdsvård om de nu definitiva planerna på att anlägga en bilverkstad inom fastigheten Luspen 1:13. Denna kommer att förläggas mellan den i samband med Storumans sjöreglering

Grythyttans parksoffa nr 5

Kalkylera med
bögsta kvaliteten:
Grythyttans!

Hållbart stativ av massivt stål
i grönt eller elfenbensvitt. Trä-
detaljerna lackerade med båt-
lack resp. blå synt. lackfärg.
Follisterna impregnerade mot röta.

Parksoffans
längd är 190
cm, vikten 27
kg. 25 soffor
staplas på 2,5
kvm.

Begär prospekt
och offert

**Grythyttans
STÄLMÖBLER**

Tel. 0591/14350

färdigställda fritidsanläggningen och det
å fastigheten Hermelinen 1 belägna Fol-
kets Hus.

Samfundet finner den avsedda pla-
ceringen av motorverkstadsbyggnaden
synnerligen olämplig. Friluftsanlägg-
ningen med badsjö och promenadvägar
kommer att allvarligt störas. Samtidigt
mister man kontakten mellan Folkets
Hus-anläggningen, och därmed även
samhällets inre partier, och Storumans
vattenyta. Området mellan friluftsom-
rådet och Folkets Hus har i tidigare
stadsplan avsatts till park.

Det är en allmän mening att friluftso-
mrådet som helhet — inklusive Folkets
Hus — är, och kommer att vara, ett vär-

defullt tillskott till samhällets gestalt om
nu inte detta spolieras av ovannämnda
verkstad.

Turismen — en kommunal angelägenhet?

Gränserna för den kommunala kompe-
tensen håller i dagens avancerade sam-
hälle på att sprängas och frågan är väl
om icke den snabba accelerationen på
fritidsfronten och samspelet här mellan
staten, kommunerna och näringslivet
kommer att kräva verksamhetsformer,
som i viss mån får rubba på de tradi-
tionella arbetsformerna inom kommu-
nerna, skriver stadsombudsman Hjal-
mar Lindström i Svenska Stadsförbun-

dets tidning, och tar upp de frågor som
allt mer tränger sig på och kräver sin
lösning med anledning av den ständigt
ökade fritidsbebyggelsen och turismen
över huvud taget. Hans sammanfatt-
ning lyder:

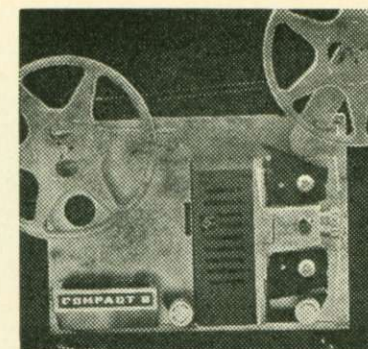
Kraftfältet i den dynamiska samhälls-
utvecklingen inrymmer många spänning-
ar. En tredubblad standardökning och
en arbetsfri tredjedel av året kan inte
undgå att sätta spår i samhällsappa-
raten. Masskonsumtionssamhället har fått
sysselsättningsproblem på fritidsfronten
och en sen och kräsen tid har myntat
nya uttryck såsom fritids- och miljö-
politik. Den expanderande turismen —
folkrörelsen som omsätter över 2 mil-
jarder kronor per år och som håller på
att bli en storindustri — är ett barn av
denna tidsanda. Den ändrade samhälls-
strukturen har tillfört kommunerna nya
uppgifter såväl vad gäller planeringen
som kommunala engagemang. Det har
sagts att naturvårds- och fritidsproblem
kommer att bli en av framtidens största
politiska frågor i vårt land.

Grottor i Sverige

heter en skrift, som nyligen utgivits av
den kände grottforskaren Leander Tell
(Preliminär katalog, Centrocommerce,
Norrköping, Arkiv för grottforskning).

Det är fyrtio års forskning som lig-
ger bakom denna skrift och man vet att
den flitige författaren utfört sitt arbete
utan några anslag. Han har drivits av
ett stort personligt intresse.

Förteckningen, som bör bli en god
uppslagsbok, är väl ännu inte fullstän-
dig, men en god början är gjord, grottfors-
kningen är ju ganska ny i landet.
Författaren vill också stimulera intres-
set att delta i de spännande upptäckts-
färderna i grottornas säregna värld.

HÄR ÄR DEN! 1964 ÅRS SENSATIONELLA 8 MM PROJEKTOR.

compact 8

- Manövrering genom tangenter
- Automatisk filminläggning
- Utbytbara objektiv
- Enbilsprojektion
- Fram- och backprojektion
- Elektrisk återspolning
- Lågvoltslampa, halvljus vid start
- Lätt och behändig, vikt c:a 4 kg
- Pilotljusuttag, lågt pris

ÖBERGS FOTO-KINO

FÖR VÅRDEN AV SVENSK
BYGD OCH NATUR

SOM EN HYLLNING
TILL

HAR
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS
HEMBYGDSFOND

FÅTT MOTTAGA EN GÅVA
FRÅN

FÖR VÅRDEN AV SVENSK
BYGD OCH NATUR

TILL HUGFÄSTANDET AV MINNET
AV

HAR TILL
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS
HEMBYGDSFOND

ÖVERLÄMNATS EN GÅVA
FRÅN

Vid lyckönskan och kondoleans

glöm ej Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur — med ett bidrag. Insätt beloppet på postgiro 90 06 89, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm, med angivande av givare och mottagare eller ring till Samfundet (tel. 11 94 24, 11 94 44) och insätt senare beloppet på postgiro 90 06 89.

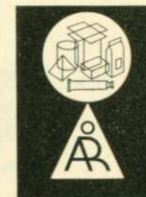

Det kuvertet slipper Ni diska!

**Meny +
Dixie Cup**
praktisk trevlig
engångsservis

Varför inte duka litet oftare med Meny och Dixie Cup, som tillsammans är en utmärkt engångsservis. Det är många gånger, som det kan kännas befriande att slippa en stor disk. Vid vickningar, barnkalas, vid stora utspisningar och många andra tillfällen hjälper Er Meny och Dixie Cup att spara tid, pengar och besvär. Meny-serien — av plastbehandlat specialpapper — omfattar flata och djupa engångstallrikar samt uppläggningsassietter. Den är fuktsäker, fettresistent, okrossbar och tål t.o.m. kokhet soppa. Dixie Cup är en hygienisk engångsbägare av plastbehandlat papper och finns i många olika utföranden för både kalla och varma drycker. Dessutom ingår i Meny-serien ett engångsbestick med kniv, gaffel, mat- och kaffesked. Ni slänger eller bränner servisen efter begagnandet — bekvämare kan det inte vara. Och så hygieniskt sedan!

ÅKERLUND & RAUSING
SPECIALAVDELNINGEN · LUND

HOLMSUND VINYL GOLVPLATTOR

20x20, 30x30 cm, 2 och 2,5 mm tjocka, 6 typer i ett 50-tal arkitektstämda färger. Underhållsfritt, ekonomiskt golvmaterial för bostäder, sjukhus, skolor, kontor, offentliga lokaler etc. Ger lättstädade, vackra golv.

HOLMSUND VINYLMATTA

Längd 20 m, bredd 183 el. 150 cm, tjocklek 2,0 el. 1,5 mm. 6 trivselsvänliga färger. Det idealiska golvmaterialet för t. ex. badrum o. likn. våtutrymmen. Lätt att ständigt hålla fräscht och vackert.

HOLMSUND EKLAMELLGOLVBRÄDER

Parkett och undergolv i samma bräda — klar för läggning på olika underlag. Levereras obehandlade, grunderade eller färdigt plastlackerade.

HOLMSUND VINYL AKUSTIK

— takmaterial av styv vinylplast i 5 pastellfärger. För lokaler där buller av ett eller annat slag behöver dämpas.

SCA FASADER

Bygg snabbt och rationellt med SCA fasadelement. Har levererats bl. a. till Skattehuset, Folksamhuset, Radionhuset, Siemens, Philips, Continental m. fl.

SUNDSVALLSFÖNSTRET

— pivothängda fönster som ger fri sikt, vackra interiörer.

HOLMSUND DÖRRAR

Ytterdörrar, innerdörrar och tamburdörrar, sjukhusdörrar, skoldörrar, kontorsdörrar.

FORBO

— av styv PVC. Prisbilligt, vackert, lättarbetat byggnadsmaterial i 11 färger.

SCA BYGGPRODUKTER

HOLMSUND

Tel. Umeå 409 00

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

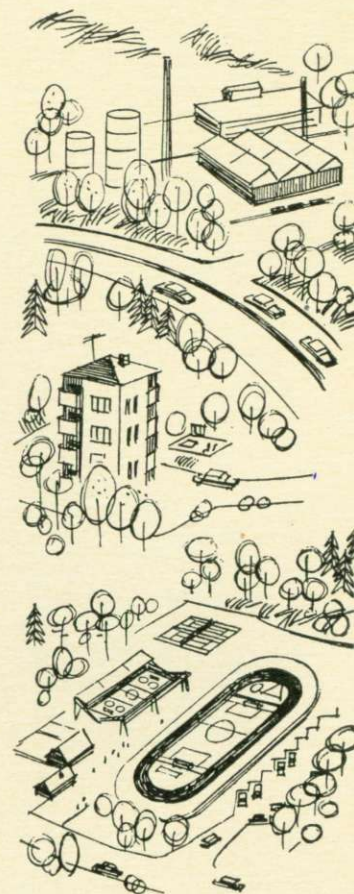
BYRÅ FÖR LANDSKAPSVÅRD

**konsultering och förslag
till landskaps- och miljövård vid**

*grus- och stentäkt
industrier vägar
parkering rastplatser*

*fritidsområden
parker
idrottsplatser
institutioner
kommunala byggnader
skolor
kyrkogårdar
bostadsbebyggelse*

kraftverk sjöreglering

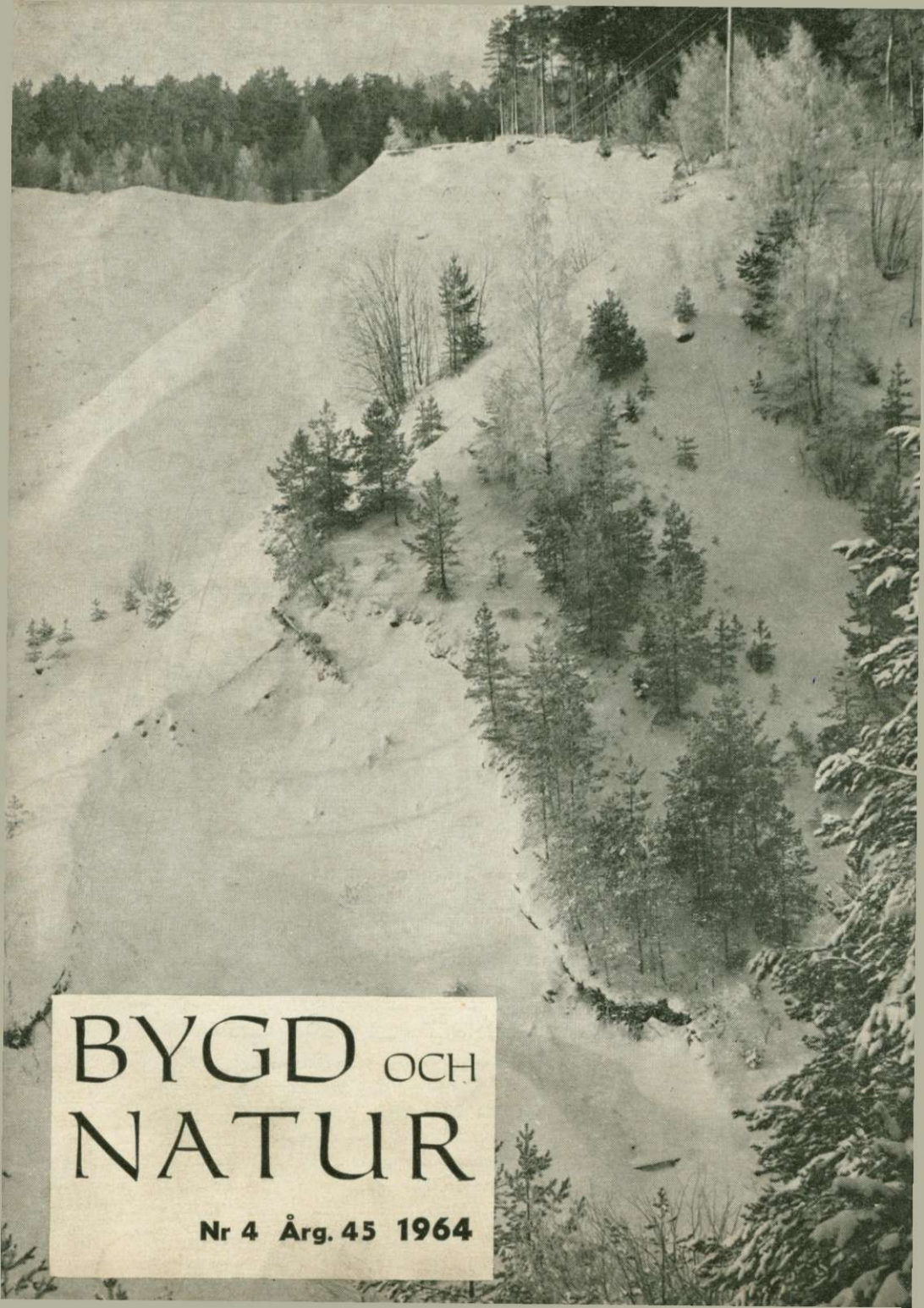

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C — Telefon 11 94 55, 11 94 44, 11 94 24

Falu Rödfärg

har i över 300 år skänkt sin speciella varma lyster åt träbyggnader av alla slag i vårt land. Den har blivit ett klassiskt inslag i det svenska landskapet. I tider då anspråken på en vårdad och harmonisk avstämning av husfärger mot den omgivande naturen snarare tycks sjunka än stiga, framstår Falu Rödfärg som ett värdefullt och bestående bidrag till försköningen av Sveriges natur

STORA KOPPARBERGS BERGSLAGS AKTIEBOLAG

BYGD OCH NATUR

Nr 4 Årg. 45 1964

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:– pr år

Bygd och Natur utges av

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur

och landskapsvård

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136

Ordf.: Vakant.

V. ordf.: Riksdagsman Ragnar Lassinantti

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor

Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och

vattenbyggen samt nybebyggelse

Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar

Råd och upplysningar vid uppläggning

av hembygdstudier

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Erik Lundberg

Ungdomsläger för aktiv landskapsvård

Igenväxandet av den öppna landskapsbilden tar allt våldsamare proportioner. Det gäller, som här skall erinras om, inte bara nedlagda jordbruk. Också i kraftverksbyggenas spår kommer igenväxandet såsom svärbemästrat problem. Vi måste utbilda en mångskiftande metodik för att på allvar kunna ge oss i kast med försvarsarbeten. Det räcker alls inte med blott och bart betning. Studium måste till på många fronter. Och överallt gäller det en och samma grundinställning. Vi lär oss av vetenskapen, men vårt problem är inte vetenskapens. För oss gäller det människosinnet inför naturen. Inte vetenskapliga bestämmningar utan omedelbara reaktioner inför naturen – sedan vetenskapen lärt oss dess skeenden.

Vi vill alltså träna våra sinnen till att omedelbart och direkt uppfatta, inte bara som ett konstaterande, terrängformationer såsom resultatet av forna och nutida skeenden; vegetationens förhållanden och dynamiska växlingar såsom någonting av den mest vitala betydelse för vår uppfattning om liv och tillvaro.

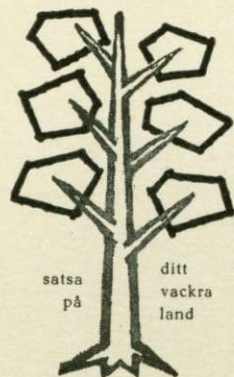
Här nedan en PM ingiven till Vattenfallsstyrelsen, som berör ett stycke problematik av ovan antytt slag.

PM rörande de synpunkter som varit vägledande för landskapsvården å den sträcka av Ume älvdal som ligger mellan Stensele kraftverk och Nysele sänkningskanal.

Stensele kraftverk intar i många avseenden en särställning, beläget som det är, omedelbart utmed allmän landsväg och detta en landsväg, som har karaktären av stor turistled. Synpunkterna på anläggningens förhållande till landskapet blir emellertid komplicerade. De gäller nämligen dels själva kraftverket med dess dammkropp, dels det långa avsänkingsområdet nedströms dammen, dels också Nysele sänkningskanal. Synpunkterna framställs då här i tre huvudgrupper.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3 x 3 = 3 kronor årligen under tre år
1964—66

Använd inbetalningskortet i detta häfte

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 90 06 89

Omslagsbilden: Grusgrup vid Tullinge, Sthlms län. Foto: O. Wallin.

Forsviksavan före kraftverksbygget vid Stensele i Umeälvens dalgång. Udden till höger och holmarna utgör delar av inälvens rullstensåsbildningar.

1. *Stensele-dammen* markerar sig från uppströmssidan med en mycket lång strikt linje som verkligen gör sig gällande i det öppna landskapet. Betydelsefullt är härvid också att landsväg och järnväg — sinsemellan parallella och belägna tätt invid varandra — med sina artificiellt strikta linjer framföres i rät vinkel mot dammen och tangerande dennas ena ändpunkt. Kanske kunde här en viss enformighet ha kunnat framträda, men några tallbevuxna, mycket låga holmar grupperar sig utmed landsvägen på sådant sätt att den som färdas landsvägen utefter från Stensele bys sida får första aspekten på kraftverket mellan tallarnas stammar och över vid vattenyta. Även från motsatt håll är aspekten av stor verkan.

Sänkningskanalen vid Nysle, som skurits genom ett terrängavsnitt för att ge Stensele kraftverk största möjliga fallhöjd. Stora avsänkningar i mellanliggande älvmråde hör samman härmed. Bilden låter sambandet mellan älvdalens "skåra" i landskapet och sänkningskanalen bli åskådligt kännbart.

Man kan inte överdriva värdet av dessa holmar och deras tallar när det gäller landskapsbilden såsom en helhet. Det är då av vikt att tallbestånden vårdas och att trädens tillväxt befrämjas. Kanske vore det önskvärt att buskbestånd, lämpligen viden, finge ge nyansering av holmarnas vegetativa helhet.

Från den punkt av landsvägen varifrån vägen över dammkrönet avgrenar sig har man en instruktiv och intresseväckande utblick över dammanläggningen. Man överblickar därifrån dennas förhållande till såväl uppdämningens stora "vattenbehållare" som terrängen djupt nedanför på dammkroppens andra sida.

Tallbestånden omedelbart nedanför dammen är gallrade och ger fina genomblickar mot den höga slänten och stationsbyggnaden.

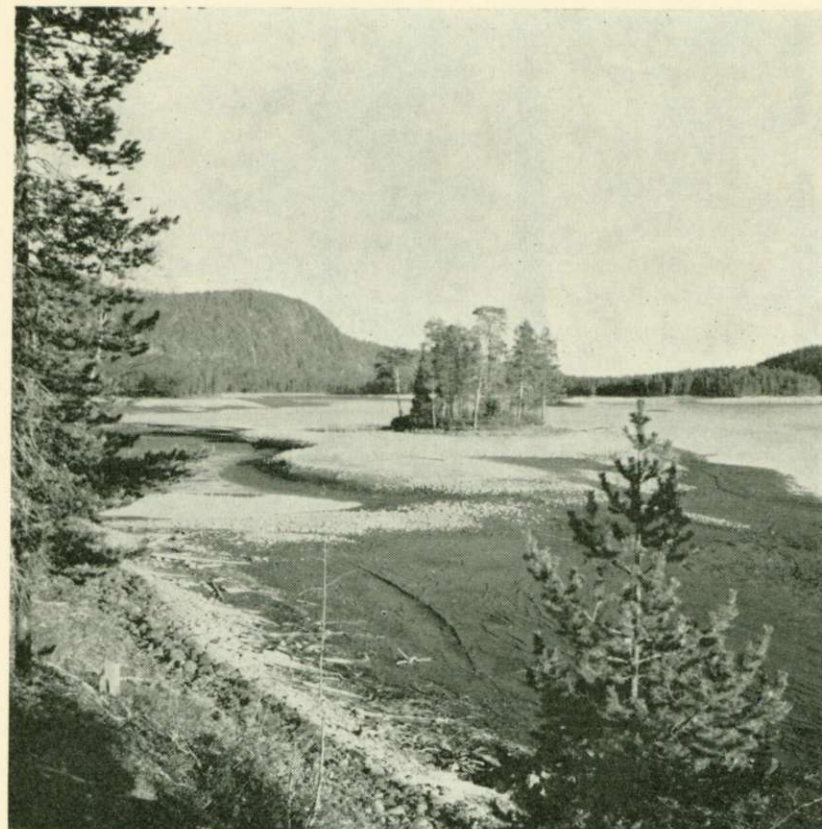
Terrängavsnittet närmast nedanför själva stationsbyggnaden bör få växa igen till skog som efterhand gallras så att den blir samstämd med nämnda glesa tallbestånd. Dessa sistnämnda bör gallras tid efter annan.

Tippformationerna något längre nedströms bör däremot hållas såsom öppen ängsmark.

2. *Sänkningsområdet* nedströms Stenseledammen fram till Nysele sänkingskanal har säregna och stora landskapliga värden. Älvens bädd ligger mellan bergformationer som inte är alltför avlägsna från varandra. Merendels är de skogklädda men ställvis reser de sig brant och kalt till ofta stor höjd. Istidens jökäläv har med sina väldiga vattenmassor fordom avsatt åsbildningar av rullstensmateria och svallat grus m. m. nere i älvdalens botten. Dessa åsar tecknar sig ställvis i landskapsbilden med hög grad av åskådlighet bredvid älvfåran. Deras markanta tallbestånd och typiska torrmarksvegetation blir på flera ställen till karaktärsfulla inslag i landskapsbilden. I några fall når deras bestånd av tallar på distinkt avgränsade åsholmar en nära nog klassisk skönhet. Ifrågasvarande sträcka av älvdalen har en järnvägslinje och en landsväg, (denna i delvis helt ny sträckning), så lagda att de gör landskapsbilden tillgänglig på ovanligt åskådligt sätt. Åsformationer och älvfåra ger rika aspekter alldeles särskilt från den nya landsvägen.

I landskapet har nu Stensele kraftverksanläggning ingripit på mycket kännbart sätt. Delvis givetvis negativt i det att forsarna utplånats. Också ifråga om Forsviksavans fordom så sköna vatten och strandformationer. Men också i viss mån positivt i det att avsänkningen låtit älvens tidigare strandformationer på det mest överraskande och instruktiva sätt framträda. Mellan randområden av blockmarkers och den grova moränens natur ligger istidsälvens rullstens- och grusformationer och i dessa sistnämnda har nutidsälven utformat sina stränder — helt annorlunda än den brutit sig fram genom blockmarksidorna. Dessas stränder tecknar sig såsom skarpt rakt snitt genom grova kantiga packstenars massor. I mjuka, ofta ormande kurvor ligger däremot åsformationernas strandvallar där, sektionerade med en nära nog fantastisk precision. Vi skådar resultaten av en sällsam växelverkan mellan vattenmassornas krafter och rullstenmaterians sega motstånd, ett motstånd som i smidig kraft än fallit temporärt undan, än nästan utmanande hävdat sig.

Nedan klapperstensvallarna breder sig grus- och sandslänter i långsam sluttning; längre ned plana dybottnar.

En av holmarna från bild (1) efter avsänkningen. De blottade formationerna utgöres av isälvens rullstensavlagringar, vilka ytterligare bearbetats och omformats av nutidsälven.

Det stod från början klart att detta avsänkningsområde var av rent klassisk art och att man om möjligt borde bevara detsamma tillgängligt såsom ovanligt och stort landskapsvärde. Den osäkra faktorn var emellertid vegetationen. Skulle såväl dybottnar som klappervallar komma att invaderas av inte blott gräs och örter utan också av buskar och träd?

Vi har under de år som nu gått sedan avsänkningen hållit området under ständigt återkommande observation. Och nu i år kan vi dra säkra slutsatser. Inom ganska kort tid kommer det blottlagda att vara övervuxet

Ett annat avsnitt av sänkingsområdet.

med tät slyvegetation av björk och ställvis gråal. Förtrupper kommer videna att utgöra.

Det är ingen lätt uppgift att här planlägga åtgärder. Alldeles bortsett från att Vattenfall inte äger eller disponerar marken må emellertid här ett försök göras att genomtänka de möjligheter som stå till buds.

Situationen är i sin helhet ganska nedslående. På flera punkter har grustäkter tagit stora steg till utplånande av markanta åsbildningar. Man

kan knappast heller göra annat än att i stort acceptera strandformationernas igenväxande till slybälten. I stället för de egenartade klapperstensvallarnas distinkt ormande linjer kommer älvdalskapet att få mer eller mindre breda och yviga lövträdsbryn. Dessa följer väl formationerna men kommer givetvis att i allra största utsträckning uppmjuka eller utsudda deras linjer.

Någon ödslighet i landskapsbilden kommer inte att framträda, tvärtom. Det är igenväxningen som hotar och den kommer att göra helhetsbilden mera alldaglig. Måhända kunde det ligga inom möjligheternas gränser att skydda ett område av mindre utsträckning från total igenväxning.

Det vore ju nämligen inte otänkbart att rensa bort årligen, på kanske 100 meters strandlängd, fröuppslagen av träd — björk, al samt i viss utsträckning också viden. Blott detta göres årligen, alltså medan växtindividen är mycket små, erbjuder ett sådant arbete inga tekniska svårigheter.

En slyvegetation under uppväxande visar trädbestånd av tämligen jämn-gamla individ. I det länge ytterst täta beståndet framträder småningom ett mera begränsat antal individ vilka ta ledningen samt till slut undertrycker sina grannar. En sådan utveckling kan ledas och påskyndas genom kontinuerlig gallring. Det gäller att hålla lövvalvet ganska slutet och att därmed försvåra nya trädgenerationers inträngande.

Gäller det bryn av några hundra meters längd borde den arbetsinsats som kan komma ifråga vara överkomlig. Vi tänkte oss såsom en möjlighet ett årligt arbetsläger på några veckor av studerande ungdom. Syftet med lägret skulle vara dubbelt. Dels gälla en instruktiv kurs i älvdalens geologiska och vegetativa utvecklingshistoria jämte människans utnyttjande ingripande — och inte minst att bibringa kunskap om vattenkraftverkens syften och allmänna förutsättningar; dels ett handgripligt arbetsresultat i form av ovan skisserade rönjningar och gallringar, givetvis även de förenade med undervisning ifråga om vegetationens säregna kraftspelsförhållanden.

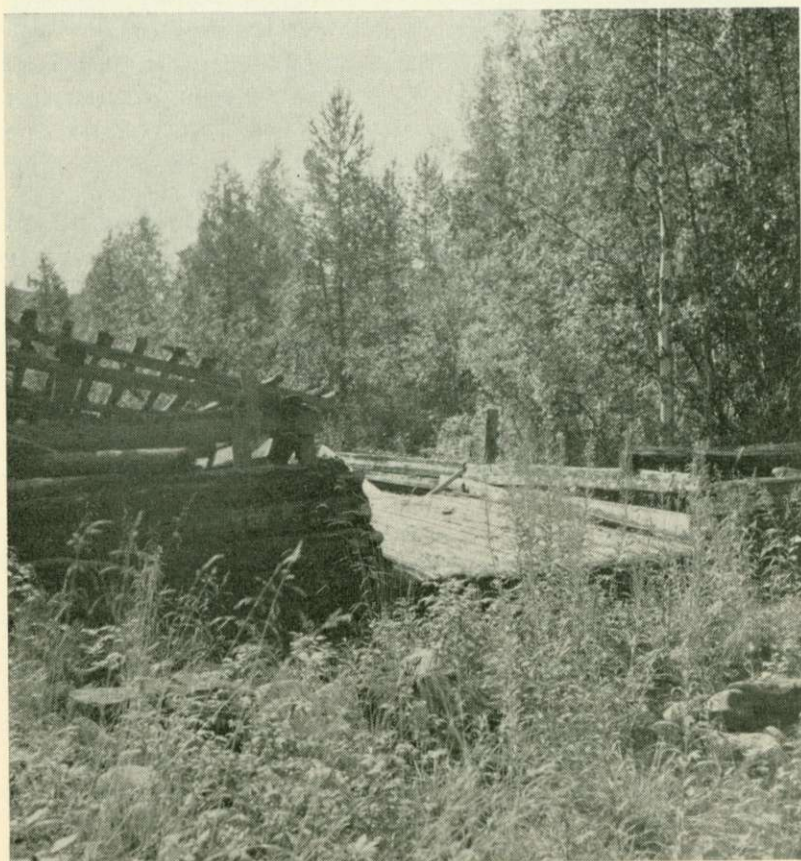
Kunde någonting sådant vara realiserbart torde valet av område vara ganska självklart. Nedströms den forna Forsviksavan ligger ett parti med en djup långgrund vik bortom vilken ett åsparti halvöartat markerar sig. Nära halvöns bas har ett stort grustag ätit sig in i åsen. Den nya stora vägens bygge hämtar grus här. Snittet genom terrängen blottar intressanta avlagringsserier. Den udde som uppströms skjuter ut i älvens här starkt vidgade vattenyta har tillsammans med nyssnämnda vik de kanske allra intressantaste randformationerna i den tidigare vattenytans nivå.

Det vore givetvis här som ett eventuellt bevarande borde ha sin lokal. Man har en praktfull utsikt upp emot Stenseledammen och kraftverksbyggnaden och man har också blick mot sydstrandens blockmark och

skarpt skurna rand, även den blottad genom avsänkningen. Älvfåran smalnar markant i sitt fortsatta lopp. Längre ned ligger den ställvis mellan låga klippränder. Motsättningarna är ganska dramatiska.

Det torde inte vara omöjligt att hålla en "siktgata" öppen från nya landsvägen in emot det från igenväxning eventuellt skyddade nyssnämnda klapperrandpartiet. En sådan siktgata skulle då hållas fri från trädvegetation, lämpligen genom årlig slåtter.

Ruiner av gammal kvarnanläggning i avsänkingsområdet.

Det synes också angeläget att den forna holmen, som ligger mitt emot Forsviks by och som nästan tangeras av nya landsvägen, kunde hållas fri från randsly. Den har ett vackert tallbestånd, klart begränsat till sitt omfång genom holmens litenhet och dess silhuett är verkligen mycket vacker. Vidare är holmens klapperstensrand fint utpräglad.

Nysele-kanalens avsnitt av älv dalen har även den påtagliga landskapsvärden. Här gäller det emellertid framför allt resultaten av odling och mänskligt arbete från fordom.

Mellan kanalen och Nysele by utbreder sig delar av den forna älvfåran i form av torrlagd älvbotten, till stor del bestående av grova stenblock. Söder om denna kala stenbundna yta ligger en svit av tvärlagda vattenfåror, nu ävenledes torrlagda. Man har fordom urholkat dessa rännor i blockmarken och har givit dem ändamålsenligt markanta former. I några av dem kvarstår alltså timmerruiner av kvarnar och en såg.

Tydligt har det gällt att avleda älvens vatten genom dessa sidorännor ned till ett vatten som stod i förbindelse med älvens fortsatta, nedre lopp, i syfte att utnyttja vattenkraften för sina små anläggningar.

Området erbjuder intressanta strövtåg, delvis genom skog som långsamt växer ut över klapperbäddar och kvarnrännor; delvis över gräsmark och stenbundna områden. Man bringas att göra jämförelser mellan dessa gamla anläggningar och nutidens kraftverk. Även Nyselekanalen har ju karaktären av en "ränna", av ett snitt tvärs igenom naturformationer.

Dessa partier vore också de värdefulla studieobjekt för den ovan föreslagna "kursen" rörande älv dalens daningsprocesser.

Jag har flera gånger tidigare i inlagor till Kungl. Vattenfallsstyrelsen haft anledning framhålla betydelsen av att Nyselekanalen inte maskeras eller döljes i landskapet. Istället bör dess karaktär av skarpt och mäktigt snitt understrykas. Landskapsbilden blir därigenom rikare och mera intresseväckande.

Lycksele i september 1964.

Majorna — Göteborgs hjärta

Även i Göteborg har grävskoporna börjat härja nästan lika vilt som i Stockholm. Nu gäller det bl. a. den 300-åriga stadsdelen Majorna, som är ursprunget till sjöfartsstaden och som med rätta kallats Göteborgs hjärta.

Gamla kåkar och stugidyller likvideras utan vidare och ett stycke av den särpräglade staden försvinner för alltid och en ny strömlinjeformad kommer i dess ställe. Den omistliga "Gröna Gatan" är redan uttraderad och endast enstaka små reservat finns kvar för att påminna om gamla tider.

Hela denna fråga har nyligen behandlats i radion under rubriken "En vandring i dikt och ton".

Röster i Radio TV:s medarbetare Stig Ahlberg — själv gammal majbo — har skrivit en strålande artikel där han bl. a. berättar:

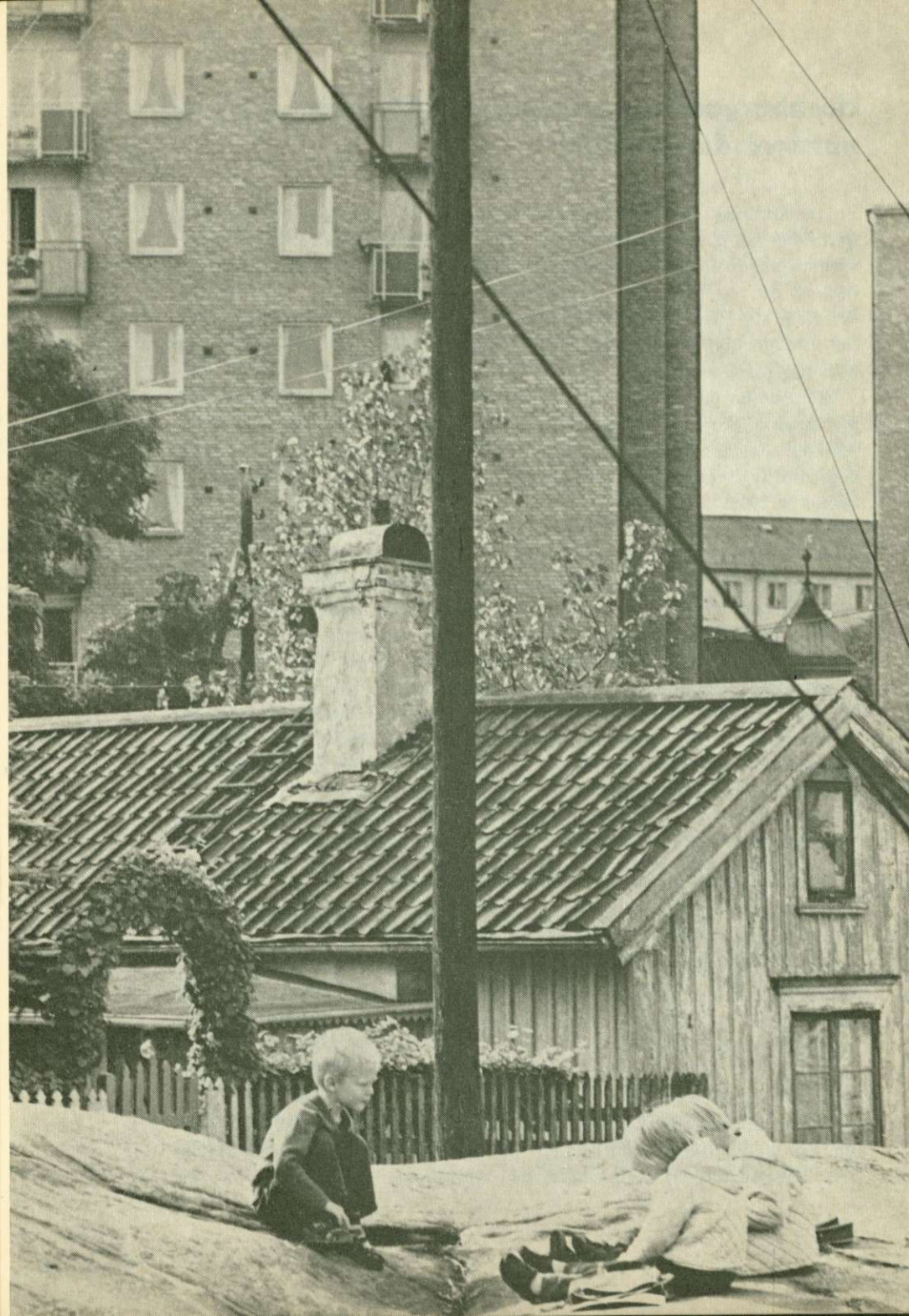
"Med ett stort sår i hjärtat med anledning av i synnerhet Gröna gatans sorgliga öde slank jag in hos föreningen Gamla Majgrabbar i deras mysiga näste vid Pölgatan (Majgrabbarna är bara en av många stadsdelsföreningar, det finns Majpojkar, Majtöser och Majflickor också — Rustan Älveby som gör radioprogrammen om Majorna, Masthugget och Haga kallar alla dessa föreningar Sveriges största hembygdsrörelse.) Jag ställde Majgrabbarna mot väggen: Vad gjorde de för att bevara Gröna gatan, som var så kär för många?

Jodå, det hade varit möte och debatt om saken i föreningen och beslut: det var för dåligt att bevara, man borde ha tänkt på saken förr, nu skulle det ha blivit för dyrt om man verkligen ville göra husen beboeliga för 1960-talets majbor.

Samma svar om man frågar de kommunala instanserna. Alltså en fråga om pengar — och kanske fantasi. Majorna har väl spelat en större roll för utvecklingen av Göteborgs handel och sjöfart än någon annan stadsdel, men här ville dess kommunalmän inte skjuta till. Idyllen hade blivit slum, tomtmarken var för värdefull för att inte exploateras, bekväma argument, de obotfärdiges förhinder. Ett påpekande att Stockholms stad ansåg det värt många slantar att restaurera de skraltiga husen på Åsöberget på Söder bemöts med en ripost av det här slaget: Vi kämpar för att bevara vårt särpräglade city, vad gör stockholmarna med sitt?

Jag står vid en av de gamla dödsdömda kåkarna (strax intill har ett järnstaket på ett av nybyggna redan börjat luta, som av ren sympati) och känner mig arg eller besviken eller bådadera på min pojkstadsdels vägnar. Om inte de gamla majborna själva, som brukar säga att

Ännu finns det några få sådana här idyller i Majorna, men nådatiden är kort, snart har de moderna höghusen helt förändrat den gamla stadsdelens karaktär.

Hornborgasjön naturreservat föreslår naturvårdsnämnden

En restaurering av Hornborgasjön i Västergötland, tidigare den märkligaste fågelsjön i hela Västeuropa, kan väntas återskänka stora naturvärden, anser statens naturvårdsnämnd, som därför föreslår regeringen besluta om en förutsättningslös utredning rörande sjöns framtid. Om det visar sig att någon form av restaurering är rimlig, bör man överväga om inte Hornborgasjön skall avsättas som naturreservat med staten som ansvarig för dess skötsel.

Efter att ha understrukit det enastående värde som Hornborgasjön representerat från bl. a. naturvetenskapliga, landskapliga och estetiska synpunkter påvisar nämnden hur 1902 års sänkningsföretag försatt sjön och dess djurliv i veritabel misär. Allra mest katastrofal var "Vallsjöns" tillkomst år 1933.

I och med att processen mellan naturvårdsintresset och sjösänkingsföretaget inleddes år 1954 kom vissa förbättringar till stånd i "Vallsjön" och då därefter en viss återhämtning av den illa åtgångna fågelfaunan och fiskbeståndet kunnat noteras har man enligt naturvårdsnämndens mening fått en anvisning om att en mera omfattande restaurering av Hornborgasjön kan ge gott utbyte.

Att staten låter göra en utredning synes nämnden så mycket mer rimligt som statliga organ inte kan fränkännas ett visst ansvar för den utveckling som lett till sjöns nuvarande bedrövliga tillstånd. Från allmänna synpunkter är det också angeläget att få ett slut på det mer än 50-åriga processande som följt på 1902 års sänkningsföretag.

'de inte kan tänka sig att bo öster om Stigbergstorget', om alltså de inte försvarar sitt Majorna mot dem som är på väg att utplåna stadsdelens särprägel och identitet — är det något då på tok?

Kan det ligga kommunal fåfänga bakom? Majorna har i alla tider varit en stadsdel med många fattiga. Är detta något som välfärdsålderns majbor känner att de nu måste ruska av sig till varje pris? Jag får en misstanke därom när jag läser i en stadsdelstidning: 'Majorna håller på att få ett helt nytt ansikte och med tiden blir det en fin stadsdel'.

All right, mycket i Majorna har varit ruffigt och mycket behövde ryckas upp. Men på tre seklers sjömäns, hamngubbars, varvsarbeters, köpmäns och andra gamla majbors vägnar frågar jag: Behövde det ryckas upp med rötterna? Så som nu sker."

Samfundets byggskola invigd

Den 16 oktober 1964 var en stor dag för Samfundet. Då invigdes den sedan länge planerade kursen Bygge och landskap av landshövding Gösta Netzen.

Högtidligheten ägde rum i den vackra Knutssalen i Ystads gamla rådhus, som hade samlat en stor publik med representanter för stad och län, Samfundets styrelse, kulturinstitutioner i Skåne och ett stort antal kommunalmän och unga kursdeltagare.

Bland deltagarna såg man utom landshövdingen drätseldirektören i Ystad Artur Sandström, borgmästare Sven Carlquist, landsantikvarien i länet Evald Gustafsson, stadsarkitekten i Ystad Rune Welin, Samfundets förre ordförande envoyén Zenon Westrup, arkitekt Hans Westman, trädgårdsdirektör Oscar Fjellmar, Båstad, stadsombudsman Hjalmar Lindström, Ängelholm, rektor Torsten Åhländer, Ystads stads yrkesskola, samt ett stort antal representanter för andra föreningar, främst S.L.S., kommuner, press och radio (Sören Engelbrektsson).

Som anordnare av den inledande föreläsningsserien står utom Samfundet, Yrkesskolan och Svenska Landsbygdens Studieförbund.

Fil. dr John Nihlén hälsade välkommen och vände sig särskilt till landshövding Netzen, som själv är intresserad av och verksam för den nya synen på natur- och hembygdsvård.

Landshövdingen förklarade därefter kursen öppnad och gav den sina välgångsönsknningar. Han framhöll att även det vackra landskapet Skåne ger vältaliga illustrationer till hur nödvändigt det är med en kursverksamhet, som det här är fråga om. Det är en svår konst att anpassa byggandet till landskap och miljö och kursen är en viktig vidareutbildning på detta område.

Kursen har enligt min mening, sade landshövdingen, ett utomordentligt starkt berättigande och blir ännu värdefullare om man dessutom kan få berörda parter medvetna om att all bebyggelseplanering och allt byggande är en fråga om samverkan. Länsstyrelsen har som bekant i stort att svara för den handläggning av ärendena som erfordras och har tillgång till en rad experter, vars uppgift är att bistå med råd och hjälp i byggnads- och planeringsfrågor.

Att Ystad valts som plats för den byggnadskulturella kursen är ingen tillfällighet. Staden har visat föredömliga ambitioner både då det gäller att bevara och bygga nytt och ger kursdeltagarna rika möjligheter till studier av bebyggelsens anpassning. Det är inte bara korsvirkeshusen som

Invigningstalaren landshövding Gösta Netzén (i mitten) omgiven av fr. v. rektor Torsten Ahlander, professor Erik Lundberg, DK-ordföranden Artur Sandström, fil. dr John Nihlén och arkitekt Hans Westman.

kännetecknar Ystad utan även i övrigt har visats god anpassning till terräng och grönska.

I sin egenskap av HM Konungens troman överlämnade landshövding Netzén därefter SfH:s förtjänstplakett för "rik gärning i hembygdsvårdens tjänst" till DK-ordföranden Artur Sandström, som tackade för utmärkelsen och uttryckte sin glädje över att det blivit honom förunnat att fullfölja det arbete, vilket tidigare påbörjats av andra. Som representant för Ystad fann han det vara glädjande att kursen kommit till stånd i denna stad, där det finns så många åskådningsobjekt, och hoppades att Samfundets initiativ skulle bära rik frukt och kursen ha framgång.

Dr Nihlén tecknade bakgrunden till kursen och motiveringen till uppläggningsen av denna. Det finns ett starkt behov av undervisning om de stora miljöproblemen, i synnerhet som vår tekniska utbildning är ensidig och ofta saknar kulturkänsla. Det är mycket viktigt att de som bygger vet något om den miljö, de formar, och kursen är ett försök att slå ett slag för kombinationen teknik och kultur.

Det gäller att söka bevara de gamla husen och miljöerna men samtidigt skapa i vår egen tid och för vår egen tid. Vi måste också lära ut hur man inom lagarnas ram bygger upp själva den mänskligt nyanserade miljön. Det arbetet, inspirationen, kan vi inte undvara, och det fordras upplysning för att man på rätt sätt skall kunna ta itu med dessa problem.

Inledningsföredraget hölls av professor Erik Lundberg. Det blev en djuplodande och fascinerande föreläsning om begreppet "Utveckling" med inledande ljusbilder av detaljer i naturen som exempel på den styrka i konstruktionen naturen själv åstadkommit. Betongbyggnadskonsten har entusiasmerat arkitekter och byggfolk, men eftersom betonghus skapas på ritbordet tänker man inte längre enkelt byggnadsmässigt på byggnadsplatsen. Man trevar sig nu fram mot något som inte bara är betingat av betongkonstruktioner, söker något som har ett annat värde. Man använder bl. a. sten och trä, som ger rikare och mer nyanserad yterverkan och gör det möjligt att arbeta i rikare skala än med den armerade betongen.

Sedan talaren visat skönheten i en stengårdsgård, som rinner fram över terrängens kullrigheter, fick man — bl. a. i korsvirkeshusen — exempel på träet som byggnadsmaterial, träet som har något av det levande trädets sätt att vara. Vitaby kyrka togs fram som ett utsökt prov på putsens materiala skönhet, som kan komma ett modernt betonghus att skämmas en smula i sin entonighet. Gnistrande, glittrande puts som tår regn på ett sätt och solljus på ett annat.

En tegelmurad spiraltrappa i en dansk kyrka fann föredragshållaren vara något av en fulländad organism och ändå sammansatt av små enkla delar på ett primitivt sätt.

Sedan professor Lundberg avtackats för sitt briljanta föredrag följde en stunds diskussion. Arkitekt SAR Hans Westman, Lund, undrade om människan räknas till bygget eller landskapet och ville därmed ha sagt att människan kommer i skymundan när man planerar och bygger. Efter hans anförande vidtog en verkligt givande debatt, där en rad deltagare yttrade sig.

Det hela avslutades med en festlig lunch för vilken Ystads stad var värd.

Kursen fortsätter nu med föreläsningar varje vecka i tolv veckor, varefter den praktiska skolningen tar vid.

Vägvården betydelsefull vid vägprojekteringarna

Det är den 25 november i år 25 år sedan Sveriges vägvårdskonsulent tillträdde sin befattning. Samfundet för Hembygdsvård hade föreslagit trädgårdsarkitekten friherre Sven Hermelin till föreståndare för Samfundets nyinrättade rådgivningsbyrå i vägfrågor och Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen godkände förslaget. Initiativet till att en vägvårdskonsulent skulle anställas hade tagits av fil. dr John Nihlén. En uppvaktning gjordes hos statsrådet Albert Forslund, som blev personligt intresserad av förslaget.

Friherre Hermelin verkade under flera år framgångsrikt som vägvårdskonsulent. Hans arbetsuppgifter var av rådgivande natur — det gällde att bevaka naturvårdsintressena vid vägbyggen — och de har tilltagit med åren i takt med vägnätets utbyggnad.

Befattningen vägvårdskonsulent finns inte kvar i sin gamla form utan hela verksamheten har övertagits av Samfundet för Hembygdsvårds landskapsbyrå, upplyser Samfundets chef, fil. dr John Nihlén. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen ger ett årligt anslag på 20.000 kr till detta arbete.

Känsligt landskap

— Vi har t. ex. inkopplats på den slutliga sträckningen av E4 vid Huskvarna därför att sträckningen vid Vättern i hög grad berör ett känsligt landskap. Vi har

projekterat vägen enligt vår uppfattning i samarbete med berörda myndigheter, säger dr Nihlén. Allmänna väg- och landskapsvårdande synpunkter har framförts i en särskild PM.

— Vi får varje vecka förfrågningar både från myndigheter och privatpersoner som vill att Samfundet skall ta sig an en vägsträcka eller ett visst förslag. Det gäller ofta frågor som är föremål för debatt. Och vi försöker åstadkomma en opartisk lösning som gagnar landskapet. Vi har egna experter och andra som vi samarbetar med för att vårt förslag skall bli det bästa möjliga. De senaste åren har de största frågor som behandlats gällt kraftverksbyggen.

Hela landskapsvården — i vilken vägvården är en viktig del — går ut på att på ett riktigt sätt anpassa nya anläggningar till landskapet och skapa en riktig modern miljö, fortsätter dr Nihlén. För Samfundet är det en viktig uppgift att skapa en sund byggnadskultur. Vi söker få fram en formgivning i landskapet som överensstämmer med naturen i sin helhet, det gäller beträffande både vägar, grustäcker och industrier.

— Man kan nog säga att vi under de här 25 åren har lyckats i vårt vägvårdande arbete. Vi har mötts av ett ständigt stegrat intresse från vägmyndigheterna som tar hänsyn till de intressen som Samfundet har hävdat, tillägger dr Nihlén.

Motorvägen längs Vättern nära Huskvarna under byggnad.

Betydande insats

I Samfundet för Hembygdsvårds stadgar heter det bland annat att Samfundet har till uppgift att tillse att nyanläggningar och omdaningar utföres med hänsyn till såväl landskapet och bebyggelsen som till tradition och god hävd så långt möjligt är utan men för den ekonomiska utvecklingens rimliga krav.

Det är ingen överdrift påstå att Sam-

fundet gjort en betydande insats på vägvårdens område under det kvartssekel som gått sedan den första vägvårdskonsulenten började sin verksamhet. Man har väl hävdat de intressen som utsägs i stadgarna i detta hänseende. Att detta är av stor betydelse för hela det svenska landskapet, med tanke på det omfattande vägbyggandet, säger sig självt.

Lasse Forsberg

Norrländsk studieledarkurs

För att även norrlänningarna skulle få tillfälle vara med om en av Samfundets årliga studieledarkurser, förlades den sedvanliga veckolånga sommarkursen i år till Hampnäs Folkhögskola i Själevad, strax utanför Örnsköldsvik, under sista veckan av juli.

Årets kurs hade fått namnet NATUR OCH MILJÖ, och som framgår av namnet hade den fått speciell inriktning på naturvårds- och miljöproblemen. Ett 20-tal deltagare hade samlats, representerande inte mindre än tio landskap från Skåne i söder till Ångermanland i norr, till en intensiv vecka med fullspikat program. Glädjande många naturvårdare deltog i kursen och de många aktuella natur- och fritidsproblemen diskuterades långt in på nätterna.

Kursen inleddes med ett intressant föredrag av folkhögskolans rektor, teol. dr. Leif Eeg-Olofsson, som berättade om sitt arbete i en småländsk hembygdsförening under titeln "Hur vi började". Livfullt och engagerat berättade han om hur man tecknat upp bygdemål, samlat och ordnat ett forminnesmuseum och skaffat fram en bygdegård. Här fick hembygdsvårdarna verkligen en mängd nya idéer om hur en hembygdsförening kan arbeta och samla allt fler intresserade från trakten i arbete för ett gemensamt intresse, den egna hembygden.

Kursens ledare, fru Christina Löfvenmark från Samfundet, fortsatte därefter med en föreläsning om hembygdsvår-

dens idé och mål, varvid hon gjorde en återblick på Samfundets verksamhet samt tog upp de nya problemställningar förbundet numera ställs inför. Här kom miljö- och naturvården, som numera är en av Samfundets stora uppgifter in, liksom också fritidsbebyggelsen, vägvården och den långsiktiga planeringen för landskaps- och kulturvård.

Lektor Lorentz Bolin stod som föreläsare under två av kursdagarna och hann även med att ta ut kursen på en kortare exkursion för att på ort och ställe praktiskt kunna ge exempel på "konsten att se naturen", som var ämnet för en av hans föreläsningar. Lektor Bolins föreläsning om biociderna, betitlat "Den tysta våren" gav upphov till livliga diskussioner och hans metod för växtfotografering tilldrog sig också stort intresse. Deltagarna tillägnade sig snabbt tekniken och kunde uppvisa vackra resultat redan vid de första försöken.

En hel dag hade anslagits till en utfärd till Nordingrå under ledning av redaktör P. W. Häger från Bollnäs, som även höll en uppskattad naturföreläsning. Åtskilliga rullar färgfilm gick åt denna dag med dess fantastiska naturscenerier, som speciellt beundrades av de deltagare som kommit upp till Norrland från våra sydligaste landskap.

"Bygga och bo" var ämnet för arkitekt SAR Jerk Altons föreläsning, som tilldrog sig stor uppmärksamhet. Problemet som husens inplacering i naturen,

färgsättning, grönområden, parker, lekplatser, höghus contra låghus, villa contra hyreshus togs upp till behandling och åsikterna bland kursdeltagarna varierade mycket starkt och utlöste en livlig diskussion.

Eftermiddagarna ägnades åt ett intensivt grupparbete, där morgonens föreläsning togs till utgångspunkt för utarbetandet av studieplaner. Vidare belystes frågorna ur olika landskaps synpunkter och nagelfors med liv och lust.

Sista dagens föreläsning följdes av en halvtimmes "idésprutning" där deltagarna fick ta upp alla de problem och

frågor om naturvårds- och hembygdsfrågor, som de skulle vilja diskutera ytterligare eller ta upp i hembygds- och naturvårdsprogrammet.

Över hundratalet förslag kom fram under den intensiva halvtimmen och kommer i viss mån att läggas till grund för kommande kurser.

Ett för Samfundet mycket glädjande resultat av kursen var, att flertalet kursdeltagare önskade delta i någon form av kortare påbyggnadskurs, där vissa av speciellt naturvårdsproblemen kunde ytterligare belysas och behandlas, vilka varit uppe under kursveckan.

C.L.

Deltagarna i Samfundets studieledarkurs "Natur och miljö" vid Hampnäs folkhögskola i Ångermanland.

Sommarmötet 1964

Med sommarmötet kom också sommaren till Västergötland och solen gassade från en molnfri himmel så gott som hela tiden under de tre mötesdagarna.

Att Skövde var mötesstaden betydde inte att endast Skövdestrakten besågs, med hjälp av SJ:s utmärkta turistbussar hann större delen av Skaraborgs län att besökas.

Sommarmötet öppnades av Samfundets verkställande ledamot, fil. dr. John Nihlén, som orienterade om programmet och därefter höll en parentation över Samfundets nyligen avlidne ordförande, seminarielärare Holger Nilsson. Mötesledare var i år Västgöta-Bengtsson, någon gång även betitlad folkskollärare Sixten Bengtsson. Han berättade om bygden och folket och det blev en berättelse, som var både västgötsk och bengtsonsk, fylld av allvar och humor, brännande av glöd och entusiasm. Det var kanske som Bengtsson sa: "Vi västgötar skruter aldrig, men vi sejer süm då ä". Visst var det också en vidunderlig trakt vi kommit till, där människor av västgötastam bott i över 5000 år.

Den första dagens rundresa gick till Varnhem där klosterkyrkan besågs under Västgöta-Bengtssons ledning. Därefter gick färden till Skara där landsantikvarie Gunnar Ullenius visade domkyrkan och forn museet. Ett besök vid Västergötlands märkligaste fornminnesområde, Ekornavallen, hanns även med innan bussarna stannade vid Hornborgasjön. Tandläkare P. O. Swanberg tog

emot sällskapet och informerade intressant och sakkunnigt om sjöns många regleringar och rika fågelliv.

På lördagen gick färden först upp till Kinnekulle med dess sagolikt vackra natur. Vid lunchen, som äts på Stadshotellet i Lidköping, talade landshövding Bertil Fallenius och överlämnade en medalj till Västgöta-Bengtsson, som tack för hans uppteckningar och inspelningar av västgötamål. Eftermiddagen ägnades åt ett besök på Läckö slott, där landshövdingen orienterade om den västgötska hemsjöden i anslutning till den utställning som visades på slottet.

På återvägen till Skövde kom en av höjdpunkterna, Mariedals slott i Lundsbrunn. Där tog ägarna, kapten och fru G. Ivar Virgin, personligen emot. Efter en kort resumé av slottets historia fick mötesdeltagarna tillfälle att bese Mariedal också från insidan under ciceronskap av Virgins, en programpunkt som verkligen uppskattades högt. Färdledare under lördagen var länets turistintendent G. Vogel-Rödin.

Söndagen inleddes med en andaktsstund i Kungslena vackra medeltida kyrka varefter färden gick vidare till Åsle Tå — en idyll för moderna människor men kanske inte riktigt lika rolig att leva i då det begav sig. "Tån" var ju den forna byallmanningen där de oförmögna och obesuttna fick bo. Lunchen äts på Bredablick högst upp på Mösseberg med strålande utsikt över Falbygden. Därefter gjordes ett kort besök på Fal-

På borggården till Läckö slott diskuterar (fr. v.) Västgöta-Bengtsson, fru R. Fallenius, fil. dr. John Nihlén och landshövding B. Fallenius hur rundvandringen på slottet skall läggas upp.

köpings museum innan färden ställdes tillbaka mot Skövde med en kort avstic-kare till Gudhems klosterruin.

Innan årets sommarmöte var till ända samlades man en sista gång till gemensam middag i Skövde. Till musik av det utmärkta västgötska spelmanslaget Resonans utböt man erfarenheter och diskuterade om vad man sett och lärt under de tre dagarna, nya vänskapsband knöts och gamla återknöts. Många såg

redan fram mot nästa års sommarmöte och efter diskussion av olika föreslagna landskap enades man om att försöka ordna 1965 års sommarmöte i Dalsland, ett landskap som Samfundet ännu aldrig besökt. Förslaget mottogs med entusiasm, i all synnerhet sedan de norska gästerna vid mötet på stående fot inbjöd deltagarna att då även tillbringa någon av dagarna i Østfold i Norge.

Chris.

Öppet, levande landskap

Frågan om framtidens svenska landskap är föremål för en intensiv debatt. Samfundet för Hembygdsvärd har vid flera tillfällen belyst frågan om det öppna landskapets försvinnande. Lektor Lorentz Bolin har tagit upp frågan om granskogarna och hävdar, att igenplanteringen måste ske med viss nyansering. Fil. dr John Nihlén har särskilt understrukit betydelsen av att utnyttja den icke produktiva åkerjorden till fårbeta.

Debatten går nu vidare. Nyligen skrev en författare i tidningen VI, att det inte går att hejda utvecklingen av de verkliga glesbygdernas avfolkning. Chefredaktör Birger Lundberg replikerade: "Hur skall vi överhuvud taget kunna ha en turism med verklig bredd, om vi besinningslöst låter glesbygderna dö söt-döden?"

Agronom Erik Sjödin i Härnösand har i en intervju (Västernorrlands Allehanda) ivrigt hävdar att kraftåtgärder nu måste vidtas för att bevara ett öppet och levande landskap.

Många börjar bli oroliga över att landskapet växer igen. Olika lösningar att bevara det öppna diskuteras, och det är självfallet mycket glädjande att den i hög grad oroande utvecklingen tagits upp till offentlig debatt. Det finns de som tror att man genom att låta stadsborna få köpa småbruk kan bevara landskapet öppet och ljus. Säkert kan man därigenom bevara själva byggnaderna genom att de underhållas. Men jag anser det orealistiskt att föreställa sig att i och med detta landskapet hålles fritt från buskar och skog, om inte småbrukaren från staden kan bo i sin fastighet året runt.

Det effektivaste sättet att bevara ett

öppet och levande landskap är olika former av betesdrift. Jag skulle därför tro att bäst vore om kommunerna satsade på stora öppna betesområden, där man kunde ordna betesdrift för kor och får, ja varför inte också hästar och getter. Våra sambeten för mjölkkor har visat sig på utmärkt sätt lösa jordbrukarnas besvärliga semesterfråga. Tyvärr är det stora svårigheter att få sammanhängande betesområden för dylika sambeten. Varför inte ge bönderna ett handtag så att på så många ställen som möjligt i kommunerna dylika sambeten kan ordnas?

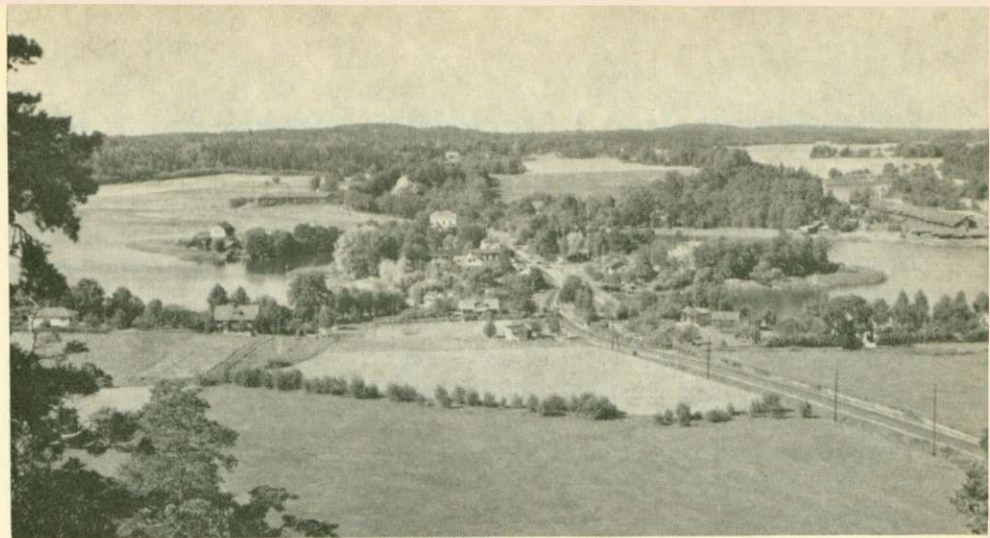
Agronom Sjödin framhåller att för att göra anläggningarna ännu luckrativare kunde man tänka sig att i anslutning till dessa sambeten bygga semesterstugor för turister.

Ge turisterna fäbodsmiljö

— Vi har ju i Ångermanland och Medelpad en gammal fin fäbodtradition. Om vi bygger på den får turisterna en naturlig och trivsamt miljö i stället för de plastfärgade, sterila småhus som nu växer upp efter turiststråken. Man kan åka miltals efter våra vackra älvar utan att se en glimt av vatten. Landskapet växer obönhörligen igen. Vi har så gott om skog att vi dessutom borde kunna offra de mörka skogsridåer som skiljer landsvägen från älven på så många ställen. Kan vi verkligen med armarna i kors låta landskapet mörkna?

På den frågan svarar agronom Sjödin:

— Nej. En samlad insats från kommuner, hushållningssällskap, lantbruksnämnd, skogsvårdsstyrelse, turistnärning och hembygdsförening borde kunna öppna landskapet igen. Det kan verka

Så här öppet och levande vill vi behålla det svenska landskapet.

utopiskt och orealistiskt att öka våra betesarealer när man samtidigt förordar plantering av skog på åker. Men jag har upplevt så många gånger att kloka huvudskakare fått fel, så att jag börjar nästan tro att utopister och optimister är de verkliga realisterna.

Vi får kanske uppleva att även den här drömmen blir verklighet. Men det är klart att den måste förberedas med noggranna kalkyler och en grundlig planering. Vill man bevara ett öppet och levande landskap, då måste kraftåtgärder vidtas i tid.

— Om nya betesarealer skapas kommer väl antalet betesdjur att öka?

— En viss minskning i koantalet är inte till skada, men det får inte gå för långt, framför allt i Norrland. Redan nu kan man räkna med köttbrist i en inte allt för långt avlägsen framtid. Det blir för lite kalvar i landet. Om husdjursbeståndet går ner för mycket, är det inte lätt att öka det igen.

— Minskar alla slag av betesdjur?

— Fåret utgör undantaget. I övrigt är det en stadig minskning i antalet betesdjur. Enligt senaste husdjursräkning gick koantalet här i länet i fjol ner från 40.000 till 38.000. Men minskningen är ännu större i flera andra län, framförallt i Skåne. Vi har ingenting emot att den skånska skummjölksproduktionen minskar, i synnerhet som man där har större valmöjligheter ifråga om alternativproduktion.

Ärligen minskar kobeståndet i hela landet med 60.000 à 70.000 djur. Å andra sidan kan man säga att de jordbrukare som har husdjur är mycket mer intresserade än de som förr bedrev husdjurskötsel av ren slentrian. Det finns ett positivt intresse att bygga på för att ernå en ökad djurhållning, eller i varje fall hejda minskning. Men det stora cruxet är som sagt att erhålla tillräckligt stora sammanhängande betesarealer, understryker husdjurskonsulenten till sist.

Fritidsbebyggelsen i Stockholms skärgård

Det är nu snart ett kvarts sekel sedan Samfundet i en skrift "Storstadens rekreativförhållanden" (författare trädgårdssarkitekt Sven H. Linde) lade fram en principplan för fritidsbebyggelsen. Synpunkterna togs upp i 30-talets fritidsutredning, där Samfundets dåvarande ordförande, landshövding Hilding Kjellman, var ordförande, men vann intet större beaktande.

På den kurs Samfundet höll på Ornö i samarbete med länsstyrelsen och Bildningsförbundet i Stockholms län 1958 — då förresten planerna på en skärgårdsstiftelse togs upp — lade Samfundet fram mer detaljerade planer för "fritidsbyar" i kommunal regi. Förslaget väckte ett visst intresse (bl. a. från landshövding Danielssons sida) men den närvarande distriktsarkitekten betecknade det hela som verklighetsfrämmande: "vi kommer nog aldrig att få se sådana byar i Stockholms skärgård."

Och nu, några få år efteråt, framlägger länsarkitekten Folke Hjortsberg en översiktsplan för Stockholms skärgård. Den är avsedd att ge "världens bästa område för fritidsbebyggelse" 50.000 nya sommarstugor på tio år.

Vidare innebär den att ett stort fritidsområde lämnas fritt från fritidsbebyggelse — enligt de riktlinjer som dragits upp av Skärgårdsstiftelsen samt att fritidsfolkets behov och den fasta befolkningens möjligheter att bo kvar och finna nya former för sysselsättning jämkas samman, — också det helt efter Skärgårdsstiftelsens intentioner.

Översiktsplanen berör ett område med 30.000 öar, holmar och skär, 20 mil långt.

Där bor redan en kvarts miljon människor i drygt 50.000 fritidshus — totalt har länet 68.000 fritidshus.

Arkitekt Hjortsbergs översiktsplan ger plats åt 93.000 fritidshus, och förutsätter att cirka 20.000 sommarstugor ur den äldre bebyggelsen försvinner.

— Utvecklingen rationaliserar bort dem, säger arkitekt Hjortsberg. Det gäller hus som ligger i Stockholms omedelbara närhet och som berörs av stadsplanen, och andra projekt i den växande storstaden.

En särskilt expansiv fritidsbebyggelse föreslås till följande områden:

Rådmansö, som i dag är det mest eftertraktade området för fritidsbebyggarna.

Värmdön, där bland annat HSB exploaterar och ämnar satsa hårt.

Ornö, bara för "kvalitetsmässigt god" bebyggelse.

Vätö och *Björkö*, som kan hårdexploateras.

Samt *Saxarfjärdens* och *Trälhavets* öar.

Men flera områden undantas också från bebyggelse. Det gäller i första hand öar i ytterskärgården. Bland dem märks Norrskär, Söderarm, Norrpada, Biskopsön, Landsort, Understen och Vingelskär. Inom den regionen återfinns givetvis också den föreslagna nationalparken i ytterskärgården.

Fridlysning av privatmark övervägs också.

Eksjö — en småstadssidyll

Det är ofta en enda man som sätter sin prägel på kulturarbetet i en stad eller en bygd. Så är i hög grad fallet i Eksjö, där Simon Lindholm — storföretagare och kulturvårdare — gjort ett jättearbete för att bevara den gamla kärnan av Eksjö, som nu framstår som en av landets allra finaste idyller. Det var i hög grad välförtjänt när Simon Lindholm fick Samfundet för Hembygdsvårds plaket ur kungens hand i våras.

Vid ett besök som fil. dr John Nihlén gjorde hos direktör Lindholm i Eksjö, varvid man planerade för fortsatt vård av Eksjö, gjordes följande uttalande för Smålands Tidning.

Vilka kulturskatter! Eksjö blir en gång svårt att uppskatta i pengar. En gång, kanske inom en mansålder, kommer Eksjö att bli upptäckt som en levande idyll — ett fornminne. Hur oerhört fin är inte denna stad, som har kulturskatter fullt jämförbara med vad stenen är för Visby och korsvirkeshusen för Ystad.

Allt som är en tillgång för staden i det här avseendet måste räddas. Eksjö stad blir inom en inte alltför avlägsen

framtid den verkliga fyndorten. Den tid kommer, kanske om cirka 30 år, då turismen i sin nuvarande form är avskaffad, då alla människor rör på sig för att få omväxling. Det som nu är modernt, anses om en mansålder som likriktat, man kommer att vilja bort från Vällingby och Bandhagen till städer, som är olika. Eksjö har individuella särdrag.

Det måste vara en uppgift för det allmänna att medverka till att gamla värdefulla byggnader köps in och restaureras på ett vettigt sätt. Det gäller att få en stadsbild bevarad. Att restaurera pietetsfullt innebär att man bibehåller det fina samspelet mellan gammalt och nytt, som skett i exempelvis den s. k. Winrothska gården och 52-an, vilka båda fastigheter ägs av direktör Simon Lindholm. Där har skapats moderna butiker i gammal fin miljö. I det här sammanhanget nämner dr Nihlén hur den moderna reklamen gått in för sådant, som har ålderns patina, i vetskap om att det slår väl i vår tid.

Det tjusiga är att kunna kombinera kulturintresse med praktisk kunnighet,

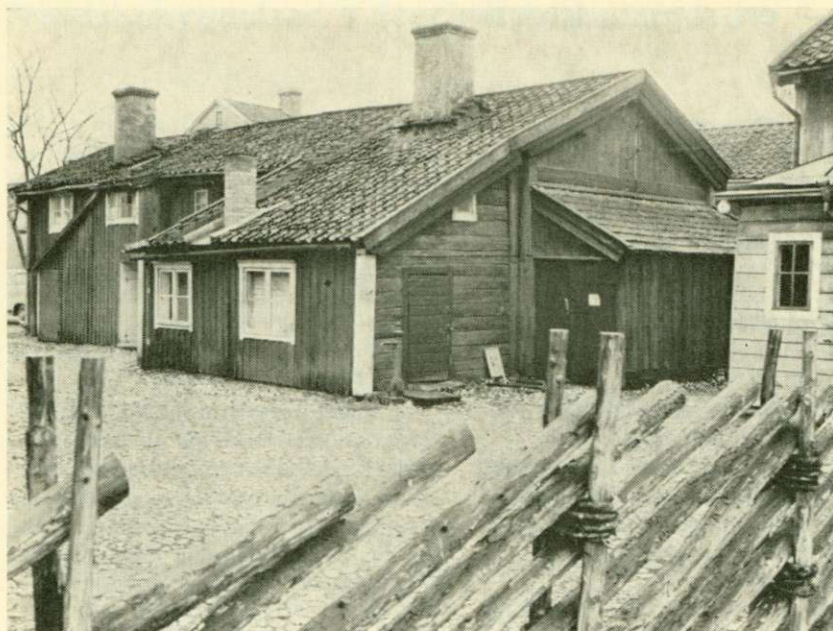
Hårdast exploaterat blir norra Roslagen — som också är mest eftertraktad som tomtmark.

De nya fritidshusen beräknas vara färdigbyggda inom en tioårsperiod. Bland exploatörerna och bebyggarna i stort märks HSB, Widmark och Platzer, Magnus Idar fastighets AB, Dalarö fastighets AB (tomter) och flera banker.

Tomtpriserna beräknas ligga mellan 10.000 och 20.000 kronor.

Man blir mycket noga med att de fritidshus som byggs flyter in i miljön.

Samfundet för Hembygdsvård har en del synpunkter delvis av kritisk karaktär, som kommer att framläggas i ett annat sammanhang.

Smeagården är en av de kulturhistoriskt värdefulla gårdar i Eksjö som räddats av direktör Simon Lindholm.

som skett i bl. a. Eksjö. Om all kulturvård kommer i fackmännens händer blir den lätt ensidig, konstaterar denne doktor av facket, som än en gång understryker hur viktigt det är att den gamla bebyggelsen räddas. Inte ensidigt förstås. Men gårdar av typen Smeagården och Forssellska gården är omistliga kulturvärden för en stad, som Eksjö, där gatubilden och stadsdelens allmänna karaktärsdrag ännu finns kvar, vilket dock är det väsentliga.

Det skulle inte behöva vara så att hembygdsvården skulle få kämpa sig fram för att slå vakt om sina intressen utan dess förespråkare skulle mötas med tacksamhet för att de sätter det

gamla i stånd. Anslag från Kungafonden kan man numera räkna med, när det gäller att restaurera upp gamla märkliga byggnader. I det avseendet har ju för övrigt en ny lag trätt i kraft.

I många fall är det tyvärr så att det blir en enskild man, som får ta initiativet. Ystad sackade länge efter. Så kom en drätselchef, som började intressera sig för kulturvårdande uppgifter, köpte gamla intressanta hus, restaurerade upp och använde dem för speciella ändamål. Liknande har skett i Visby. För Eksjös vidkommande är det tydligen Simon Lindholm, som gjort vad ingen annan kunnat eller velat, förenat praktisk kunighet med kulturintresse.

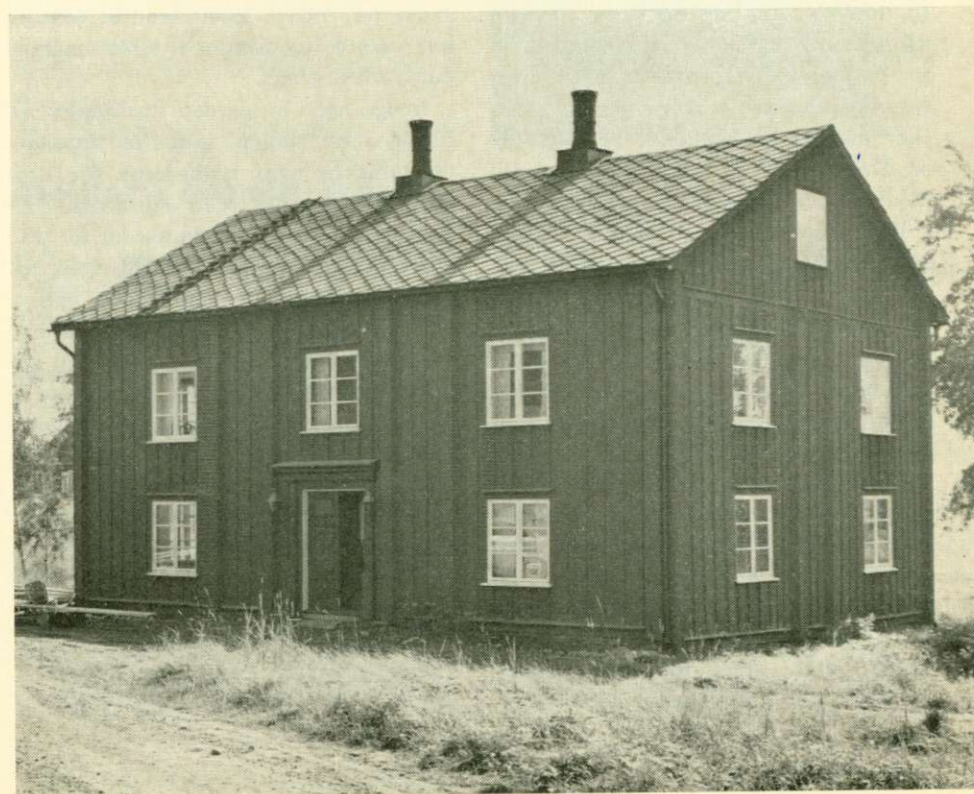
Gästgivaregård blir hembygdscentrum

I raden av varmländska hembygdsföreningar representerar den i Nyed en aktiv, målmedveten grupp, som omsluter en stor krets människor i bygden. Den gamla gästgivaregården i Upprud, som invigdes den 6 september 1964 under stor tillslutning av folk från denna och närliggande bygder, är ett tydligt tecken

på vad intresse och frivilliga insatser kan åstadkomma.

Den stilfulla tvåvåningsbyggnaden, som restaurerats med stor pietet, representerar en fin varmländsk byggnadstradition och därtill ett stycke bygdehistoria. Dess läge är också förnämligt och hela miljön med marknadsplatsen, den

Den gamla gästgivaregården, som nu blivit hembygds gård i Nyed.

gamla krogen och ett vackert timmermagasin är verkligen någonting att slå vakt omkring.

Hembygdsgården innehåller på nedre botten fyra rum och lika många på andra våningen. Ett av rummen på övervåningen inrymmer möbler och saker överhuvudtaget från Molkoms gamla tingshus — nämndemansstolarna står i högtidlig rad och rättens ordf. klubba ligger framlagd på det bord, där fordom domarna avkunnades.

I ett annat rum är samlade gamla böcker, ett hembygdsbibliotek. Kommunalnämndens ordf., Sven Jansson, som utträttat storverk inom hembygdsföreningen, har samlat ihop böckerna. Vinden kommer att inredas som hembygdsmuseum. En mängd gamla föremål finns redan, antingen överkomna som gåvor eller inköpta på auktioner av föreningen. Ungefär 30.000 kr har man lagt ned på att få den forna gästgivaregården.

Vid invigningen — en glad och stämningsfull värmländsk fest — kände man att gården redan var ett *bygdecentrum*; en grupp barn grupperade sig kring talarstolen, ungdomar var i verksamhet som ciceroner och lottförsäljare, ett par äldre ordsbor berättade fängslande från gångna tiders Nyed.

Landstingsman Artur Widén, ordförande i hembygdsföreningen, berättade i sitt hälsningstal att föreningen bildades 1929 och att anskaffandet av en hembygdsgård länge varit på tal. 1946 skänkte Nyeds hemmansägares förening gården jämte mark till hembygdsföreningen samt 2.500 kronor i kontanter.

1954 gjordes en framställning till Nyeds kommunalfullmäktige om ett anslag på 25.000 kronor för renovering, men först 1959 anslogs ett kommunalt anslag på 10.000 kronor. Sedan 1956 började lotteriverksamheten inom föreningen ge pengar till renoveringsarbetet. Sedan dess har 25.000 kronor brutto insamlats genom lotterier och nettot där har uppgått till cirka 12.000 kronor. Kassören i föreningen, frisörmästare Rickard Edvinsson, Molkolm, har gjort ett gott arbete genom att på detta sätt skaffa pengar. De kontanta utläggerna för renoveringen har uppgått till mellan 35.000—40.000 kronor och kvar återstår en låneskuld på endast 5.000 kronor. Många har skänkt mycket och utfört många dagsverken gratis.

Invigningen av gården förrättades av fil. dr. John Nihlén, som i ett uppskattat tal drog upp riktlinjerna för den idéella hembygdsvården och därvid underströk värdet av lokala härdar för traditionsbevarande kulturarbete. Den levande, inspirerande hembygden kräver balans mellan teknik och kultur. Vården av natur och minnen är också en av förutsättningarna för aktiva insatser i det miljöskapande som pågår i dagens Sverige.

Doktor Nihlén utdelade därefter Samfundet för Hembygdsvårds hederstecken i form av en nål att sättas i rockslaget till dem som i hög grad bidragit till hembygdsgårdens iordningställande, nämligen herrar Albert Stark, Gunnar Vadman, Rickard Edvinsson, Per Eriks-son, Sven Jansson och Artur Widén.

Stolen som vann 2:dra pris i Pro-Boks tävling om möbler för offentlig miljö.

*Formgivare:
Åke Axelsson och Erik Karlström.*

Möbler i svensk rödbok

I förra numret av denna tidskrift togs frågan upp hur de svenska bokskogarna skulle kunna räddas och meddelades även att Samfundet för Hembygdsvård tillställt länsstyrelserna i de fem sydligaste länen en skrivelse med förslag att göra en inventering av bokskogsbeståndet och undersöka vilka bokskogar som i framtiden skulle kunna bibehållas som naturreservat eller fritidsområden.

Att problemet med bokskogarna är högaktuellt och brännande bevisas också av den utsällning "Möbler i svensk rödbok" som under oktober pågått i Hantverkets lokaler i Stockholm. Denna utställning har velat visa möjligheterna

att utnyttja rödboken i industriell produktion och att det utmärkt väl går för sig att öka användandet av rödboken och höja dess lönsamhet.

Det är PRO-BOK, propagandautskottet för svensk rödbok, som tagit detta lovvärda initiativ och i hög grad lyckats genom sin utställning visa vilket fint material rödboken utgör i möbeltillverkningen. Det var en rad utsökt välarbetade och vackra möbler som visades och den strama enkelheten i kombination med det fina hantverksarbetet och träets fina lyster, borde göra dessa möbler verkligt eftersökta inte bara av svenskarna själva utan även i utlandet.

Inventering i Småland av naturvårdsområden

En naturvårdsinventering har påbörjats i Jönköpings län för att säkerställa dess mest angelägna områden ur naturvårds-synpunkt. En skrivelse har gått ut till naturvårdskretsar, hembygdsföreningar och kommunerna i länet med begäran om förslag till åtgärder.

— Det gäller främst att se till att de mest karaktäristiska inslagen i landskapet bevaras, säger fil. mag. Gunnar Zettersten vid länsstyrelsen i Jönköping, som leder inventeringen. Sjöarna hotas t. ex. av en mängd faror, bl. a. genom föreningar från tätorterna, sjöregleringar och fritidsbebyggelse. Länets stora myrkomplex är något av en nationell tillgång som måste skyddas liksom man i det alltmer igenväxande landskapet vill bevara åkrar, ängar och hagar.

Ett 50-tal förslag har redan kommit in från olika håll i länet rörande lämpliga åtgärder.

Västergötlands hembygdsförbund planlägger kursverksamhet

Vid styrelsesammanträde i Västergötlands hembygdsförbund i slutet av augusti beslöts att tillsätta ett arbetsutskott som bl. a. skulle utarbeta förslag till kursverksamhet. Samfundet för Hembygdsvård har blivit ombedd att stå till tjänst med föredragshållare och den första kursen kommer att gå i Vara i

mitten av november varvid fil. dr John Nihlén kommer att föreläsa.

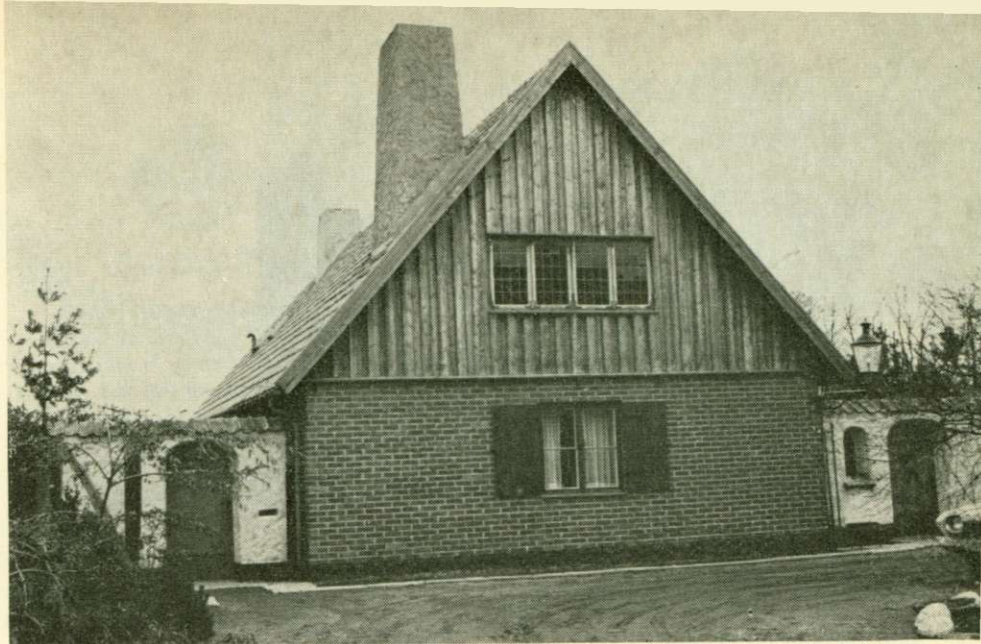
I samarbetets tecken tillsattes en representant för hembygdsförbundet i Älvsborgs-läns norra och södra bildningsförbund, nämligen läroverksadjunkt Sven-Evert Gustafsson.

Östgöta hembygdsdistrikts årsstämma

Östergötlands Hembygdsdistrikt hade årsstämma i mitten av augusti, varvid forstmästare Ulf Ribers omvaldes på ordförandeposten. Årsstämman hölls i år i Åtvidaberg och efter förhandlingarna utdelades Samfundet för Hembygds-vårds förtjänstplaket till socialassistent Osten Carlsson, Finspång, för hans värdefulla insatser på såväl distriktsplan som inom Risinge hembygdsförening. Vidare utdelades ett konstnärstipendium på 1.000 kronor till konstnären Bertil Andersson, Linköping för hans produktion av äldre östgötska motiv. Stipendiepengarna utgjordes av det överskott som distriktet erhållit på den konstnärsmapp man sedan någon tid försäljer.

Sundbybergs historia

Den trägne och kunnige hembygds-museichefen Henning Osterberg i Sundbyberg har nu lagt sista hand vid bladen om Sundbybergs historia, ett uppdrag

Detta nybyggda hus i Skillinge har belönats med Samfundets byggnadsmärke för berömlig modern byggnad.

som han fick för några år sedan. Ett par hundra manussidor i maskinskrift finns plus goda bilder. Om allt går efter beräkning bör det hela lämna tryckeriet på förvintern 1965.

Herr Osterberg inreder som bäst ett annex till museet vid Stationsgatan. Vi hoppas senare kunna berätta litet om detta.

Skillinge-hus medaljerat

Ett medaljerat hus har man fått i det lilla östskånska fiskeläget Skillinge. Det är köpman Tage Persson som mitt inne i den gamla kustlägesidyllen uppfört ett helt nytt hus, som har ansetts gå så väl in i stilen och vara ett så gott exempel på modern byggnadskonst, att Samfundet för Hembygdsvård tilldelat huset sin medalj för berömlig modern byggnad.

Herr Persson har i sitt nybygge på ett fint sätt lyckats förena det genuint skånska med det moderna, och huset har väckt beundran i vida kretsar innan det nu så att säga offentligt sanktionerats som byggnadsminnesmärke.

Det är glädjande att en enskild person på detta sätt velat slå vakt om arvet från förr, samtidigt som han har blickarna riktade framåt, och skapa en byggnad väl lämpad för moderna behov.

Mer hembygdsfolk till byggnadsnämnderna

Vid Hälsinglands krets av Gästrik-Hälsinglands Hembygdsförbunds årsmöte i Rengsjö i slutet av augusti diskuteras bl. a. möjligheterna att få hembygdsfolk med förståelse för gammal byggnadskultur med i byggnadsnäm-

Skall detta vackra gamla 1700-talshus i Skurup kunna räddas? Ännu har det en kort nådatid och många krafter är igång för att få behålla det Maclean-ska Kantorshust.

derna, då nämnderna nu fått mycken makt men ofta saknar den kunnighet man har rätt att begära.

Som ordförande i styrelsen omvaldes rektor Sven Elg och som redaktör för Hälsingerunor omvaldes redaktör P.-W. Häger. Årsmötet beslöt att till fonden för Hälsingerunor avsätta 4 % årligen av årsbokens eventuella behållning samt att anslå 300 kronor för prenumeration av Bygd och Natur, vilken i fortsättningen skall tillställas samtliga föreningar inom kretsen.

Kantorshuset i Skurup

Det har blåst upp till strid omkring det gamla kantorshuset i Skurup, Skåne. Det är en gammal intressant byggnad som uppfördes på 1780-talet av Rutger Maclean, som just här i kyrkbyn började sin stora enskiftesreform. Byggnaden, som är i gott stånd, har både byggnadstekniskt och kulturhistoriskt intresse. Trots rekommendation av riksantikvarien revs de tre angränsande husen för några år sedan och nu vill kyrkfullmäktige riva själva kärnan.

En stark opinion har blåst upp och ett flertal organisationer, bland dem Samfundet för Hembygdsvård, och Wemmenhög härads Fornminnesförening, har vädjat till såväl riksantikvarien som biskopen för att få rivningen uppskjuten. Man har lyckats så till vida att huset fått en nådatid och man hoppas att byggnaden för framtiden skall kunna bibehållas.

Järnastiftelsen upplöst

Vid ett extra sammanträde den 21 maj 1964 beslöt styrelsen för Järnastiftelsen att stiftelsen skulle upplösas. Det vackra området övertas nu, efter exakt 10 år, av Järna jaktvårdsområde som även får överta stiftelsens penningmedel.

Årsbok för Göteborg

Göteborgs Hembygdsförbund, anslutet till Samfundet för Hembygdsvård, har av Göteborgs stad erhållit ett anslag av 10.000 kronor för utgivande av en årsbok. Den skall vända sig till göteborgaren i allmänhet och bestå av artiklar som rör staden i gången tid och nutid.

FÖR VÅRDEN AV SVENSK
BYGD OCH NATUR

SOM EN HYLLNING

TILL

HAR
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS

HEMBYGDSFOND

FÅTT MOTTAGA EN GÅVA
FRÅN

FÖR VÅRDEN AV SVENSK
BYGD OCH NATUR

TILL HUGFÄSTANDET AV MINNET

AV

HAR TILL
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS

HEMBYGDSFOND

ÖVERLÄMNATS EN GÅVA
FRÅN

Vid lyckönskan och kondoleans

glöm ej Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur — med ett bidrag. Insätt beloppet på postgiro 90 06 89, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm, med angivande av givare och mottagare eller ring till Samfundet (tel. 11 94 24, 11 94 44) och insätt senare beloppet på postgiro 90 06 89.

OSCARIA

MOD. 215
MODERN
RANDSYDD
HERRSKO
MED LÄDER-
ELLER
GUMMISULA
LÅGT PRIS

42.⁷⁵

